

RAHMETKAPISI
KENAN RİFÂÎ

sempozyum
bildirileri

NGPES

RAHMETKAPISI

ULUSLARARASI

KENAN RİFÂÎ

sempozyumu

29-31 Mayıs 2015

İstanbul • TÜRKİYE

www.kenanrifaisempozyumu.org

NEFES

"RAHMET KAPISI" ULUSLARARASI KENAN RİFÂÎ SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

Yayına Hazırlayan: Türk Kadınları Kültür Derneği İstanbul Şubesi

ISBN: 978-605-9901-35-2

1. Baskı: Mart 2017

Yayın Hakları:

© Nefes Yayıncılık A.Ş.

Bu kitap, 29-31 Mayıs 2015 tarihlerinde TÜRKKAD İstanbul Şubesi, Kerim Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin birlikte düzenledikleri "Rahmet Kapısı" başlıklı Uluslararası Kenan Rifâî Sempozyumu'nda sunulan bildiri metinlerini içermektedir.

Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın tümünün veya içeriğinin herhangi bir bölümünün yayıncının yazılı izni olmadan, fotokopi dahil, elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla çoğaltılması yasaktır.

REDAKSİYON: Çiğdem Yazır

SON OKUMA: Melike Türkân Bağlı, Melik Uyar

KAPAK TASARIM: Hümanur Bağlı

SAYFA DÜZENİ: Semanur Bal, Melik Uyar

İÇ BASKI/CİLT: İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No:8

Yenibosna / İstanbul Tel: (212) 496 11 11

Matbaa Sertifika No: 10614

NEFES YAYINLARI

Bağdat Cad. No:167/2 Çatırlı Apt. B Blok D:4

Göztepe / Kadıköy / İstanbul

Tel: (216) 359 10 20 Faks: (216) 359 40 92

www.nefesyayinevi.com

✉ irtibat@nefesayinevi.com

f /nefesayinevicom

t /nefesayinevi

📷 /nefesayinevi

KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINCILIK SERTİFİKA NO: 15747

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU

Emine Bağlı, TÜRKAD Türk Kadınları Kültür Derneği
Genel Başkanı

Cemâlnur Sargut, TÜRKAD İstanbul Şubesi Başkanı

Abdurrahman Şen, İBB Kültür Daire Başkanı

Nazlı Kayahan, TÜRKAD İstanbul Şubesi
Başkan Yardımcısı

Sait Kayahan, Kerim Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı
Yönetim Kurulu Başkanı

Belgin Batum, Kerim Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı
Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı

Kerim Güç, Kerim Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı
Yönetim Kurulu Üyesi

Elif Erhan, Kerim Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı
Yönetim Kurulu Üyesi

SEMPOZYUM BİLİM KURULU

Mustafa Tahralı, Prof. Dr.

Mahmud Erol Kılıç, Prof. Dr.

Turan Koç, Prof. Dr.

Hülya Küçük, Prof. Dr.

Ekrem Demirli, Prof. Dr.

Bilal Kemikli, Prof. Dr.

Mustafa Kara, Prof. Dr.

Süleyman Uludağ, Prof. Dr.

Mehmet Demirci, Prof. Dr.

Emine Yeniterzi, Prof. Dr.

Osman Nuri Küçük, Prof. Dr.

Semih Ceyhan, Doç. Dr.

William Chittick, Prof. Dr.

Sachiko Murata, Prof. Dr.

Tu Weiming, Prof. Dr.

Carl Ernst, Prof. Dr.

Bruce Lawrence, Prof. Dr.

miriam cooke, Prof. Dr.

Omid Safi, Prof. Dr.

**"Rahmet Kapısı"
Uluslararası Kenan Rifâî Sempozyumu
İçin Düşülen Tarih**

Tesbihâtı: Lâ ilâhe illallah

Fütuhâtı: Lâ mevcûde illallah

Tarih için geldi üçler söyledi:

“HAZRET-İ KEN'AN RİFÂÎ EYVALLAH”

Mustafa Kara

Bursa, 2015

İÇİNDEKİLER

Açılış Konuşmaları	10
Esin Çelebi Bayru.....	11
Cemâlnur Sargut.....	14
Emine Bağlı.....	18
1. Oturum (Açılış Oturumu) Bildirileri	20
Süleyman Uludağ, Prof. Dr. "Kenan er-Rifâî Hazretleri'nin Yaşadığı Devirde Tasavvuf".....	21
Mehmet Demirci, Prof. Dr. "Kenan Rifâî'nin Hayatı ve Şahsiyeti".....	28
Mustafa Kara, Prof. Dr. "Kenan Rifâî'nin Bir Şiirinde Yer Alan Dersler".....	40
2. Oturum Bildirileri	44
Osman Nuri Küçük, Prof. Dr. "Kenan Rifâî'nin Şeriat ve Din Anlayışı".....	45
Semih Ceyhan, Doç. Dr. "Kenan Rifâî Müntesibi Osmanlı Şeyhülislâmları".....	68
Hatice Dilek Güldütuna, Dr. "Hz. Kenan Rifâî ve Hakk'ın Aynası Olarak Kadın".....	82
3. Oturum Bildirileri	100
Omid Safi, Prof. Dr. "Kenan Rifâî: Hz. Mevlânâ'yı 20. Yüzyıla Taşımak".....	101
F. Cangüzel Güner Zülfikar, Yrd. Doç. Dr. "Kenan Rifâî Hazretleri'nin (1867-1950) Mürşidliği ve Mürebbiliği".....	113
4. Oturum Bildirileri	130
Yusuf Ömürlü ve Vasfi Emre Ömürlü, Doç. Dr. "İlâhiyât-ı Ken'an".....	131
Hakan Alvan "Kenan Rifâî Hazretleri ve Müzik".....	143
Sadık Yalsızuçanlar "Kenan Rifâî Hazretleri'nin İsimlerle Mâcerâsı".....	147
Gürbüz Ertürk "Ümmü Ken'an Dergâhı".....	153

5. Oturum Bildirileri	160
Turan Koç, Prof. Dr.	
"Yol Göstericinin Yolunda: İrfânî Derinlik ve Eğitim".....	161
Mohammed Rustom, Doç. Dr.	
"Hareketsiz Hareket".....	165
James Winston Morris, Prof. Dr.	
"Mânevî Öğretmen Olarak Kenan Rifâî: Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî'si ile İlgili Derslerinden Kazanımlar".....	174
6. Oturum Bildirileri	184
Ercan Alkan, Dr.	
"Tasavvuf Târîhi Literatürü Açısından Seyyid Ahmed er-Rifâî Adlı Eserin Değerlendirilmesi".....	185
Arzu Eylül Yalçinkaya	
"Kenan Rifâî'nin Mesnevî Sohbetleri: 'Üçüncü Cilt İkinci Defter' İsimli El Yazmasının Tahlili ve Öne Çıkan Şerh Hususiyetleri".....	202
7. Oturum Bildirileri	214
Mustafa Tatçı, Yrd. Doç. Dr. ve Melike Türkân Bağlı, Doç. Dr.	
"Anadolu ve Rumeli'nin Fütûhâtı ve Sarı Saltuk 'er-Rifâî'".....	215
Stephen Hirtenstein	
"Aşk ve İlim Okulu: Kenan Rifâî (1867-1950) ve Bülent Rauf (1911-1987) Üzerine Düşünceler".....	224
Bruce Lawrence, Prof. Dr.	
"Peygamber'in Mirâcı: İbnü'l-Arabî, Şeyh Muzaffer ve Kenan Rifâî".....	232
8. Oturum Bildirileri	238
Türkân Erkmèn	
"Hocasıyla Yazan Bir Kalem: Nezihe Araz".....	239
Eren Bayar	
"Semiha Cemâl: Aşkın Kalbi".....	241
Turgut Alsirt, Dr.	
"Sâmiha Anne".....	246
Fahrünnisa Bilecik, Yrd. Doç. Dr.	
"Ezelden Ebede İzzetlenmiş Bir İnsân-ı Kâmil: İlhan Ayverdi".....	254
Asuman Kulaksız, Dr.	
"Bir Kenan Rifâî Bendesi: Meşkûre Sargut".....	266
9. Oturum Bildirileri	272
Sachiko Murata, Prof. Dr. & William C. Chittick, Prof. Dr.	
"Çin Müslümanlığında Tasavvufun Önemi".....	273
Carl W. Ernst, Prof. Dr.	
"Kenan Rifâî'nin Mesnevî Şerhi'nde Öğretme Metotları".....	280
Cemâlnur Sargut	
"Kenan Rifâî'nin Bakışıyla Dünün, Bugünün ve Yarının Değerlendirilmesi".....	290
Ek	296
Mehmet Demirci, Prof. Dr.	
"Kenan Rifâî'nin Seyyid Ahmed er-Rifâî Kitabına Göre Hz. Pir'in Tevâzuu ve Mahviyeti".....	297

Açılış Konuşmaları

29 Mayıs 2015, Yenikapı Mevlevîhânesi, İstanbul

Orhan Büyükkaksoy

Ken'an er-Rifâi Hz.'nin Torunları

Esin Çelebi

Uluslararası Mevlânâ Vakfı 2. Başkanı

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Hz.'nin 22. Batından Torunu

Cemâlnur Sargut

TÜRKKAD İstanbul Şubesi Başkanı

KERİM Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı Kurucu Üyesi

Emine Bağlı

TÜRKKAD Genel Başkanı

KERİM Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı Kurucu Üyesi

AÇILIŞ KONUŞMASI

Esin Çelebi Bayru¹

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Efendim, Yenikapı Mevlevîhanesi Semâhanesi'ndeyiz ve mekânı Hâmûşan'daki mübâreklerle paylaşıyoruz. Eğer izin verirseniz konuşmamdan evvel hem onların ruhlarına, hem de adına sempozyum düzenlenmiş olunan Kenan Rifâî Hazretleri'nin ruhuna Fâtiha okuyalım... Eyvallah... Âmin.

Kenan Rifâî Hazretleri'nin ve geçmişlerinin ruhları şâd olsun. Hayatta olan torunları Orhan Büyükkaksoy Ağabeyimiz, Kenan Gürsoy Kardeşimiz... Mesuliyetimiz ağır.

Rabb'im sevenleri ile birlikte cedlerimizi gelecek nesillere taşımayı nasip etsin.

Yolumuzdan bizleri ayırmasın, hepimiz biriz, hepimiz bir arada aynı gaye için hizmet ediyoruz. Rabb'im kolaylaştırsın...

"Rahmet Kapısı" başlıklı Uluslararası Kenan Rifâî Sempozyumu'nu organize eden başta Cemâlnur Sargut Hanımefendi ve ekibine, teşrif eden katılımcılar, misafirler, dinleyiciler ve tüm canlılara sonsuz teşekkürler ederim efendim.

Allah'a emânet olun.

1 Esin Çelebi Bayru, Hz. Mevlânâ'nın 22. kuşak torunudur. Babası Celaleddin Çelebi'dir. Arap-Fars Filolojisi okumuştur. Uzun yıllar turizm alanında çalışmıştır. İstanbul'da yaşamaktadır. 1996 yılında Hz. Mevlânâ'nın öğretilerini ve düşüncelerini bütün dünyaya anlatabilmek amacıyla kardeşi ve mânevî büyüğü olan Faruk Hemdem Çelebi ile birlikte Uluslararası Mevlânâ Vakfı'nı kurmuşlardır. Bayru hâlen Vakıf Başkan Vekilliği görevini sürdürmektedir ve Hz. Mevlânâ için yapılmak istenen programlarda danışmanlık hizmetleri vermektedir.

Efendim, bendeniz Hz. Mevlânâ, Mevlevîlik ve biraz sonra izleyeceğimiz semâ ile ilgili birkaç cümle söylemeyi isterim.

Günümüzden sekiz asır kadar önce yaşamış olmakla birlikte hâlâ eserleri üzerinde araştırmalar yapılan ve gün geçtikçe fikirleri daha da önem kazanan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Türk-İslâm düşünürlerinin en başında gelmektedir. Asırlardır bizlere Allah sevgisini, Peygamber sevgisini, insan sevgisini, özetle Yaratana ve yaratılana olan sevgisini, Kur'ân-ı Kerim'e olan bağlılığını anlatmaktadır. Onun düşünce sistemi üzerinde kurulan mevlevîhaneler Türk kültürünün temel taşlarını oluşturmuş ve bilgiyi günümüze taşımışlardır.

Arapça, Farsça dilleri yanı sıra, gerek müzik, gerek güzel sanatların her dalında yapılan çalışmalar ile o günün filolojileri, akademileri, konservatuarları gibi bir görevi üstlenmişlerdir. Mevlevîlik Hz. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled soyundan gelen Çelebiler'in mânevî rehberliğinde günümüze kadar gelmiştir.

Mevlevîliğin önemli bir sembolü olan semâ ayinine gelince... Hazreti Mevlânâ'nın 21. kuşak torunu (Babam) Celâleddin Bâkır Çelebi semâ ayinini şöyle özetlemektedir: "Semâ, kulun hakîkate yönelip, akılla, aşkla yücelip, nefsinin terk ederek Hak'ta yok oluşu ve olgunluğa ermiş kâmil bir insan olarak tekrar kulluğa dönüşüdür."

Semâzenin başındaki sikke-i şerîfi nefsinin mezar taşını, üstündeki tennuresi nefsinin kefenini, onun üstüne giydiği hırkası ise nefsinin mezarını temsil eder.

Semâzen kollarını çapraz bağlayarak görünüşte bir olmuştur. Böylece Allah'ın birliğini tasdik eden semâzen, semâ ederken kollarını açar. Sağ eli dua edercesine göklere açık, sol eli de yere dönüktür; Hak gözüyle halka bakmaktadır, Hak'tan aldığını halka vermektedir. Sağdan sola kalbinin etrafında dönerken, yaratılmış her şeyi sevgiyle kucaklamaktadır.

Semâ ayini Kur'ân-ı Kerim tilâvetiyle başlar. Ardından Peygamber Efendimiz'i metheden na't-ı şerîf ile devam eder. Sonra kudüm sesi duyulur. Kudüm sesi Yaratana'nın "Ol" emrini anlatmaktadır. Ondan sonra duyulan ney sesi her şeye can veren ilâhî nefestir.

İkinci bölüm, Sultan Veled Devri olarak adlandırılır. Semâzenler birbirlerine selâm vererek dairevî bir yürüyüşü üç kere tekrarlarlar. Bu ruhun ruha selâmıdır. Mânevî bir yolculuğa hazırlanıştır.

Semâ ayininin üçüncü bölüm olarak adlandıracağımız bölümü ise dört selâmdır. Birinci selâm, insanın bilgiyle hakîkate doğmasıdır, yüce Yaratan'ını ve kendi kulluğunu idrak eder. İkinci selâm, insanın yaratılışındaki nizamı, azameti müşâhede ederek Allah'ın kudreti karşısında hayranlık duymasındır. Üçüncü selâm, insanın hayranlık ve minnet duygusunun aşka dönüşüdür, aklın aşka kurban oluşudur. Buna tasavvufta fenâfillah mertebesi de denir, mîrâcı anlatmaktadır. Dördüncü selâm, insanın mânevî yolculuğunu tamamlayıp kulluğuna dönüşüdür. Bu selâma şeyh efendi de, semâzenbaşı da iştirak ederler. Bu bir yolda giderken bir rehberimiz, bir önderimiz var ise, o bize yolu kolaylaştırır, bizi yolun tehlikelerinden korur anlamına gelmektedir.

Dördüncü bölümde Kur'ân âyetleri okunur. Semâ ayini tüm peygamberlerin, tüm insanların ruhları ve barış için okunan dua ile son bulur.

Sözlerimi Hazreti Mevlânâ'nın günümüz insanına verdiği şu öğütlerle tamamlamak isterim:

"Beri gel beri, daha da beri, bu yol vuruculuk ne zamana kadar sürüp gidecek?"

Mâdemki sen bensin, ben de senim, nedir bu senlik ve benlik?"

Biz Hakk'ın nuruyuz, Hakk'ın aynasıyız,

O halde kendi kendimizle birbirimizle ne diye çekişip duruyoruz?"

Bir aydınlık, bir aydınlıktan neden böyle kaçıyor?"

Haydi şu benlikten kurtul, herkesle birleş, herkesle bir ol.

Sen kendinde kaldıkça bir habbesin, bir tanesin,

Halbuki herkesle birleştin, kaynaştın mı bir ummansın, bir maddensin.

Dünyada çeşitli diller var ama hepsinin de anlamı bir,

Çeşitli kaplara konan sular, kaplar kırılınca bir olup akarlar."

Eyvallah efendim.

AÇILIŞ KONUŞMASI

Cemâlnur Sargut¹

Asrın, hatta yüzyılların en büyük mutasavvıflarından bir tanesi, tevhid anlayışının sultanı, Peygamber yolunun yolcusu bir büyük müşid-i kâmil Kenan er-Rifâi Hazretleri.

Bizim hayatımızdaki rolünü kelimelerle anlatmak mümkün değil, ama onun dünyaya yayılışını kendi ağzından dinlersek;

*"İndifâ eden (püsküren) bir yanardağın lavlarını tutacak bir el ayası bulunmadığı gibi, tasavvufun, özellikle İslâm tasavvufunun yeryüzüne akmasını önleyecek hiçbir kuvvet ve kudret yoktur."*²

1 1952'de İstanbul'da doğan Cemâlnur Sargut, üniversite eğitimini Kimya Mühendisliği dalında tamamladıktan sonra yirmi yıl kimya öğretmeni olarak görev yapmıştır. Mutasavvıf bir ailede yetişen Sargut, 24 yaşında hocası Sâmîha Ayverdi'nin isteğiyle Kur'ân-ı Kerim ve karşılaştırmalı Mesnevî çalışmalarına başlamıştır ve otuz yılı aşkın bir süredir tasavvuf alanında çalışmalar yapmakta ve hizmet vermektedir. Yayınlanmış kitapları arasında Kur'ân-ı Kerim üzerine büyük mutasavvıfların yorumlarına dayalı çalışmaları ve Fusûsu'l-Hikem şerhleri yer almaktadır. Halka açık olarak Mesnevî ve Fusûsu'l-Hikem dersleri vermekte ve aynı konularda televizyon programları yapmaktadır. Almanya, Amerika ve Hindistan'da çeşitli üniversite ve kuruluşlarda İslâm Tasavvufu alanında düzenli seminerler vermektedir. 1966 yılında kurulmuş olan Türk Kadınları Kültür Derneği'nin (TÜRKKAD) İstanbul Şubesi Başkanlığı görevini yürütmektedir. Chapel Hill North Carolina Üniversitesi Dini Etütler Bölümü'nde (2009) ve Pekin Üniversitesi Beşerî İlimler Enstitüsü'nde (2011) "Kenan Rifai Distinguished Professorship on Islamic Studies" kürsülerinin kurulmasına öncülük etmiştir. 2014 yılında Bakü Avrasya Üniversitesi tarafından kendisine fahri doktora unvanı verilmiştir. Cemâlnur Sargut, 2016 yılında Japonya'da Kyoto Üniversitesi'nde Kenan Rifâi Tasavvuf Araştırmaları Merkezi'nin kurulmasını sağlamıştır. Tasavvuf alanında akademik çalışmaları desteklemek amacıyla 2013'te Kerim Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı'nı kurmuştur. Üsküdar Üniversitesi ve Kerim Vakfı işbirliği ile Rektör Prof. Dr. Nevzat Tarhan'la birlikte 2014 yılında Üsküdar Üniversitesi Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü'nü kurmuşlardır. Hâlen bu enstitü çatısı altındaki yüksek lisans ve sertifika programlarında dersler vermektedir.

2 Sâmîha Ayverdi, Safiye Erol, Nezihe Araz, Sofi Huri, *Kenan Rifâi ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2003, s. 221.

Ahlâk-ı Muhammedî, edep ve aşk kavramlarının beşeri güzelleştirerek hakîkî insan olma seviyesine çıkartma hikâyesi, mürşidin müridinde hâsıl ettiği bir lutuftur ki, böyle bir öğretmenle Allah'a ulaşma yolunda ilerleyen mürid durdurulamaz, bütün âleme hâliyle örnek olur.

Bu mealde Hocamın getirdiği îman, inanç, tevhid, birlik, her şeyden memnun olma kabiliyeti, özellikle Peygamber ahlâkını yaşamadaki üstün tavrı bize örnek olmaya devam ediyor.

Kendisinin de söylediği gibi, vakitlerin, zamanın olmadığı bir dünya yarattı bize... Allah aşkını öğretti. Ve bu aşkla, bizi dünya esaretinin üzerine çıkarttı.

Bunun için de özel bir çaba göstermiyor; o, tebliğ etmeye gelmiştir. Bilir ki, son noktayı Allah koyar.

Biz onun, hâlimden memnun olma, her şeyden memnun olma sanatını elde etme gayreti içindeyiz.

Biz, onun dünyaya taşıdığı cenneti yaşama gayreti içindeyiz.

Bize "*Birleşin.*" dedi, "*Bir araya gelin, bölünmeyin, adeta saf tutan müminler gibi aradan şeytanın geçeceği delik bırakmayın.*" hakîkati ni hâl ettirmeye çalıştı. İşte bu birliğin, beraberliğin önemini anlama ve idrak etme gayreti içindeyiz.

Bize, Allah'a beraber gitmenin zevkinden bahsetti. Doğru yolu, zevki öğretti, idraki öğretti... Ne kadar yapabildik bilemiyorum, ama biz aynı hedef üzerinde yaşamının zevkini aldık.

Bugün belki gençlerimizin en büyük eksiği, mürşid-i kâmillerin koyduğu hedefleri bilmemektir.

Bugün İslâm dünyasının Peygamber'in getirmiş olduğu İslâm yaşantısından uzak, bidatçı ve savaşçı yaşamları ve Batı'nın da, İslâm'ı yanlış tanıma çabaları, hedefsiz insanların uğradığı felaketlerden ibarettir.

O, bize yol gösterdi ve "*O hedefe doğru yönlenin.*" dedi. Tıpkı Peygamber Efendimiz'in Mîrâc'a çıkarken, gözünün hiçbir yere bakmayışı gibi, gözümüzü Hocamıza diktirtti. Hocamızın da bir varlık olmadığını, onda Hz. Peygamber'in tecellî ettiğini bize öğretti.

Vücutların yok olacağını, tekkelerin kapatılabileceğini, varlıkların, mekânların geçici olduğunu, ama mânânın asla yok olmayacağını öğretti.

Mevlânâ Hazretleri'nin buyurduğu gibi, *"Bir yerde yangın çıksa, hatta Kur'an yansa da, mânâsı yanar mı?"*

Bu hakîkati öğretti bize; Kur'an ile yaşamaya ve yaşayan Kur'an olabilmeye çalıştık, onun derdine düştük... Derdimiz bu oldu; sevgiliyi daha iyi anlamak, daha çok sevmek.

Böylece onun her anki tecellîsine iştirak etmek ve "zaman" kavramından kurtulmak zevkiyle hâllendik.

İbnü'l-Arabî Hazretleri'nin dediği gibi, *"Aşk ve îman, seni zaman kaydından kurtarıyor ve mutluluk veriyorsa, gerçek îmandır."* Bize bunu öğretti Hocamız.

O, bizi hâdiselerin hakîkatine götürdü, hikmet gözüyle bakmayı gösterdi. Yapanın yaptırının bir olduğunu, yegâne varlığın O olduğunu ve Allah'ın bize olan sevgisini anlattı. Böylece kulu, hâdiselere takılıp kalmaktan kurtardığı gibi, bu âlemdeki hayalleri Allahlaştırmaktan da vazgeçirdi.

Yapabildik mi bilmiyorum, ama öğrenme çabası içindeyiz.

Öyle güzel insanlar yetiştirdi ki; Sâmîha Ayverdi, Semîha Cemâl Sultan, Nazlı Anne, Meşkûre Sargut, İlhan Ayverdi, Ekrem Hakkı Ayverdi... Daha milyonlarca sayılabilecek insan... Sofi Huri'ler, Safiye Erol'lar, Nezihe Araz'lar; hepsi kendi çapında hedefe gözünü dikmiş insanlar, hepsi kendi yolunda olanlara örnek oldular. Ama bazıları, hepsinden de daha çok örnek oldular.

Onlar kimlerdi biliyor musunuz?

"Ben yokum, yalnız Efendim var." diyenlerdi. Onlar, *"Ben Efendimin kalemiyim, bende bir varlık yok."* diyenlerdi.

Onlara baktık, hayran kaldık, benzemeye çalıştık. Şimdi bir gayemiz var; onun istediği gibi, her şeyden memnun olma sanatını elde etmek, mücadelemizi sonsuza kadar vermek ve İslâm'ın hakîkî yüzünü dünyaya anlatmak, tasavvufî yaşamı hâlimizle gösterebilmek.

Evet, bir gayemiz var bizim... Çok şükür ki bir gayemiz var; Müslümanlığın hakîkatini yaşayarak ölmek istiyoruz.

Ve bir gayemiz var; Cemâlullah'a ulaşmak istiyoruz.

Âyette buyurulduğu gibi, *"Herkes kendi Âdem'inin bayrağı altında kalkacaktır."*

Mürşidimizin bayrağı altında, Allah'ın istediği kul olarak, peygamberimin memnun olduğu kul olarak O'na varmak istiyoruz. Ama bunu yalnız yapmak istemiyoruz, hep birlikte yapmak istiyoruz.

Allah bizleri bu birlikten, beraberlikten, Hocamızın mânâsına hürmet etmekten ayırmasın ve daima doğru yolda sabit kılsın.

AÇILIŞ KONUŞMASI

Emine Bağlı¹

Muhterem hanımefendiler, beyefendiler,

Bu mânevî mekânda talebelerine, "Efendim'in evlâtları" hitâbıyla seslenen muhterem Sâmiha Ayverdi'nin kurucusu olduğu Türk Kadınları Kültür Derneği adına sizleri selâmlıyorum. Hoşgeldiniz, hoşluklar getirdiniz efendim.

Büyük mutasavvıf Kenan er-Rifâî Hazretleri'ni anlayabilmek maksadıyla tertiplenen bu sempozyumun, onun açtığı rahmet kapısından beraberce girebilmek niyâzıyla, hayırlı olmasını diliyorum.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kerim Vakfı ve İstanbul Şubemiz tarafından düzenlenmiş olan bu sempozyum, şüphesiz ki derneğimiz açısından çok ayrı bir önem arz etmektedir. Zira Türk Kadınları Kültür Derneği, Kenan er-Rifâî Hazretleri'nin insan yetiştirme, halka hizmet ve tevhid anlayışını bizlere eserleriyle öğreten, yaşayışıyla örnek olan Sâmiha Annemiz'in mânevî ve fikrî desteğiyle 1966 yılında kurulmuştur. Biliyor ve îman ediyoruz ki bu destek hiç eksilmeden devam etmektedir. Kendilerinin fikir ve gönül dünyasından beslenen millî ve mânevî değerlerimizin özellikle hanımlarımıza, evlâtlarımıza, netice olarak bütün topluma intikali ve yaşatılması yolunda tam kırk dokuz yıldır hizmetlerini devam ettiren derneğimiz sekiz ilimizde açılan şubeleri ile faaliyetlerini

1 1944 yılında Çankırı'da doğdu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat ve Maliye Bölümü'nü bitirdikten sonra devlet kurumlarının çeşitli kademelerinde yöneticilik, genel müdürlük ve müsteşar yardımcılığı yaptı. 2007 senesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan emekli oldu. Kuruluşundan bu yana üyesi bulunduğu Türk Kadınları Kültür Derneği'nde uzun müddet yönetim kurulu âzâlığı yaptı. 2000 yılından beri derneğin genel başkanlığını yürütmektedir.

yürütmektedir. Özellikle İstanbul Şubesi başkanımız Cemâlnur Sargut Hanımefendi'ye bu sempozyumun tertiplenmesi hususundaki gayretlerinden dolayı teşekkürler ediyoruz.

Bu sempozyum vesilesiyle yirminci asırda yaşayıp, mânâsıyla yüz yılları aydınlatacak olan Kenan Rifâî Hazretleri'nin açacağı rahmet kapısından kendilerinin himmetleri ile girebilmenin cümlemize nasip olmasını niyaz ediyor ve hepinizi hürmetlerimle selâmlıyorum efendim.

1. Oturum (Açılış Oturumu)

30 Mayıs 2015, Cemal Reşit Rey Konser Salonu, İstanbul

Oturum Başkanı:

Süleyman Uludağ, Prof. Dr.

"Kenan er-Rifâi Hazretleri'nin Yaşadığı Devirde Tasavvuf"

Konulu Giriş Konuşması

Mehmet Demirci, Prof. Dr.

"Kenan Rifâi'nin Hayatı ve Şahsiyeti"

Mustafa Kara, Prof. Dr.

"Kenan Rifâi'nin Bir Şiirinde Yer Alan Dersler"

KENAN ER-RİFÂÎ HAZRETLERİ'NİN YAŞADIĞI DEVİRDE TASAVVUF

Süleyman Uludağ, Prof. Dr.¹

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Önce hâzirûna en samimi, en derin saygı ve hürmetlerimi, muhabbetlerimi sunuyorum. Konuşmama başlamadan önce bu sempozyumu düzenleyen Cemâlnur Sargut Hanımefendi ve ekibi başta olmak üzere emeği geçen herkese teşekkür ediyorum.

Kenan Rifâî Hazretleri Uluslararası Sempozyumu'nun başlığı isabetli bir şekilde 'Rahmet Kapısı' olarak tespit edilmiş. İnşallah sunulan tebliğler rahmete, merhamete, barışa, birliğe, dirliğe ve huzura vesile olur. Böylece hem insanlığa, hem İslâm'a, hem milletimize elimizden geldiği kadar katkıda bulunmuş oluruz.

Her şeyden evvel tasavvuf hakkında bir iki şey söylemek istiyorum: Tasavvufun, gerek insanlık, insanlık tarihi ve toplum açısından, gerekse İslâmiyet açısından bakıldığında, evrensel bir olgu olduğu görülür. Az veya çok, şöyle ya da böyle, en eski zamanlardan gü-

1 1940 yılında Amasya'da doğan Süleyman Uludağ, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nden mezundur. 1970 yılında Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü'nde göreve başlamış, 1975 yılında Bursa Yüksek İslâm Enstitüsü'ne nakledilmiştir. Uzun yıllar Hâlen Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim dalında öğretim üyesi olarak çalışmış ve bu kurumdan emekli olmuştur. Köklü bir tasavvuf kültürü yanında diğer İslâmî ilimlere de vâkıf olan Uludağ'ın; Tasavvuf, Akaid, Kelâm ve İslâm Düşüncesi sahasında telif ve tercüme eserleri ve makaleleri bulunmaktadır. Eserlerinden bazıları şunlardır: "Sufi Gözüyle Kadın", "Tasavvuf Terimleri Sözlüğü", "İbn-i Haldun Üzerine Araştırmalar", "İslâm Düşüncesinin Yapısı", "Kelâm İlmi ve İslâm Akaidi", "Tasavvufun Mahiyeti Şifau's-Sail (İbn Haldun)", "Kuşeyri Risalesi (Abdülkerîm Kuşeyri)", "Doğuş Devrinde Tasavvuf (Kelâbâzi)", "Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi (Taftazani)", "Hakikat Bilgisi (Hücviri)".

nümüze gelinceye kadar bütün cemiyetlerde, bütün toplumlarda, bölgelerde, tasavvufun çeşitli tezahürlerini görmek mümkündür. Bunlar birbirinden farklıdır. Bölgelere göre, tarihlere göre, kavimlere göre bu tasavvuf anlayışına, tasavvuf düşüncesine veya tasavvufî hayat tarzına verilen farklı isimler de vardır. Batı'da daha çok mistisizm şeklinde bilinirken, Doğu toplumlarında, Hindistan'da, Çin'de ise daha başka isimlerle biliniyor. İslâm dininde de başlangıçtan itibaren, zühd hareketi veya tasavvuf adı altında bir hayat tarzının varlığını biliyoruz.

Öncelikle şunu ifâde etmek gerekir ki, bütün dünya dinleri açısından baktığımız zaman her dinin mistik, bâtinî, mânevî ve rûhânî bir tarafı olduğu görülür. Biz tasavvuf dediğimiz zaman, İslâmiyet'in veya herhangi bir dinin mânevî tarafını, yani Allah ile kul arasındaki ilişkiyi kastediyoruz. Bu bakımdan Yahudilik'te, Hıristiyanlık'ta veya Hinduizm, Budizm, vs. dinlerde de bu hayat tarzını görmek mümkündür.

İslâm dini açısından tasavvuf dediğimiz şey kutsal kitabımız olan Kur'ân-ı Kerim'de var mıdır ve bu hayat tarzı Hz. Peygamber'in hayatında, dinî ve mânevî yaşayışında var mıdır, sahâbesinde, ilk nesilde mevcut mudur diye baktığımız zaman isim olarak olmadığını görüyoruz. Kur'ân'da ve hadislerde geçen bir tâbir olmakla beraber tasavvufun kendisi vardır; ancak adı konmamıştır. Bu sadece tasavvufla ilgili bir şey değildir, diğer ilim dallarında da böyledir. Başlangıçta fıkıh ilmi yoktur ama fıkıhın kendisi vardır, hadis ilmi yoktur ama hadis vardır, kıraat ilmi yoktur ama kıraatın kendisi vardır. Hz. Peygamber zamanında, tasavvuf da bu durumdadır. Kendisi, âyetlerde, hadislerde ve Peygamberimiz'in hayatında vardır ama tasavvuf olarak değil, çeşitli şekillerde isimlendirilmiştir. İslâm dininin bu bâtinî, mânevî tarafı dediğimiz şey çeşitli âyetlerde ve hadîs-i şerîflerde ifâde edilmiştir.

Tasavvufun iki ayağı vardır. Bunlardan ilki Allah-kul ilişkisidir ki, bu; aşka, sevgiye, muhabbete, Allah korkusuna, mânevî bir zevke ve vecd hâline dayanan mahrem ve mânevî bir ilişkidir. Diğeri ise kullar arasındaki ilişkidir ki, bu, Allah'ın bir kuluyla diğer kulu veya bir insanla toplum arasındaki ilişkilerdir, biz buna tasavvufun ahlâk tarafı diyoruz. Allah ile kul arasındaki ilişkiye, mânevî

bir hakîkati ifâde ettiği için tasavvufî bir terimle tahakkuk diyoruz. Diğere de tahalluk diyoruz ki, bundan kasıt İslâm ahlâkı ve tasavvufî ahlâktır. Bu tasavvufî ahlâk dediğimiz şey aslında yine Cenâb-ı Hakk'la ilgilidir. Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanma şeklinde, Allah'ın evsafı ile vasıflanma şeklinde, İslâm ahlâkı veya tasavvufî ahlâk da doğrudan doğruya yine Cenâb-ı Hakk'a bağlıdır, bunları birbirinden ayırmak mümkün değildir. İlk zamanlarda sûfliğe daha çok ilgi duyan, mütemayil olan insanlar İslâm toplumunda âbidler, zâhitler ve kurra şeklinde tanınmışlardır. Onların hayatlarıyla ilgili bir hayli menkıbe vardır. İkinci asrın sonuna geldiğimiz zaman bu insanlara sûfî veya mutasavvıf ismi verilmiştir. Kuşeyrî'ye göre hakîkî, dindar, Müslüman sûfilere, diğerlerinden ayırmak amacıyla bunlara sûfî adı verilmiştir. Çünkü bu dönemde züht hareketi çok yaygınlaşmış, gerçek zâhit olmayan veya İslâm'la pek fazla alâkası olmayan insanlar da züht iddiasında bulunarak zâhit olduklarını söylemişlerdir. Bu durum iki üç asır bu şekilde devam etmiş ve hicrî üçüncü, dördüncü, beşinci asırda İslâm toplumunda bu sûfiler arasında çeşitli meşrep farklılıkları, mizaçlar ve tarîkler ortaya çıkmıştır. Örneğin bunlardan birisi Bağdat merkezli bir tasavvufî harekettir ve sûfilerine daha çok mutasavvıf denilir. Diğer tarafta Horasan'da, İran sahasında melâmet hareketi vardır. Yine aynı sahada fütüvvet hareketi vardır ve daha başka gruplar vardır ki, tasavvuf tarihinde bunlardan uzun uzadıya bahsedilir. Hicrî dördüncü, beşinci asırdan sonra sûfiler önce belli müşidler etrafında, şeyhler etrafında toplanmışlar, sohbetler düzenlemeye başlamışlardır. O ilk büyük sûfilerin -ki birçok tarîk bunlara nispet edilir- sohbetlerinin yapıldığı yerlere zâviye, tekke, hangâh, ribat, dergâh gibi isimler veriliyor ki bu tasavvufî müesseseler ilk defa böyle ortaya çıkmıştır. Daha sonra, aynı meşrepte olanların oluşturdukları topluluklar yani tasavvufta tarîkatlar dediğimiz yapılar ortaya çıkıyor. Tasavvuf bu şekilde gelişirken, büyük sûfiler yetişirken, bunlar kıymetli kitaplar yazarken, hâlâ değerini koruyan, hatta dünya çapında okunan eserler vücuda getirirken, teşkilâtlarını kurarken, tekke dediğimiz kurumlarda faaliyetlerini sürdürürken tasavvufî hayat gelişmeye devam ediyor. Altıncı asrın sonuna doğru, yeni bir döneme doğru evrilmeye başlanıyor ki, bunların ilk habercilerinden sadece ikisinin ismini vermek gerekirse; bunlardan

biri hicrî 505 tarihinde vefat etmiş olan İmam-ı Gazzâlî, diğeri ise 587 tarihinde vefat etmiş olan Sühreverdi Halevî veya Sühreverdi Maktul diye bilinen, aynı zamanda da Şeyh'ul İşrak diye bilinen felsefî bir tasavvufun da öncüsü olan zattır.

İşte bu tasavvufî hareketlerden sonra İbnü'l-Arabî dönemine geliyoruz ki İbnü'l-Arabî'yi bunlar hazırlamışlardır. Özellikle İmam-ı Gazzâlî'nin *Mişkat-ül Envar* isimli eseri İbnü'l-Arabî'yi hazırlayan tarzda bir kitaptır. Aynı zamanda Şeyh'ul İşrak Sühreverdi Halevî'nin *Hayakil-ul Nur* veya *Hikmet-ül İşrak* diye bilinen iki eseri de yine aynı gelişmenin çok önemli bir merhalesini teşkil eder.

İbnü'l-Arabî aslında Endülüslü'dür, fakat Mısır'da, Mekke'de, Medine'de, Irak sahasında, Doğu Anadolu'da ve Konya'da yaşamış nihayetinde de Şam'da vefat etmiştir. Kendisi büyük bir tasavvufî hareketin kurucusudur ki, genellikle bu hareket ona nispet edildiği için Ekberîyye şeklinde adlandırılır. Ancak bu tarikat şeklinde bir hareket değildir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî belli bir tarikat kurmuş veya o tarikatın şeyhi olan birisi değil, ama belli bir tasavvuf anlayışını ortaya koymuş, başka bir ifâde ile kendi dönemine kadar gelen tasavvuf anlayışını, İslâm tasavvufunu yeni ve ileri bir merhaleye ulaştırmış büyük bir sûfidir. Onun için de kendisine Şeyh'ul Ekber denir: En büyük mutasavvıf. Ve tasavvufa onun verdiği şekil aşağı yukarı asırlarca sürmüş, birtakım şerhlerle, açıklamalarla, ilerlemelerle yeni yeni renklere girerek günümüze kadar gelmiştir. Bu konuda en çok emeği geçenler yine Anadolu sûfileridir: Sadreddin Konevî, Abdürrezzak Kâşânî, Dâvûd Kayserî ve Molla Fenârî gibi büyük sûfiler İbnü'l-Arabî'nin tasavvuf anlayışını geliştirmede çok önemli roller üstlenmişlerdir. Gerek Osmanlı'da, gerekse diğer Müslüman memleketlerde İbnü'l-Arabî tasavvufu bütün tarikatlar ve tasavvufî hareketler üzerinde, bazılarında çok, bazılarında da nispeten daha az olmak üzere tesirli olmuştur. İbnü'l-Arabî'nin tasavvufî hayata vurduğu bu tesir, günümüzde de varlığını korumaktadır.

Kenan Rifâî Hazretleri 1867 tarihinde Edirne'de doğmuş, 1950'de de İstanbul'da vefat etmiştir. Zaman itibariyle dört padişah zamanında yaşamış sayılır. Abdülaziz, Abdülhamit -5. Murad'ı hesap etmezsek- Sultan Reşat ve Vahdettin zamanında yaşamış bir mu-

tasavvıftır. Aynı zamanda üç dönemde de yaşamıştır. Bu üç dönemden birincisi I. Meşrûtiyet dönemidir. İkincisi Abdülhamit'ten sonra başlayan II. Meşrûtiyet dönemi, üçüncüsü de Cumhuriyet dönemidir. Kendisi, demokrasinin Türkiye'ye geldiği ve ilk defa demokratik seçimlerle bir iktidarın değiştiği 1950 tarihine de adını atmış ancak ömrü orada noktalanmıştır. Öncelikle bu tarihlerde nasıl bir tasavvuf anlayışı olduğuna bakmak gerekir.

İslâm tarihinde tasavvufun fıkıh ve kelâm gibi dinî ilimlere paralel olarak geliştiğini görüyoruz. Öncelikle bir yükselme dönemi, klasik dönem var, büyük âlimlerin yazdığı o klasik kitaplar dönemi var ama ondan sonra İslâm kültüründe ve İslâm medeniyetinde bir duraklama dönemi yaşanıyor. Bu duraklama dönemi, diğer ilimlerde yaşandığı halde tasavvuf bir süre daha gelişmesine devam etmiştir. Sûfîlik, İbnü'l-Arabî, Sadreddin Konevî gibi, yine aynı asırda Konya'da yaşamış olan Mevlânâ Hazretleri gibi büyük sûfîlerin yetişmesi için gerekli zemini hazırlamıştır. Fakat sonraki dönemlerde bunların sayısı azalmış, hatta bu büyük sûfîler yetişmez olmuştur. Osmanlı döneminde Balkanlar'da, Anadolu'da durum böyle olduğu gibi, yine Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Suriye gibi, Irak gibi, Mısır gibi, Kuzey Afrika ve Yemen gibi yerlerde de aşağı yukarı durum böyledir. Yine 19. asrın son yarısında veya son çeyreğinde 20. asrın başında tasavvuf sahasında birtakım yeni hareketler ortaya çıkmıştır. Gayet tabii bu yeni hareketlerin ortaya çıkmasının birtakım sebepleri vardır. Bunlardan biri Senûsî hareketidir, Libya'da ortaya çıkmıştır ve Selefilîğe de içinde yer veren çok önemli bir harekettir. Batı kapitalizmi ile de epey zaman mücadele etmiştir. Ömer Muhtar'ın maceraları bununla bağlantılıdır. Yine başka bir tasavvufî hareket Kafkasya'da ortaya çıkmıştır. Şeyh Şâmil diye bilinen bu hareket, mensupları tarafından Müridizm hareketi olarak da anılır. Kafkasya'da hem İslâm'ın yayılmasında, hem de güçlenmesinde çok önemli tesirleri olmuştur. Bu yenilikçi hareketler, tasavvufa yeni bir soluk getirme, 20. asra göre yeni bir ifâde tarzı geliştirme ve onu daha geniş kitlelere yayma amacı taşıyorlardı. Çünkü bu dönemde tasavvufa yöneltilen birtakım tenkitler vardır. Bu tenkitler, tasavvufun İslâm'a dış kaynaklardan ithal edildiği, İslâm'ın dinamizmine zarar vererek onu pasif hâle getirdiği, meskenet veya zillete vesile olduğu

şeklindedir. Gerilemenin ve geri kalmışlığın faturası tasavvufa çıkartılmaya çalışılmıştır. Bahsi geçen hareketler bu tarz tenkitlere cevap olmak üzere ortaya çıkmıştır ve bu bakımdan da önemlidir. En önemli şahsiyetlerden biri olan Muhammed İkbâl Pakistan'da ortaya çıkmış ve 1938'de vefat etmiştir. "İslâm'da Dinî Tefekkürün Yeniden Teşekkülü" isimli önemli bir eseri bulunmaktadır. Demek ki tasavvuf bu dönemde hâlâ varlığını koruyor, hâlâ bir dinamizme sahip ve hâlâ Müslüman aydınlar ve dünya tasavvuftan birtakım şeyler bekliyor. İşte Kenan Rifâî'nin yaşadığı dönem, bu şekildeki bir tasavvufî hayata tekabül etmektedir.

19. asrın sonunda 20. asrın başında gerileyen sadece tekkeler, tarîkatlar ve tasavvufî hayat değildir, diğer ilimlerde de aynı şekilde bir duraklama, bir gerileme dönemi vardır. İşte İslâh-ı Medâris diye bilinen medreseleri ıslâh etme -demek ki medreseler de ıslâha muhtaç bir halde- faaliyetleri yürütülürken, sûfiler de kendilerini ıslâh etme, tekrar gözden geçirme ve yeni bir örgütlenmeye gitme gibi birtakım faaliyetlere girişmişlerdir. Tasavvuf Cemiyeti, Cemiyet-i Sûfiye-i İttihadiye, Meclis-i Meşâyih, vs. gibi birtakım teşkilâtlar kurmuşlardır. Bu girişimler ne kadar başarılı oldu, ne kadar olmadı, tartışılır; ancak burada önemli olan husus sûfilerin özellikle II. Meşrûtiyet yıllarında buna ihtiyaç hissetmiş ve böyle birtakım hareketlere öncülük yapmış olmalarıdır. Sadece Türkiye'de değil, Hindistan, Kafkasya, Mısır ve Kuzey Afrika'da da bu tarz hareketler olmuştur.

Tasavvuf hakkındaki bu olumsuz kanaatler Batı'dan gelen materyalist felsefî akımlar veya pozitivist felsefî akımlar, komünizm, sosyalizm gibi tesirlerle epeyce yaygınlaşmıştır. Yani 'İslâm toplumu, İslâm medeniyeti, İslâm kültürü geriledi. Bunun sebebi sûfiliktir, tasavvuttur, dervişlerdir, şeyhlerdir, onların dünya görüşüdür' şeklinde sûfiler suçlanmaya başlamıştır. Bundan dolayı Cumhuriyet kurulduğu zaman 1923'te, 1925'te giriştiği inkılâplardan veya yaptığı yeniliklerden birisi tasavvuf ve tekkeleri yasaklama olmuştur, çünkü Cumhuriyet'in kurucuları da tasavvufa gerek olmadığına, tasavvufun insanları uyuşturduğuna, toplumun dinamizmini yok eden zararlı bir akım olduğuna inanıyorlardı. Bu dönemde tasavvufî hayat sadece yasaklanmakla kalmamış, bu faaliyete girenlere

de cezâlar verilmeye başlanmıştır. Fakat tasavvuf yasaklanmış olmakla beraber -tarîkat ve tekke faaliyetleri olarak- gizli gizli devam etmiştir. 20. asrın ilk yarısında Nakşibendiyye, Rifâiyye, Halvetiyye, Kadiriyye gibi tarîkatlar gizli de olsa faaliyetlerine devam etmişlerdir. Tarîkat ve tekkelerin yasaklanması ile tasavvufî düşüncenin yasaklanması ayrı ayrı ele alınmalıdır. Tasavvufî düşünce var olmaya devam etmiş, Cumhuriyet döneminde devleti idare eden kişiler buna ilgi duymaya da başlamışlardır. Hatta çeşitli vesilelerle Konya'da Mevlânâ Hazretleri'nin türbesine, Ankara'da Hacı Bayrâm-ı Velî'ye, Nevşehir'de Hacı Bektâş-ı Velî'ye, vs. ziyaretlerde bulunmuşlardır. Fakat 1946'lı yıllarda çok partili ilk seçimler yapıldığında, devleti idare edenler, yaptıkları yasaklamaların aşırılığını düşünerek bu kanunlarda yumuşama mahiyetinde birtakım değişiklikler yapmışlardır. Bu çerçevede bazı türbelerin ziyaret maksadıyla da olsa açılmasına izin verildi ve tarîkat faaliyetlerinin alenen bile icra edilmesine göz yumuldu. 46'lı yıllardan sonra 50'ye doğru gelinirken yasak devam etmekle birlikte devletin artık fazla müdahale etmediği görülür.

Bu arada yapılan en önemli şeylerden birisi de, devletin öncülük ettiği bir hareketle daha evvelden tercüme edilmemiş veya edilse bile piyasada bulunmayan tasavvufî ilgili bazı klasik kitapların Türkçeye tercüme edilmesi ve yeniden basılmasıdır. Tarîkatları yasaklayan, tekkeleri kapatan bir sistemin bunları tekrar gündeme getirme, Türkçeye çevirme ve halka ulaştırma yolunu tutuyor olması son derece enteresan bir gelişmedir. Bunların başında bazı isimleri söylemek gerekirse bunlardan birisi İbnü'l-Arabî'nin *Füsûs'ul Hikem*'idir. Bu dönemde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından -devlet eliyle- tercüme edilmiştir. Aynı şekilde Hazreti Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si, Feridüddin Attâr'ın *Mantıku't-Tayr*'ı ve diğer bazı kitapları ile Fahreddin Irakî'nin kitapları da yine bu dönemde tercüme edilmeye başlanmıştır. Bu çalışmaların daha sonraki tasavvufî hareketler üzerinde de etkisi büyük olmuştur.

KENAN RİFÂÎ'NİN HAYATI VE ŞAHSİYETİ

Mehmet Demirci, Prof. Dr.¹

I. HAYATI

Kenan Rifâî'nin dedesi Filibe hanedanından Hacı Hasan Bey, oranın varlıklı eşrafından olup, yaşadığı semt bugün de kendi ismiyle anılmaktadır. Babası Abdülhalim Bey, annesi Hatice Cenan Hanım'dır. Kenan Rifâî, babasının görevi dolayısıyla buldukları Selânik'te 1867'de doğdu.

Çocukluk yıllarını dedesinin yanında Filibe'de geçirmiştir. Babası Abdühalim Bey bir ara Filibe Murahhası olarak orada devletin siyasî temsilciliğini yapmıştır. Daha sonra Balkanlar'da siyasî huzurun iyice bozulması üzerine İstanbul'a göç etmişler ve Hırka-i Şerif semtinde satın aldıkları bir ahşap konağa yerleşmişlerdir. Böylece babası Filibe'deki görevinden ayrılıp önce Posta Telgraf Nezâreti Sicil Baş Müdürü, sonra da Telgraf Nazırlığı vazifesine getirilmiştir.

Öğrenimini Galatasaray Sultânîsi'nde tamamlayan Kenan Rifâî zekî, akıllı, terbiyeli, fakat afacan bir çocuktur. Hocaları tarafından sevildi, takdir edildi. Muallim Nâci, Muallim Feyzi, Recâizâde

1 1942'de Konya'da doğan Mehmet Demirci, 1965'te İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nü bitirmiştir. Gümüşhane'de orta dereceli okullarda öğretmenlik ve askerlik hizmetinden sonra, 1970 yılında İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü'ne atanmış ve daha sonra adı Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne dönüşen bu kurumda "Gazzâlî'ye Göre Tasavvuf" adlı çalışmasıyla 1984'te "doktor" unvanı almıştır. Dokuz Eylül Üniversitesi Tasavvuf Tarihi öğretim üyeliği dışında, çeşitli zamanlarda Fakülte Kurulu üyeliği, İlahiyat Meslek Yüksekokulu Müdürlüğü, Temel İslâm Bilimleri Bölüm Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. Mehmet Demirci onlarca ilmi makale hazırlamış, birçok kitap kaleme almıştır. Kitaplarından bazıları şunlardır: "Yünus Emre'de İlahî Aşk ve İnsan Sevgisi", "Yahya Kemal ve Mehmet Akif'te Tasavvuf", "Gönül Dünyamızı Aydınlatanlar", "Mevlânâ ve Mevlevilik Kültürü", "Nür-i Muhammedi", "Sorularla Tasavvuf ve Tarikatlar", "40 Levha 40 Yorum", "İyiler ve İyilikler".

Mahmud Ekrem ve Zihni Efendi onun bu mektepteki Türk hocalarındandır.

Filibeli'de buldukları sırada annesi, Filibeli Edhem Şâh'a intisap etmişti. Bu zat sivil, yani herhangi bir tekke şeyhinden seyr ü sülûk görüp hilâfet almamış Üveysî-Kâdirî bir mürşit idi. Hatice Cenân Hanım, girdiği bu mânevî yolda kemâle ermiş bir anne olarak evlâdının ruhî ve derûnî terbiyesine ihtimam göstermiş, ana ve oğul arasındaki bu mânevî alış veriş ve engin muhabbet ömür boyu devam etmiştir. Kenan Bey, annesine târifsiz bir bağlılık içindeydi. Ona göre annesi yalnız kendisinin değil sanki insanlığın anası, Hakk'ın bir yüce velisiydi.

Kenan Bey Galatasaray'dan mezun olunca Bâbiâlî Hâriciye Kalemî'ne girmiş, Acem Mektebi'nde Tabiat Dersleri hocalığı yapmıştır. Bir müddet sonra Posta Telgraf Nezâreti'nde müşâvir yardımcısı olmuş, bir yandan da Hukuk Fakültesi'ne devam etmiştir.

Kısa süren bu dönemin ardından Maârif hayatını tercih eden Kenan Bey genç yaşlarda Balıkesir İdâdîsi (Lise) Müdürlüğü'ne tâyin edilmiş, o sırada orada bulunan, annesinin mürşidi Edhem Şâh'a intisap etmiş, mürşidinin tasavvufî eğitime dâir verdiği görevler çerçevesinde seyr ü sülûk gereklerini yerine getirmiştir. Ayrıca bu şehirde mûsikî ve ney dersleri almıştır. Kendisi, on dokuz yaşına gelinceye kadar, Batı'nın eserleri, hayatı ve felsefesiyle hemhâl olduğunu ve din ile sıkı bir bağlantısının bulunmadığını söyler.²

On bir ay sonra Adana Maârif Müdürlüğü'ne, kısa bir müddet sonra da Manastır Maârif Müdürlüğü'ne tayin edildi. O günlerde Manastır'a gelmiş olan mürşidiyle hemhâl oldu. Manastır'da pek az bir zaman kalıp Filibe'ye dönen mürşidi, Kenan Bey'i yerine halîfe bırakarak vefat etmiştir. Üç yıl kadar süren Manastır vazifesinden sonra Kosova vilâyeti Maârif Müdürlüğü'ne tâyin edilmiş, devlete karşı her türlü entrika ve isyanların sık sık görüldüğü o yıllarda, Kenan Bey resmî görevi ile birlikte her türlü maddî-mânevî faaliyetler içinde gece gündüz, canla başla çalışmıştır.

Üsküp'te üç sene süren bu vazifesinden sonra Trabzon'a tâyin emri

2 Bk. Kenan Rifâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, haz. Mustafa Tahralı, İstanbul: Cenân Vakfı Neşriyatı, 2015, s. 259.

çıkmıştır. Burada Maârif Müdürlüğü esnasında, *Büyük Türk Lü-gati* yazarı Hüseyin Kâzım Kadri Bey'in babası, şehrin vâlisi Kadri Beyle yakın bir dostluk tesis etmiştir.

Bir sene sonra, İstanbul'da Nümûne-i Terakki Müdürlüğü'ne tâyin edildiği haberi gelir. Üç ay sonra müşidinin "bir mânevî işâreti ile ne kadar kazâ namazı varsa edâ etmesi emrolunmuş ve arkasından da Medîne-i Münevver'e gitmesi" bildirilmiştir. Böylece Resûlullâh'ı makamında ziyaret şevk ve aşkıyla beklemeye başlamıştır. İki sene sonra Maârif Nezâreti'nde Medîne-i Münevver'de İdâdî-i Hamîdî Müdürlüğü'nü kabul edip hasretiyle yandığı Medine'ye, Resûlullah'ın makamına, "taşına toprağına, insanına hayvanına, kedisine köpeğine âşık olduğu Saâdethane'ye" İdâdî Müdürü olarak gitmiştir (1900).

Medine'de, Seyyid Ahmed er-Rifâî neslinden Şeyhu'l-Meşâyih Hamza Rifâî kendisine hilâfet ve icâzet vermiştir. Bu zâtın Kenan Rifâî'ye, "Oğlum, bilemiyorum ben mi senin şeyhinim, yoksa sen mi benim?" dediğini ifâde eder. Böylece tasavvuf eğiticiliğinde önemli yeri olan ve Resûlullah'tan itibaren kesintisiz silsileyle intikal ettiği kabul edilen "himmet" ve "bereket"e usûlü dairesince nâil olmuştur.

Kenan Rifâî ve annesi Medine'de hem şehrin halkı ve ileri gelenleri tarafından, hem de bedevîlerden yakın bir alâka ve muhabbet görmüştür. Bedevîler kendisini zaman zaman çölde çadırlarına davet edip sohbetinde bulunmuşlardır. İlâhîler söyleyip bestelemiş ve müstesnâ sesiyle okumuş, mektepte talebelerine öğretmiştir. Bir ara Mekke-i Mükerrreme'yi ziyaret ederek Beytullah'ı tavaf etmiştir.

Dört yıl sonra İstanbul'a dönünce Erkek Muallim Mektebi'nde Fransızca hocalığı, Tedkikat-ı İlmiyye Encümeni âzâlığı, Dâruşşafaka Müdürlüğü, Meclis-i Maârif âzâlığında bulunmuş ve emekli olduktan sonra da Fener Rum Lisesi'nde on üç yıl Türkçe hocalığı yapmıştır.

Medine'den gelişinden bir müddet sonra (1908) ikinci bir defa tekrar bu şehri ziyarete gitmiş, dönüşünde İstanbul'a tamamen yerleşip, Hırka-i Şerif semtinde oturdukları konağın bahçesinde Ümmü Ken'an Dergâh-ı Şerîfi adıyla, kendi imkânlarıyla yaptırdığı dergâhta müşid-i kâmil olarak irşâda başlamıştır.

1925 senesinde tekkelerin kanunla kapatılması üzerine, mülkiyeti zaten kendilerine âit olan Ümmü Ken'an Dergâhı aile efrâdı ta-

rafından mesken olarak kullanılmıştır. Her türlü dinî-tasavvufî eğitim ve öğretimin yasak olduğu yıllarda sadece aile, akraba ve yakınlarının devam ettiği mânevî sohbetlerle genç nesilleri yetiştirmeye devam etti. 7 Temmuz 1950 yılında dâr-ı bakâyaya intikal eden Kenan Rifâî, Merkez Efendi Câmii avlusunda, şadırvanla kabristan duvarı arasındaki türbede medfundur.³

II. ŞAHSİYETİNDEN ÇİZGİLER

Kubbealtı Lügati'nda şahsiyet şöyle târif edilir: "Bir kimsenin şahsına ve nefesine âit özelliklerin, ruhî ve mânevî niteliklerin bütünü, kişilik."

"Şahsiyet" geniş bir kavram; içine Kenan Rifâî'ye âit pek çok şey girebilir. Bir tebliğ çerçevesinde sadece bazı özelliklerini göz önüne sermekle yetineceğim.

Onu tanıtan en önemli kitapta meselenin zorluğu hakkında, *Mesnevi*'deki fil hikâyesi örneği verilir. Bu konuda söylenecek sözlerin hepsi doğru, fakat eksik kalacaktır. Ondandır idealist bir maârifçi, bestekâr, şiiir ve mûsikî adamı, âlimi, faziletli bir kimse; fikir, sanat, iş ve fen adamlarından kaliteli insanlar yetiştirmiş, çevresindekileri önce kendileri barıştıırıp, sonra toplumla bütünleştirmiş zat olarak bahsetmek mümkündür.⁴

Fotoğraflarında da görüldüğü gibi Kenan Rifâî, yakışıklı, çelebi, gayet zarîf bir insandı, sîma olarak güzeldi ve etkileyici idi. Kendisine saygı ile bağılı St. Benoit Lisesi öğretmenlerinden André Duchemin onu şöyle tavsif eder:

"Kusursuz kıyafeti, canlı ve derin bakışı, tok sesi, tatlı nezâketi ve umumiyetle her şeyi bu mâruf insana çok uygundu. Mânevî ve

3 Kenan Rifâî'nin hayatı için bk. Kenan Rifâî, "Din kardeşlerime ibret olur ümidiyle yüce tarikate giriş şeklime dâir bir iki söz", *Seyyid Ahmed er-Rifâî* içinde, haz. Mustafa Tahralı, sad. Mehmet Demirci, İstanbul: Cenân Vakfı Neşriyatı, 2015, ss. 259-261; Mustafa Tahralı, "Kenan Rifâî", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, İstanbul: Şule Yay., 1996, c. IX, ss. 440-444; Mustafa Tahralı, "Kenan Rifâî", *DİA*, c. XXV, ss. 254-255; Sâmiha Ayverdi, Safiye Erol, Nezihe Araz, Sofî Huri, *Kenan Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2003, 5. Baskı; Sâmiha Ayverdi, *Dost*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1999, 3. Baskı; Yılmaz Öztuna, *Büyük Türk Mûsikisi Ansiklopedisi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1990, c. I, s. 167; *Dost Kapısı*, haz. İsmet Binarık, İstanbul: Cenân Vakfı Neşriyatı, 2005.

4 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, ss. 126-129.

rûhânî binası bir sükûn ve sükût vahası olmuştu."⁵ Bir başka yabancıyla ifâdesiyle, "Sözleri insanın kalbine işlerdi. Konuşurken edebiyat yapmaz, asla boş laf etmez, acı bir söz sarfetmezdi."⁶

Karizmatik bir şahsiyet olduğu anlaşılıyor. Mahir İz Bey'in (1895-1974) şu ifâdesi dikkat çekicidir: "Abdülaziz Mecdî Efendi âlim, zeki, şair, üstün dirâyet ve fırâset sahibiydi; gördüğünü tesir altında bırakırdı. İstitrâden belirteyim ki, bu hâl meşhur şeyh Kenan Bey'de de vardı ve daha kuvvetli idi."⁷

Kenan Rifâî'nin dil öğrenme kabiliyeti ileri derecede idi. Galatasaray'a girdiğinin 3. ayında Türkçe masalları Fransızca'ya çevirip mubassırlara (gözetmen) anlatmaya başladı.⁸ Medine'ye varınca kısa sürede oranın dilini öğrenip Türkçe'yi Araplara, Arapça'yı Türklere öğretmek için kitapçıklar hazırladı.⁹

Hamâsî tarafı kuvvetliydi, milî duyarlık sahibiydi. Öğrenciyken tatil sonlarında Filibe'den mektebe dönerken tren Türk sınırında durduğu zaman iner, yere kapanarak öper ve nöbet tutan askerlerin boynuna sarılırdı. Doğup büyüdüğü toprakların elden çıktığını anlamıştı. Asıl toprak, vatandı, devletti. Devlet ise nizamdı, huzurdu, ana idi, baba idi.¹⁰

Üsküp'te Maârif Müdürlüğü sırasında, oraları ziyarete gelen İngiliz prensine rehberlik etmekten, yoldan kılık kıyafeti gayet perişan, adeta paçavralar içinde, belki de bir çete savaşından dönen yorgun bir tabur Türk askeri geçer. Prens acıklı bakışlarını fark eden Kenan Bey, bu askerlerin eğitim ve taktik gereği böyle giyindiklerini söyleyerek millî haysiyeti kurtarmış olur.¹¹

Bir gün dostlarıyla birlikte olduğu meclisten biri, o günlerdeki bir Bulgar sigarasından bahsederek tütünü iyi, fiyatı ucuz olduğu için bu sigarayı kullanmasını tavsiye edince Kenan Rifâî'nin canı sıkılır ve şiddetle şöyle der: "İstemem, kendi milletimin malı dururken, ni-

5 age, s. 346.

6 age, s. 350.

7 Mahir İz, *Yılların İzi*, İstanbul, 1975, s. 161.

8 Sâmiha Ayverdi vd., age, s. 25.

9 age, s. 90.

10 Sâmiha Ayverdi, *Dost*, s. 3; Sâmiha Ayverdi vd., age, s. 555.

11 Sâmiha Ayverdi vd., age, s. 50.

çin Bulgar sigarası kullanayım? Sizler de almayınız. Ne kadar ucuz ve iyi dahi olsa, ben kendi milletimin malını kullanmak isterim."

"Bu hissim hususî ve millî bir duygudur. Yoksa bütün milletler benim milletimdir. Yaradılış itibariyle mensup olduğumuz millete birinci derecede riâyet etmenin şart olduğunu unutmamamız ve ona göre hareket etmemiz icap eder."¹²

Aleyhinde de olsa kanuna saygılıdır. 1929 senesinde idi, tekkeler kapanalı dört yıl olmuştu. Bir gün yakınlarından Doktor Server Hilmi Bey, hiç de mutâdî olmadığı halde, bir istiğrak havasına dalarak semâ etmeye başladı. Fakat Kenan Rifâî onu hemen eteğinden tutarak:

"Olmaz Efendi, bu zamanda böyle şey olmaz. Mâdemki yasaktır denmiş, menedilmiştir, onun için olmaz. Biz ulü'l emrin sözüne ittibâ ederiz!" diyerek, üç kişiden ibâret bir odada dahi kanuna aykırı bir hareketi kabul etmemiş, devlet emrinin gıyabî bekçiliğini yapmıştır.¹³

Millî hassasiyetine rağmen Kenan Rifâî, geleneğe tapan veya mâzi hasreti içinde olan biri değildi. Fakat mâziden kopmanın tehlikesinin farkındaydı. Mâzisini inkâr edenlerin köksüz bitkilere benzediğini bilirdi.¹⁴

Devletin hakkını korumada titizdir. Bir ara kapatılan azınlık okullarının zararlarını ödemek için kurulan takdir komisyonunda görevlendirilir. Frerler abartılı rakamlar söylemekte, müfettişler de ses çıkarmamaktadır. Devletin milyonlarca zararına yol açacak böyle bir komisyonun kararlarını imzalamak istemez.¹⁵

Kenan Rifâî aktif, dinamik ve başarılıdır. İlk önemli görevi olan Balıkesir Lisesi Müdürlüğü'nde işe başlayınca, okulda öğrenciden çok hoca bulunduğunu görür. Müslümanlar, Hıristiyan olacak korkusuyla, Hıristiyanlar da Müslüman olacak endişesiyle çocuklarını okula göndermemektedirler. Kısa sürede her iki tarafın da ileri gelenleriyle temas ederek, az zamanda mektebe iki yüzden fazla öğrenci kazandırır.¹⁶

12 Kenan Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2011, s. 129.

13 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 124.

14 *age*, s. 139.

15 *age*, s. 118.

16 *age*, s. 35.

Adana Millî Eğitim Müdürlüğü sırasında, bütün çevre köy ve kasabaları atla dolaşır, halkı uyandırarak okul yaptırmaya çalıştı.¹⁷ Kenan Rifâî'nin ahlâkına "çalışma ve iş ahlâkı" denebilir.¹⁸

O çeşitli yanlışları düzeltme yolunu seçmek dururken, şikâyetle ve "lânet olsun!" demekle kaybedilen enerjiye çok acır.¹⁹

Müteşebbis ve sebatkârdır. Düşünüp taşınıp verdiği kararı uygulamak için olanca gücüyle çalışır, sonuç almadan rahat edemez. Üst üste ve kesin engeller çıkarsa bunu Hak'tan bilir ve kabullenir. Onun şu tavsiyesi ne kadar önemlidir:

"Bulduğun yerde kalma, ileri geç. Geç de ne kadar geçersen geç. Yoksa ömrünün geçmesi, mezara yaklaşman olur.

"Yürü, daima yürü... Eğer ölüm seni yolda iken yakalarsa onu Allah bilir. Yeter ki dururken olmasın..."²⁰

Kenan Rifâî, Hz. Peygamber âşığı bir idealisttir. Medine'de açılacak İdâdî-i Hamîdî (Lise) Müdürlüğü'ne koşu koşu gitmiştir. Medine o zaman Osmanlı toprağıdır. Ama uzaktır, gidip gelmek zordur, orası İstanbul'a göre mahrûmiyet bölgesi sayılır. Pâyitahttaki önemli bir lise müdürlüğünü bırakıp gitmesini yadırgayan tanıdıklarına şöyle diyecektir: "Bırakın müdürlüğü, hademelik bile olsa giderim!" Onu oraya çeken Hz. Peygamber ve vazife aşkıdır.²¹

Bu sade ve samimî Rumeli çocuğunun karışık, muğlâk, karmaşık hiçbir hissi yoktur. Asla üstünlük iddiasında bulunmadı ve kimseye müdânâsı olmadı.²²

İstibdat döneminde birçok kimse gibi ondan da kuşkulananlar oldu. Siyasî görüşü kuvvetli olmakla birlikte, kendinden şüphe edenlerin zannettiği anlamda hiçbir politik faaliyeti olmadı. Şu bir gerçektir, samimî mutasavvıftan her devirde, her çeşit devlet sistemi çekinmiştir. Çeşitli çevrelerden birtakım ithamlara maruz kalmış olmalı ki şöyle demekten kendini alamaz²³:

17 age, s. 37.

18 age, s. 192.

19 age, s. 106.

20 age, s. 46.

21 age, s. 65, 111.

22 age, s. 64.

23 age, s. ss. 108-110.

*Dinli der: Dinsiz! bize
Levmeder dinsiz bizi
Biz ne ondan bundanız
Hem de ondan bundanız*

Kenan Rifâî'nin insan ilişkilerinde nezâket ve şefkat hâkimdir. Medine'ye varınca kısa zamanda genç müdür şehrin hayatına intibak etti, çok sevildi. "Medine babası" diye anılır oldu. Şehrin Nakîbü'l-Eşrâfî şöyle demekten kendini alamadı: "Ne mutlu size Kenan Bey, burada sizi bilen de seviyor, bilmeyen de!"²⁴

Yardımlarını nezâketle yapardı. Bir gün ziyaret ettiği bir fakîrin eline para vermeyi edebine uygun bulmaz, önünde bir sehpanın üzerindeki küçük kuruşları alır ve, "Müsâade ederseniz teberrüken bunları benimkilerle değışelim." diyerek, vermek istediğı paraları oraya bırakır.²⁵

Sokakta rastladığı bir yoksula gerekli yardımını yaptıktan sonra şöyle der: "Allah'ın bir kimseyi, bir fakîrin gönlünü almaya muvaffak ediş ne büyük lutuftur. Onun için ben, bana karşı uzanan ihtiyaç elini öpmek isterim."²⁶

İyimser, tolerans sahibi ve cömertti. Kenan Rifâî 1930 Şubatında bir gün Bâyezid Câmii'nde Topkapı Mevlevîhanesi Şeyhi Abdülbâki (Baykara) Efendi'ye rastlar. Abdülbâki Efendi dergâhların kapatılmasıyla ilgili teessürünü dile getirip şöyle der:

*Bir zamanlar nây-ı Mevlânâ ile demsâz idik
Şimdi olduk mâşâallah bir düdük*

Kenan Rifâî'nin cevabı şöyledir:

"Niçin düdük olalım? Neysek yine oyuz erenler. Evvelce zâhir tekkesinde demsâz idik, şimdi kalp tekkesinde dilsâzız (...) Şimdi ten tekke oldu gönül de makam." Ve şu meşhur beyti okur²⁷:

*Mescid ü meyhânede Kâ'be' de büthânede
Hânede vîrânede çağırırım dost dost²⁸*

24 age, s. 90.

25 age, s. 186.

26 age, s. 187.

27 age, s. 123.

28 Niyâzî-i Mısrî'nin bu beyti, Divân'ında "Mescid ü meyhânede hânede virânede / Kâbe' de puthânede çağırırım dost dost" şeklindedir. Bk. Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Divanı*, Ankara: Akçağ Yay., 1988, s. 30.

Bir gün pencereden sokakta iki kişiden birbirinin diğeriini dövmele maksadıyla elini kaldırdığını görürler; yakınlarının telaşlanması üzerine şöyle der: "Belki başını kaşımak için elini kaldırmıştır." Oradakiler bunun böyle olmadığına ısrar edince, "Ne yapayım, ben hüsnüzanna memurum." der.²⁹

Bu dünyada iyilik ve fenâlığın izâfi olduğuna inandığı içindir ki, insanları suçları ve kusurları ile kabul etmiş, bunları muhabbetiyle temizleme yoluna gitmiştir. Her fırsatta âzamî hoşgörü ile "Bu ordugâhta hoşu da olur, boşu da." demiştir.³⁰

Kenan Rifâi hazmedilmiş bir tasavvuf ahlâkına sahipti, insan ilişkileri buna göre idi. Bu sâyede aşâğı yukarı altmış seneye yakın faaliyet hayatı içinde üç ayrı neslin insanına, Mutlakiyet, II. Meşrûtiyet ve Cumhuriyet nesline hitap etmiş, her devrin insanları ile bağdaşarak alış verişini düzenlemiştir.³¹

O daima vericiydi. Tecrübesini, bilgisini herkese sundu. İki paltosundan birini, dolabındaki ilacını verdi. Bazen yakınlarının itirazlarından çekinerek bu paylaşımı sessizce yaptı.³² Vermenin zevkine doyamazdı.

Edep ve tevâzuu ileri derecedeydi. Bir gündü; yakınlarından biri, oturduğu yerde uzun zaman dizlerini bükülü tutmasının verdiği rahatsızlığa işâret ederek uzatmasını rica etti. Cevap olarak, "Sen gel de burada ayaklarını uzatıp otursana..." dedi. Teklif sahibi "Estağfirullah efendim." deyince "Belki benim de estağfirullah diyecek kimselerim vardır." diye cevapladı. Nihayet sözü şakaya dökererek, "Meselâ Server bey, Nazlı Hanım... Hiç kimse olmazsa o zaman da kendimden utanırım." dedi.³³

Kenan Rifâi'yi tanımak isteyen birine yakınları, onun müstesnâ bir insan olduğunu belirten bir mektup yazmıştı. Bu mektubu görmesi icap edince şöyle bir göz attıktan sonra, "Emeklerine yazık! Benim bir vasfım varsa o da mutlak hiç oluşumdur. Silin onların hepsini!" dedi. Yine kendisi hakkında yapılan bir övgüye karşı teessürle boyun bükerek: "Hiçbir şeye yaramaz bir adamım ben. Şu dünyada

29 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 132.

30 *age*, s. 134.

31 *age*, s. 137.

32 *age*, s. 144.

33 *age*, s. 142.

yaptığım, kendimden sonraya bıraktığım bir tek, ama bir tek eserim var." dedi ve *İlâhiyât-ı Ken'an*'dan şu mısraları okudu:

*Mücrim ü âsî günabhkâr bir kötü âvâreyim
Ben bu hâlimle huzûra hangi yüzle varayım*³⁴

Şefkatli ve vefâlıydı. Bir gün bindikleri at arabasının sahibi atını kamçılıyordu. "Vurma oğlum vurma." dedi ve yanındakilere dönerek, "Bu ızdırâbı kendi vücûdumda duyuyorum." diye ilave etti. Hiç kimsenin ve hiçbir mahlûkun eziyet görmesini istemiyordu.³⁵ Uzun zaman cevizini yediği bir ceviz ağacını sultânım diye severdi. Kendisine yaklaşan ve ona dertlerini açan herkes için şefkatli, güç ve cesâret verici ve teselli edici bir sözü mevcuttu.³⁶

Bütün bunları marazî bir hassasiyet olarak görmek yanlıştır. İnsan küçük şeyler için ne ise büyük şeyler için de odur. Meselâ sigarasının izmaritini pis bir şeyi fırlatmış gibi atmak aslında çok kötü bir şey olmayabilir, fakat görevini tamamlamış herhangi bir nesneye karşı yapılan bu muâmelenin içinde bilkuvve mevcut öyle bir nüve vardır ki, yarın bu kimse kendince görevi bitmiş olan herhangi bir insanı da aynı kötü davranışla hayatından fırlatıp atabilir.³⁷

Affedici ve şikâyetsizdi. Sağlığında onu hazmedemeyenler vardı, çok hüçûma uğradı. Bunlara hiç kızmadı. Yakınlarını bazen çileden çıkararak iftira ve söylentilerden dolayı, keyiflendiği bile olurdu. Bir sağırın, bir körün işitmediği, görmediği için yaptığı yanlış hareketlere merhamet ve sabırla bakmak gerektiğini düşünürdü.³⁸

"Ben beni aldatmak isteyen kimselere karşı aldanmış gibi görünürüm, onların da zevklerini okşamak için." derdi.³⁹

Rahatsızlığı sırasında ziyarete gelen doktorlar alışıldığı üzere "Ne şikâyetiniz var beyefendi? diye sordukları zaman, en zor anlarında bile "Şikâyet mi? Hiçbir şikâyetim yok elhamdülillâh." diye cevap verirdi.

34 *age*, s. 143.

35 *age*, s. 189.

36 *age*, s. 349.

37 *age*, s. 197.

38 *age*, s. 148.

39 *age*, s. 192.

Kendisine bakanları ve ziyarete gelenleri isyan ettirecek kadar zahmetli, yorucu ve devamlı olan öksürük için bir gün yanındaki bir büyük, "Aman bu öksürükten illallah" deyince, o en sakin ve tatlı sesiyle ve sıkıntı çeken sanki kendisi değilmiş gibi, "Niçin böyle söylüyorsun? O bana bir misafirdir, ben onu evime gelen her misafir gibi hoşlarım. Şikâyet bize yakışır mı? Gidecekse hoşlukla gitsin." dedi.⁴⁰

Kenan Rifâî'nin içinin bir tarafının daima çocuk kaldığı, sabiliktен kurtulmadığı ifâde edilir. Ağır yükler altında kalınca, bu çocukluk kisvesine bürünüp dinlenirdi.

Ayrıca çocukla çocuk olmaktan hoşlanırdı. Bir gün yolda, beş ile on yaşları arasında bir çocuk alayına rastlar. Kendilerinin hizâsına gelince, komutanlarının emri gereği selâm dururlar. Kenan Rifâî onların önüne geçip beş dakika kadar yürürler. Görenler hayretle bakarsa da kendisi bundan çok hoşlanır.⁴¹

Sâmiha Ayverdi'nin ifâdesine göre Kenan Rifâî kalitesi veya mâhiyeti icabı, insanları aşan bir varlıktır. Bu sebeple birçok büyük insan gibi her zaman yalnız sayılırdı. Onun şu sözü bu duruma örnek sayılabilir:

"Beni bir kişi de anlasa bana yeter. Şu binlerce insanın içinde bir kişi de benim söylediklerimi dinlese ben râzıyım, ona söylerim. Fakat o bir kişiyi de bulamazsam ye'se düşmem, o zaman kendi kendime söylerim, böyle olunca da ortada gene bir kişi kalıyor demektir."⁴²

Kenan Rifâî'nin birçok değerli kişi yetiştirdiğini biliyoruz. O daha fazlasını bekliyor olmalı ki şöyle der: "Yazdım, çizdim, ders verdim, dergâh açtım, sazla söyledim, sözle söyledim, hikâye dedim, oyun dedim, hep aynı şeyi tekrarlardım, hep aynı şeyi istedim, fakat gene de sizlere merâmımı anlatamadım, sesimi duyuramadım."⁴³

Kenan Rifâî'nin şahsiyeti deyince buraya kadar daha çok görünen, bilinen yönleri üzerinde durduk. "Şahsiyet" in târifini verirken "ruhî ve mânevî nitelikler" in de söz konusu olduğunu gördük. İşte bu noktaya sözün bittiği yer diyebiliriz. Safiye Erol *Kenan Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* kitabındaki harikulâde etü-

40 age, s. 202.

41 age, s. 145.

42 age, s. 22.

43 age, s. 138.

dünde hocasını "Mistik adam, hakîm adam ve mürşid-ı âgâh" diye nitelendirir. Bir ara şöyle der:

"Gerçek âşıkların ne yapıp ettikleri meçhuldür. Kendi varlık atölyelerinde ne gibi denemelerde bulunuyorlar, kendi kendilerini arada mı kaynatıyorlar, istihsal edilen bir şeyler var mıdır, ne zaman, ne şekilde ortaya çıkabilir, bütün bunlar tahmine gelircinsten değildir."⁴⁴

Meselâ Medine'deki hayatının sırlarını tamamıyla fethetmek hiç kimse için, hiçbir zaman mümkün olmayacaktır.⁴⁵

Şunu kaydedelim ki, Kenan Rifâî'nin *İlâhiyât-ı Ken'an*, *Sohbetler* ve *Şerhli Mesnevî* kitapları, dikkatli bir inceleme ve tahlilden geçirilerek, onun şahsiyetinin ruhî-mânevî yönü ayrıca ele alınabilir. Ancak böyle bir çalışma bile meselenin künhüne ermeye yetişmez. Bu noktada Nureddin Topçu'nun Hz. Mevlânâ hakkında söylediklerini Kenan Rifâî için de tekrarlayabiliriz: "Huzur denizine yalnız o daldı, bize vecdinin feryatlarından çıkan sesler kaldı."⁴⁶

Kenan Rifâî de öyle sayılır. Yazdı, söyledi, anlattı, değerli kimseler yetiştirdi. Bu onun görünen yönüydü. Ama onun iç dünyasına âit sızıntılar, mânevî şahsiyetine dâir izler mevcutsa da, onun bu yönünü hakkıyla tanımak, ancak onun gibi olmakla mümkündür.

SONUÇ

Filibeli varlıklı bir ailenin çocuğu olan Kenan Rifâî, Galatasaray Sultânî'sini bitirdikten sonra, millî eğitimin çeşitli kademelerinde, Anadolu, Balkanlar, Medine ve İstanbul'da yönetici ve öğretmen olarak çalışan bir maârifçidir. Aynı zamanda 16 sene tekke şeyhliği yapmış bir mutasavvıftır.

Yakışıklı, yetenekli, karizmatik bir şahsiyete sahipti. Mûsikî ve şiir yönü vardı. Millî duyarlık sahibi, aktif ve dinamikti. Sevgi ve şefkatle dolu, hoşgörülü, iyimser, vefâlı, affedici ve şikâyetsiz idi.

Ruhî-mânevî şahsiyetinin künhüne erebilmek zorsa da, bunun için manzum ve mensur eserlerinin ayrıca derinlemesine tahlili gerekir.

44 age, s. 319.

45 age, s. 89.

46 Nureddin Topçu, *Mevlânâ ve Tasavvuf*, İstanbul, 1974, s. 36; ayrıca bk. Mehmet Demirci, *Mevlânâ ve Mevlevî Kültürü*, İstanbul: Kubbealti Neşriyatı, 2013, s. 25.

KENAN RIFÂÎ'NİN BİR ŞİİRİNDE YER ALAN DERSLER

Mustafa Kara, Prof. Dr.¹

Tasavvufî şahsiyetler insanların gönül dünyalarına yön verirken sohbet yolunu özellikle tercih etmişlerdir. Bazen sohbele kitabet eşlik etmiş, kaleme aldıkları eserlerle sohbet halkasını biraz daha genişletmişlerdir.

Sohbet bütün müridlerin ortak yolu ise de bazı müridler ellerine kalem almamıştır. Bilindiği gibi Kenan Rifâî her iki "âlet"i ustalıkla kullanan mutasavvıflardan biridir. Son yüzyılda nazım ve nesir vadisinde, güfte ve beste sahasında yâdigârlar bırakmış olan dervişlerin ilk sıralarında yer almaktadır.

Burada onun 13 beyitlik "bilmeli" redifli şiiri ele alınacak, temas ettiği tasavvufî meseleler kısaca açıklanacaktır.

Hak yolun arzu eden sâlik, sülûku bilmeli

Gittiği yolu, ayağı kaymamakçun bilmeli

Dervişin Hakk'a doğru yaptığı gönül yolculuğunun bir adı da seyr u sülûktür. Bu yola girmek isteyen kişi "yol şartları" nı bilmelidir.

1 Mustafa Kara 1951 yılında Rize'de dünyaya gelmiştir. İlkokuldan sonra babasının hocalık yaptığı kursta hafızlığını tamamlamış, 1974 yılında Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü'nden mezun olmuştur. 1983'te Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yaptığı "İbn Teymiye'ye göre İbn Arabî" konulu teziyle doktor olmuştur. Hâlen Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı'nda öğretim üyesidir. Ağırlıklı olarak tasavvuf ve tarikatlar tarihi, Osmanlı'da ve günümüzde tasavvuf hareketleri gibi konular üzerinde çalışan Kara'nın yayınlanmış eserleri arasında "Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi", "Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler", "Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri", "Metinlerle Osmanlı'da Tasavvuf ve Tarikatlar", "Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları" sayılabilir.

Aksi halde "kaş yaparken göz çıkarma" tehlikesi oluşur. Mazlaka-yı akdam ifâdesi bu anlamda kullanılır: Ayakların kaydığı yer. "Kaygan zemin"lere dikkat etmek gerekir. Bu mânevî yolun da eşkiyâsı vardır. Uyanık olmak, tayakkuz halinde bulunmak gerekir.

*Dört makam var râh-ı Hak'ta hem de mâni dört hicab
Seyr için def'i gerekdir bu hicabın, bilmeli*

Allah'a doğru giden bu yolun basamakları/makamları/menzilleri ve engelleri vardır. Müellifimize göre dört makam ve dört perde/engel vardır. Tasavvufî terbiyenin tamamlanabilmesi için bu engelleri aşarak dört merhaleyi kat etmek gerekir. "Engelli koşu"nun kazanılabilmesi için özel hazırlıklar ve antrenmanlar yapmak gerekir.

*Abdest olmazsa mümkün mü kılınmak hiç namaz
Kalkmayınca bu hücut maksûd bulunmaz bilmeli*

Namaz kılmak için nasıl abdest almak zorunlu ise, istenen hedefe ulaşabilmek için de bu engeller bir bir aşılmalı, söz konusu perdeler yok edilmelidir. Hazırlık psikolojisi gönül hayatı için çok önemlidir. Bütün meleke ve kabiliyetlerimizin bu istikamete doğru dikkatle yönlendirilmesi gerekir.

*Çok güzel olmak gerek, akvâl u ef'al ile hulk
Hem Hüdâ'nın varlığında kendini yok bilmeli*

Öncelikle sözlerimize dikkat etmeliyiz. Sonra fiil ve davranışlarımıza... Güzel ahlâk ve Allah'ın varlığının yanında kendini "yok" bilmekle kemâl noktası yakalanabilir. Sözümüz insanları incitmemeli, davranışlarımız Allah'ın kullarını rahatsız etmemeli, güzel ahlâk ile "ego"muzun yenmeyi bilmeliyiz. Güzel ahlâkı tamamlamak için gönderilen son peygamberin aşkında yok olmalıyız. Çünkü fenâfillah makamı fenâ fi'r-resûlden sonra gelir. Aksi halde kendi kendimizi aldatmış olacağımızı bilmemiz gerekir.

*İşte bunlar dört makamın başlıca mevkileri
İnsan olmakçün bunu tahsile mecbur bilmeli*

Dört temel konu bunlardır. Yani insanların elimizden ve dilimizden emin olmaları bu eğitimin başlangıç noktasıdır. Zorunlu ders budur. Derviş bunu gerçekleştirmenin yollarını arayıp bulmalıdır. Esas tahsil terbiye budur. Bazı şeyleri ezberlemenin meseleyi halledemeyeceğini bilmek gerekir.

*Hırs-ı mal u câh u taklid hem de noksandır hicâb
Def'i lazım nesne, bunlar olduğunu bilmeli*

Gelelim perdelere... Mal hırsı... Makam hırsı... Taklit... Gönül dünyamızı tehdit eden mal hırsı aslında bizi müflis duruma düşürmekte, değerlerimizi alt-üst etmektedir. Makam hırsı da en güçlü şehvetlerden biridir. Son nefesini verinceye kadar insanın peşini bırakmaz. Tekke dünyasındaki post kavgaları, söz konusu hastalığın ciddiyetini bize öğretebilecek güçtedir. Gönülden sökülüp atılması gereken bu "sevda"ların, gönül yolculuğunu çıkmaz sokaklara sevk ettiğini bilmek gerekir.

*İhtilât u kavl u nevmde et taamda itidâl
Bu hicablardan hulasâ çare bunlar bilmeli*

Bu engeller nasıl aşılacak? Bu perdeler nasıl indirilecek? Bunun için öncelikle dört konuya dikkat etmek gerekir. Dört konuda mutedil olmak, itidal ve denge noktasını yakalamak gerekir: İnsan ilişkileri, söz, uyku ve yemek. Bir diğer ifâde ile az yemek, az uyumak, az konuşmak. Aksi halde hakikatle yüz yüze gelmenin mümkün olmadığını bilmek gerekir. Sürekli inziva hayatı doğru değildir. İnsanların ezâ ve cefâsına katlanmak da yetiştiricidir.

*Hakk'î âşıklar bulurmuş kendi nefsinde hafî
Bu visâle taşradan arzu abesdir, bilmeli*

Tasavvufî düşüncede çok yaygın olan ifâdelerden biri de şudur: "Nefsini bilen Rabb'ini bilir." Âşıklar, Allah'ı gizli ve özel yollarla "kendinde" bulur. Bunun taşra ile bir ilgisi yoktur. Yolculuk gönülde başlar gönülde biter. Niyâzî-i Mısrî Hazretleri'nin buyurduğu gibi "Ben taşrada arar iken ol cân içinde cân imiş."

*Kendi kendine çalışmak, vâsıl etmez maksada
Mürşid-i kâmilsiz olmaz bu hakikat, bilmeli*

Bu yolculuğun olmazsa olmaz ilkelerinden biri de mürşid-i kâmil adını alan bir şahsın rehberliğiyle yapılmış olmasıdır. "Bir bilen"e mutlak ihtiyaç vardır. Bu usûle uymayan vusulü gerçekleştirmez. Yolun şartlarını, özelliklerini, tehlikeli virajlarını, çukurlarını bilen bir kılavuzla bu yola düşmek gerekir.

*Bir hakikat yaprağında gördüğüm bu sözleri
Gûş-i cân etmek gerek insan için bilmeli*

Yukarıdan beri söylenen şeyler gönül adamlarının tecrübeleridir. Gelişi güzel tesbitler değildir. Onun için bunları can kulağı ile dinlemeli, can gözü ile okumalı, çok önemli tecrübeler olarak değerlendirilmelidir. Bu tecrübelerin dünyanın en değerli malı olduğunu bilmek gerekir.

*Rehberi Kur'ân'dır ancak, bil tarîkat şehrinin
Hak yolundan dönmeyen hiç nâdim olmaz bilmeli*

Bu yolun ilkeleri nereden kaynaklanmıştı diye bir soru sorulursa cevabı çok nettir: Kur'ân-ı Kerim. Bu şehrin rehberi söz konusu ilâhî kitaptır. Bu kitabı eline alan tarîkat şehrinin hiç şaşırmadan dolaşabilir. Aradığını bulur. Pişmanlık nedir bilmez. Menzil-i maksûduna ulaşır. Bu Kerîm Kitap olmadan yolun kat edilemeyeceğini bilmek gerekir.

*Olmayınca kışrı cevzin lübbünü bulmak muhal
Etmeyen kârı cihanda, cehl ü aczin bilmeli*

Şerîat, tarîkat, hakîkat mârifet kademeleri anlatılırken sûfiler ceviz örneğini kullanırlar: Dış yeşil kabuk, sert kabuk, zar ve öz. Acı kabuk olmadan cevizin oluşması mümkün değildir. Onun için dışın, zâhirin de çok önemli koruma görevi vardır. Ama önemli olan özdür. "Ballar balını" bulmaktır.

*Sanma şer'in harici vardır tarîkat Kenan'a!
Varsa zındıktır bilâ şek, böylece hem bilmeli!*

Şerîat, tarîkat, hakîkat, mârifet konuları tartışılırken bazı dervişler ölçüyü kaçırmış, şerîatın şartlarını yerine getirmeden hakîkat ehli olduklarını zannetmişlerdir, vehmetmişlerdir. Şerîattan ayrı bir tarîkat, tarîkattan kopuk bir hakîkatin olamayacağı açıktır. Kim böyle bir şey olduğunu iddia ederse onun zındık olduğunu, haddi aşmış olduğunu bilmek gerekir.

2. Oturum

30 Mayıs 2015, Cemal Reşit Rey Konser Salonu, İstanbul

Oturum Başkanı:

Mustafa Tahralı, Prof. Dr.

Osman Nuri Küçük, Prof. Dr.

"Kenan Rifâî'nin Şeriat ve Din Anlayışı"

Semih Ceyhan, Doç. Dr.

*"Kenan Rifâî Müntesibi
Osmanlı Şeyhülişlamları"*

Hatice Dilek Güldütuna, Dr.

*"Hz. Kenan Rifâî ve Hakk'ın
Aynası Olarak Kadın"*

KENAN RIFÂÎ'NİN ŞERÎAT VE DİN ANLAYIŞI

Osman Nuri Küçük, Prof. Dr.¹

Tebliğimizde Kenan Rifâî'nin eserleri ve sohbetleri üzerinde yaptığımız okumalardan onun şerîat ve din anlayışı hakkında vardığımız değerlendirmeler ve sonuçları sizlerle paylaşmak istiyorum.

I. DİN ANLAYIŞINDA ŞERÎAT-TARİKAT-HAKİKAT HİYERARŞİSİ

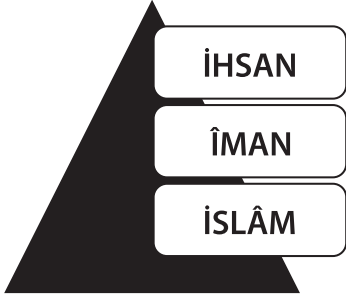
Şeriat-tarikat-hakikat -bazen mârifet de ilave edilerek yapılan tasnif, sûfî gelenekte İslâm dininin çok katmanlı hiyerarşisine işaret eder. Meşhur Cibril hadisinde ifade edilen İslâm, îman ve ihsan mertebelerini yansıtır. Bir kişinin dine dâir algı ve yaşantısı, bu düzeylerden biriyle sınırlı kalabileceği gibi bunların tümünü ihata edecek bir derinliğe de erişebilir. Sûfî gelenek bu türden, derinlikli bir din anlayışını esas alır.

Tebliğimize bu hiyerarşi ile başlamamızın nedeni, bir düşünürün din anlayışının tespiti noktasında bize göre bu hiyerarşinin, kıstas görevi

1 1976 yılında Erzurum'da doğan Osman Nuri Küçük, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1998'de mezun olmuştur. 2001'de Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisansını tamamlamış, 2004 yılında MEB bursu ile sahasıyla ilgili araştırmalar yapmak üzere Mısır'a gitmiştir. 2007'de Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tasavvuf Anabilim Dalı'nda "Mevlânâ'da Benlik Dönüşümü: Sülûk" isimli teziyle doktor unvanını almıştır. Küçük, hâlen Üsküdar Üniversitesi Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü'nde öğretim üyesidir. İyi derecede Arapça ve İngilizce bilmektedir. Tasavvuf düşüncesi ve Mevlânâ üzerine yayınlanmış makaleleri bulunan Küçük'ün yayınlanmış bazı kitapları şunlardır: "Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de İnsân-ı Kâmil", "Mevlânâ'ya Göre Mânevî Gelişim: Benliğin Dönüşümü ve Mi'racı", "Fihî Mâ Fih Ekseninde Mevlânâ'nın Tasavvufî Görüşleri", "Mevlânâ ve İktidar: Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları".

görmesidir. Öncelikle bir hususu hatırlatmak isterim. Gayet tabii bizce de kaynakları itibariyle sadece bir İslâm vardır. Ancak dinin anlaşılmasında ve insanların İslâm algısında farklı düzeylerin olduğu, İslâm tarihinin her döneminde tecrübe edilen bir vakıadır. Dinin anlaşılması ve yaşanmasında bu seviye farkının mahiyetinin müzakeresi, bu tebliğin kapsamını aşacağından, bu kadarla iktifa ediyoruz.

Bahsedilen hiyerarşi, genelden özele uzanan bir piramidin göstergesidir. İslâm, bütün Müslümanların ortak prensipleridir. Bu prensiplere uyma noktasında Müslümanlar arasında fark gözetilmez. İmâna yükselen yani kalbine îman nüfuz eden mümin Müslüman ise daha

üst düzey bir dinî nüfuza sahiptir. İhsan mertebesine erişen Muhşin, Mümin, Müslüman ise îman ve İslâm'a sahip olmasının yanı sıra Allah'ı görüyormuşçasına tutum ve nüfuzu nedeniyle diğer mertebelere göre daha üstte yer almaktadır. Dinin öngördüğü kurallar bakımından bu mertebeler arasında fark yoktur.

Kenan Rifâî İslâm dinini, bu üçlü mertebe üzerinden değerlendirir. Ona göre İslâm, şeriat-tarikat-hakikat yönü itibariyle dinlerin en müttekâmilidir. İslâm Peygamberi'ne istinat eden mutasavvıflar ise tüm mistik geleneklerin en parlak ve en kâmil halkasını oluşturur. Bu konuda şöyle der:

"İnsanlıkla beraber başlayan ve dinlerin cevherini meydana vurma keyfiyeti diyebileceğimiz tasavvuf, son istihâlelerini İslâm dini ile beraber yaparak en olgun ve en kemâlli hâlini bulmuştur. Nasıl ki İslâm dini geçmiş bütün dinleri câmi ve onların zemini üstünde abideleşmişse, İslâm tasavvufu da böyledir. Patlayan bir yanardağın lavlarını tutacak bir avuç bulunmadığı gibi tasavvufun da yer yüzüne akmasını önleyecek bir kuvvet yoktur."²

Kenan Rifâî'nin dinin gayesini özetlediği ifâdeleri bu hiyerarşiye uygunluk arz eder. Dinin gayesini Hakk'ın rızâsına erişmek olarak görür ve şöyle izah eder:

2 Sâmiha Ayverdi, Safiye Erol, Nezihe Araz, Sofi Huri, *Kenan Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, İstanbul: Hülbe Yay., 1983, s. 180.

"Hakk'ın rızâsı ikidir. Biri, Cenâb-ı Hakk'ın her yaptığını beğenmek; kalp ve dil ile hiçbir yaptığını itiraz etmemektir. İkincisi, kalp kırmayıp gönül yapmaktır ki, kalp kıranın zâhiri harap olur. Gönül kıranın ise bâtını harap olur."

Kenan Rifâî yaptığı gönül ve kalp arasındaki ayrımı da Mevlânâ'dan mülhem şöyle izah eder: "Gönül, Hakk'ın mazharı olan kimselerde bulunur."³ Bu aynı zamanda bizi Kenan Rifâî'nin "incinmemek ve incitmemektir"⁴ şeklindeki tasavvuf tanımına götürür.

Diğer bir târifinde Hz. Mevlânâ ile benzer şekilde dinin gayesini tasavvuf ile tasavvufu da edeple bağlantılı şekilde târif eder:

"Dinin gayesi olan tasavvuf, her hâl, vakt ve mahalde edeptir."⁵

Edebi de şöyle târif eder:

"Edep iki kısımdır. Biri zâhir edeptir ki, Allah'ın emrettiğini işlemek ve nehiy ettiğinden çekinmek, Allah'ın istemediği kötü işi işlememektir. İkincisi bâtın edeptir ki, hayvanî sıfatlardan kurtulmak ve kötü huylar atıp iyi huylar ile me'luf olmak, huylanmak ve her yüzde Cenâb-ı Hakk'ın tecellîsini görüp, olan şeylere itiraz etmemek, eli ile dili ile kimseyi incitmek ve herkesin istirahatini düşünmek, dargınları barıştırmak, kin ve düşmanlık hissinden, dedikodudan gönlünü temizlemek, pâk etmek ve daima her yerde her işte Allah'ın likası olan insân-ı kâmilî gönlünden çıkarmamak ve her eşyada ve her olan şeyde Hakk'ın nurunu görmek ve bu sûret ile abes bir şey görmeyip hırstan ve hiddetten berî olmak ve gazap gözü ile hiçbir yüze, bir eşyaya bakmamak, her şeyde ve her olan işte bir hayır olduğunu bilip, güzel kabul etmek ve Cenâb-ı Hak'tan daima af ve mağfîret talep edip, her şeyi Hakk'ın tecellîsini bilerek hoş kabul etmektir."⁶

a. Mevlânâ-Meşrep Bir *Mesnevî* Şârihi Olarak Kenan Rifâî'nin Din Anlayışı

Dîbâcesinde, *Mesnevî*'nin nasıl bir eser olduğunu anlatmak üzere "Bu *Mesnevî* kitabı, dinin asıllarının asıllarının asılları" şeklinde

3 Kâzım Büyükkaksoy, *Ken'ân Rifâî'den Mesnevî Hâtıraları*, haz. Arzu Eylül Yalçınkaya, İstanbul: Nefes Yay., 2013, s. 25.

4 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 181.

5 Aynı yer.

6 Kâzım Büyükkaksoy, *age*, s. 73.

bir ifâde yer almaktadır. Şârihler buradaki üç usûlü; şerîat, tarîkat ve hakîkatin esasları şeklinde açıklar. Buna göre *Mesnevî*, dinin üç mertebesine âit usûlü ihtiva etmesiyle, her mertebedeki insana hitap eder.

Kenan Rifâî dindeki İslâm, îman ve ihsan mertebelerine bağlı olarak insanların üç tabaka halinde yaratıldığını belirtir:

"Birinci tabaka nefis ehli dediği avamdır. Bunlara nefis, hevâ ve şehvet galiptir. Kenan Rifâî'ye göre din dilinde bunlara 'ya eyyühen nas' diye hitap edilmektedir.

İkincisi kalp ashâbı olan seçkinler (havas)tır. Bunlara galip olan ibâdet ve taattır. Din dilinde bunlara 'ya eyyühellezine amenu' diye hitap edilmektedir.

Üçüncüsü ise ervâh ehlidir ki bunlara subhanî muhabbet galiptir. Ve bu onları Rabbânî hareket ile meşgul eylemiştir. Bunlar velîlerdir. Bunlara da 'ela inne evliyaellahi la havfun aleyhim ve la hum yehzenun/Bilesiniz ki Allah dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de'⁷ şeklinde hitap edilmiştir."

İslâm düşünce tarihindeki düşünürleri bu hiyerarşi muvacehesinde şöyle değerlendirebiliriz. İslâm dinini, Müslümanlık seviyesinden ibaret bir anlayışla algılayan ve yaşayanların mesajları sadece Müslümanlara yöneliktir. İman düzeyine erişen bir düşünürün din algısı ve mesajları Müslümanların yanında ehl-i kitaba ve inanan herkese şamildir. İhsan mertebesine ulaşanın din anlayışı ise İslâm ve îman bakış açılarına sahiptir. Ancak bu seviyedeki kişinin din algısı, hakîkati görmüşçesine, Hakk'a nazar ediyor vaziyete erişmiştir. İhsan mertebesindeki hüsnün kaynağını gördüğünden yaptıkları da güzeldir. Ondaki bu güzellik, Müslüman olanda olmayanda, mümin olan ve olmayan herkeste zâhiren itiraf edilmese de hayranlık ve kabul uyandırır.

Mevlânâ ve İbnü'l-Arabî gibi sûfîler, sonuçta Kur'ân ve Hz. Peygamber'e (s.a.s) istinat eden, mesajlarını ve din anlayışlarını ihsan mertebesinden hareketle inşa ettiklerinden mesajları alt mertebedeki bir düşünüre nispetle daha cihanşümuldür. İhsan ve hakîkat mertebesine erişen bir ârifin söz ve davranışlarının herkeste uyan-

7 Bk. Yûnus, 10/62.

dırdığı bu ilgiyi Kenan Rifâî, *Mesnevi*'deki şu fıkra ile bir sohbetinde belirtir:

"Bâyezid-i Bistâmî zamanında bir kâfir vardı. Bir Müslüman ona Müslüman olmasını teklif etti. Kâfir ona 'Ey Müslüman! Senin îman dediğin Bâyezid Hazretleri'nin tuttuğu îman ise, ben onu canıma minnet bilirim, amma benim ona takatim yoktur. Her ne kadar zâhirden Müslüman değilsem de bâtında onun îmânının müminiyim. Ama istediğin îman, senin îmânın ise benim ona ne meylim ne de iştiham var.' dedi."⁸

Şu ifâdeleri Kenan Rifâî'nin dini nasıl bir hiyerarşi içinde değerlendirdiğini gayet açık bir biçimde ifâde etmektedir.

"Bilmeli ki hayatın esası îmandır. Îmânın ruhu da ameldir. Îmânın kemâli, Allah sevgisidir. Amelin kemâli, halk sevgisidir. Yani esas olarak insan, halkın Hak'tan ayrı olmadığını bilmelidir. Bir kısım insanlar halkı zâhir, Hakk'ı bâtın görür. Bir kısım insanlar ise bu kanaatin aksine sahiptir. Üçüncü kısım saadet sahipleridir, bunlar Hakk'a hitap etseler halkla ve halka hitap etseler Hak'la muamele ettiklerini bilirler."⁹

Yukarıdaki değerlendirmelerine binâen Kenan Rifâî'nin mesajlarının ihsan, aşk ve gönül düzeyinde bir din algısı üzerine kurulu olduğunu söyleyebiliriz.

Dine bakışındaki bu hiyerarşik nüfuz, Kenan Rifâî'nin ele aldığı kavramlara bakışını ve izahını da etkilemektedir. Söz gelimi infak kavramını Hz. Mevlânâ gibi üç mertebe üzerinden değerlendirir:

"İnfak üç kısımdır. Biri zâhitlerin infakıdır ki, onlar dünya lezzetlerini erbabına terk edip sâlih ameller ve hâlis ibâdetler ile meşgul olurlar. İkincisi, Allah'ı sevenlerin (muhibban-ı Hüdâ) infakıdır ki, onlar Cenâb-ı Hak'tan kendilerine ne ihsan olunduysa onu tâlib-i Hak olanlara infak ederler. Üçüncüsü de ârif ve vâkıfların infakıdır ki, onlar Allah aşkından ve Allah muhabbetinden gayrı ne varsa bezl ve infak ederler."¹⁰

8 Kâzım Büyükkaksoy, *age*, s. 132.

9 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, ss. 135-136.

10 Kâzım Büyükkaksoy, *age*, s. 59.

Yine zikir kavramını ele alırken *Mesnevi*'de olduğu gibi zikrin lisan-
dan kalbe inmesi gereği üzerinde durur. Bu konuda Hz. Mevlânâ
şöyle der: "Gül lafzından hiç gül kokusu alabilir misin? Allah lafzı da
böyledir. Lafızla Allah'ı bulmak mümkün olmaz. Mânâsını kalpte
hissetmek gerekir." Aynı hususu Kenan Rifâî şöyle ifâde eder:

"Sabahtan akşama kadar lâ ilâhe illallah demenin hiçbir mânâsı yok-
tur, mânâsını bilmedikten sonra, onu bir plağa da söyletebilirsin."¹¹

b. Vahdet Anlayışı

Tüm ârifler gibi Kenan Rifâî'nin şer'at ve din anlayışının temel rü-
künlerinden birini vahdet düşüncesi teşkil eder. Hz. Mevlânâ'nın
Mesnevi'yi tanımlamak üzere kullandığı ifâdelerin yansımalarına
onda da rastlarız: "Mesnevî-yi mâ dükkân-i vahdetest. Her çe bînî
gayri vâhid ân butest" (Bizim *Mesnevi*'miz vahdet dükkânıdır.
Orada 'bir'den gayri ne görürsen o senin putundur).

Vahdet anlayışı Kenan Rifâî'nin din telakkisinde önemli yer tuttu-
ğundan bunun üzerinde durmak istiyoruz.

Tarih boyunca hiçbir insan topluluğu, din fikrinden müstağni ka-
lamamıştır. Muhammed İkbâl, "Allah'ım senin aşkın binlerce put
doğurdu." der. Kimi topluluklar bu anlayış üzere inanma ihtiyaç-
larını totemizm veya sembollerin şahıslandığı mitlerle avutmuşlar-
dır. Kutsal vahye dayanan din ise insanoğlunu yüce Yaratıcı'nın
yoluna ve kutsalın erdemlerine yönlendirmiştir.

Buradaki "vahiy" herhangi bir dini diğer dinlerin karşısına yerleş-
tiren bir yaklaşımı öngörmez. Tüm dinleri içine alan ezeli hikmet
geleneğini ifâde eder. İslâm için Kur'ân'da yapılan bir tanımdır
aslında bu. Bu anlayışa göre İslâm, sadece Peygamberimiz'le (s.a.s)
hicri 610 yılında başlayan bir dinin adı değil, vahiy alan ilk insan
Hz. Âdem'den başlayıp toplumların bilgi ve medeniyet seviyesine
göre devam eden ve son din ile nihayetlenen bir kutsal silsile ve
tekâmülü ifâde etmektedir. Bu anlamda şu âyetleri hatırlayalım.
"Allah katında din hiç şüphesiz İslâm'dır." (Âl-i İmrân, 3/19) "İşte
bugün dininizi ikmal edip tamamladım ve sizler için din olarak İs-
lâm'a râzı oldum." (Mâide, 5/3)

11 Sâmiha Ayverdi vd., age, s. 183.

Buhârî ve diğeri muteber hadis kitaplarında çeşitli varyantları olan şu hadîsi konumuzla ilgisi bakımından hatırlamakta fayda var:

*"Benim ve benden önceki peygamberlerin durumu şuna benzer. Birisi bir ev yapmış ve köşesindeki bir tuğla hariç ev gerçekten de güzel olmuştur. İnsanlar bu evi ziyaret ederler. Çok beğenirler ve derler ki 'Acaba şu tuğla konulmayacak mı?' İşte ben o tuğlayım, ben peygamberlerin mühürüyüm."*¹²

Buna göre tüm insanoğlunun inanma ihtiyacı ve kutsal vahiy, Hz. Âdem'den itibaren beşerî tekâmülle birlikte ilerlemiştir. Bu bağlamda Kenan Rifâî şöyle demektedir:

"Esas itibariyle bütün dinler birdir. İptidaî dinlerden tutunuz, Hz. İbrâhim'den Hz. Mûsâ'dan, Hz. İsâ'dan ve Hz. Muhammed'e (s.a.s) kadar bütün dinler mânâ itibariyle aynıdır. Mak-sat tasfiye-i derun ve Allah'ı tanımak ve bulmaktır. Din de ilk mektepten üniversiteye gelinceye kadar bir talebenin geçirdiği öğrenim safahatını geçirmiş ve İslâmiyet'te kemâlini bulmuştur."¹³ "Her Müslüman aynı zamanda bir Mecusîdir, bir Yahudidir, bir Hıristiyandır. Fakat tekâmül etmiş bir Mecusî, tekâmül etmiş bir Hıristiyan ilh..."¹⁴ Bu doğrultuda Kenan Rifâî bir gün Hıristiyanlığı küçümseyerek konuşan birisine "Hıristiyan nedir? Sen onu gayrı mı görüyorsun? Sen İsâ'ya da inanıyorsun, Mûsâ'ya da... Çünkü başka türlü Müslüman olamazsın." demiştir.¹⁵

Kenan Rifâî'nin bu ifâdeleri kimi insanlara, nev'i şahsına münhasır iddialı ifâdeler gibi görünebilir. Ancak dikkat edilirse bu mefhumun Hz. Muhammed'in (s.a.s) sünnet ve hikmetinden beslendiği görülecektir. Hz. Peygamber'in (s.a.s) bu konuya ışık tutan iki hadîsini buraya almakta fayda görüyoruz. İlk olay şöyledir:

"Biri Yahudilerden ve diğeri de Müslümanlardan olmak üzere iki kimse birbirine sövmüşlerdi. Müslüman,

12 Buhârî, "Menâkıb", 18; Müslim, "Fezâil", 7; Ahmed b. Hanbel, "Müsned", 3/9.

13 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 134.

14 *age*, s. 143.

15 *age*, s. 134.

'Muhammed'i (s.a.s) âlemler üzerine seçkin kılan Allah'a yemin ederim.' dedi. Yahudi ise,

'Mûsâ'yı (a.s) âlemlerin üzerine seçkin kılan Allah'a yemin olsun.' dedi.

Tam bu sırada Müslüman olan kimse, elini kaldırarak Yahudi'nin suratına bir tokat indirdi. Yahudi hemen Resûlullah'a (s.a.s) giderek Müslüman olan kimseyle aralarında geçeni ona haber verdi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s),

'Beni Mûsâ'dan daha hayırlı çıkarmayın, Çünkü insanlar (kıyâmet günü) bayılıp yere düşecekler. İlk ayılan ben olacağım. O anda bir de bakacağım ki, Mûsâ Arş'in bir tarafından tutmuştur. Tam olarak bilemiyorum, Mûsâ (a.s) ölenler arasındaydı da benden önce mi dirildi! Yoksa Allah'ın (Kur'ân'da) istisna ettiği kimselerden miydi!' buyurdu."¹⁶

İkincisi Hz. İsa (a.s) ile ilgili şu sözüdür:

*"Meryem oğluna, insanların en yakın olanı benim. Peygamberler, baba bir kardeşirler. Benim ile onun arasında bir peygamber yoktur."*¹⁷

• Varoluşta Gördüğü Vahdet

Kenan Rifâî'ye göre dinin özü tevhid inancı olduğu gibi varoluş da vahdetten beslenir. Şöyle der:

"Mükevvenat, yani kesret, Allah'ın birliğine mâni değildir. Nasıl ki denizin dalgaları denizin birliğine mani değilse... Meselâ sayıları ele alalım. 1, 2, 3... diyoruz. Fakat aslında iki var mıdır? İki birin tekrürüdür. Anlaşıyor ki kesretin ifâdesi olan bütün sayıların vücudu birin tekrarlanmasından meydana geliyor. Yani Bir'den başka sayı yoktur. Hep vahdet-i vücûd (unité absolue). Bu vahdet ilmi hâsıl olunca fâili, mevcudu yalnız Allah bilirsin. Hz. Ebû Bekir bunun için 'Hiçbir şey görmedim ki onda Allah'ı görmeyeyim.' dedi. İşte bunu bildin

16 Buhârî, "Husûmât", 1; "Rikâk", 43; "Tevhid", 31; Müslim, "Fezâil", 42; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 13 (4671); Ahmed b. Hanbel, "Mûsned", 2/450.

17 Buhârî, "Enbiyâ", 48; Müslim, "Fezâil", 40; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 13 (4675); Ahmed b. Hanbel, "Mûsned", 2/463.

mi ne kediyi, ne köpeği ne soğanı ne sarımsağı fena görmez, tahkir edemezsin."¹⁸

Yine Malatyalı Niyâzî-i Mısırî'ye atıfla şöyle der:

"Hayatı, *'Dosttan ayan bir nesne yok, gözsüzlere pinhan imiş'* diyen Niyâzî'nin rüyeti ile seyredilemek ne büyük bir zevktir."¹⁹

Kenan Rifâî varoluşta zuhura gelen kesretin ardında her şeyin kendi kemâlini zuhura getirme arzusunu, yani sûfî gelenekte sürekli atıf yapılan kenz-i mahfî anlayışını görür.²⁰ Bu nedenle Kenan Rifâî, Hz. Ebû Bekir'in şu sözüne sıklıkla sohbetlerinde atıfta bulunur. "Hiçbir şey görmedim ki onda Allah'ı görmeyeyim."²¹ Kenz-i mahfî anlayışını şöyle izah eder:

"Hakikat ambarında türlü türlü tohumlar olduğunu tohumcu bilir. Bunların kimi arpa, kimi buğday, kimi şu, kimi budur. O tanede sap, yaprak ve başak hatta ve hatta gelecek mahsullerin tohumu mevcuttur. Bu icmâlî olan noktayı tafsil ve şuhûda getirmek için onu zemine ilka etmek, zuhur ve meydana getirmek lâzımdır ki, aslında hangi tohumdan ise o zâhir olsun ve vücut bulsun."²²

Buna göre varoluşta meydana gelen her şey, ilâhî meşiyete uygundur. Zîra ilâhî meşiyete uygun olmayan şey varlık izni alamaz. Bu yönüyle sûfî gelenekteki e'âlî tevhid düzeyindeki bir muvahhidin "Mevlâ görelim neyler, neylerse güzel eyler" anlayışına sahiptir.

Hz. Mevlânâ'nın bir tasnifinden hareketle Kenan Rifâî'nin rızâ ehli denilen ehlullah sınıfına girdiğini, doğrusunu Allah bilir kaydıyla, söyleyebiliriz. Hz. Mevlânâ velîleri şöyle taksim eder: Velîlerden bazısı terzi gibidir. Dikileni beğenmez ise, söker ve tekrar diker. Yani bu tür velîler Mevlânâ'ya göre eşya ve âlem üzerinde tasarruf sahibidir. Bunlardan daha üstün konumda dediği rızâ ehli olan velîler ise âlemde sökülecek bir şey görmez, olanda hayır görür, olan şeyi rızâ ve teslimiyetle karşılar. Tutum ve davranışları bakımından Kenan Rifâî'nin rızâ ehli olduğunu söyleyebiliriz.

18 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 182.

19 *age*, s. 185.

20 Kenan Rifâî, *Şerhli Mesnevi-i Şerif*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2000, s. 421.

21 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 185.

22 *age*, s. 183.

II. ŞERİAT VE DİN ANLAYIŞININ TEMEL HUSUSİYETLERİ

a. Sûretperestliğe Karşı Oluşu

Kenan Rifâî'nin dinî değerlendirmelerinde basîret ehli, mânâ-bîn bir vukufiyet ve sûretperestlikten uzaklık hemen dikkat çeker. Bu husus, Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'de üzerinde durduğu başlıca bakış açılarından biridir. Çünkü sûretperestlik hayatın her alanında karşımıza çıkar. Kimi zaman ehl-i dünyanın, kimi zaman bir dindarın olaylara bakışını ve yaşam görüşünü şekillendiren bir sığıktır. Bu düzeyden değerlendirilen meseleler, ilk bakışta akla uygun gibi görünse de yüzeysellik mâlûldür ve bir süre sonra insanı sıkar, bunaltır. Söz gelimi Kenan Rifâî'nin şu tutumunu bu konuya örnek verebiliriz. Müslüman olduğu halde papaz görünümünü muhafaza etme mecburiyetinde olan birinin etrafına karşı vaziyeti idare etmek için "Papaz kisvesi ile gezebilir miyim?" diye suale verdiği cevap şöyledir: "Elbisenin ne ehemmiyeti var. İsterseniz kavuk kavuk üstüne giyin. Allah sizin zâhirinize değil, kalbinize bakar."²³

Sûretperestlikten uzaklaşma, kişiye dinde neyin değişmez esas olduğunu ve nelerin gelenek ve toplumsal kabul ile kutsal kabul edildiğini gösteren bir vizyon ve ayırım yapma imkânı sağlar. Dinî hususlarda döneme göre değişebilir olanlar ile değişmeyen hakikatler nelerdir, bunun ayırımını yapabilmeyi sağlar. Zîra bütün dinler, önce bireysel, sonra toplumsal ve tarihsel süreçten geçerek ilkelerini vazederler. Bu süreçte çoğunlukla kutsal hakikatler ile insanlar tarafından kutsallık atfedilen özellikler birbirine eklemlenir.

Dinde dönemlere göre değişmeyen hakikatlerin neler olduğunun tefriki, yaşadığı sosyal sürecin aynı zamanda bir nesnesi olan insan için sanıldığından daha zordur. İslâmî geleneğe "tecdid faaliyeti" ve bunu yapabilecek müceddidlerin mevcudiyeti, bu ihtiyacın ortaya çıkardığı bir ihyâ faaliyetidir. Genellikle fikhî düzeyde düşünmeye alıştığımız müceddidin asıl faaliyeti aslında toplum ve geleneksel kabullerin teşvik ettiği dindeki bu karmaşayı sahip olduğu bilgi, emin tavır ve sekine ile giderme yönündeki gayretleridir. Müceddidin bu yöndeki tavrı, tarihsel ve sosyal süreçle dinden kabul

edilen ve kutsiyet atfedilen şeylerin değişmez hakikatlerden ayrılmasında diğer insanlara da yol gösterir. Zîra tarihsel süreç kimi kabulleri ve ritüelleri çoğunlukla kutsallaştırır.

Hayatın her alanında geçerli olan yüzeysel kutsallaştırma sürecinden dinî ve tasavvufî hayatın da nasibini aldığını söyleyebiliriz. Kuşeyrî (ö. 465/1072) *Risâle*'sinde Buşencî'den aktarılan şu söz, tasavvufun ilk dönemlerinden itibaren bunun farkına varıldığının bir göstergesi sayılabilir. "Tasavvuf, önceleri ismi olmayan bir hakîkatti, şimdi ise hakîkati olmayan bir isme dönüştü."

Tasavvuf tarihinden bir örnek verelim. Yün giyinmek anlamına gelen sûfî kelimesinden türeyen tasavvuf, zamanla bazı gelenek ve ritüelleri bünyesine alır. Zamanla bu ritüeller adeta tasavvufî hayatın vazgeçilmezi addedilir. Yün elbise, kaba ve yamalı elbiseler giyinmeyi, hırka giyinmeyi ve diğer tarikat ritüellerini buna eklemek mümkündür. Ancak zamanla bu tür şeyler gerçeğin yerini alır ve bir tür kutsallık atfedilir. Bu yüzden de kimi dönemlerde bu tür kutsalımsı olan şeyleri gerçekten ve hakîkatten ayırmak için bir tecdid ve yenilenme gerekir. Bunu yapacak olanın da hakikat ile kutsalımsı arasını tefrik edebilecek bir nüfuz ve ileri görüşlülüğe sahip olması gerekir. Tasavvuf tarihinde bir dönem yapılan ve Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) eserinde yer verdiği "Sûfî mi üstündür Melamî mi?" tartışması böyle bir tecdid faaliyeti kapsamında değerlendirilebilir. Sühreverdî, sûfiden yana tercihini kullanırken İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) melâmet mertebesini, peygamberlikten sonraki en üstün mertebe kabul etmektedir. Yine Yûnus Emre'nin bu konuda

*"Dervişlik olsaydı tac ile hırka
Biz dahi alır idik otuza kırka"*

beyti tasavvufî hayatta hakîkî olan ile kutsalımsı arasındaki farka dikkat çeken bir tecdid anlayışının ürünüdür.

Kenan Rifâî'nin, dinî sayılan ile dinî olan arasındaki ayrım konusunda bir imtiyazından söz edebiliriz. Tekkeler kapatıldığı zaman veya kılık kıyafet düzenlemelerine ve şapka kanununa yönelik tutumunu buna örnek verebiliriz. O bir yandan dinin aslına âit olmayan uygulamaların, hakikatlerin özüne taalluk etmediğini

1925’li yılların Türkiye koşullarında anlamıştır. Diğer yandan dinî ve tasavvufî hayatın aslını oluşturan hakikatler konusunda tavizsiz bir yaşam sürmüş hem de etrafındaki muhib ve dostlarını bu yönde irşat etmiştir.

Osmanlı’da bunun örneklerine bir asır önce de rastlamak mümkündür. Söz gelimi 1846’da vefat eden Kuşadalı İbrahim Halvetî’nin tekkesi yandığında müridleri tekkeyi yeniden yapmak ister. Ancak Kuşadalı, artık tüm yeryüzünün tekke kabul edilmesi gerektiği sözüyle -ki bu sözde tüm yeryüzünün Hz. Peygamber’e (s.a.s) mescit kılındığı şeklindeki hadise telmih vardır- buna gerek olmadığını söyler. Şunu da kaydetmeliyiz ki, tekkeler kapandığında birçokları için bu ciddi bir travma nedeni olmuş, insanlar edep ve muhabbet meşk ettikleri ocaklardan mahrum kalmışlardır. Ancak terim anlamıyla tekkenin, tasavvufî hayatın vazgeçilmez bir unsuru olmadığı açıktır. Tarikatların kurumsallaşmasıyla birlikte tekke, tasavvufî hayatın temel bir unsuru haline gelmiştir. Tekkeler tarihte birçok olumlu vazife icra eden mekânlar olmuştur. Birçok gönül ehli insanın yetişmesine zemin olmuşlardır. Ancak yıkılan bir cihan devletinin diğer kurumları gibi onlar da bu gerileme ve yıkımdan nasiplerini almışlardır. Kenan Rifâî’nin tekkeler kapatıldığında verdiği tepki, Kuşadalı İbrahim Halvetî’nin tepkisine benzer. Tekkeyi diriltmeye çalışmak yerine tekkesinin günü geldiğinde akademi olarak açılması gerektiğini dostlarına, muhiblerine tavsiye etmiştir. Bu tavsiye 2015 Türkiye’inde yaşayan bizlere olağanüstü gelmeyebilir. Ancak 1930’ların Türkiye’si için bu söz gerçekten ileri görüşlülüğün bir göstergesidir.

Kenan Rifâî’nin kılık kıyafet düzenlemelerinden ve şapka inkılâbından sonraki tutumunu da bu vizyoner bakış açısına örnek verebiliriz. Günümüz insanı için sıradan bir ayrıntı ve uygulama gibi gözükse de tarikatlar ile ayrılmaz bir ritüel ve eşya haline getirilen hırka giyme, cübbe, sakal vs. gibi kutsal kabul edilen hususlarla ilgili de Kenan Rifâî’nin o döneme göre çok ileri sayılabilecek bir vizyona sahip olduğunu söyleyebiliriz. Kenan Rifâî’nin bu konularla ilgili tutumuyla ilgili şu değerlendirmeyi yapabiliriz. Bu tutum, bir yandan Osmanlı mirasını yansıtırken, diğer yandan yeni ile ilgili vizyona da sahip bir ârifin tutumudur.

Kenan Rifâî bu vizyonunu hangi hususiyetlerine borçludur, sorusuna birçok yönden cevap verilebilir. Biz burada bunlardan önemli gördüğümüz birkaçına değineceğiz. Ârif, öncelikle zamanın ruhunu kavramış kimsedir. Kenan Rifâî yaşadığı dönemin özelliklerini kavramıştır. "Zamanın ruhu" anlamına gelen Almanca'daki "Zeitgeist" kavramını konuyla ilgisi bakımından burada hatırlamak mümkündür. Aksi halde din hakkında söylenenler tarihin ve vakıanın ötesinde anakronik bir kalıntı ve mitolojik birer efsaneye dönüşür. Yaşadığı dönemin realitelerinden habersiz olanların, tahsil-i muhal ile uğraşmaları genellikle bu yüzden dir.

Dönemin ruhunu kavrayan ârif, yöresellikten, lokal düşüncelerden kurtulur ve evrensel bir düzeye erişir. Kenan Rifâî'nin bu lokallikten kurtulup, mesajını evrensel bir düzeye taşımasında Osmanlı Cihan Devleti'nin mirasına sahip bir entelektüel oluşu önemli yer tutar. Bunda Balıkesir, Adana, Manastır, Üsküp, Trabzon ve Medine gibi vilâyetlerde yaptığı maârif (milli eğitim) müdürlüklerinin olumlu etkisinden söz edebiliriz.

Osmanlı başkentinde yetişmiş olması, bu geleneği birinci şahıs ve mekânlardan tevarüs etmesinde önemli etkendir. O zamanki adıyla Mekteb-i Sultânî'den (Galatasaray Lisesi) mezun oluşu, tahsil hayatının önemli sacayaklarından dir. Çeşitli illerde ve Medine'de yaptığı idarecilik esnasında Osmanlı'nın yıkılış dönemi sorunlarıyla yüzleşmiştir. Bir yandan da Medine'deki görevi esnasında kutsalın kalbinde pişmiştir. Bu yönüyle dönemdeki olaylara bakışında hem basar ve aklını, hem basîret ve kalbini kullanabilen bir düşünür ve vazife eridir.

b. Dinin Zâhirine ve Şerîat Boyutuna Bakışı

Dinin amel ve kuralları yani şerîat boyutu üzerindeki görüşünü ortaya koymak bakımından namazla ilgili şu ifâdelerini aktarabiliriz:

"Bu namaz binası ne büyük esaslar üzerine kurulmuştur. İslâmiyet'te olan büyüklüklere nihayet yoktur. Ve namazın içinde ne büyük hakîkatler vardır. Bütün geçen değişimler (inkılâbât) hep onun içinde görülür. Amma görene, görebilene..."²⁴

24 Kâzım Büyükaksoy, *age*, s. 43.

Namazda tekbir getirmeyi Hz. İbrâhim'in oğlu İsmâil'i kurban etmek üzere iken aldığı tekbire benzeterek şöyle der:

"Sanki namazda iken Can Halîli, İsmâil'in varlığının nefis şehvetinden ibaret gerdanını kesmek üzere tekbir alıp Allahu ekber diyor. Bundan anlaşılıyor ki namaz kılmayan insanlar, başkalarına zarar veren (muzır) hayvanlar gibidirler. Namaz kılanlar ise "Allahu ekber" ve "bismillah" ile taharet bulup temizlenmiş kurbanlar gibidirler."²⁵

"Meleklerin bazıısı ayakta bazıısı da secdede olarak Hakk'a ibâdet etmektedirler. İşte namaz kılan kimse tüm meleklerin ibâdetini toplamaktadır. İmdi, îmânın alâmeti de namazdır. Bir Müslüman kasten, gerek cemaatle gerek kendi kendine namazı kılmayıp terk ederse, onun murdarlığına hükmolunur. İsterse tevhidin usûlünü bilsin, isterse bütün şerîat meselelerini öğrenmiş olsun."²⁶

Namaz hakkında bu değerlendirmeleri yapan Kenan Rifâî, bir yandan da dindeki amelleri, amelin gayesi olarak görmez. Bu yönüyle Kenan Rifâî'yi tasavvuf tarihindeki yeri bakımından şöyle konumlandırabiliriz. O, Ebû Tâlib el-Mekkî gibi mutasavvıfların Kûtu'l-Kulûb tarzı eserlerinde ortaya koydukları fazlaca nâfile ibâdete dayalı bir din ve tasavvuf anlayışından ziyade, Kuşeyri'nin şu sözüne daha yakın bir anlayışa sahiptir. "Tasavvufta gaye; zikir, evrad ve iyi amellerin miktarını çoğaltmak değil, bunların kalitelelerini yükseltmektir, kalbi tasfiye etmektir."²⁷ Binâenaleyh ibâdetler Kenan Rifâî'ye göre dinin gayesi değil, vâsıtaadır. Bu vâsıta insanı, Allah muhabbetine dayanan ahlâkî değerlere eriştirmelidir.

Hız. Peygamber (s.a.s) namazı, günde beş kez nehirde yıkanmaya benzetir.²⁸ Âyette belirtildiği üzere namaz, hatırlama anlamına ge-

25 age, ss. 43-44.

26 age, s. 47.

27 Kuşeyri, *Kuşeyri Risâlesi*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yay., 1991, s. 24.

28 Hadis şöyledir: "Resûlullah (s.a.s), 'Ne dersiniz? Sizden birisinin kapısının önünden bir nehir aksa, günde beş defa o nehirde yıkansa kirinden bir şey kalır mı?' buyurdu. Sahâbiler,

'Hayır! Onun kirinden hiçbir şey kalmaz!' dediler. Resûlullah (s.a.s),

'Beş vakit namazın misali de işte bunun gibidir. Onlarla, Allah günahları yok eder.' buyurdu." (Buhârî, "Mevâkitu's-Salât", 6; Müslim, "Mesâcid ve Mevâdiu's-Salât", 51; Tirmizî, "Emsâl", 5 (2868); Nesâî, "Salât", 7).

len zikir için ikame edilmelidir.²⁹ Ârifler, namazlarını kılmalarının yanı sıra Cenâb-ı Hak ile olan gönül birlikliklerini namaz dışında da sürdürmek isterler. Bu anlayışı ifâde etmek üzere tasavvuf literatüründe "zikr-i dâim" terimi kullanılır. Bu hâle ve hadisteki teşbihe telmihle Mevlânâ şöyle der: "Günde beş kez suya girin demek balıklara yeterli gelmez." Yani balık metaforu ile sembolize edilen ârifler, günde beş kez namazlarını ifa ederler ancak, gönülleri sürrekli Hak ile irtibatlı olduğundan zikir-i dâim hâline erişmişlerdir. Hz. Peygamberimiz'in (s.a.s) "*Gözüm uyur ama kalbim uyumaz.*" şeklindeki hadîsi sûfî düşüncede bu hâle işaret olarak yorumlanmıştır. Kenan Rifâî'nin benzer bir düşünceyi benimsediğini görüyoruz. Bu konuda şöyle der:

"Namazı Allah'ı görür gibi kılmalı çünkü sen onu görmezsen o seni görür. Çok kimseler vardır ki namazda seccade ve mihraptan başka bir şey görmez ve yorgunluktan başka bir şey elde etmez. Halbuki namazda öyle hakikatler vardır ki söylemekle ve yazmakla bitmez. Namaz, umum için gerçi beş vakit ise de Allah âşıkları için her vakittir. Çünkü onlar beş kez münâcat etmekle yetinmezler. Her nefes, Cânan ile beraber olmak, onların gıdalarıdır."³⁰

Yine bir gün "İşte bugün de geçti, Allah'a yarayacak bir iş yapamadım." diyen bir yakınına "Kim yapabilir ki sen yapasın? Asıl ibâdet intibah yani gönül uyanıklığı üzere olmaktır."³¹

Kenan Rifâî'ye namazlarını hiç kaçırmamış tertip sahibi birinden bahsettikleri zaman "Güzel fakat bu da cisme mutaallık bir ibâdetdir, dünyada kalır. Asıl ibâdet, gönül ibâdetidir." demiştir.³²

Kenan Rifâî, İbnü'l-Arabî düşüncesinde olduğu gibi dini, insan varoluşunun yansıması olarak görür. Bir örneğinde insan varlığı üzerinden dinî hiyerarşiyi şöyle izah eder:

"İnsan vücudu bir gemi gibidir. Zâhir taat ibâdet, namaz, oruç, hac, zekât, sadaka, ihsan gibi şeyler de gemiye denge için

29 Bk. Tâ-Hâ, 20/14.

30 Kâzım Büyükkaksoy, *age*, s. 48.

31 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 142.

32 Aynı yer.

konulan safra³³ gibidir. Eğer geminin her âleti tamam olup bu safra torbaları olmazsa gemi yol alamaz, devrilir. İşte bir kimsenin bu vücut gemisinde safra mesâbesinde olan taat ve ibâdet bulunmadıkça vücut gemisi hakîkat denizinde yol alıp hikmet iskelelerine yanaşamaz ve mârifet incilerini satın alamaz. Fakat şunu da bilmelidir ki ticaret için sermaye lâzım olduğu gibi hikmet iskelesine yanaşmış bir gemi de safra ile mal alamaz. İmdi her kim ki vücut gemisinde kalp sandığı, Hz. Muhammed'in (s.a.s) ahlâkı ve Rabbânî muhabbet ile dolu olduğu halde hikmet iskelelerine yanaşırsa o kimse ilâhî mârifet incilerini ve Rabbânî rızâ cevherlerini satın alabilir."³⁴

Buna binâen Niyâzî-i Mısırî'nin

*"Savm u salât u hac ile sanma biter zâhid için,
İnsân-ı kâmil olmaya lâzım olan irfân imiş"*

beytine atıfta bulunur. Çünkü Kenan Rifâî'ye göre dindeki zâhir taat ve ibâdetler yükte ağır ve pahada hafiftir. Bakır gibidirler. Fakat rızâ-yı Hak ve Hz. Peygamber'in sünneti ve nutk-ı mürşid, bunlar da yükte hafif, pahada ağırdırlar; altın ve elmas gibidirler. İşte bunlar, mârifet incileri ve Rabbânî rızâ cevherleridir.³⁵

Ancak ilave etmeliyiz ki Kenan Rifâî'ye göre amel ve îman arasında ayrılmaz bir bağ mevcuttur. Bu hususu Kenan Rifâî'yi en iyi tanıyan isimlerin başında gelen Sâmiha Ayverdi şöyle ifâde eder: "Amel, îmânı hayata yansıtan kanal olduğundan samimî bir dindar, dinin mânâsına olduğu gibi şekline de uymakla yükümlüdür."³⁶

c. Kendini Bilmeyen Dinini Bilemez

Bilindiği gibi insan, sûfî gelenekte bir memleket ve âlem olarak görülmektedir. İbnü'l-Arabî'nin bu mevzu ile ilgili bir eseri "*et-Tedbiratu'l-ilâhîyye fî ıslahi memleketi'l insaniyye (İnsan memleketinin düzeltilmesinde İlâhî tedbirler)*" başlığını taşımaktadır. Yine Mevlânâ, "Gönülde olmayan ne vardır ki âlemde mevcut olsun." der. Sûfîler

33 Deniz taşıtlarının dengede kalmasını sağlamak maksadıyla dip taraflarına konan maden, taş, kum vb. ağırlık. (Kubbealtı Lugatı, "Safra" mad.)

34 Kâzım Büyükaksoy, *age*, s. 24.

35 *age*, ss. 24-25.

36 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 141.

bu konuda Eski Yunan'dan intikal eden mikro-makro kozmos fikrini de eksik bulurlar. Zîra bu düşüncede insan ve âlem birbirine mukabil iki âlem olarak değerlendirilir. İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ gibi âriflere göre insan olmadan âlem eksiktir. İnsan ise müstakil bir âlemdir. Bundan hareketle sûfî düşüncede âlemde huzur ve nizamın ilk şartı, insanın kendi varlık memleketine huzur ve barışı getirmesine bağlıdır. Kişinin gerçek anlamda İslâm'a girmesi de ancak bu şekilde mümkün olur. Zîra âriflere göre gerçek düzeydeki İslâm, İslâm ile aynı kökten gelen barış ve huzur anlamındaki selâmı kendi varlık memleketinde hakim kılmak demektir.

Kenan Rifâî bu konudaki görüşlerini yine sûfî gelenek içinde dile getirir. Kenan Rifâî'nin din anlayışında temel hususiyetlerden biri mesuliyet duygusudur. Ona göre insan bu duyguya ancak aşk ve îman yolundan varabilecektir. Kenan Rifâî'ye göre insanın âhenk, saadet ve hürriyeti böyle bir din ve İslâm anlayışından beslenir. Aksi halde kendi içlerinde huzur ve barışı temin edememiş insanların sosyal hayatta barışı ikame etmeleri mümkün değildir. Bu konuda şöyle der:

"Bir insan kendi vücudu memleketinde sulh ü salâhı temin edemezse cemiyete karşı sulh u salâh ve adâleti temin edemez. Bunun husûlü de nefsin ıslâhından, ruhun tekâmülünden başka bir yolla olamaz. Bu olmadıkça dünyadan rahat ve sükûn beklemek beyhude ve abestir. İnsan ancak Allah'la biliş tutup onunla dost olduğu zamandır ki hem kendi için, hem de cemiyet için kazanılmış bir varlık olur."³⁷

"Âdemoğlu evvela kendi kendisiyle sulh yaptıktan sonra, cümle âlemle barış haline geçmekle huzur ve sükûna kavuşur ki, işte hürriyet budur."³⁸

Bir mesele yüzünden sıkıntıya düşen bir talebesine Kenan Rifâî şöyle der:

"Her şeyin düzelmesi, insanın kendi düzelmesine bağlıdır. Bir insan, kendi vücudundaki tab'anın ihtilal ve isyanlarına karşı koyamazsa halk ile hüsn ü muaşeretini nasıl temin eder? Ken-

37 age, s. 135.

38 age arka kapak yazısından.

dine hayrı olmayanın başkasına hayrı olur mu? Bunun içindir ki Resûlullah hepiniz, kendi vücudunuzun çobanısınız ve koyunlarınızın kaybolmasından, onların kurtlara kaptırılmasından mesulsünüz." diyor.³⁹

Kenan Rifâî şerîatı insanın vücut memleketinin kural ve kayıtlarına benzetir. Kural ve kayıtları olmayan bir ülkede dirlik ve düzen olmayacağı gibi şerîatın kurallarına uyulmayan ve riâyet edilmeyen bir benlik ülkesinde de dirlik olmayacaktır. Bu konuda şöyle der:

"İmdi bir hükümdar ve bir padişah ki evvela kendi vücudunun kuvvetleri ve hevâsını ve cemi âzâsını şerîat ve tarîkat kayıtlarıyla bağlamazsa, nasıl olur da cihana hüküm sürer ve idare eder?"⁴⁰

d. Şerîat ve Din Anlayışı

Aşk ve Muhabbet Üzerine Kuruludur

Bilindiği gibi muhabbet ve aşk, sûfî gelenekte varoluşun ilk tohumu olarak kabul edilmekte, bu yüzden "el-Vücûd"da aşkın, her şeyin özüne (a'yanına) sirayet ettiği şeklinde bir kabul mevcuttur. Allah'ın rahmet sıfatı bu doğrultuda İbnü'l-Arabî tarafından kelimenin lügat mânâlarından birinin de delâletiyle varlık vermek (i'tau'l-vücûd) olarak açıklanır. Buna göre âlemde muhabbetin sirayet etmediği bir şey yoktur. Kenan Rifâî'nin şerîat ve din anlayışı yine bu özden beslenmektedir. Bu konuda şöyle der:

"Hayat aşktır. Aşk akla cilâ verir ve cümle mevcudatta sârî olan aşktır. Cümle âlem, ulvî olsun süflî olsun aşk ve muhabbetten sâdır ve muhabbet üzere yaratıldı. Ve muhabbet için bu dünyaya geldi ve muhabbet ile makbul oldu. Lâkin her şey haline uygun bir mazharda ve istidadına muvafık bir aynada (meclâda) durarak bu taayyünat içinde sârî olan latîfeye ve Allah'ın cemâl sıfatlarına âşık olup onunla meşgul oldu."⁴¹

Kenan Rifâî'nin şerîat ve din anlayışının aşk ve muhabbete istinat ettiğini söyleyebiliriz. Dindeki bu hiyerarşi ve istinadı şöyle izah eder:

39 age, ss. 138-139.

40 Kâzım Büyükkaksoy, age, s. 112.

41 age, s. 36.

"Amelin kemâli yaratılmış olanları sevmektir. İmânın kemâli Allah'ı sevmektir."⁴²

Onun din anlayışı, korkudan ziyade sûfî gelenekte ondan daha üst bir seviye kabul edilen muhabbet dindarlığına, dolayısıyla Allah sevgisine dayanır. Onun dinî anlayışı "Hikmetin başı, Allah korkusudur." şeklindeki prensibi yadsımaz. Ancak ondan ziyade "Bütün hikmetlerin başı Allah sevgisidir." fikrine dayanır. Söz gelimi bir ifâdesinde bu konuda şöyle der:

"Bütün hikmetlerin başı Allah sevgisidir. Allah sevgisi ise Hakk'ın şu âlem içre her biri bir türlü tecellisine mazhar olan mahlûkatı sevmekle mümkün olur."⁴³

Sûfî gelenekte aşk ve muhabbet konusu daima önemsenmiş, adeta bu husus dinlerin üzerinde kabul edilmiştir. Mutasavvıfların bu konudaki bazı ifâdeleri, konuya vâkıf olmayanlar için karmaşıklık arz edebilir. Söz gelimi Hz. Mevlânâ, "Âşıklık mezhebi yetmiş iki milletin dışındadır." Yine bir başka ifâdesinde, "Bir yerde aşk derdi artıncı ne Ebû Hanîfe ne Şâfî orada ders yapabilir." der. Bahsedilen husus sadece Mevlânâ'ya özgü değildir. Bu meyanda Yûnus Emre'nin şu ifâdelerini hatırlayabiliriz.

*"Senin aşkın beni benden alıptır
Ne şirin dert bu, dermandan içeru
Şeriat tarikat yoldur varana
Hakikat, mârifet andan içeru*

...

*Unuttum din-diyânet kaldı benden
Bu ne mezhepdürür dinden içeru
Dinin terk edenin küfürdür işi
Bu ne küfürdür îmandan içeru."*

Mevlânâ-meşrep bir ârif olarak Kenan Rifâî, âşıklık mezhebinde insanı, mahbûb-i hakîkî olan Cenâb-ı Hakk'a yakınlaştıran her şeyi kutsal kabul eder. Bu konuda şöyle der:

"Hangi vâsita ki kulu Mevlâ'ya, mahbûbuna ulaştırır, o vâsita uşşâk mezhebinde farzdır. Aşk, yakıcı bir ateştir (bir âteş-i

42 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 143.

43 *age*, s. 139.

sûzende) ki her neyi bulursa yakar ve kendine çeker, rengine boyar. Binâenaleyh Hak yolu erlerinin aşktan başka bir şeyle teselli bulmamak ve hidâyet yolu sultanlarının ondan gayrı bir şeyle âram etmemek (oyalanmamak) kârlarıdır."⁴⁴

Tasavvufî gelenekte seyr ü sülûkta zühd evresi muhakkak aşk ile taçlandırılmalıdır. Buna binâen zamanla tasavvuf edebiyatında dini, aşksız bir ibâdet ve softalıktan ibaret görenler "Sanma zâhid..." "Zâhide..." diye kınanır. Zâhidlere aşk ve muhabbet telkin edilir. Kenan Rifâî'nin görüşlerinin bu gelenek içinde yer aldığını görüyoruz. Bu konuda şöyle der:

"Cenâb-ı Hak kulların istîdâdını bilir. Bu sebeple bunların bazılarını aşk ve muhabbetine hazır ve kâbiliyetli olmadıkları için taatına, ibâdetine yani hizmetine tâbi ve tahsis buyurmuştur. Bunlar âbidler ve zâhidlerdir. Aşk ve muhabbetine tahsis edilmişler ise âşıklar ve sâdıklardır."⁴⁵

Kenan Rifâî, cehennem korkusu yahut cennet arzusu ile Allah'a ibâdet etmeyi bir derece olarak görür. Ancak bu mertebe nihâî merete değildir. Sûfî gelenek içinde en üstün mertebeyi Hakk'ın kendi rızâsı için yani muhabbet-i ilâhîde görür. Bu konuda şöyle der:

"Şunu bilelim ki bir kimse cehennem azâbı korkusundan ve cennet nimetlerine kavuşma hevesinden dolayı ibâdet edip Hakk'a taat kılrsa, o kimse Hak âşığı olamaz. Belki nefsinin selâmetini arayıcı bir mümin olur. Çünkü gerek cehennem korkusundan gerekse cennet nimetleri arzusundan dolayı ibâdetin ikisi de nefsin hazzına neden olur ki, biri nefsin ateşten kurtarmak, diğeri cennet nimetlerine kavuşmaktır."⁴⁶

Kenan Rifâî'nin aşk ve muhabbet anlayışının ibâdet ve zühdden ayrı olmadığını da ilave etmeliyiz. Bu konuda şöyle der:

"Cenâb-ı Hakk'a kurbiyet bununla olduğu halde namazı nasıl terk etmeli? Hem sen bir taraftan Allah'ı seviyorum, diyorsun, bir taraftan da dediğini yapmıyorsun. Bu muhabbete sen de inanıyor musun?"⁴⁷

44 Kâzım Büyükkasoy, *age*, s. 36.

45 *age*, s. 41.

46 *age*, ss. 104-105.

47 *age*, s. 46.

Kenan Rifâî akıl-aşk ilişkisi konusunda da selefi mutasavvıflar gibi düşünür. Hz. Mevlânâ gibi akılı tek kanatlı kuşa benzetir. Binâena-leh aklın aşk ile tamamlanması gerektiği üzerinde durur:

"Ey kendi aklını pîşivâ (önder) tutanlar, yani kendi akıyla Hak yolunda gitmeye çalışanlar ve asıl mertebeye akıl kanatları ile vâsıl oluruz diyen kimseler! Bilin ki bir kimsenin ki kalbi aşk ve muhabbet, vücûd-u mutlakla nurlanmış değildir, o kimse kanatsız kuş gibidir. Çünkü bir kimse mer-tebe-i asla ve vuslat vadisine ancak aşk ve muhabbet kanatlarıyla uçar."⁴⁸

Dolayısıyla Kenan Rifâî'nin din anlayışı, insanları birbirlerine karşı ve Allah'a karşı sevgi esası üzerine kurulu bir münasebetler sistemi içinde birleştirmeye çalışmaktadır. Bu gayenin gerçekleşmesine yardım edecek her vâsita ve araç, sırasında ve yerinde onun tarafından kullanılmış ve ele alınmıştır. Bu yönüyle Sâmiha Ayverdi'nin onun hakkında yaptığı şu değerlendirme isabetlidir:

"Kör bir îman dogmatizmi ve tek taraflı bir zihniyetle meselâ ne ilmi hakir görmüş, ne felsefeye dudak bükmüş ne tekniğe yan bakmıştır. Mevcut her imkândan faydalanmasını, her seviyenin adama hitap etmesini, Süleyman gibi her kuşun dilini konuşmasını bilirdi."⁴⁹ Ayverdi'nin dile getirdiği kuş dilinin bilinmesi hususu Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevi*'de kâmil bir mürşidin vasfı olarak anlattığı bir vasıftır. Bu yönüyle Kenan Rifâî için Mevlânâ-meşrep bir ârif ve mürşid değerlendirmemizi tekrarlayabiliriz.

- **Din Anlayışının, Dönemindeki Diğer Bir Âlim ile Mukayesesi**

Aktaracağımız aşağıdaki mukayeseye ilişkin öncelikle şunu kaydetmeliyiz. İbnü'l-Arabî'nin dediği gibi ehlullahın biri diğerine tercih edilmez. Zîra İbnü'l-Arabî ehlullahı, hislere benzetir. Dokunma hissi görme ile mukayese edildiğinde görme üstün gibi görülür. Ancak görme duyumuz var diye dokunma hissimizden vazgeçmeyiz. Ehlullah da kalplerine gelen ilâhî ilham ve tecellîyi ruhun farklı kuvveleri ile hissetmesi gibi farklı şekilde algılar ve

48 age, s. 58.

49 Sâmiha Ayverdi vd., age, s. 140.

dışarıya farklı yansıtırlar. Ancak bir kaynaktan beslenmelerine rağmen onları her şeyiyle diğerinin aynısı tekrarlar olarak görmek de doğru değildir, vakıya uygun düşmez.

Aynı dönemde yaşayan Bediüzzaman (ö. 1960) ve Kenan Rifâî (ö. 1950), söylem ve yaşamları bakımından farklı düzeylerdeki iki geleneğin temsilcileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri medrese ve kelâmı, aklı ve îmânı; diğeri tekkeyi, tasavvufu, aşkı ve muhabbeti temsil etmektedir. Tabii ki bunların birinin diğerinden kesin hatlarla ayrıldığını söylemek doğru olmaz.

Kenan Rifâî, din ve îmânın tebliği konusunda ilm-i kelâm, cedel ve aklî muhakemeden ziyade, sûfilerin gönle hitap eden metodunu benimsemiştir. Kenan Rifâî, îmânı akıl ile ispat edilecek bir husus olarak görmek yerine, bu hakîkati, ispatına lüzum olmayan bir îman ve inanç olarak görmüştür. Zîra ona göre îman, iki münazaracının delillerinin güçlü veya zayıf oluşu şeklinde aklî argümantasyon ile ispat edilecek bir dava değildir. Çünkü bu sûretle yapılan bir argümantasyon ve ispat, yeni bir şüphenin esasını teşkil edecektir.⁵⁰

Kenan Rifâî'nin bu konudaki tutum ve tarzını, Bediüzzaman'ın eserlerindeki üslup ile kıyaslarsak bu hususu daha belirgin görebiliriz. Dolayısıyla Kenan Rifâî, cedele dayanan aklî muhakemelerle Allah'ın varlığını ve birliğini ispata uğraşan bir faaliyet içinde olmamıştır.

SONUÇ

Kenan Rifâî'nin şerîat ve din anlayışını şekillendiren âmilleri şöyle sıralamak mümkündür:

1. Sûfî gelenek ve özellikle Mevlânâ'nın aşk ve gönle istinat eden tasavvuf telakkisi: Bu yönüyle şerîat ve din anlayışı, Mevlânâ-meşrep bir ârifin hususiyetlerini haizdir.
2. Annesi Cenân Hanım vâsıtasıyla cemâl tecellîsinin şehâdet âlemindeki en kâmil mazharı kabul edilen kadından aldığı Rahmâniyet ve muhabbet tecellîsinin din ve tasavvuf anlayışına derin tesiri.

3. Sanatkâr kimliğini din ve şerîat anlayışına etki eden âmiller arasında saymalıyız. Edebiyat ve mûsikî ilgisini özellikle kaydetmeliyiz.
4. Döneminin değerlendirmelerini aşan ileri görüşlü özelliği, sosyal değişimleri doğru ve basîretle okuması: Şapka ve diğer inkılaplar konusundaki tutumunu, toplu zikir ve dergâhların kapandıktan sonraki tavrını buna örnek verebiliriz.
5. Galatasaray Lisesi mezunu oluşu, iyi derecede Fransızca bilmesi, döneminin dünyasını bilmesine ve entelektüel kimliğine katkı sağlamıştır. Bu da şerîat ve din anlayışına etki eden önemli âmillerden biridir.
6. Uzun yıllar Fener Rum Lisesi'nde Türkçe öğretmenliği yapması, diğer din mensuplarıyla yakından görüşmesi, dinî çoğulculuk konusundaki görüşlerine etki etmiş ve mutaassıp olmayışına katkı sağlamıştır.
7. Osmanlı Devleti'nin birçok vilâyetinde milli eğitim (maârif) müdürlüğü yapmış olmasının ve seyahatlerinin şerîat ve dini daha derinlikli anlamasına olumlu katkısından söz edebiliriz.
8. Din anlayışında devletle ve resmi ideolojiyle cedelleşme yoluna tevessül etmemiş, kendi vazifesine odaklanmıştı.
9. Dönemindeki çeşitli itham ve iftiralara iltifat etmemiş, sadece talebe yetiştirmekle ve vazifesini yapmaya odaklanmıştı. Bunu da din ve yaşam anlayışını şekillendiren bir âmil sayabiliriz.
10. Son olarak Kenan Rifâî'nin neyin, dinin vazgeçilmez bir unsuru, neyin din adına kutsal kılındığı konusunda asrı aşan bir vizyona sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Binâenaleyh bir *Mesnevî* şârihi olarak Kenan Rifâî, Mevlânâ-meşrep bir ârif, aşk ve muhabbet ehli bir gönül erenidir. Buna bağlı olarak Kenan Rifâî, dini Hz. Mevlânâ gibi âriflerin anlayışları üzerinden ihsan mertebesiyle ele alan bir ârif ve dindardır. Bu dindarlık algısı, İslâm ve İman mertebelerini içerir, ancak İhsan mertebesine eriştiğinden öncekilerle sınırlı değildir. Bu yüzden kimi zaman alt mertebede yer alanların idrak edemeyeceği, o dönemi aşan bir nüfuz ve vukufiyet içerir. Çünkü "güzellik" mertebesinden söylenmiştir. Güzelin ve güzelliğin ise her çağda alıcısı mevcuttur.

KENAN RIFÂÎ MÜNTESEBİ OSMANLI ŞEYHÜLİSLÂMLARI

Semih Ceyhan, Doç. Dr.¹

GİRİŞ

Osmanlı'da ilmiye teşkilâtının başı olan şeyhülislâmlar gerek entellektüel ilgileri gerek intisapları açısından tasavvuf disiplini ile daima yakın münasebet içinde olmuşlardır. Genellikle ilk şeyhülislâm kabul edilen Molla Fenârî'nin diğer tarikat nisbetleriyle birlikte özellikle Rifâiyye'de kol (Fenâriyye) pîri olması bu durumun tezâhürlerinin başlangıcını teşkil ettiği ileri sürülebilir.²

Tebliğimizde şeyhülislâm kavramı, Osmanlı şeyhülislâmlarının tasavvuf ve tarikat dünyasıyla ilişkilerinin boyutları özetle serde-

- 1 Semih Ceyhan 1973'te İstanbul'da doğmuştur. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1995 yılında mezun olmuş, 1998'de "Abdullah Salâhi Uşşâkî'nin Vücûd (Varlık) Risâleleri" adlı teziyle yüksek lisansını tamamlamıştır. 2005'de "İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi" adlı teziyle doktor unvanını almıştır. Tunus ve İngiltere'de birer yıl süreyle dil ve alan çalışmalarında bulunmuştur. 2005-2013 yılları arasında TDV İslâm Araştırmaları Merkezi'nde (İLAM) araştırmacı olarak çalışmıştır. 2013 yılı itibariyle Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim dalında doçent olarak göreve başlayan Semih Ceyhan'ın tasavvuf tarihi alanında yayınlanmış çalışmaları mevcuttur. Bunlardan bazıları şunlardır: "İsmail Ankaravî, Hadislerle Tasavvuf ve Mevlevî Erkânı", "Köstendilli Süleyman Şeyhi, 1001 Sufi (Bahrü'l-velâye)", "Mesnevî'nin Sırrı (Mustafa Topatan ile birlikte)", "Türkiye'de Tarikatlar, Tarih ve Kültür".
- 2 Molla Fenârî'nin tasavvuf ve tarikat irtibatı hakkında bk. Reşat Öngören, "Osmanlı Devleti'nin İlk Şeyhülislâmı: Molla Fenârî'nin Tasavvufî Yönü", *Türkler XI*, Ankara 2002, ss. 114-119; M. Taha Boyalık, *Molla Fenârî'nin Aynü'l-a'yân Adlı Tefsirinin Mukaddimesi (Tahlil ve Değerlendirme)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007, ss. 19-26; Mustafa Aşkar, *Molla Fenârî ve Vahdet-i Vücûd Anlayışı*, Ankara: Muradiye Kültür Vakfı, 1993; Semih Ceyhan, "Molla Fenârî ve Bir Usûl Metni Olarak Şerhu Dibâceti'l-Mesnevî", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sayı: 23, 2010, ss. 75-115.

dildikten sonra, son dönem İstanbul tasavvuf hayatının mühim simalarından biri olan Kenan Rifâî Hazretleri'ne müntesip Osmanlı şeyhülislâmıların ele alacağız. *Kenan Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık ile Sohbetler I* adlı eserlerde Kenan Rifâî'ye bîat eden üç şeyhülislâm ismi zikredilmektedir: Şeyhülislâm Haydârîzâde İbrahim Efendi (1864-1933), Dürrîzâde Abdullah Efendi (1869-1923), Şeyhülislâm Nesimi Efendi (?).³

Söz konusu eserlerde sadece üç farklı nakil yer almaktadır. İlk ikisi mezkûr şeyhülislâmın intisabına dâir, diğeri Haydârîzâde'nin vefat haberinin Ümmü Ken'an Dergâhı'na gelişine dâir bilgileri ihtiva etmektedir. Nakiller şu şekildedir:

"Sabiha Hanımefendi (Dr. Server Hilmi Bey'in zevcesi) semâhanenin açık olduğu senelere âit hâtıralardan bahsediyordu: Bu meydan neleri kimleri gördü. Gelen geçti, gelen gitti. Kaç şeyhülislâm, kaç çelevi, kaç âlim, kaç şair hatta papazlar ve patrik efendi... Hepsi de ömürlerinin sonuna doğru gelip bîat ettiler. Çabucak dünyalarını değiştirdiler. Şeyhülislâm Nesimi Efendi, Abdullah Efendi, Haydârîzâde İbrahim Efendi, sonra Maârif muhasebici Şükrü Bey, Gülzâr-ı hakikat muharriri Rahimi Efendi, Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Şair Yusuf Ziya Bey, şeyhler, beyler, paşalar... Hesaba sayıya gelmeyecek kadar çok ve güzel insanlar.

Sabiha Hanımefendi son cümlelerini söylerken kapı açıldı ve hocamız içeri girdi ve, 'Alan aldı, bulan buldu.' diyerek sözü bağladı. Patrikler, şeyhülislâmlar dedik. Evet, bir dergâhın çatısı altında Kenan Rifâî'nin irfan ve îman iksirine dudak koymuş, bağlılık ve hayranlık göstermiş bu bahtiyar kalabalığın içinden biz, biri Müslüman, diğeri Hıristiyan, iki ayrı kütlenin birer temsilcisi olarak, meselâ Şeyhülislâm Haydârîzâde İbrahim Efendi ile Keldani Patrik Vekili Monsenyör Abid'in üstünde birer sembol olarak kısaca karar edelim. Haydârîzâde Kenan Rifâî'nin müritleri halkasına girmek kararını verdiği zaman, bazı dostları tarafından, 'Niçin Esat Efendi (Esat Efendi, devrinin en âlim ve namlı bir Nakşi şeyhi idi. Kelâmî Dergâhı şeyhi Es'ad Erbili hz.) gibi ledün ilmine ecdattan vâris yaşlı başlı bir şeyhe

3 Sâmiha Ayverdi, Safiye Erol, Nezihe Araz, Sofi Huri, *Kenan Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2003, 5. Baskı, s. 114; Kenan Rifâî, *Sohbetler I*, İstanbul: Hülbe Yay., 1992, s. 394.

değil de böyle sivil bir kimseye intisap etmek istiyorsun?’ tarizine uğrayınca, şu mukabelede bulunmuştur: ‘Evet, mevkiim dolayısıyla bütün şeyhler gelip ubûdiyet arz ederler. Ben ise Hazret-i Kenan’a ubûdiyet arz eylemeye gidiyorum. Çünkü birçok şeyhlerin bilgisi ve ilmi bende de var. Esat Efendi’deki kal ilmi bende de var. Fakat beni teshir eden zattaki hâl ilmi ne Esat Efendi’de var ne de bende var. Beni onun rûhâniyeti cezbedti. O da ayrı bir mesele.’¹⁴

"Uzun senelerdir Bağdat'ta bulunan eski şeyhülislâmlardan ve Hocamızın müritlerinden olan Haydârîzâde İbrahim Efendi'nin vefat haberinin gelmesi üzerine meclisten biri, 'Nice zamandır ayrılıkta idi. Şimdi Hakk'a kavuştu. Ama işte gidene de acınıyor.' dedi. Hocamız da şöyle buyurdular: 'Aslı neresi ise ona kavuştu. Koca Sultan!'¹⁵

ŞEYHÜLİSLÂM

Osmanlılar'da ilmiye teşkilâtının başındaki âlimin unvanıdır. Fâtih Sultan Mehmed'in teşkilât kanunnâmesinde şeyhülislâm ulemânın reisi kabul edilmiştir. Uzun yıllar Bursa kadılığı yapan aynı zamanda bir Rifâiyye'de kol pîri olan Molla Fenârî'nin 828'de (1425) Bursa Müftülüğü'ne tayin edilmesi genellikle Osmanlılar'da müftülük ve şeyhülislâmlığın başlangıcı kabul edilmiştir. "Müftî'l-enâm" da denilen şeyhülislâmın makamı zamanla "meşihat" ve "meşihat-ı İslâmiyye" şeklinde de anılmıştır. XVI. asrın başında bir Zeyni tarîkatı müntesibi olan Zenbilli Cemâlî Ali Efendi'nin II. Bâyezid ve Yavuz Sultan Selim devrindeki yirmi üç yıllık (1503-1526) dönemi şeyhülislâmın yetki ve sorumlulukları açısından bir dönüm noktası olmuş, bu tarihlerden itibaren padişahların ve Osmanlı ahâlisinin hem dinlerini hem dünyalarını gözetmek şeyhülislâmın başlıca vazifesi olmuştur. Şeyhülislâmlar protokolda sadrazamla beraber yer almışlar, kadı, müftü, müderris vs. Osmanlı'da yargı ve ilmiye kurumunun sorumluluğunu üstlenmişler, bürokrasinin mühim mevkiilerine tayin yetkisini elinde bulundurmuşlar ve son dönemlerde kabine üyeliği yapmışlardır. Kurumun beş asırlık tarihi boyunca

4 Muhteva açısından birbirini tamamlayan ilk iki nakil için bk. Sâmîha Ayverdi vd., *age*, s. 114, 394.

5 Kenan Rifâî, *age*, s. 340. *Sohbetler* kitabında ilk iki naklin benzerleri için bk. Kenan Rifâî, *age*, s. 194; Kenan Rifâî, *Sohbetler II*, İstanbul: Hülbe Yay., 1992, s. 138.

131 civarında şeyhülislâm görev icra etmiştir. 1924'de kurum ilga edilmiştir. Son şeyhülislâm Medeni Mehmed Nuri Efendi'dir. Daha sonra Diyanet İşleri Riyaseti kurulmuş, tekke ve zaviyeler Diyanet'e bağlanmıştır. 1925'de ise tekke ve zaviyeler seddolanmıştır.⁶

OSMANLI ŞEYHÜLİSLÂMLARI VE TASAVVUF

Şeyhülislâmlar gerek entellektüel ilgileri gerek intisapları açısından tasavvuf disiplini ile daima yakın münasebet içinde olmuşlardır. Genellikle ilk şeyhülislâm kabul edilen Molla Fenârî'nin diğer dört tarikat nisbetiyle birlikte Rifâiyye'de kol pîri olması, bu vâkıanın tezâhürlerinin başlangıcını teşkil ettiği ileri sürülebilir. Son şeyhülislâmlardan Haydârîzâde ile Dürrîzâde'nin Kenan Rifâî müntesibi olarak Rifâî olmaları ilginç bir tevafuk olarak değerlendirilebilir. Şeyhülislâmlık kurumunun zihniyet planında ilkelerini kayda geçiren ve kendisinden sonraki şeyhülislâmlara örneklik teşkil eden Yavuz Sultan Selim devri şeyhülislâmı ve Halvetî müntesibi Kemalpaşazâde, *Risâletü'l-münire* adlı eserinde şeriatın sadece zâhiren değil bâtinen de yaşanması gerektiğini, bâtinen yaşanmasının tarikat olduğunu, şeriat ve tarikat üzere olanın feyz, ilham ve mârifete nâil olabileceğini, aksi takdirde ne velâyetten ne kerâmetten bahsedilebileceğini söyler.⁷ Bu aslı kendilerine düstur edinen Osmanlı şeyhülislâmları ulemâ kimlikleriyle birlikte tekke meşayihinden daima tefeyyüz etmişlerdir. Tespitlerimize göre 131 Osmanlı şeyhülislâmından 54'ü ehl-i tarîktir. Bu tablonun kaynak taramasının yoğunlaştırılmasıyla büyüyebileceği kanaatindeyim.⁸

6 Osmanlı'da şeyhülislâmlık müessesesi hakkında bk. Mehmet İpşirli, "Şeyhülislâm", *DİA*, c. XXXIX, s. 91; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara, 1972; R. C. Repp, *The Müfti of Istanbul: A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy*, London, 1986; Murat Akgündüz, *XIX. Asır Başlarına Kadar Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislâmlık*, İstanbul, 2002; Esra Yakut, *Şeyhülislâmlık: Yenileşme Döneminde Devlet ve Din*, İstanbul, 2005.

7 İbn Kemal Ahmed Şemseddin Kemâlpaşazâde, *Risâletü'l-münire*, Matbaa-i Cemâl, 1890, s. 9.

8 Osmanlı şeyhülislâmlarının tasavvuf ve tarikat münasebeti hakkında bk. Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf (XVI. Yüzyıl)*, İstanbul, 2000, ss. 342-355; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (17. Yüzyıl)*, İstanbul, 2001, ss. 453-456; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul, 2003, ss. 599-602; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, ss. 748-755.

TARİKAT EHLİ OSMANLI ŞEYHÜLİSLÂMLARI

Adı	Hizmet Tarihi	Tarîkatı
Molla Fenârî	1424 - 1430	Evhadiyye, Ebheriyye, Rifâiyye, Zeyniyye, Kazerûniyye
Molla Hüsrev	1460 - 1480	Zeyniyye
Çelebi Alâeddin Arabî (Molla Arab)	1495 - 1496	Rifâiyye, Sühreverdiyye, Halvetiyye
Zenbilli Ali Efendi	1503 - 1526	Halvetiyye, Zeyniyye
İbn-i Kemâl (Kemâlpaşazâde)	1526 - 1534	Halvetiyye-Gülşeniyye, Nakşbendiyye, Bayrâmiyye, Halvetiyye-Sünbülüyye
Sa'dî Sa'dullah Çelebi Efendi	1534 - 1539	Halvetiyye
Ispartalı Abdülkadir Çelebi Efendi	1542 - 1543	Mevlevîyye
Fenârîzâde Muhyiddin Efendi	1543 - 1545	Rifâiyye
Ebussuûd Efendi	1545 - 1574	Bayrâmiyye-Şemsiyye
Müeyyedzâde Abdülkadir Şeyhî Efendi	1587 - 1589	Bayrâmiyye-Şemsiyye
Hoca Sa'deddin Efendi	1598 - 1599	Celvetiyye
Hocazâde Mehmed Efendi	1601 - 1603	Celvetiyye

Ebûlmeyâmin Mustafa Efendi	1603 -1604	Bayrâmîyye-Melâmîyye
Hocazâde Es'ad Efendi	1615-1622	Celvetiyye
Zekeriâyâzâde Yahya Efendi	1622 -1623	Mevlevîyye, Celvetiyye
Mehmed Bahâî Efendi	1649 - 1651	Mevlevîyye, Nakşbendiyye
Seyyid Mehmed Emin Efendi	1662	Celvetiyye
Çatalcalı Ali Efendi	1674 - 1686	Nakşbendiyye, Halvetiyye
Feyzullah Efendi	1688	Nakşbendiyye
Ebusaidzâde Seyyid Feyzullah Efendi	1690 -1692	Halvetiyye
Sâdık Mehmed Efendi	1694 - 1695	Ehl-i tarîk ?
Paşmakçızâde Ali Efendi	1703	Nakşbendiyye, Hamzaviyye-Melâmîyye
Damatzâde Ebulhayr Ahmet Efendi	1732 - 1733	Nakşbendiyye
Ebuishakzâde İshak Efendi	1733 -1734	Nakşbendiyye
Feyzullah Efendizâde Şeyh Mustafa Efendi	1736 -1745	Nakşbendiyye-Müceddidiyye
Dâmâdzâde Feyzullah Efendi	1755 -1756	Ehl-i tarîk ?
Mehmed Sâlih Efendi	1758 - 1759	Halvetiyye-Uşşâkiyye, Nakşbendiyye-Müceddidiyye

Çelebizâde İsmail Âsım Efendi	1759 - 1760	Halvetiyye-Cerrâhiyye, Mevlevîyye
Pîrîzâde Osman Sâhib Efendi	1768 -1770	Bektâşîyye
Sâlihizâde Mehmed Emin Efendi	1775 - 1776	Nakşbendiyye
Vassâfzâde Mehmed Esad Efendi	1776 - 1778	Ehl-i tarîk ?
Mekkî Mehmet Efendi	1787 -1788	Kadiriyye-Eşrefiyye
Hamîdîzâde Mustafa Efendi	1789 - 1791	Nakşbendiyye
Mustafa Âşir Efendi	1798 - 1800	Halvetiyye-Mısriyye
Sâmânîzâde Ömer Hulusi Efendi	1800 - 1803	Halvetiyye-Cerrâhiyye
Dürrîzâde Seyyid Abdullah Efendi	1808 - 1810	Nakşbendiyye
Mehmed Zeynelâbidin Efendi	1815 – 1818	Halvetiyye-Cerrâhiyye
Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendi	1818 - 1819	Halvetiyye-Cerrâhiyye
Kadıızâde Mehmed Tâhir Efendi	1825 - 1828	Kadiriyye
Ârif Hikmet Beyefendi	1846 -1854	Halvetiyye-Şa'bâniyye, Nakşbendiyye
Mehmed Sa'deddin Efendi	1858 - 1863	Halvetiyye-Şa'bâniyye
el-Hâc Refîk Efendi	1866 - 1868	Nakşbendiyye-Hâlidîyye

Hasan Fehmi Efendi	1868 - 1871	Ekberiyye
Molla Bey Mîr Ahmed Muhtar Efendi	1871 -1872	Celvetiyye-Hâşimiyye, Nakşbendiyye, Mevlevîyye
el-Hac Ahmed Muhtar Efendi	1872 - 1874	Nakşbendiyye-Melâmiyye
Hâfız Hasan Hayrullah Efendi	1874	Nakşbendiyye
Uyânîzâde Ahmed Esad Efendi	1878 - 1889	Ehl-i tarîk, şeyh ?
Pîrîzâde Mehmed Sâhib Beyefendi	1909	Mevlevîyye
Çelebizâde Hüseyin Hüsnî Efendi	1910	Mevlevîyye
Musâ Kâzım Efendi	1916 – 1918	Nakşbendiyye
Abdurrahman Nesîb Efendi	1911 - 1912	Celvetiyye, Rifâiyye, Halvetiyye-Gülşeniyye
Mustafa Hayri Efendi	1914 - 1916	Kadiriyye-Hâlisiyye
Haydârîzâde İbrahim Efendi	1919 -1920	Rifâiyye

KENAN RIFÂÎ VE OSMANLI ŞEYHÜLİSLÂMLARI

Kenan Rifâî'nin Ümmü Ken'an Dergâhı'nda postnîşin olduğu 1908-1925 yılları arasında, Pîrîzâde Mehmed Sâhib Molla (Mevlevî), Çelebizâde Hüseyin Hüsnî Efendi (Mevlevî), Musâ Kâzım Efendi (Nakşbendî), Abdurrahman Nesib Efendi (Celvetî, Rifâî, Halvetî), Mustafa Hayri Efendi (Kâdirî) ve Kenan Rifâî müntesibi Haydarâzâde İbrahim Efendi ve Dürrîzâde Abdullah Beyefendi ehl-i tarîk şeyhülislâmlardır. Konuşmamızın başında Kenan Rifâî'ye bîat eden üç şeyhülislâm ismi zikredilmiştir:

Haydârîzâde İbrahim Efendi (1864-1933), Dürrîzâde Abdullah Efendi (1869-1923), Şeyhülislâm Nesimi Efendi (?). Şeyhülislâm Nesimi ismine literatürde rastlanmamaktadır. Bu zâtın meşihat kurumunda çalışan üst düzey bir yetkili olması muhtemeldir. İsim yakınlığından dolayı akla Abdurrahman Nesip Efendi (1842-1914) gelmektedir. Ancak kaynaklarda onun Rifâîliğinin Lipova'da (Romanya'nın batısı) Şeyh Mehmed Resmi Efendi'den olduğu kayıtlıdır.⁹ Haydârîzâde ve Dürrîzâde'nin Kenan Rifâî Hazretleri'ne intisap tarihi ve her iki şeyhülislâmın dervişliklerinin boyutları (diğer bir ifâdeyle şeyhülislâm olmaları dervişliğin üst mertebelerinde bulunmayı gerektirmemektedir) belli değildir. Şayet intisap tarihleri şeyhülislâmlıklarından sonra ise bu tarihin, onların vazifeyi üstlendikleri 1918-1920'li yıllardan sonra olması muhtemeldir. Haydârîzâde 1918 ve 1919 yıllarında iki defa, Dürrîzâde ise Milli Mücadele yılları olan 1920'de şeyhülislâmlık yapmışlardır. Dürrîzâde'nin tasavvuffla ilgili yazıları bulunmamaktadır. Ancak hilâfet hakkında muhtıraları vardır. Buna göre Trablusgarp ve Balkan topraklarının kaybedildiği bir dönemde, hilâfetin bölünme kabul etmeyen bir dinî emir olduğunu ısrarla vurgulamış, halîfenin sadece Türkiye sınırları içinde bulunan Müslümanların halîfesi değil, tüm dünya Müslümanlarının halîfesi olduğunu izah etmiştir.¹⁰

HAYDÂRÎZÂDE İBRAHİM EFENDİ (1864-1933)

Haydârîzâde, Musul'un Erbil kazasında doğdu. Kürt bir aşirete mensuptur. Kenan Rifâî Hazretleri gibi Osmanlı maârif teşkilâtının pek çok kademesinde ve vilâyetlerde görev ifa etmiştir. 1918-1919 yıllarında Tefvîk Paşa, Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa'nın hükümetleri döneminde dört defa şeyhülislâmlık yapmıştır. Haydârîzâde, Kenan Rifâî'nin mürşid-i azizi Reîsü'l-meşâyih Hamza

9 Mehmet Emin Gerger, *Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Şeyhülislâmları*, İstanbul: Gerger Yay., 2013, s. 292.

10 Dürrîzâde hakkında bk. Mehmet İpşirli, "Dürrîzâde Abdullah Beyefendi," *DİA*, c. X, s. 36; Faruk Bilici, "Büyük Bir Şeyhülislâm Ailesinin Son Halkası: Dürrîzâde Abdullah Beyefendi", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul, 1991, ss. 307-318; İlhami Yurdakul, "Şeyhülislâm Abdullah Beyefendi ve Şeyhülislâm Medenî Mehmet Nuri Efendi'nin Hilâfet Hakkında Muhtıraları", *Divan*, sayı: 6, 1999, ss. 235-248.

er-Rifâî'den tarîkatı ahzettığı Medine'de 1933'de vefat etmiştir.¹¹ Kenan Rifâî'nin *Sohbetler* kitabında şöyle bir anekdot yer alır: "Uzun senelerdir Bağdat'ta bulunan eski şeyhülislâmlardan ve Hocamızın müritlerinden olan Hayderîzâde İbrahim Efendi'nin vefat haberinin gelmesi üzerine meclisten biri, 'Nice zamandır ayrılıkta idi. Şimdi Hakk'a kavuştu. Ama işte gidene de acınıyor.' dedi. Hocamız da şöyle buyurdular: 'Aslı neresi ise ona kavuştu. Koca Sultan!'"¹²

Haydârîzâde fukahadan olmamakla birlikte, İslâmî ilimlere ve Doğu edebiyatına vâkıf birisidir. Şuarâdandır. 1916'da Medresetü'l-vâizîn'de mezâhib ve turuk-ı İslâmiyye tarihi dersi muallimliği sırasında verdiği ders notları *Mezâhib ve Turuk-ı İslâmiyye Târîhi* adıyla basılmış (İstanbul 1335), Rekin Ertem tarafından sadeleştirilerek *İslâm Mezhepleri ve Tarikatları Tarihi* adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1981). Ancak eserde tarîkatlar tarihine yer vermemiştir. *Rüya, Terkîb-i Bend ve Irak Ordusuna Hitâb* gibi manzum eserleri vardır. Bu eserlerinde Batı dünyası karşısında Osmanlı'nın ve İslâm âleminin içinde bulunduğu zâfiyeti hazin mısralarla anlatır. Bu zâfiyetten necâtın bazı reçetelerini *Sebîlü'r-reşâd* ve Şeyh Safvet'in baş muharriri olduğu *Tasavvuf* dergisinde kaleme almıştır. Makalelerinde iki unsur ön plandadır: İttihâd-ı İslâmiyye (İslâm birliği) ve ahlâk. Hilâfetin Osmanlı hanedanı elinde olmasının şer'an sıhhatinin her türlü şüphe ve tereddüitten uzak olduğuna dâir ortaya koyduğu kanaat ve bunun Osmanlı Devleti'nin dağılması sürecinin etkili bir silahı olarak kullanılmaya çalışıldığı devrin güncel gelişmeleri esnasında dile getirilmekte olması, buhranlı yıllarda mezhep tefrikalarının sakıncalarını vurgulaması, ittihad-ı İslâmiyye üzerinde ısrarla durması ve Müslümanların uyanışının ancak ahlâklarını düzeltmeleriyle mümkün olacağını söylemesi, fikrî dünyasının mahiyetini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

11 Hayatı hakkında Şeyhülislâm Haydârîzâde İbrahim, *İslâm Mezhepleri ve Tarikatları Tarihi*, sad. Rekin Ertem, İstanbul, 1981, ss. 5-12; Mehmet İpşirli, Kemal Beydilli, "İbrahim Efendi, Haydârîzâde", *DİA*, c. XXI, s. 297; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, İstanbul, 1980, c. II, ss. 169-172; Hasan Karagedik, *Haydarizade İbrahim Efendi'nin Mezahip ve Turuk-ı İslâmiyye Adlı Eserinin İslâm Mezhepleri Tarihindeki Yeri ve Önemi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010, ss. 12-26.

12 Kenan Rifâî, *Sohbetler I*, s. 340.

KENAN RİFÂÎ VE ŞEYHÛLİSLÂM HAYDÂRİZÂDE İBRAHİM EFENDİ: İTTİHÂD-I İSLÂMİYYE VE AHLÂK

Haydârîzâde, *İslâm Mezhepleri ve Tarikatları Tarihi* adlı eserini kaleme almasına sebep olan fikir, İslâm fırkalarının çok olmasının Müslümanlar arasında tefrikaya yol açmaması gerektiğidir. Bu minvalde sûfîlerin ittihâd-ı İslâmiyye anlayışına müstakil yer verir ve İbnü'l-Arabî, Ali el-Havâs ile Mevlânâ'dan alıntılarda bulunur. Ali el-Havas der ki: "*Mârifet makamı iddia eden bir kimse İslâm fırkalarının birine âit bir akideyi her yönden çürütmeye kalkarsa o kişi iddiasında yalan üzeredir. Zîra ârif-i billah olmanın şartı ulûhiyet makamının mukaddes dairesine dâhil olmaktır. O mukaddes daireye dâhil olanlar ise bütün fırkaların itikadlarının bazı cihetten de olsa o mukaddes ulûhiyete dayandığını keşf ve müşâhede açısından idrak etmişlerdir.*" Haydarîzâde neticede der ki: "*Sûfiyyenin fırak-ı İslâmiyye hakkındaki bu nazarları beyne'l-müslimin tefrika ve nifâkın izâlesi ile ittihâd-ı İslâma hâdim olduğu nokta-i nazardan şâyân-ı imtisâl ve sezâvâr-ı takdirdir.*"¹³ Aslında Kenan Rifâî'ye göre mesele sadece fırkaları tecvîz meselesi değildir. Asıl mesele irfan meselesidir ve herkesin kendi esmâsının hükmü dairesinde ber-hayat oluşudur. Kenan Efendi Hazretleri mârifet makamından şöyle konuşur: "*Bütün mevcûdat, kâfir, mümin, süflî, âlî, hiçbir zerre yoktur ki, Cenâb-ı Hakk'ın cüz'î veya küllî esmâsıyla tecellî etmesin. Her bir mahlûk, her bir zerre her isim sahibi, kendi isminin aslını davet ediyor, celbediyor ve kendisi de o ismin câzibesine tutuluyor ve bu onun için bir sırât-ı müstakîm oluyor. Mâdemki her mahlûk kendi Rabb'ına, kendi terbiye edicisine âyân-ı sâbitesine müncezip oluyor, o halde peygamberlerin, mürşitlerin davetine ne lüzum var, derseniz, o davetten maksat Mudil isminden Hâdî ismine davettir. Yani şerden hayra çağırarak... Hâsıl-ı kelâm dünyada abes bir şey yoktur. Hülâsâ en küçük zerrâta kadar bilcümle mahlûkatta esmâsı ile tecellî eden Allah'tır.*"¹⁴ Haydârîzâde, İslâm birliğinin gerçekleşmesi için siyasî ve sosyal meselelerin hallinin yanında Müslümanların ahlâken bir tefessühten kurtulmasını öngörür. Konuya dâir 16 makalesini -ki neşredilmesinde fayda mülâhaza etmekteyim- özellikle Şeyh Safvet'in 1911'li yıl-

13 Haydârîzâde İbrahim Efendi, *Mezahib ve Turuk-ı İslâmiye Tarihi*, Dârülhilâfetilaliyye: Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, 1335, s. 111.

14 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 458.

larda çıkardığı *Tasavvuf* mecmuasında yayınlar.¹⁵ Bu mecmua II. Meşrûtiyet'ten sonra yayımlanan hemen bütün dergilerde olduğu gibi "Meşrûtiyet meddâhlığı" yapmaktadır. Nitekim Haydârîzâde de, mecmuanın üçüncü sayısındaki makalesinde "*Tasavvuf, usûl-i Meşrûtiyyet; ma'nen tecellisinden ibâret olmakla eimme-i sûfiyyenin füyûzât-ı ma'nevîyelerini âlem-i cismâniyyede ta'mime hâdim olmak üzere Meşrûtiyyet'ten daha müessir bir mu'ine iktirân edemeyeceği gibi Meşrûtiyyet te'yûd ve tahkîmi için tasavvufu himâye eylemekten daha nâfiz müheymîn bir vâsıta bulunamaz.*" der.¹⁶ Bu minvalde dönemin şeyhülislâmı aynı zamanda bir Nakşî müntesibi olan Musâ Kazım Efendi'ye -ki cemiyet-i yyenin reisidir- siyasî meselelerin hallinde tasavvuf ve tarîkatların önemini idrak etmesinden dolayı teşekkür eder. Haydârîzâde'nin dergideki diğer yazıları ise haset, gıybet, adâlet, ihsan, teşebbüs-i şahsî, münâzara ve cedelin reddi, sıdk, lisanın muhâfazası gibi ahlâkî bahislerdir. Ona göre tasavvuf insânî ahlâkın ihyâsından ibarettir ve bu çerçevede ittihâd-ı İslâmiyyeye ve Meşrûtiyet rejimine büyük katkı sunacağını düşünür. Kenan Rifâî Hazretleri'nin fikir örgüsü ise siyasî gidişat muvacehesinde oluşan bir yapıda değildir. Bununla birlikte kütledeki temel problemlerin ahlâkî yozlaşma ve irfan eksikliğinden kaynaklandığını söylerken Haydârîzâde ile aynı fikirdedir: "*Âd kavmine derunlarındaki hevâ-yı nefsleri, sarsar rüzgârı sûretinde zuhur edip onların cisimlerini helâk eyledi. Bu dünyadaki siyasetler, darplar, zilletler, işte hep hevâ-yı nefsin semereleridir. Demek oluyor ki gerek bir kavme, gerek bir ferde karşı zuhur eden elemeler, kederler, siyasetler, belâlar hep o kavmin veya ferdin, içlerinde gömülü olan hevâ-yı nefslerinin ve müştehâ-yı tabiatlarının harice çıkıp kendilerine karşı gelmesidir.*"¹⁷

Haydârîzâde tasavvufun derin mesâiline yelken açmaz. Nitekim bu yıllarda (1911) bir tarîkat müntesibi olmadığını söyler. Ancak hemşehrisi olan ve *Mesnevî* vadisinde dolaşmış Kerküklü Kâdirî şeyhi Abdurrahman Hâlis Tâlibânî'nin dergâhı başta olmak üzere Kürt meşâyihî ile yakın ilişkiler içindedir. Bununla birlikte Hay-

15 Haydârîzâde'nin ilgili makalelerinin fihristi için bk. Hatice Kunt, *Tasavvuf Dergisi (Yazarları, Konuları ve Metin Tahlili)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006, ss. 21-71.

16 *age*, s. 114.

17 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 437.

dârîzâde nakillerde bulunarak tasavvufun insan hayatını nefsin hayatı ve ruhun hayatı olarak ikiye ayırdığını belirtir: Nefsin hayatı Hâlik'a ibâdet, mahlûkuna merhamet, ahkâm-ı şerîata itâat, adâlet teminine hizmet, zulme sed çekmek, musibetlere tahammül, âcizlere yardım gibi sâlih amellerle meşgul olmaktır. Ruhun hayatı ise esmâ ilmine ve ilâhî hakîkatlara vâkîf olmaktır. Nefsin hayatı doğru düzgün yaşanmadıktan sonra ruhun alanına nüfuz etmek mümkün değildir. Yani mârifet ve hakikat alanı ve tecrübesi şerîat ve tarîkat alanı ve tecrübesiyle kâimdir. Ancak bu tecrübe hangi kuvve ve yetiyle olacaktır?

Haydârîzâde bu kuvvenin cüz'î akıl ve kal ile değil, küllî akıl, aşk ve hâl ile olacağını farkındadır. Ancak o akıl ve aşk nerededir? Haydârîzâde ve Dürrîzâde muhtemel daha sonraki yıllarda o akıl ve aşk mazhariyetini, rûhâniyeti -tebliğin başında işaret ettiğimiz üzere- Kenan Rifâi'de bulduğunu îlân edeceklerdir.

Sözlerimizi Kenan Rifâi Hazretleri'nin sadece şeyhülislâmlara değil tüm cemiyete sunduğu şu kurtuluş reçetesiyle tamamlayalım:

*"Hâsılı kelâm, Nûh'un gemisinden maksat, kâmil insanın nefhettiği bu cezbe, bu izâfî ruhtur. O hâsıl olmadıktan sonra, insanın kendi cüz'î aklı ile ruh deryasına ve hakikat âlemine sefer kılmasına imkân yoktur. Bu yolda emniyet ve aman, yani kurtuluş, o aşk ve cezbe gemisine sığınmaktan ibarettir."*¹⁸

KAYNAKÇA

Akgündüz, Murat, *XIX. Asır Başlarına Kadar Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislâmlık*, İstanbul, 2002.

Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, İstanbul, 1980.

Altunsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara, 1972.

Aşkar, Mustafa, *Molla Fenâri ve Vahdet-i Vücûd Anlayışı*, Ankara: Muradiye Kültür Vakfı, 1993.

Ayverdi, Sâmîha; Erol, Safiye; Araz, Nezihe; Huri, Sofi, *Kenan Rifâi ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 5. Baskı.

Bilici, Faruk, "Büyük Bir Şeyhülislâm Ailesinin Son Halkası: Dürrîzâde Abdullah Beyefendi", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul, 1991.

Boyalık, M. Taha, *Molla Fenârî'nin Aynü'l-â'yân Adlı Tefsirinin Mukaddimesi (Tablil ve Değerlendirme)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007.

Ceyhan, Semih, "Molla Fenârî ve Bir Usûl Metni Olarak *Şerhu Dîbâceti'l-Mesnevi*", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sayı: 23, 2010.

Gerger, Mehmet Emin, *Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Şeyhülislâmları*, İstanbul: Gerger Yay., 2013.

Haydârîzâde İbrahim Efendi, *Mezahib ve Turuk-ı İslâmiye Tarihi*, Dârülhilâfeti-liyye: Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, 1335.

İbn Kemâl Ahmed Şemseddin Kemâlpaşazâde, *Risâletü'l-münire*, Matbaa-i Cemâl, 1890.

İpşirli, Mehmet, "Dürrîzâde Abdullah Beyefendi," *DİA*, c. X, s. 36.

İpşirli, Mehmet, "Şeyhülislâm", *DİA*, c. XXXIX, s. 91.

İpşirli, Mehmet; Beydilli, Kemal, "İbrahim Efendi, Haydârîzâde", *DİA*, c. XXI, s. 297.

Karagedik, Hasan, *Haydârîzâde İbrahim Efendi'nin Mezahib ve Turuk-ı İslâmiyye Adlı Eserinin İslâm Mezhepleri Tarihindeki Yeri ve Önemi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010.

Kenan Rifâî, *Sohbetler I*, İstanbul: Hülbe Yay., 1992.

Kenan Rifâî, *Sohbetler II*, İstanbul: Hülbe Yay., 1992.

Kunt, Hatice, *Tasavvuf Dergisi (Yazarları, Konuları ve Metin Tablili)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006.

Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul, 2003.

Öngören, Reşat, *Osmanlılar'da Tasavvuf (XVI Yüzyıl)*, İstanbul, 2000.

Öngören, Reşat, "Osmanlı Devleti'nin İlk Şeyhülislâmı: Molla Fenârî'nin Tasavvufî Yönü", *Türkler XI*, Ankara, 2002.

Repp, R. C., *The Müfti of Istanbul: A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy*, London, 1986.

Şeyhülislâm Haydârîzâde İbrahim, *İslâm Mezhepleri ve Tarikatları Tarihi*, sad. Rekin Ertem, İstanbul 1981.

Yakut, Esra, *Şeyhülislâmlık: Yenileşme Döneminde Devlet ve Din*, İstanbul, 2005.

Yılmaz, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (17. Yüzyıl)*, İstanbul, 2001.

Yurdakul, İlhami, "Şeyhülislâm Abdullah Beyefendi ve Şeyhülislâm Medenî Mehmet Nuri Efendi Hilâfet Hakkında Muhtıraları", *Divan*, sayı: 6, 1999.

Yücer, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul, 2003.

HZ. KENAN RİFÂÎ VE HAKK'IN AYNASI OLARAK KADIN

Hatice Dilek Güldütuna, Dr.¹

KADINLIK HAKKINDA

Simnânî (ö. 1336) Tebbet Sûresi'ni yorumlarken, helâki ve kahrı istenen Ebû Leheb'in, cehennem ateşinin odunlarını sırtında taşıyan karısının, nefsin bayağı arzu ve isteklerini temsil ettiğini söyler. Ebû Leheb, tıpkı nefsin, kalp kâbesini tavaf etmede insanın yoluna engeller koyması gibi, Hz. Peygamber'in tavafını engellemek için karısı vâsıtasıyla Kâbe etrafına dikenler ve çalılar koydurmuştu.²

İmam Gazzâlî de bu dünyayı hilekâr, sinsî, erkekleri kandıran bir kadına benzetir; o dış görünüşte gurur içinde dolaşan kibirli, güzel bir kadın gibi olup, içi ise çirkin, aşağılayıcı bir kocakarıdır.³

Bu örneklerin yanında İbnü'l-Arabî, Hakk'ın yaratılışın kaynağı olan ilk zâtî tecellisini ve bütün hakikatleri kendisinde toplayan Hakikat-i Muhammediyye'yi işaret eden zat kelimesinin de dışı

1 Hatice Dilek Güldütuna İstanbul Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ni bitirmiştir. Frankfurt J. W. Goethe Üniversitesi'nde İslâm Din Bilimi, Yahudi-Hristiyan Din Bilimi ve Felsefe okumuş, yüksek lisans tezini "İbn Arabî'de Harf Sembolizmi" konusunda yapmıştır. Doktorasını da burada tamamlayarak hâlen aynı üniversitede ve Üsküdar Üniversitesi Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü'nde dersler vermektedir.

2 Krş. *Simnânî Tefsiri*, Basel Üniversite Kütüphanesi Elyazması M II 14, 68b; Fritz Meier, *Die Wandlung des Menschen im Mystischen Islam*, Zürich: Rhein Verlag, 1955, ss. 133-134.

3 Krş. Richard Gramlich, *Muhammad al-Gazzâlîs Lehre von den Stufen zur Gottesliebe*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1984, s. 263.

olduğunu hatırlatmaktadır.⁴ Cibrîl Hadîsi'nde Hz. Peygamber ihsanın anlamını, "Allah'ı görür gibi ibâdet etmendir." diyerek açıklamıştır, yani kişi ikinci şahıs zamiriyle Allah'ı tam karşısına yerleştirmelidir. İbnü'l-Arabî burada eril "sen" zamirinin yanında, "Bazen zâtın dişiliğini dikkate alarak zamiri dişî olarak kullanabilirim." demektedir.⁵ Ona göre "Dişiliğin yegâne üstünlüğü, (her ikisi de dişî olan) zat ve sıfat lafızlarının Allah'a verilmesi olsaydı, bu durum, gerçeği bilmeyen erkeklerin kendilerini kırmasına karşı, kadınların kalbini onarmak için yeterli olurdu."⁶ Nitekim mutasavvıflar ümmü'l-kitâb (kitabın anası) tâbirini Hakikat-i Muhammediyye⁷ ile eş anlamlı kullanmışlardır. İmam Gazzâlî de Hz. Peygamber'in, Allah'ın kullarına olan rahmetinin, annenin yavrusuna olan merhametinden daha fazla olduğuna dâir sözlerini hatırlatmaktadır.⁸

Bu en menfî ile en müsbet arasında gidip gelen benzetmelerde kadın bazen dünyanın, bazen nefsin, bazen kâmil insanın ve aşkın birbirine zıt gibi görünen anlatımlarının ortak sembolü olmaktadır ki, bunların hepsi Hakk'ın sûretine ayna olarak yaratılmışlardır. Kenan Rifâî Hazretleri'nin ifâde ettiği gibi hadîs-i kudsîde Cenâb-ı Hak "*Ben gizli bir hazineydim, istedim ki bilineyim.*" buyurarak kendi güzelliğini temâşâ için âlem aynasını halketmiş ve âlem aynasında da kendi cemâlini görmüştür. Bu âlem aynasının ruhu da kâmil insandır.⁹

Kenan Rifâî Hazretleri de kadınlık kavramını, bütün bu zıt mânâları yükleyerek kullanır ve tasavvuf tarihinde Hakk'ın zuhur ve tecellîsini anlatmada kullanılagelen kadınlık mefhumunun iki yönü olduğunu söyler. Nasıl ki dünyada bir cihet gündüz olduğu vakit

4 Necmüddin Kübra da zat mertebesini, bütün sıfatların anası ve onları biraraya getiren mertebe olarak anlatır, bk. Fritz Meier, *Die Fawâih al-ğamâl wa-fawâtiğ al-galâl des Nağm ad-dîn al-Kubrâ*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1957, s. 46.

5 İbnü'l-Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, trc. Ekrem Demirli, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006, c. 3, s. 336.

6 İbnü'l-Arabî, *age*, trc. Ekrem Demirli, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2009, c. 11, s. 173.

7 Bütün yaratılmışların hakikatlerini kendisinde toplayan ana, hakikatlerin hakikati, bk. Henrik Samuel Nyberg, *Kleinere Schriften des Ibn al-'Arabî*, Leiden: E.J. Brill, 1919, s. 33.

8 Krş. Richard Gramlich, *age*, s. 317.

9 Krş. Kenan Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2000, s. 188.

bir cihet mutlak gecedir, tıpkı dünya gibi, kadınlığın da bir tarafı nur bir tarafı zulmettir, karanlıktır. Başka bir deyişle de bir yönü hayvâniyet cephesi ve bir yönü de kadınlığın hakîkî yüzü, ruhu, mânâsıdır.¹⁰ Hocam Cemâlnur Sargut bu ayırımı, nefsin ham hâlini anlatan dişilik ve tekâmül ederek mânâ çocuğunu doğurmuş, yani kendindeki mânâyı tanımış olan nefsi ifâde eden analık ya da hakîkî kadınlık kavramlarıyla anlatmaktadır.¹¹

ÂLEM

Kur'ân-ı Kerim de bu karanlık ve aydınlık olmak üzere iki vechesi olan dünyayı, ilk bakışta birbirine zıt gibi görünen ifâdelerle anlatır. Pek çok âyette dünya bir taraftan bir aldanış ve dünya hayatı sadece bir oyun ve oyalanmadan ibâret iken, diğer yandan Allah göklerde, yerde ve bu ikisi arasında bulunan her şeyi ancak hak ile yarattığını söyleyerek, Habîb'ine hitaben "*Bak, hilkatimde abes bir şey görebilir misin?*" (Mülk, 67/3) diye seslenmektedir.

Kenan Rifâî Hazretleri sohbetlerinde dünyayı bazen işvebaz, gönül kapıcı, kimseye karılık kocalık hakkını îfâ etmemiş fettan bir kadına benzeter; o kiminle alış veriş etmiş de sonunda silkip atmamıştır? Hangi sevinci vermiş de sonunu âh ü feryat takip etmemiştir? "Dünya seni de aldatıyor. O kavs gibi olan kaşlarını, ok gibi olan gamzelerini sana da saplıyor, kendine râm ediyor. Halbuki ümit gösterir, ama ümidini vermez. Zîra dünya, varlık gösterici bir yokluktur."¹² ve "Dünya öyle bir fındıkçı kadındır ki kimse ile karılık kocalık hakkını îfâ etmemiştir ve kedi gibi doğurduğunu yer."¹³ demektedir.

Başka bir vesileyle ise dünya hayatının en büyük nimet olduğundan bahseder. Bir talebesinin sıkıntılı bir hâl ile "hayat bir işkence" diyerek şikayet etmesi üzerine, "Ne için? Bilâkis hayat pek güzel şeydir, insanlara verilmiş en büyük nimettir." der. Bunun üzerine fikrinde ısrar eden talebe, "Fakat herkes hayatından müştekî (şika-

10 Krş. Kenan Rifâî, *age*, s. 13, 268, 482.

11 Krş. Cemâlnur Sargut, "Söyleşi", *Her Nefes Dergisi*, sayı: 6, 2010, s. 4.

12 Krş. Sâmîha Ayverdi, Safiye Erol, Nezihe Araz, Sofi Huri, *Kenan Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2003, s. 442.

13 Kenan Rifâî, *age*, s. 97.

yetçi)." deyince ise "Allah'la olmayanlar için bu doğrudur. Fakat kalbinde o zevki taşıyanlar için hayattan güzel hiçbir şey yoktur."¹⁴ diyerek cevap verir. Yine bir şiirinde,

*"Hak sûretidir âlem-i imkân ile Âdem,
Bundan güzeli nerde ki cennette mi sandın.
Her yer ne güzel menba-i hüsn insan güzeli,
Sen de bu cemâli hûri ve gılmanda mı sandın"¹⁵*

diyerek bu imkân âleminin, yani dünyanın Hakk'ın sûreti olarak yaratıldığını, onun için de en güzel sûrete sahip olduğunu, her zeresinin bir güzellik kaynağı olduğunu anlatmaktadır. Ona göre güzeli çirkin ve kötü gösteren sadece insanın kendi nefsi, kendi varlığıdır, "Dünya hırslarından vazgeçmek, saadetin yüzünü göstermesi demektir. Hırs kalkarsa dünya hayatı sönüp gider. Dervişlerin bir hırka bir lokma dedikleri, rızâ ve teslimiyettir. Yoksa aç kalmak veya çıplak gezmek demek değildir... Ye, iç, gez, yürü, giyin... O yediğin yemeklerde bu lokmayı bulduktan ve giydiğin elbiseler içinde yokluk hırkasıyla olduktan sonra niçin bunlardan vazgeçesin? El verir ki onlarda da Hakk'ın tecellisini göresin."¹⁶

NEFS

Kenan Rifâî Hazretleri nefsin insana verilmiş büyük bir nimet olduğunu söyler.¹⁷ Kur'ân-ı Kerim'de "*Biz her şeyi tek bir nefisten hal-kettik ve eşini de ondan halkeyledik.*" buyurulmaktadır. Eğer Havvâ yaratılmasaydı ve erkek kadınla sakin olmasaydı, yalnız ilâhî tecellilere dalıp başka hiçbir şeyle sakin olamazdı. Nasıl ki Havvâ zuhura geldi ve Âdem onu karşısında görmeye teselli bulduysa, mücerret olan ruh da kalbe gelip onunla izdivaç ederek nefis doğmuş ve ruh da nefse tâbi olmuştur.¹⁸

Cenâb-ı Hak, "*Ey mutmainne olan nefis, sen Rabb'ine, o senden sen ondan râzı olduğun halde dön.*" diyerek müennes (dişi) olan nefse hitap ediyor. Her şeyin olduğu gibi nefsin hakîkati de Allah'tır.

14 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 446 vd.

15 Kenan Rifâî, *İlâhiyât-ı Ken'an*, haz. Yusuf Ömürlü, Dinçer Dalkılıç, İstanbul, 1988, s. 14.

16 Krş. Kenan Rifâî, *Sohbetler*, s. 257.

17 Krş. Kenan Rifâî, *İlâhiyât-ı Ken'an*, s. 68.

18 Krş. Kenan Rifâî, *Sohbetler*, s. 179.

Ondaki nefislik, kötü ahlâktır. Bunlardan sıyrılınca, ruh, eziyet etmiş olduğu bu nefse acır ve ettiklerine üzüdür. Hâsılı insan, kâmil olursa, elbette dışına hürmet eder. Ama câhil olursa onun hâkimi ve galibi olur. Kadın, esas itibariyle erkeğin yoldaşı, hâldaşı, sırdaşı, kendidir.¹⁹

Kenan Rifâî Hazretleri kadınlığın hakîkî yüzüne, mânâsına nazar eden kâmil ile nefsinin ham hâli ve şehveti ile bakan kişi arasındaki farkı dile getirerek der ki: "Muhyiddin Arabî Hazretleri, "O kimse ki sevgilinin hakîkatine ve nurlarına aşınâlığı, bilgisi ve mârifeti olarak kadına muhabbet eylese o kimse Allah'a muhabbet eylemiştir. Fakat o kimse kadına tabii şehveti yüzünden muhabbet etse, o kadın bu muhabbete kuru ve ruhsuz bir sûret olur. O sûrette hakîkî ruh meşhut ve mâlum değildir (görülmez ve bilinmez)." Bunu da bilmeli ki Resûlullah Efendimiz'in, "Benden sonra size kadınlardan büyük bir fitne bırakmadım; onların hilesi azîmdir, buyurduğunu da unutmamalıdır. Bizim söylediğimiz kadınlığın hakîkî yüzü, ruhu, mefhumudur."²⁰

Kur'an-ı Kerim, Yûsuf Sûresi'nde Züleyhâ'nın şahsında aşkın insan nefsinin kemâle erdirici tesirini anlatmaktadır. Kuşeyrî'nin risâlesinde naklettiği gibi Züleyhâ ilk zamanlarda kocasına, *"Ailene kötülük yapmak isteyen birinin cezâsı zindana atılmaktan veya elim bir şekilde işkence yapılmaktan başka ne olabilir?"* (Yûsuf, 12/25) diyerek Yûsuf'a iftira etmiş, fakat aşkı kemâle erince kendisinin ihanette bulunduğunu itiraf etmişti (Yûsuf, 12/51). Ebû Ali bu hâli "Muhabbet, sevgiliyi nefesine tercih etmendir." diyerek yorumlamaktadır.²¹ Kenan Rifâî Hazretleri, Züleyhâ'nın aşk ile eriştiği, ona kendini unutturan ve baktığı her yerde sevdiğinin güzelliğini gösteren yüce makamı Rûmî'den şöyle nakleder: "Züleyhâ, âlâdan ednâyâ her ne varsa adını Yûsuf koymuş ve bunu ancak mahremlerinin arasında yâd ederek teselli bulmuş ve onların içinde Yûsuf'unu gizlemişti... Hâsılı medhe dâir ne söylese Yûsuf'un visalinden; zemme dâir ne söylese onun hicr ve firakından idi. Aç olsa, onun yüce nâmını zikrederek doyar, üşüse, onu anmakla ısınır, derdi sı-

19 age, s. 180.

20 age, s. 482.

21 Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, İstanbul, 2003, s. 413.

kıntısı olsa feraha ve sevince, şâdîliğe dönerdi. İşte Züleyhâ böyle Züleyhâ idi."²²

Yine nefsin, yokluk ve aczini idrak ederek bu sûretle mânevî hayat ile dirilişini Züleyhâ'nın bir hikâyesini yorumlayarak anlatmaktadır: "Züleyhâ ihtiyarlamış, Yûsuf'un firakından yıpranmıştı. Bir gün tahammül edemedi, Yûsuf'un geçeceği bir yere kemâl-i acz ile oturdu. Gerçekten de Yûsuf geçerken ona bir merhamet ve şefkat gözüyle baktı. Bu hâdiseden sonra Züleyhâ güzelleşip tazelik ve zindelik buldu. İşte aczini bilip elinde bir şey olmadığını takdir eden kimselere mânevî Yûsuf ve rûhânî Mahbub merhamet ve şefkat nazariyle bakınca, onu hayât-ı tayyibe²³ ile diriltir ve işte o kimse daima ve iki dünyada da dostun gölgesinde ve amânında olur."²⁴

Kenan Rifâî Hazretleri bütün kâinatı "*Ben gizli bir hazine idim, istedim ki bilineyim.*" arzusunun bir neticesi olarak Allah'ın zuhura gelişi olarak gördüğünü ve dünyaya gelmekten maksadın insanlık ve edep tahsili olduğunu, ne kazanırsak, bir irfan mektebi olan bu dünyada kazanacağımızı söyler. Bu mektepte okunacak ilim "Lâ ilâhe illallâh" ilmi, yani Hak'tan başka mevcut, ondan başka bir fâil ve maksut bilmeme, her yerde onu görme, her işi ondan bilme ilmidir.²⁵

"...bu dünya, hikmetle ve mânâ ile dolu bir kitaptır. Bir kitâb-ı mukaddestir. Bunun mânâ ve hikmetini burada görenler için bu dünya cennettir, fakat bunu görmekten mahrum olan kimselerin kalpleri için bir belâ zindanı ve mihnet-i gam mahallidir.

Dünyanın geçici zevklerine, servet, debdebe ve câhına aldananlar için bu dünya bir dâr-ı mihnettir. Fakat bunlardan -zahiren mecburî olarak geçilmese bile- kalben geçenler için bir dâr-ı nimettir.

Her yerde Allah'ın azamet ve heybetini görüp, emrin, kudret ve kuvvetin O'nun olduğunu ve insanın ancak bir âcizden ibaret olduğunu bilip O'na rabt-ı kalb edenler için bir dâr-ı saadettir.

22 Kenan Rifâî, *Sohbetler*, s. 264.

23 Müfessirlerin hakkında farklı görüşler beyan ettikleri hayât-ı tayyibe kavramı Kur'an-ı Kerim'in Nahl Sûresi'nde geçmektedir. "*Erkek olsun, kadın olsun, mümin olarak kim iyi amel işlerse muhakkak onu güzel bir hayat (hayât-ı tayyibe) ile yaşatacağız ve yapmakta oldukları amellerin daha güzelıyla mükafatlarını elbette vereceğiz.*" (Nahl, 16/97).

24 Kenan Rifâî, *Sohbetler*, s. 267, 288.

25 Krş. *age*, s. 520.

Her yerde olan ve biteni ibret ve bilgi nazarıyla görenler için de bir dâr-ı hikmettir."²⁶

İbnü'l-Arabî, kâmil insana kadınların sevdireldiğini, güzel kokunun ise, Hz. Peygamber'in "*Ben Rahmân'ın nefesini bulmaktayım.*" sözündeki gibi Rahmân ismine izafe edildiğini söyler. Herhangi bir şeydeki güzel kokuyu algılayan insan gerçek anlamda Hz. Peygamber'e vâristir, çünkü o koku başkaları tarafından tabii olarak kötü ve çirkin algılanmış olsa bile ilâhî niteliği bakımından güzeldir.²⁷

Kenan Rifâî Hazretleri'ne göre bu âlemde ağyar yok, zıtlar vardır. "Ne mutlu o göze ki, bu mütezat (zıt) olan eşyanın mânâsına nüfuz etmiş ve bu sûretle birlighin azamet ve şânını hayretle temâşâyaya dalmıştır." der.²⁸

KADINDAKİ TECELLÎ VE AŞK

Kenan Rifâî Hazretleri de İbnü'l-Arabî gibi, dişi olan tabiatın aslında kendi içinde dişilik ve erkeklik olmak üzere her iki yönü ihtiva ettiğini dile getirir: "Tabiat, aslı hakikati itibariyle fâil (aktif, etki sahibi) olduğu gibi, yine o tabiat, kendisinde ilâhî esmâ sûretlerinin zuhur ve tahakkuku hasebiyle de münfâildir (etkilenen, etkiyi kabul eden)."²⁹ İbnü'l-Arabî de, Havvâ'nın Âdem'den yaratıldığını ve bu nedenle iki hükmü olduğunu belirtir: Bunlar, aslı bakımından sahip olduğu erkeklik hükmü ile dolaylı olarak sahip olduğu dişiliktir. Bu yönüyle Havvâ müteşâbih (birden fazla anlamlı) sayılmaktadır. Çünkü insanlık, erkeklik ve dişiliğin toplamıdır.³⁰ Müteşâbih âyetin yorumunu bilgide derinleşen insanlar öğrendiyse (Âl-i İmrân, 3/7), bu öğrenme, düşünce ve çalışmaları sayesinde değil, Allah'ın bildirmesiyle gerçekleşebilmiştir. Çünkü müteşâbihi bilmek, ilâhî bir bildirim olmaksızın, akılların tek başına elde edebileceği bir iş değildir.³¹

Genel anlamda kadınlık kavramından ve kadındaki tecelliden bahsetmenin tasavvuftaki "Hakk'ı halkta görme" anlayışıyla doğ-

26 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 376, ss. 510-511.

27 Krş. İbnü'l-Arabî, *age*, trc. Ekrem Demirli, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2011, c. 14, s. 156.

28 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 227.

29 Kenan Rifâî, *Sohbetler*, s. 249.

30 Krş. İbnü'l-Arabî, *age*, trc. Ekrem Demirli, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2011, c. 15, s. 234.

31 İbnü'l-Arabî, *age*, trc. Ekrem Demirli, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006, c. 2, s. 109.

rudan ilişkisi olduğu meydana çıkmaktadır. Hz. Mevlânâ ancak sağlam gözün aslı görebileceğini, şaşı olanın ise aslı değil fer'i göreceğini söyler.³² Bu keskin ve doğru görüş, âlemin yaratılış sebebi- dir. İlâhî saltanatı gören gözler olmasaydı, ne gökyüzü olurdu, ne de yeryüzü gülerdi. "*Sen olmasaydın*" (levlâke) hadîsinin ifade ettiği mânâ; ışın, çok keskin, her şeyin aslını görür göz için olduğunu bildirmektedir.³³

Bütün yaratılış âlemi, Allah'ın isimleri ve sıfatları olmakla beraber, bunu görmek her kişinin kârı değildir.³⁴ Cemâli görmeyen göze, göz denmez. Kör denir. Cemâli görmek de basîret nurunun üstüne nefis parmağını örtmemekle olur. Cihana gelmekten maksat da budur. Eğer bu iş o âlemde olsa idi, dünyaya gelmeye ne lüzum vardı?³⁵ Gönül aynası ayyar ve mâsivâ pasından yani Hak'tan başkasına âit her şeyden temizlenmelidir ki, ilâhî sıfatların sûretleri bu aynadan yüz göstersiz.³⁶

Hz. Kenan Rifâî, sıfat tecellîsi³⁷ kavramıyla bu hâli anlatmaktadır: "Sâlik, sülûkunda ve murakabesinde ilerledikçe, kendisinin bir ayna olduğunu ve bilcümle mevcudatın da kezâ bir ayna olup onlardan görünen sıfâtın Cenâb-ı Hak'tan olduğunu ve fakat görünenin rengine ve kâbiliyetine göre zuhur ettiğini anlar. Meselâ, müstesna bir güzelin etrafındaki cilâli, paslı, kırık, siyah, beyaz, yeşil aynalar, onu kendi kâbiliyetlerine göre aksettirirler. Kezâ, suyun konduğu kabın rengini alması gibi, tecellî de tıpkı kırmızı, yeşil bardaklara konmuş su gibi, rengârenk ve çeşit çeşit belirir. Demek oluyor ki aslî hakîkat birdir, tektir ve fakat mazharların yani sûretlerin kâbiliyet, istîdat, şekil ve rengine göre çok ve çeşitli olur."³⁸

Yine bir talebesinin, Yûnus Emre'nin "*Sûretten gel sıfata yolda safâ bulasın*" mısraını sorması üzerine şöyle cevap verir: "Cenâb-ı Hak

32 Bk. *Mesnevî*, c. 5, b. 1709.

33 Bk. *Mesnevî*, c. 6, b. 1660-61.

34 Krş. Kenan Rifâî, *Sohbetler*, s. 481.

35 Aynı yer.

36 Kâzım Büyükkaksoy, *Ken'ân Rifâî'den Mesnevî Hâtıraları*, haz. Arzu Eylül Yalçınkaya, İstanbul: Nefes Yay., 2013, s. 85.

37 Kenan Rifâî Hazretleri tecellî kavramını, Tanrı varlığının insan içinde hissedilir hâle gelmesi olarak târif etmektedir (Krş. Kenan Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2000, s. 4).

38 Kenan Rifâî, *Sohbetler*, s. 439; Kâzım Büyükkaksoy, *age*, s. 49.

insanı kendi sûreti üzere halletmiştir. Amma bu zâhir sûret mânâsına gelmez. Kendi sıfâtı ile halkeylemiştir, demektir. İşte o zâhir sûretinden geç ki yolda sâfiyete erişesin."³⁹

Kenan Rifâî'ye göre böyle bir görüş ancak Allah aşkı ile kazanılabilir, hakîkî aşka varamayan insan yeryüzünde dâimî sûrette vücudu zindanında kalmaya mahkûmdur.⁴⁰ Bu sebeple ona göre insanları gerçek insan etme yolunda aşk tek öğretmendir. "Aşk her şeyin, zikrin ve ibâdetin de fevkindedir. İbâdet de aşksız olursa bir işe yaramaz, cemâli görerek aşkla yapılan ibâdetle, Allah'ın emri diye yapılan ibâdet arasında ne azim fark vardır." der Hz. Kenan Rifâî.⁴¹ İbnü'l-Arabî'nin "O, bütün sevenlerin gözüne, bütün sevilenlerde zâhir olandır."⁴² sözünde belirttiği gibi, esasen bütün âlemin, ulvî ya da süfî olsun, aşktan ve aşk için yaratıldığını, fakat herkesin kendi haline ve kabiliyetine uygun bir aynada akseden güzel sıfatlara âşık olarak onlarla meşgul olduğunu belirtir.⁴³ Aynaya bakan kimsenin orada gördüğü nasıl kendisi ise, âşıkın da maşukuna çekilişi yine kendi sûretine döner. O, aşklarının hakîkatte kendilerinden kendilerine, daha doğrusu Hakk'a ve halka âit olduğunu idrak edemeyenlerin aşkını mecazî aşk olarak isimlendirmektedir. Her su denize yol arar, fakat bulamaz.⁴⁴ Dünya kayıtlarından ve onun hükümlerinden muhabbeti terkederek, cüz'ü atlayıp parçadan bütüne, yani bütün isimlerin sahibi olan Allah'a yönelmek ise bir kâmil mürşidin irşad ve hidâyeti ile mümkün olur. Böyle kimseler "Bu cemâl-i mukayyedi (izâfî güzelliği), rûy-i yâre (yârin yüzüne) nikab (örtü) bilmişlerdir." Ona göre Hak yolunun erlerinin vasfı, Mevlâ'nın aşkıdan başka bir şeyle teselli bulmamak, O'ndan başka bir şeyle oyalanmamaktır.⁴⁵

Aşk insanın, dünyanın geçici zevkleriyle arasını açan⁴⁶, ona bu gördüğü varlığın bir hayal olduğunu bildiren bir üstattır.⁴⁷ İnsanı ferdî

39 age, s. 617.

40 Krş. Sâmîha Ayverdi vd., age, s. 233.

41 age, s. 232.

42 İbnü'l-Arabî, age, trc. Ekrem Demirli, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008, c. 8, s. 182.

43 Krş. Kâzım Büyükkaksoy, age, s. 36.

44 Krş. Sâmîha Ayverdi vd., age, s. 204.

45 Krş. Kâzım Büyükkaksoy, age, s. 36.

46 Sâmîha Ayverdi vd., age, s. 230.

47 Âdeme üstâd-ı küldür, vuslat-ı canandır aşk/Bildirir dâim ona bu gördüğü varlık hayâl (Kenan Rifâî, *İlâhiyât-ı Ken'an*, s. 105).

ve fânî varlığından kurtararak, kemâle doğru yükselten aşk ona göre "Akıl gözünün dürbünüdür, aşkla kuvvetlenmiş bir göz için varılamayan hiçbir güzellik yoktur."⁴⁸ ve "Cemâl'i gören, aşkın nurudur, aklın nuru değil."⁴⁹ der. Allah aşkı, vücudda kendi zâtından ve aşkından başka bir şey bırakmaz ve o kimsenin nefsanî arzularla alâkası kalmaz. Bu hâl de mecazî akıl ve fehim (anlayış) ile bulunmaz.⁵⁰ Kişi zâhir ilimlerinde ne kadar mükemmel olsa, cehli gider, şüphesi gitmez, belki ziyâde olur. Bâtınî tecellî ise, ayne'l-yakîn görmek ile hâsıl olur.⁵¹

Kenan Rifâî Hazretleri irfanı da vücûdu bir görmek olarak târif eder. Vücudu bir görmek ise, o "nur"a ermek demektir. "O" "nûr-ı münbasit"e (her şeye yayılmış olan nura) eren ise bir daha vücudunu göremez. İrfan sahibi demek, bütün zulmanî mertebelerini yırtmış, hodbinlikten çıkıp Hudâbin olmuş, kendi kalmamış kimse demektir.⁵² Mahlûkat ve bütün bu yaratılış âlemi Hakk'ın mutlak güzelliğine perde gibidir. Bu perde açılıp Hazreti Ebû Bekir'in "Hiçbir şey görmedim ki onda Allah'ı görmeyeyim." dediği gibi görgü sahibi olmak, ancak ölmezden evvel ölmekle olur.⁵³

Kenan Rifâî Hazretleri şöyle söylemektedir: "Enbiyâ ve evliyâ Hakk'ı mezâhir, yani görünüşler hasebiyle müşâhede ederler. Ve her ne kadar güzele nazar etseler, onların vücutları aynasında Hakk'ın tecellisini ve güzelliğini görürler. İbnü'l-Fâriz Hazretleri'nin buyurduğu gibi, "Her güzelin güzelliği, o hazretin cemâlinden ödünç alınmıştır." İş böyle olunca, ârif-i billâh olanlar, Hakk'ın mutlak cemâlini, mukayyet cemâlde görürler ve onu Hakk'ın pertevinin tecellî nuru bulurlar. Nasıl ki Mevlânâ Hazretleri bu mertebeyi *Mesnevî*'de şöyle beyan buyurur: "Âkil kimse üzerine kadınlar galip gelir. Câhiller ise kadınlar üzerine galip gelir." ve yine "O, Hakk'ın pertevidir, hâlıktır güyâ, mahlûk değildir." der. Bir başka yerde ise, "Hak, güyâ bu ince perdeden görünür." buyurur.⁵⁴

48 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 234.

49 Kenan Rifâî, *Sohbetler*, s. 615.

50 Kâzım Büyükkaksoy, *age*, s. 387.

51 Kenan Rifâî, *Sohbetler*, s. 387.

52 *age*, s. 565.

53 *age*, s. 249.

54 *age*, s. 481.

Kenan Rifâî Hazretleri, Kur'ân-ı Kerim'de belirtilen "şeriksiz îman" anlayışının da böyle bir görüşü ve âşikları anlattığını söylemektedir.⁵⁵ "Şeriksiz îman, gördüğüm bir, sevdiğim bir, taptığım birdir demektir. Bu da ancak âşikların kârıdır."⁵⁶

KADIN ANLAYIŞI VE TASAVVUF

Bütün bu ifâdelerden, Sâmiha Ayverdi'nin, Kenan Rifâî Hazretleri'nin kadın anlayışının, mahiyeti itibariyle tasavvuf anlayışından pek ayrı olmadığı tespiti⁵⁷ daha iyi anlaşılabilir. Onun tasavvuf anlayışı, bütün yaratılmışta Hakk'ı görmek ve bu sûretle sevmek esasına dayanmaktadır. Sâmiha Ayverdi onu, "her zerrede Allah'ın bir ismiyle alışveriş eden ve bu alışverişi günlük hayatına mal eden bir mutasavvıf" olarak târif eder.⁵⁸ O tasavvufu, yakını ve uzağı gösteren iki tip gözlüğün yanında her iki görüşe de elverişli üçüncü gözlük olarak anlatmaktadır. Yakın gözlüğü ile uzağa, ya da uzak gözlüğü ile yakına bakmak başı döndürürken, üçüncü gözlük böyle değildir: "Yalnız dünyayı, şekli, maddeyi görmek isteyenler için âhireti, mânâyı, ruhu görmek mümkün olmuyor. Yalnız âhireti görmek isteyenler için ise dünyayı görmek mümkün olmuyor. Halbuki insanın gözünde öyle bir gözlük olmalı ki dünyayı, yani zâhiri, şekli görmesi mânâyı görmesine ve mânâyı görmesi de şekli görmesine mâni olmasın."⁵⁹ Ona göre aşk ve îmânın temeli Hak'la halkı birlemek, Hakk'ı halktan görmek, halkı Hak diye sevmektir.⁶⁰

Mesnevî'de Hz. Mevlânâ bu üç hâli, "Adamın biri ayı apaçık görür, biri de dünyayı kapkaranlık, üçüncüsü de bir yerde üç tane ay görür." sözleri ile anlatır. Kenan Rifâî'ye göre birinci hâldeki kişi gökyüzündeki ayı, olduğu gibi berrak görürken, ikincisi ise değil ayı

55 En'am 6/81-82: "Hakkında hiçbir delil indirmedeği halde, siz Allah'a ortak koşmaktan korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım? Eğer bilerseniz söyleyin, bu iki topluluktan hangisi güven içinde olmaya daha layıktır? İman edenler ve imanlarını zulüm ile karıştırmayanlar. İşte güven onlarındır ve doğru yolu bulanlar da onlardır."

56 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 488.

57 *age*, s. 228.

58 *age*, s. 165.

59 *age*, s. 220.

60 Sâmiha Ayverdi, *Dost*, İstanbul: Ayverdi Enstitüsü Neşriyatı, 2007, s. 93.

görmek dünya dahi ona karanlıklar içindedir. Zîra gözünde illet ve âfet vardır. Onun için de görmek nasibinden mahrumdur. Üçüncüsüne gelince, öyle bir keskin nazarı vardır ki üç ayı da bir arada görebilme kudretine sahiptir. Bu görüş sahipleri cemü'l-cem denilen mevkidedirler ki, bunlar Allah'ı üç hâlde birden görme sırrına erenlerdir; Hakk'ın bu üç hâli ise Zat, Hâlik ve mahlûk hâlidir.⁶¹

Her maddî varlık, mâneviyatı işaret için vücut bulmuştur.⁶² Daha yaratılışın en başından itibaren var olan bu polarizasyonda -ki Kur'ân-ı Kerim birkaç âyetinde insanoğlunu kadın ve erkek olarak çift halinde yarattığına dikkat çekmektedir- Kenan Rifâî Hazretleri, Allah'ın sıfatı olan aşkın ilk olarak kadından zuhur ettiğini söyler; Hz. Âdem, aşkın zuhurunu Havvâ'dan gördüğü için ona âşık olmuş, Resûlullah Efendimiz de onun için, "*Bana kadın sevdirdi.*" buyurmuşlardır.⁶³ Erkeğin ona doğru çekilişi de aşka mazhar olduğu içindir.⁶⁴ Hz. Mevlânâ'nın "Kadın Hakk'ın nurudur, mahlûk değildir, sanki Hâlik'tir." diye kabul edişi, kadının, hayatın ve âlemlerin mânâsı olan yaratıcı kudreti bizzat şahsında en belirgin şekilde aksettirmesinden dolayıdır... Adeta Hak ince bir perdeden tecellî etmiştir.⁶⁵

İbnü'l-Arabî'nin dediği gibi daha önce hiçbir peygamber "bana kadınlar sevdirdi" gibi bir ifâdede bulunmamıştır.⁶⁶ Kadınların değerini ve sırrını bilen kimse, onları sevmeye zâhit davranmaz. Aksine onları sevmek ârifin kemâlinin bir parçasıdır. Kadın, sevgili, nebevî bir miras ve ilâhî bir sevgidir. Çünkü Peygamber "bana sevdirdi" diyerek kadınları sevmesini Allah'a nispet etmiştir.⁶⁷

Kenan Rifâî Hazretleri'ne göre "Kadını sadece cinsî zevk ve şehvetlerin bir tatmin âleti saymak, bu yüzden de günahlı görmek basit ve iptidaî bir zihniyetin eseri olduğu gibi, Mahbûb-u hakîkinin aslına, hakîkatine varmak için bir vâsıta, bir köprü bilmek ve ona

61 Krş. Kenan Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, s. 554; *Mesnevî*, c. 1, b. 3752-3753.

62 Krş. Kenan Rifâî, *Sohbetler*, s. 82.

63 *age*, s. 322.

64 *age*, s. 13.

65 Krş. Sâmîha Ayverdi vd., *age*, s. 237.

66 Krş. İbnü'l-Arabî, *age*, trc. Ekrem Demirli, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006, c. 1, s. 421.

67 Krş. İbnü'l-Arabî, *age*, trc. Ekrem Demirli, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008, c. 7, s. 237.

göre hürmet etmek olgun bir görüşün ifâdesidir ki, bu da İslâmiyet'te kemâlini bulmuştur."⁶⁸

SEMİHA CEMÂL

Kenan Rifâî Hazretleri her yaratılmışın Allah'ın kudretinden, azametinden ve herhangi bir isminden bir görünüşe ayna olduğunu, kâmil insanın ise -sûrette küçük bir âlem ise de- mânâda her şey kendisinde toplanmış olan muazzam ve büyük bir âlem olduğunu söyler. O, hakikat-i Muhammediye güneşinin nuruna aynadır ve Allah'ın zat ve sıfâtına mazhardır. Ulvî ve süflî cümle mükevvenâtın büyük isteği, kâmil insanın kalbinde bulunan nûr-ı Muhammedî'dir.⁶⁹ Kâmil insanların varlığı, herkesin kendi kabiliyetini seyrettiği kâmil bir ayna iken onlar da kendi mânâlarının, Hakk'ın nurunun aksettği nurlu aynaları özlemişler ve talep etmişlerdir. Sultan Veled'in naklettiği gibi, Hz. Peygamber de "*Kardeşlerimle mülâkâti ne kadar özledim.*" ve Yemen'deki Veysel Karânî'yi kastederek "*Bana Yemen tarafından Rahmân'ın nefesi (kokusu) geliyor.*" buyurmuşlardı. Bunun gibi Cüneyd, Şiblî, Bâyezid Hazretleri de böyle gizli bir merd-i Hüdâ'ya tâliptiler. Çünkü onlara tâlip olmak hakîkatte Allah'a tâlip olmaktır... Bu şahsın aslında aradığı nurlu ve hararetleli yer değil bizzat o nuru neşreden güneştir.⁷⁰ Kenan Rifâî Hazretleri de her baktığı yerde kendi aşkını aksettirecek güzelliklere ve güzel gönüllere olan özlemini dile getirerek diyor ki: "Sazı severim, beni söylese, sözü severim, beni söylese, güzeli severim, beni söyler, beni severse! Benim mânâm olmayan, beni söylemeyen güzeli ne yapayım? Ben karşımda kendi mânâmı görmeliyim, onu nerede bulursam ona âşık olurum. Ben aşkın izhârını severim."⁷¹ O da karşısında, öğrettiklerini yaşayarak aksettiren aynalar görmek istemektedir. "Güneşle ay bile, durgun sularda kendini seyrederek. Benim de cilâli ve sefâli gönüller aramak hakkım değil midir?" diye seslenir.⁷² Fakat her güzellik her göz için olmadığı gibi herkes maşuktan başka bir türlü zevk almaktadır. "Herkes bakar bir ân

68 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 238.

69 Krş. Kenan Rifâî, *Sohbetler*, s. 518.

70 Krş. Sultan Veled, *Küpten Sızan Sırlar*, 2010, ss. 183-184.

71 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 231.

72 Sâmiha Ayverdi, *Dost*, ss. 65-66.

(güzellik) görür." sözündeki gibi herkes güzelliğin onda görebildiği kadarına hayran olur⁷³; bir yüksüğün alabileceği su ile bir bardak, bir sürahinin, bir havuz ve gölün ve nihayet bir denizin aldığı suyun aynı hacimde olması beklenemez.⁷⁴

Sâmiha Ayverdi, Kenan Rifâî Hazretleri'nin 1950'de Cemâl'e yürümesinden hemen sonra 1951 senesinde basılan ve Hocasını anlattığı *Kenan Rifâî ve 20. Yüzyılın Işığında Müslümanlık* adlı kitapta "Tasavvuf ve Aşk Anlayışı"nın hemen ardından onun kadın anlayışına özel bir bölüm ayırmış ve bu bölümü, "Bir insandan ziyâde bir mücerret ruh" olarak nitelediği Semiha Cemâl'in ismiyle birleştirmiştir. Sâmiha Ayverdi için "O, sevgilisine bûy-i Rahmân'dan koku neşreden bir âşık-ı şeydâ idi. Güzelliklerinden bûy-ı Rahmân sızan, her zaman Yemenli Veysel Karanî olacak değildi ya. Sırasında bu genç ve güzel kız da bulunduğu noktadan bu imtiyazın gereğini yerine getiriyordu."⁷⁵ Semiha Cemâl Hanım, Kenan Rifâî Hazretleri'nin mânevî öğretmen olarak yetiştirdiği ve kemâle ulaştırdığı tek hanım değildi. Onun tecrübesine göre, fikir, his ve îman alış verişinde kadın, erkekten daha müsait bir mutavassıt, daha verimli bir zemin⁷⁶ ve kadınlık da, gerçekten o kadınlık mertebesini bulabilenler için çok büyük bir mertebe ve çok büyük mevkiye sahip idi.⁷⁷ Semiha Cemâl Hanım'ın belirttiği gibi, kadında muayyen bir heykel-i hüsn ü hayal onun için mevcut değildir, onun kadını yüceltmesi aşka mazhar olmasından dolayıdır.⁷⁸ Kenan Rifâî Hazretleri diyor ki: "Ben güzel yüzün esiri değilim, belki bütün güzeller benim Mâşuk'umun bir şûlesidir. Ben o şûleye hayranım. Yoksa benim dedem put kırıcıdır."⁷⁹ Yine diyor ki: "Ebedî, hakîkî aşk, benim kendimi hissettiğim zamanlardan beri dünyanın geçici zevkleri ile aramı açan ve beni kendimden başkasına gönül verdirmeyen mâbûdumdur."⁸⁰

73 Kenan Rifâî, *Sohbetler*, s. 96.

74 *age*, s. 391.

75 Sâmiha Ayverdi, *Küplücedeki Köşk*, İstanbul: Ayverdi Enstitüsü Neşriyatı, 2006, ss. 120-122.

76 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 244.

77 Kenan Rifâî, *Sohbetler*, s. 179.

78 *age*, s. 231.

79 Semiha Cemâl, *Gül Demeti* (Güneş, Hayat, Mihrab vs. gibi dergilerde neşrolunan yazılar), İstanbul: Marifet Basımevi, 1937, s. 55.

80 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 230.

Kendi kabuğunun içine çekilmiş, ferdî ve küçük sürurları ve elemeleri ortasında mahpus, insan olarak vazifeli olduğu hususlardan habersiz, güzel, mağrur, kayıtsız ve tipik bir aristokasi çocuğu olarak⁸¹ mânevî terbiyesine aldığı ve eğittiği Semiha Cemâl Hanım, aşkı ile ona kendisini gösteren, onu kendi varlığının şuurunda tutan en parlak bir ayna vazifesi görmüş⁸², Sâmiha Ayverdi'nin belirttiği gibi "Ömrü boyunca hocasının en salâhiyetli, en aydınlık fakat her zaman en mütevazı müfessiri olmuştu."⁸³ Bu aynileşmenin ifâdesi olarak Semiha Cemâl'in evine geldiği bir gün Kenan Rifâî Hazretleri diyor ki: "Kendime sordum: 'Nereye gidiyorsun sen?' Dedim ki: 'Kendimdeki fikre.' Ben kendi fikrimle yalnız kalınca nasıl zevk duyarsam, senden duyduğum zevk de böyle..."⁸⁴ Seni gördüm, benim ifâdemim aksi dedim."⁸⁵

İbnü'l-Arabî, "Hakk'ı Muhammedî sûretlerde ve Muhammedî gözle görmek Hakk'ın görülebileceği en tam ve doğru görme derecesidir." der; bu merteye ise Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayana âittir.⁸⁶ Kenan Rifâî Hazretleri ona bir gün ulu dalları olan, fakat yeşil bir sarmaşık tarafından tamamen sarılmış, en küçük bir noktası bile boş kalmamış ve kendi yaprakları görünmez olmuş bir ağacı göstererek bunun aşk ağacı olduğunu söylüyor. Aşk onu tamamıyla sarmış, kendi vücudundan hiçbir eser bırakmamıştır, "Aşkın kemâlî ölümüdür."⁸⁷ Semiha Cemâl'e göre "Aşk o derece ortaklık kabul etmez ki, âşıkın ortaklığını dahi çekmez."⁸⁸ O, aşk diyarına "Sevdiklerimden, dostlarımdan, yurdumdan, benliğimden ayrılıyorum, canına kıyabilen gelsin."⁸⁹ diyerek girdiğini söylüyor.

Semiha Cemâl, *Gül Demeti* isimli, farklı dergilerde çıkan yazılarından oluşan kitabının bir yerinde, iki cihanın gözbebeği⁹⁰ diye nite-

81 age, s. 241.

82 age, s. 245.

83 age, s. 246.

84 age, s. 239.

85 age, s. 244.

86 İbnü'l-Arabî, age, trc. Ekrem Demirli, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2011, c. 16, s. 225.

87 Semiha Cemâl, *Gül Demeti*, s. 54.

88 age, s. 27.

89 age, s. 53.

90 age, s. 48.

lediği hocası için "Sen, hava, toprak, su ve ateşten hiçbirine mensup değilsin... Sen mahlûk değilsin." diyor.⁹¹ Bu söz Harakanî Hazretleri'nin, üzerinde çok tartışılan "Sûfî mahlûk değildir." sözünü hatırlatmaktadır. Âyette, Hz. Yûsuf'u müşâhede ve güzelliğindeki inceliklerde istiğrak hâline eren Mısırlı kadınlar üzerinde önceden galip olan beşeriyet hâli ters dönmüş, kadınlar beşeriyetlerinin fenâsı ile bakmışlar ve Yûsuf için "Bu beşer değil." demişlerdi.⁹² Hücvirî'ye göre onlar Yûsuf'a böyle işarette bulunurken aslında kendi hâllerinden haber vermişlerdi. Bundan dolayı ki tasavvuf yolunun şeyhleri "Safâ beşerin sıfatı değildir." demişlerdir. Hücvirî'ye göre de "Safâ âşikların sıfatıdır. Onlar ise bulutsuz güneştir."⁹³ Bu sebeple Sâmiha Ayverdi, kuzeni Semiha Cemâl Hanım'ı "Aşk ve safâ ehli idi." diyerek vafediyor, "Cisme bürünmüş ruh, ya da ruhlaşmış cisim."⁹⁴ Kenan Rifâî Hazretleri'ne göre safâ hakikat ehlinin katında yüksek bir mertebedir, o, bütün mevcudatta Hak'tan başka bir şey görmeyenlerin mertebesidir.⁹⁵ Fakat Semiha Cemâl yine de bir yazısında "İnsanda, Hak'a ve hakîkate benzemeyen bir hissin mevcudiyeti kadar müthiş ne vardır? Hâlâ bende de, bir varlık kokusu var mı? Sırasında, taş da demir de yanarken, ben neden bu hâldeyim?" "En çok nimetlere nâil olan ve en az bu ihsanlara lâyıık olan o varlık hâlâ mevcudiyetini silememişse, o her şeyden sefildir. En büyük sefâleti ise, benliğidir. Kulaklarımı, gözlerimi, bütün mesamelerimi, cisim ve ruhumu kaplayan ilâhî kudret içinde, hâlâ mı "Ben!" diyen bir sedâ mevcut? Yâ Rabbî! Onu ez, yok eyle!" diyerek devamlı ilerleme ihtiyacını ve arzusunu dile getirmektedir.⁹⁶

Hz. Mevlânâ nefsinden kurtulamamış olanların vücudunu, içinde fare olan ve bu sûretle îman ve ihlâs buğdaylarının devamlı zıyan olduğu bir ambara benzettir.⁹⁷ Kenan Rifâî Hazretleri Semiha

91 age, s. 52.

92 Yûsuf, 12/31: "Kadın onların oyunlarını iştince, onlara haber gönderdi. Kendilerine, yaslanarak yiyebilecekleri bir sofra hazırladı ve her birine bir bıçak verdi. Yûsuf'a, 'Karşılarna çık.' dedi. Nihayet Yûsuf'u görünce onu öylesine yücelttiler ki, kendilerinin ellerini kestiler. Şöyle dediler: 'Aman Allahım! Bu bir beşer değil; asil bir melek bu!'"

93 al-Hujvirî, *The Kashf al-Mahjûb*, trc. R. A. Nicholson, London, 1911, s. 32.

94 Sâmiha Ayverdi, *Râtibe*, İstanbul: Ayverdi Enstitüsü Neşriyatı, 2002, s. 63.

95 Sâmiha Ayverdi vd., age, s. 407.

96 Sâmiha Ayverdi, *Dost*, s. 44.

97 Krş. Kenan Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 60.

Cemâl Hanım'a hitaben "Benim bir zevkim var, bu da sana irfan öğretebilmektir." diyor. "Delik bir testiye şarap dökülürse sızar ve biter. Ben bu güzellikleri delik testiye dökmüyorum, senin gönlüne dolduruyorum. Sen bu yükün altından ancak aşkla kalkabilirsin; yalnız aşk, hep aşkla."⁹⁸ Semiha Cemâl soruyor: "Buna karşılık ben ne yapayım?" "Ben senden çok bir şey istemiyorum, ancak nefsinin arkaya atmayı öğren. Sen bir yudumda doyanlardan olma! Resûlullah 'Yarabbi senin marifetini hakkıyla bilemedik.' diyor. Onun için sen de durma ilerle. Beni sev, beni sev ki ben de seni seveyim. Yalnız bu 'beni sev'in mânâsını iyi anla. Beni sev demek, sevdiklerimi, bütün insanları, aşkı, Allah'ı sev, demektir."⁹⁹

Semiha Cemâl, mürşidi vâsıtasıyla tanıdığı ve sevdiği mânâyâ olan aşkın insanı ölümsüzlüğe taşıyacağını ifâde ederek diyor ki: "Böyle benim gibi seven bir vücut toprak olamaz, belki de ben vücudumu toprak olmaktan kurtarmak için bu kadar seviyorum. Ben ölsem bile aşkım asırlara intikal edecek kadar kuvvetlidir. Çünkü ben de onu başkalarından intikal ettim, bende başlayan bir şey değil bu! Ben ona, gelmiş geçmiş bütün insanların bana miras bıraktığı bir ruh zenginliği, bir ruh asaleti ile bağlıyım. Bu emâneti kendi aşkımla zenginleştirip, besleyip gelecek nesillere devredeceğim."¹⁰⁰

KAYNAKÇA

al-Hujwiri, *The Kashf al-Mahjûb*, trc. R. A. Nicholson, London, 1911.

Ayverdi, Sâmîha, *Râtibe*, İstanbul: Ayverdi Enstitüsü Neşriyatı, 2002.

Ayverdi, Sâmîha, *Küplücedeki Köşk*, İstanbul: Ayverdi Enstitüsü Neşriyatı, 2006.

Ayverdi, Sâmîha, *Dost*, İstanbul: Ayverdi Enstitüsü Neşriyatı, 2007.

Ayverdi, Sâmîha; Erol, Safiye; Araz, Nezihe; Huri, Sofi, *Kenan Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2003.

Büyükaksoy Kâzım, *Ken'ân Rifâî'den Mesnevî Hâtıraları*, haz. Arzu Eylül Yalçınkaya, İstanbul: Nefes Yay., 2013.

Cemâl, Semiha, *Aşk*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1936.

Cemâl, Semiha, *Gül Demeti* (Güneş, Hayat, Mihrab vs. gibi dergilerde neşrolunan yazılar), İstanbul: Marifet Basımevi, 1937.

98 Semiha Cemâl, *Aşk*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1936, s. 84.

99 Sâmîha Ayverdi vd., *age*, s. 214.

100 *age*, s. 246.

- Gramlich, Richard, *Muhammad al-Gazzâlîs Lehre von den Stufen zur Gottesliebe*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1984.
- Nyberg, Henrik Samuel, *Kleinere Schriften des Ibn al-'Arabî*, Leiden: E.J. Brill, 1911.
- Hücvirî, *Keşfu'l-mahcub* [Hakikat Bilgisi], trc. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yay., 1996.
- İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, trc. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yay., 2006-2011.
- Kenan Rifâî, *İlâhiyât-ı Ken'an*, haz. Yusuf Ömürlü, D. Dalkılıç, İstanbul, 1988.
- Kenan Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2000.
- Kenan Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2000.
- Kuşeyrî, Abdülkerim, *Kuşeyrî Risâlesi*, İstanbul, 2003.
- Meier, Fritz, *Die Wandlung des Menschen im mystischen Islam*, Zürich: Rhein Verlag, 1955.
- Meier, Fritz, *Die Fawâih al-ğamâl wa-fawâtiğ al-ğalâl des Nağm ad-dîn al-Kubrâ*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1957.

3. Oturum

30 Mayıs 2015, Cemal Reşit Rey Konser Salonu, İstanbul

Oturum Başkanı:

Bruce Lawrence, Prof. Dr.

Omid Safi, Prof. Dr.

*"Kenan Rifâ: Hz. Mevlânâ'yı
20. Yüzyıla Taşımak"*

F. Cangüzel Güner Zülfikar, Yrd. Doç. Dr.

*"Kenan Rifâî Hazretleri'nin (1867-1950)
Mürşidliği ve Mürebbîliği"*

Juliane Hammer, Doç. Dr.

*"Kadın Bedeni: Toplumsal Cinsiyet,
İslamofobi ve Amerika'daki Direnç"*

-Sempozyuma katılmamıştır.-

KENAN RİFÂÎ: HZ. MEVLÂNÂ'YI 20. YÜZYILA TAŞIMAK

Omid Safi, Prof. Dr.¹

Etrafımızdaki dünya hızla değişiyor ve değişimin hızı da gittikçe ivme kazanıyor. Dervişleri örnek alacaksak, kalbimize yakın olan ayağımızı sabit tutarak diğer ayağımızla dünyayı dolaşan dervişlerden olmamız icap ediyor. Eğer tasavvufun çağlar üstü öğretisinin anlamını tüm nesiller için muhafaza edeceksek bu etkileşim ve intibakın bağdaştırılması gerekiyor. Osmanlı/Cumhuriyet döneminin mutasavvıf üstatlarından Kenan Rifâî gibi birkaç mürşit, bu intibak sürecinin çok daha çalkantılı olanıyla karşı karşıya kalmıştır.

Evvelce de mutasavvıflar, ister Moğol saldırılarını yaşamış olan At-târ ve Mevlânâ gibi ulular olsun, ister Emîr Abdülkâdir Cezâirî gibi sömürge dönemini yaşamışlar olsun genellikle çalkantılı dönemlerden geçmişlerdir. Bu ululardan pek çoğu çatışmalarla çığrından çıkmış dünyaya kutsallık duygusunu yeniden getirmenin bir parçası olmuş olsalar da bizler de travma yaşadık. Kenan Rifâî dönemi, benzer şekilde, I. Dünya Savaşı'nı müteakiben yüzlerce yıllık Sul-

1 İran asıllı Prof. Dr. Omid Safi Florida'da doğmuş, doktorasını Duke Üniversitesi'nde Din Sosyolojisi ve Antropoloji alanında tamamlamıştır. Uzun yıllar Chapel Hill North Carolina Üniversitesi Dinî Etüdler Bölümü'nde Felsefe ve Din alanında profesör olarak çalışmıştır. Hâlen Duke Üniversitesi İslâm Araştırmaları Merkezi'nin direktörüdür. Uzmanlık alanları Çağdaş İslâm Düşüncesi, Ortadoğu İslâm Tarihi, Klasik İslâm Düşüncesi, Mevlânâ, İslâm Tasavvufu ve İran Şiiri'dir. Bunların yanı sıra İslâm'da toplumsal cinsiyet, Asya dinlerinde teori ve metot, Ortadoğu kültürü ve edebiyatı konularında da çalışmaları ve yayınları bulunmaktadır. Bu alanlarda North Carolina, Harvard ve Duke üniversitelerinde dersler vermektedir. Tasavvuf konularındaki derslerde Kenan Rifâî'nin, Victoria Holbrook tarafından tercüme edilmiş olan *Mesnevi Şerhi*'ni okutmaktadır. Amerikan Din Akademisi, Ortadoğu Çalışmaları Birliği ve Muhyiddin İbnü'l Arabî Topluluğu üyesidir.

tanlığın ve Halîfeliğin kaldırılmasıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk hızlı modernizasyonuna şahitlik etmiştir. Şimdi Kenan Rifâî'nin tasavvuf öğretileri ve onun tasavvufu yaşayışını hızla değişen dünyaya nasıl uyarladığı üzerinde dikkatlice düşünelim.

KENAN RİFÂÎ VE MEVLÂNÂ'NIN *MESNEVÎ*Sİ

Amerikalı Mevlevî mürşit İbrahim Gamard, Kenan Rifâî'nin "*Listen*" adlı eserini "*Mesnevî*"yi anlamaya katkı sağlayan, son 70 yıldan bu yana [ya da başka bir deyişle Nicholson'ın muazzam tercümesinden ve şerhinden bu yana] İngiliz dilinde basılmış en önemli çalışma"² olarak tarif etmektedir. Bütün akademisyenler, öğrenciler ve Aşk yolunun arayıcıları TÜRKKAD'a ve Cemâlnur Sargut'a Kenan Rifâî'nin *Mesnevî Şerhi*'ni İngilizce'ye tercüme ettirdikleri ve *Listen* (Dinle) adıyla İngilizce olarak basılmasını sağladıkları için minnettardır. Bu şerh, muhtemelen Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine en yakın ve açıklayıcı İngilizce şerhtir.

Genellikle, *Mesnevî* bir yolculuk olarak okunmaktadır. En azından birinci cilt Ney'in hâline İmam Ali'nin hâline yolculuk olarak görülmektedir. *Mesnevî*'nin anlatısı hepimizin, 'Ney' hâline, Tanrı'dan sökülüp uzaklaştırılma duygusundan, insân-ı kâmil olan İmam Ali'nin yüce makamına kadar yürümek durumunda olduğumuz yolu yeniden ortaya koymaktadır. Neyin hikâyesi iyi bilinen bir hikâyedir: Bizler geldiğimiz yerden sökülüp uzaklaştırıldık ve hakîkî evimize kavuşmak için özlem duymaktayız. İlk deneyim, koparılmış olmaktır ve sonra da aşk ateşi ile ızdırap çekmemiz ve üzerimizde deliklerin açılmasıdır. Müzisyenin öpücüğü ile bizlere ruh üflemesinden önce egomuzdan ve bencilliğimizden boşaltılmamız gerekmektedir. Kısaca, aşk yolunda katlanmak gereken pek çok ızdırap vardır. Yalnızlık, ızdırap ve koparılmış olmakla başlangıç yaparız, çünkü Peygamber bizlere insanlarla anlayacakları seviyeden konuşmamızı söylemektedir. Uzaklık ve kırılmışlıkla başlarız, çünkü pek çok insanın bulunduğu nokta budur. Mevlânâ'nın çirkin, ham ve edepsiz öğrencileri hakkında dediği gibi, "Eğer onlar zaten mükemmel olsalardı ben onlara öğrenci olurum."

2 İbrahim Gamard, *Review of Kenan Rifai's Listen*, <http://www.dar-al-masnavi.org/pdf/kenan.rifai.bookreview.pdf> (Erişim: 03.10.2014).

Mesnevî, Ney olma hâlinde yolculuktur; kırılmışlıktan hâlihazırda olduğumuz kişi ve şeye dönüşmemizdir ve bunun tekrar edisidir. İmam Ali'nin hikâyesi, burada tekrar anlatılmasına gerek olmayacak kadar iyi bilinir: Ali, güçlü, kuvvetli ve cüsseli bir savaşçıyı savaşta yener, işini bitirmek için onun göğsüne oturur. Yenilmiş ve gururu kırılmış olan savaşçı, İmam Ali'nin yüzüne nefretle tükürür. Mevlânâ o yüzün bütün peygamberler ve veliler için azameti ifade ettiğini belirtir. Ali derhal kılıcını indirir ve adamın göğsünden kalkar. Savaşçının aklı karışmıştır, Ali'nin tam da o zafer ânında neden geri çekildiğini anlayamaz. Ali öfke ile değil "sadece Tanrı'nın emri ile" hareket ederek gerçekten Tanrı'nın aslanı olduğunu ortaya koymaktadır. O hakîkten egosunu fethedendir, o hakîkî bir dağdır, duygularının rüzgârı ile oradan oraya savrulan saman çöpü değildir.

Ney'den Ali'ye geçiş hikâyesi geleneksel bir hikâyedir ve hem *Mesnevî* şerhlerinde hem de sözlü gelenekte yer alır. Ancak Kenan Rifâî burada beklenmeyen bir şey yapar. Sonu, daha en baştan tasavvur eder ve Ney'deki insân-ı kâmilî tanımlar. Ney hikâyesini ve ayrılığı anlatırken yolun sonunu görür: Kemâle ermiş insan (insân-ı kâmil).

BİR BEN VARDIR BENDE BENDEN İÇERU

Bize Simurg'u anlatan Attâr'dan farksızdır. Simurg'u sonuna varmadan söylemiştir, ama ne var ki biz o yola koyulmadan o sırrı çözemeyiz.

*"Diğer taraftan ney, ermişlerin bir sembolüdür. Ermişler, gerçi Tanrı ile vuslattadırlar. Fakat bu vuslata ermeden önce, nice uzaklıkların hicranını ve nice ayrılıkların ızdırâbını duymuşlardır. Velîler, ayrılık ızdırâbını, bir ney gibi yanık seslerle söylerken, gaflette olanları uyararak isterler."*³

Kenan Rifâî'nin eserinde aşk, ilâhî aşkın gücü olarak arayıcıyı maddî dünya sevgisinin ve cismânî varlığın ötesine taşıyandır.

İnsan, ölmeden evvel ölmek sırrına, yani *nefsindeki kötülük, çirkinlik hâllerini yok etme olgunluğuna erdiği zamandır ki, Allah'tan*

3 Kenan Rifâî, *Listen: Commentary on the Spiritual Couplets of Mevlana Rûmî*, trc. Victoria Holbrook, Louisville: Fons Vitae Publishing, 2011, s. 2.

*gaflet perdesi ortadan kalkar. İnsanı böyle bir olgunluk ve üstünlük seviyesine ulaştıran kuvvet de Allah sevgisidir. Gönlün, bu en büyük sevgiyle dolduğu zamandır.*⁴

Nitekim Kenan Rifâî, sonuç kısmına baştan işaret ettiği için, Hz. Ali'nin hikâyesini ele alışı şaşırtıcı tarzdadır.

İmam Ali hikâyesini anlatırken, Ali'yi şöyle seslendirir:

Ben bir gölgeyim ve Hak'ın gölgesiyim. Ancak siyah ve karanlık bir gölge değil, o birlik güneşinin gölgesi olduğum için, ışıklı ve ışıktan bir gölgeyim. Vazifem, kulla Allah'ı arasındaki perdeleri kaldırmaktır. Bu yüzden ben perde değilim, perde kaldırıcıyım.

*Cevherlerle işlenmiş bir Hak kılıcıyım ki, girdiğim savaşlarda karşıma çıkanları öldürmem, diriltirim. Allah yolunda nefisleriyle savaşanların nefse ve dünyaya âit benliklerini ortadan kaldırıyorum, dışarıdan bakanlar için bir nevî ölüm görünür. Ancak işin hakîkatine vâkıf olanlar, benim elimde nefsanî ve şeytanî vasıflarından kurtulanların, vücutlarından sıyrılınca ebedî hayata kavuştuklarını görürler.*⁵

Kenan Rifâî, Ney ve Hz. Ali hikâyesinde Yûnus Emre şiirini aktarırken sonucun nasıl başlangıçtan belli olduğunu gösterir. Şerhi İbn-i Mülcem hikâyesiyle bitirirken, der ki:

"(...) sen beni vuracak, kanımı dökecek, şu gördüğün beni öldürecek-sin. Fakat bu davranışınla asıl beni öldürmüş olmayacak, ten kafesimi parçalayacak ve ruhumu kurtaracaksın. Senin vazifen budur. Beni değil, kalıbımı öldüreceksin. Çünkü unutmak ki;

Bir ben vardır bende benden içeru⁶

Biz aslında halihazırda bildiğimiz bir gerçeği bulmak üzere yola çıkarız, ama yola çıktığımızda gerçeği gönül gözümüzle görürüz. Her şeyi olduğu gibi değil, kendi olduğumuz gibi görürüz. Ve bu gören benlik, yolculuğun sonunda baştakiyle aynı değildir.

KENAN RİFÂÎ'NİN MODERN DÜNYA UYARLAMASI

Kenan Rifâî herhangi bir devirle kayıtlı olmayan sûfî öğretilerini modern dünyaya uyacak bir tarzda gayet güzel bir biçimde tercüme

4 age, s. 5.

5 age, s. 496.

6 age, s. 515.

etmektedir. Kenan Rifâî'nin târihî başlıkları alarak 20. ve 21. yüzyıla uyarlamasını üç kısımda toplamak isterim:

1. Nefs'in Sadece “Benlik” veya “Ego Benliği” Olarak Değil, Daha Ziyade Bencil Özellikler Olarak Açıklanması

Sufizmin târihî geleneği konusunda özellikle feminist araştırmacılar tarafından ortaya konulan en yaygın eleştirilerden biri, sufizmin bedeni kötüleme eğiliminde olduğu ve benlik dilini reddetmenin bütün ve holistik varlığı terk etme arzusuna aslında bir engel olabileceğiydi.

Kenan Rifâî'nin söyledikleri, çoğu zaman daha önce söylenmemiş şeyler değildir. Daha ziyade, söyleyiş tarzındaki ustalık ve ironi kabul edilirse, açıklık ve dolaysızlıktır.

Klasik sûfî geleneğinin yeniden ifade edilmesini incelemek için en mükemmel örneklerden biri, meşhur Çinli ve Anadolu ressam hikâyesinin şerhidir.

Buradaki Rum nakkaşları o sofilerdir ki, onların ne tekrarlanacak dersleri, ne kitapları, ne de hüner gösterme merakı vardır. O odalar, sofi gönülleridir ki, en parlak aynalar gibi her türlü tozdan ve pastan tertemizdirler. Bu aynalara güzelliklerin en hakîkîsi akseder. Tecellî işte böyle aynalarda, yani bu dereceye ermiş sofi gönüllerinde olur.

Onların gönüllerini bu hâle koymak için temizledikleri nedir, diye sorarsan; kindir, kibirdir, benlik ve ikiliktir, şehvettir, ihtirastır.⁷

Bu konu tabii ki eski bir konudur, her şey îman sahibi Allah âşığı'nın kalbinde meydana gelir. *Mesnevî*'yi okurken, biz yabânî tavşanlarız, kaplanlarız, biz girdiğimiz kuyuyuz ve biz bizzat kurtuluşun kendisiyiz. Hepsi bizden, hepsi bizim içimizde ve hepsi bizim için. Buradaki “biz” hümanist bir benlik değildir, Tanrı'nın nefesinden canlandırılmış ve biçimlendirilmiş, Tanrı görüntüsünde meydana getirilmiş insandır.

Kenan Rifâî'nin bu meşhur ve sıkça tartışılan hikâye hakkındaki yorumuna geri dönersek görürüz ki, savunduğu şey, insan benliğinin temizlenmesi (veya reddedilmesi) değil, içimizdeki nefsanî

7 age, s. 451.

özelliklerin temizlenmesidir. Ölmesi gereken, benlik değildir, insan değildir; hırs, ego, ikiyüzlülük, şehvet ve bencilliktir. Ve bunlar yok olduklarında, nasıl da bir zafer onların yerini alır!

Bencillik yok olduğunda vukû bulan şey şudur:

Yalnız her türlü dünya kirlerinden sıyrılmış gönül aynasıdır ki, o hududu olmayan zat ve sıfatlar tecellilerine bir ayna, bir mâkes olabilir. Çünkü gönül aynasının bu aynaya akseden güzellik gibi hududu yoktur...

Onunla ebedî olan ancak gönüldür. O Hak erenlerinin gönlü ki, hem birliğin hem çokluğun aynasıdır. Bütün nakışların aksettiği ayna yalnız ve ancak bu gönül aynasıdır. Ezelden ebede kadar, gönle akseden her nakışın orada bütün perdelerinden sıyrılmış olarak görünmesi de bundandır.

Gönüllerini Allah aşkıyle cilâlayanlar, her an oraya bir başka güzelliğin vurduğunu görürler; her an Allah'ın sayısız güzelliklerinden birinin şâhidi olurlar.⁸

2. Kadınlar

Müslüman toplumların farklı katman ve bölgelerinde kadın liderliğinin hâkim olduğu olağandışı bir çağda yaşıyoruz. Bireysel ve toplumsal formatta, Pakistan'dan Malala Yousefzai, İran'dan Shirin Ebadi, burada Türkiye'de Cemâlnur Sargut'umuz ve TÜRK-KAD (Türk Kadınları Kültür Derneği), Amerika'da Amina Wadud, ayrıca UNC'den Juliane Hammer, Kecia Ali, Sachiko Murata gibi araştırmacılar ve daha birçokları, İslâm'ı anlamak için nereye bakmamız gerektiğiyle ilgili sezgilerimizi hem genişletmiş hem derinleştirmişlerdir.

Bu şekilde Kenan Rifâî, Güney Asya'dan Hazret İneyet Han ile birlikte öncü olmuştur. Buradaki temel yöntem, tamamlanmış bir insanla (insan-ı kâmile) -o, gönül aynasını öyle bir temizlemiştir ki, Allah'ın nurunun cemâli oradan parlar- yani gerçek insanla arkadaşlıktır. Bu sihirli ve mistik yol arkadaşlığı Peygamber'in sohbetinde bulunmanın (sahâbe) tatlı huzuruna kadar uzanır.

8 age, s. 451.

Burada Kenan Rifâî çağdaşlarından farklılaşmaktadır: İlk öğretmeni, onu kendi mürşidi Edhem Efendi ile birlikte tasavvufa yönlendiren annesi Hatice Cenân'dır. Bu durumda, (İbn-i Arabî'den farklı olmayan bir şekilde) kadının bir mürşitle başlayan tecrübesi, onu, kadınlarla derin bir ruhânî dostluğun sözkonusu olduğu bir hayata hazırlamıştır. Annesi, ona şefkatle “Yalnız değilsin. Ben seninle beraberim” deyişiyi hatırlanmaktadır. Ve Kenan Rifâî dünüvî hayatının sonuna doğru, mübârek annesinin yoldaşlığının hasretini çekmiştir.⁹

Kenan Rifâî'nin dergâhını ziyaret ettiğimizde, odasının eskiden annesinin kullandığı şekilde aynen kaldığını ve annesinin makamının işaretlenmiş ve ayrılmış olduğunu gördük.

Kenan Rifâî'nin, Nazlı Sultan, Semiha Cemâl, Sâmiha Ayverdi, Safiye Erol, Cemâlnur Hoca'nın annesi Meşkûre Sargut, Zehra Sultan, Nezihe Araz gibi birçok kadının mürşidi olduğu bilinmektedir.¹⁰ Kadın müritleri memnuniyetle karşılayışı ve kabulü, dinî silsileleri de birbiriyle kesiştirmiştir. Müritlerinden biri olan Sofi Huri bir papazın kızıdır. Sofi Huri, meşhur söyleminde Kenan Rifâî'yi Ahd-i Atik peygamberlerinin heybetini andıran şahsiyeti ile müsamaha ve şefkat şelalesinin birleşmesi olarak tanımlamıştır.

Kenan Rifâî'nin mânevî dostluk bağlamında kadına bakışında “kadınlara hürmet etme”, Allah'ı onların varlık aynasından seyretmekten ileri gelmektedir.¹¹

En önemlisi, kadınlara verdiği değer onlarla kurduğu gerçek dostluğa ve samimiyete dayanmaktadır. Kadınlar hakkında konuşmak ve toplumun -ve erkeklerin- günlük hayatta onlara yüklediği zahmeti ve meşakkati göz ardı etmek kolaydır, ancak Kenan Rifâî bu konuda bir istisnadır. Aslında, Semiha Cemâl ile olan ilişkisi Peygamber'in Hz. Hatice ile olan ilişkisinin yansımalarını taşımaktadır. Hz. Hatice, Peygamber'in, gayesini paylaştığı bir arkadaşı ve yorgun başını dinlendirebileceği bir insandı.

9 *Door of Mercy: International Ken'an Rifai Symposium 29-31 May 2015* (Sempozyum Tanıtım Kitapçığı), İstanbul: TÜRKAD, 2015, s. 25.

10 *age*, s. 17.

11 *age*, s. 25.

Kenan Rifâî, en büyük zevkinin Semiha Cemâl Hanımefendi ile paylaştığı mânevî bilgi olduğunu söylemektedir. Semiha Cemâl Hanım, bu zevki nasıl onun aynasına yansıtılabileceğini sorduğunda şöyle demektedir: “Beni sev! Beni sev ki ben de seni sevebileyim. Ancak, bu ‘beni sev’ demenin mânâsını iyice anla. ‘Beni sev’ demek, benim sevdiklerimi, tüm insanları, kendini ve de Allah’ı sevmek demektir.”¹²

En seçkin müridi, yine bir kadın olan Sâmiha Ayverdi de Türk tasavvufuna kalıcı bir damga vurmuştur. Değerli araştırmacı rahmetli Annemarie Schimmel için Sâmiha Ayverdi, cemâl âleminin yaşanır hâline ana geçit olmuştur. Sâmiha Ayverdi’nin arkadaşları Safiye Erol, Nezihe Araz, Sofi Huri ve Semiha Cemâl de Kenan Rifâî’nin çevresindeki diğer önemli kadınlardır.

Sâmiha Ayverdi, *Dost* isimli büyük eserinde Kenan Rifâî’yi büyük mutasavvıf şairler Mevlânâ ve Yûnus Emre ile karşılaştırmaktadır.

Bu miras, Kenan Rifâî’den Sâmiha Ayverdi’ye, ondan Cemâlnur Hoca’nın annesi Meşkûre Hanım’a ve ondan da şimdi Cemâlnur Sargut’a aktarılmıştır. Bunun içinde, diğer Müslüman topluluklarında tekrarlanması zor olan nesiller arası bir ruhânî liderlik görüyoruz.

Kenan Rifâî’nin kabrinde bu ölümsüz sevgiye şahitlik etmekteyiz. Hemen annesinin yanında Toprak Ana’ya emânet edilmiş olan kabri, Meşkûre Hanım ve Sâmiha Ayverdi gibi kadın müritlerinin kabirleriyle çevrelenmiştir.

Kenan Rifâî, çağdaş feminist söyleme daha az ve Mevlânâ, İbn-i Arabî ve benzerlerinin klasik tasavvuf anlayışına daha çok dayanan bir yaklaşım sunmakta ve insan ilişkilerine de ince bir şekilde cinsiyete özgü kılınmış bir anlayışla yaklaşmaktadır. Mevlânâ gibi Kenan Rifâî’ye göre de kadın, Allah’ın ‘Hâlik’ (Allah’ın yaratıcılık sıfatı) isminin cisme bürünmüş hâlidir. Mevlânâ’nın ünlü *Mesnevî*’sinde de daha genişçe yer verildiği üzere (“Ona [kadına] mahlûk deme, o, hâliktir.”); Kenan Rifâî kadınların muazzam bir sevme kapasitesi ile kutsanmış olduğunu vurgulamaktadır. Peygamberî geleneğe atıfta bulunarak kadınlarla erkeklerin bir bütü-

12 age, s. 26.

nün iki yarısı olduğunu söylemiş ve kendi etrafında bu tip bir mânevî modeli gerçekleştirmek için çalışmıştır.

3. Üniversite ve Devletten Bağımsızlık

1867-1950 yılları arasında yaşamış olan Kenan Rifâî'nin hayatının izlediği yörüngeye bakarsak, sonradan Türkiye Cumhuriyeti olan Osmanlı İmparatorluğu'nun bu büyük şeyhin yaşadığı döneme tekâbülden devre boyunca geçirdiği çalkantıyı daha iyi anlayabiliriz. Kenan Rifâî Tanzimat döneminde doğmuştur. Tanzimat reformları, genel görüşe göre 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile başlayıp 1876'da son bulmuştur. Kenan Rifâî'nin doğumundan bir yıl sonra, 1868 yılında Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi kurulmuştur. Küçük Kenan, genç yaşta bu lisede okumaya başlamış, hem Batı ve hem de İslâm bilimlerini öğrenmiştir. Osmanlı toplumunun geçtiği safhaları, Kenan Rifâî'nin hayatında görüyoruz: Galatasaray Lisesi'nden mezun olmuş, Acem Mektebi'nde tabiat muallimliği yapmış, Posta-Telgraf Nezareti'nde Alman müşavirinin muavini olmuştur. Hukuk okuduktan sonra Balıkesir, Üsküp, Trabzon ve Medine'nin de aralarında bulunduğu birçok şehirde maarif müdürlükleri yapmıştır. 13 yıl boyunca Fener Rum Lisesi'nde Türkçe hocalığı yapmıştır. Hayatı boyunca karşılaştığı değişik topluluklar ve insanlar Osmanlı'nın kozmopolit yapısının bir sonucudur. 1900'lere kadar İstanbul, Müslümanların azınlıkta olduğu, zamanın en büyük ve en zengin Müslüman İmparatorluğu'nun başkentiydi. Kenan Rifâî'nin değişik etnik ve dinî cemaatlerle etkileşimi, bu kozmopolitliğin tasavvufî düşüncelerine yansımalarına neden olmuştur:

*“Dinine bakılmaksızın bir insana hizmet, Allah'a hizmet demektir”*¹³

Yahudi ve Hıristiyanlara 12 yıl boyunca öğretmenlik yaptığınız zaman, çoğulcu teolojik beyanların arasında söylediğiniz bu tek şey, tamamen farklı bir söylemdir.

*“Tüm dinler özünde birdir. İlkel dinlerden başlayarak İbrâhim'in, Mûsâ'nın, İsâ'nın dinleri ve İslâm, hepsi mânâ bakımından birdir.”*¹⁴

13 age, s. 13.

14 age, s. 6.

Batı dillerinin ve bilimlerinin Türk toplumunun elit kesimi üzerinde etkili olduğunu biliyoruz. Kenan Rifâî de Batı bilimlerini öğrenme konusunu desteklemektedir. Kendisi 80 yaşına kadar devamlı olarak yeni diller öğrenmiştir. Kendisi Türkçe, Fransızca, Arapça, Farsça, Rumca, Çerkezce bilmektedir ve son olarak da İngilizce öğrenmiştir.¹⁵

1839'daki Gülhane Hatt-ı Hümayunu ve takiben 1856'daki İslahat Fermanı Osmanlıcılık akımını yeniden kurarak, İmparatorluğun tüm vatandaşlarına eşit koruma sağlamak üzere bir hedef belirlemiştir. Araştırmacılar, Tanzimat döneminin sûfi kaynaklardan ilham alınarak mı yoksa sadece Batı medeniyetinin bir taklidi olarak mı teşekkül ettiğini tartışırken, biz bu dönemde Kenan Rifâî'yi, geçmişte kalan bin yıllık sûfi geleneği ile, sürmekte olan Tanzimat ve Atatürk sonrası dönemin değişimlerini birleştirmeye çalışırken görüyoruz.

Çalkantı, Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu'nu kalıntılardan yeniden bir oluşum yaratma çabaları sırasında da devam etmiştir. İslâm'ın ve sufizmin kamusal alandaki işlevi üzerinde Atatürk'ün millî mücadelesinin ciddi sonuçları olmuştur. 1922'de saltanat resmî olarak kaldırılmıştır. Bunu halîfeliğin 1924 yılında kaldırılması izlemiştir. 1924 yılı Nisan ayında medreseler kapatılmış ve bu hâdiseyi 1925 yılı Şubat ayında Nakşibendî Şeyh Said tarafından gerçekleştirilen bir ayaklanma takip etmiştir. Ardından bağımsız mahkemeler Şeyh Said'i ve 46 sûfiyi idama mahkûm etmiştir.

Sufizmin dergâh kaynaklı modelinin sonlanması, 13 Aralık 1925'de 677 sayılı kanunun kabulü ile olmuştur. Kanunda şöyle denilmiştir:

“Türbedarlık mesleği, mistik isimlerin verilmesi yasaklanmıştır ve tekkeler ile zâviyeler kapatılmıştır. (...) Türkiye Cumhuriyeti dahilinde gerek vakıf suretiyle gerek bir şeyhin kişisel mülkü tasarrufunda veya herhangi bir şekilde mevcut bulunan tekke ve zâviyeler kapatılmıştır.”¹⁶

15 age, s. 14.

16 Shems Friedlander, *Whirling Dervishes*, Albany, New York: State University of New York Press, 1992.

Bu çalkantılı dönem, Kenan Rifâî'nin yetişkinlik dönemine tekâbül etmektedir. Dinî ve siyâsî alanda çalkantılı ve kapsamlı birçok değişim yaşanmıştır. Tasavvuf ise Osmanlı'nın ilmî, mistik, günlük ve siyâsî hayatının içine işlemiş durumdadır. Pek çok sûfî tarîkati siyâsî koruma altına alınmıştır. Bunlardan en bilinenleri Mevlevî ve Nakşibendîlerdir. Eğer tasavvuf Cumhuriyet döneminde hayatta kalmayı başarabilecekse, yeni kök salabilecek yeni top-raklar bulması gerekmektedir.

Kenan Rifâî'yi, geri dönülüp bakıldığına güçlü bir vizyona sahip olduğunu kanıtlayan kararları almaya iten şey, işte bu çalkantılı dönemdir. Kenan Rifâî, bu doğrultuda sûfî yaşayışının odağını dergâh modelinden üniversiteye taşıma kararı almıştır: “ (...) Ama akademi olarak açılacaktır.”

Bu kararın uygulamasının sürmekte olduğunu Cemâlnur Sargut'un vizyonunda görmekteyiz. TÜRKKAD, tasavvufun finansal desteklerle teşvik edilmesi konusunda sivil toplum kuruluşları arasında en aktifi olmuştur. Amerika'da Kuzey Carolina Üniversitesi'nde (Amerikan Din Akademisi'nin İslâm Araştırmaları dolayısıyla eş başkanı olan Juliane Hammer burada görev yapmaktadır) ve Çin'de Pekin Üniversitesi'nde kürsüler kurulmasını sağlamıştır. Ayrıca TÜRKKAD, tasavvufla ilgili çalışmalar arasında belirgin bir yeri olan bazı konferanslar da gerçekleştirmiştir. Bu konferanslarda yer alan konular ve şahsiyetler arasında Mevlânâ, Mevlânâ ve Kadın, Sultan Veled, Şems-i Tebrizî ve daha niceşi bulunmaktadır.

Bu konferanslar, profesyonel bir şekilde ve yoğun bir katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Bu toplantılar, dünyada önde gelen pek çok araştırmacının katılımı ile tebârüz etmektedir. Bu şahsiyetler arasında Carl Ernst, Bruce Lawrence, Mahmud Erol Kılıç ve daha niceşeri bulunmaktadır. Dolayısıyla Kenan Rifâî'nin, sûfî geleneği dergâhlardan akademilere taşıma misyonunun sürdürülmekte olduğunu açıkça görmekteyiz.

Kısacası, İstanbul'da 1908'de kurulan dergâhının son dergâh olduğu bildirilen Kenan Rifâî, bir dervişin yaşayışını ortaya koymuştur. İstanbul'da 1908'de kurulan son dergâhta bir derviş hayatı yaşamıştır. Bir ayağı ilâhî aşkın götürdüğü zenginliklerle dolu kadim yolda sabit olmak üzere, diğer ayağıyla hızla değişmeyi sürdüren

evrene uyum içinde dünyanın çevresinde dolaşmıştır. Maharet ve letâfetle sürdürmekte olduğu raksı ile Kenan Rifâî, 20. yüzyılın en önemli sûfîleri arasında yer almıştır. Kendisi ve bıraktığı yüce mirası 21. yüzyıla da taşmaya devam etmektedir.

KENAN RİFÂÎ HAZRETLERİ'NİN (1867-1950) MÜRŞİDLİĞİ VE MÜREBBİLİĞİ

F. Cangüzel Güner Zülfikar, Yrd. Doç. Dr.¹

Kur'ân-ı Hakîm'in beyanıyla "*Ağaçlar kalem ve denizler mürekkep olsa insân-ı kâmilî anlatmaya yetmeyecektir.*" (Kehf, 109) Kendilerini takdim haddimiz değildir.

Kenan b. Abdülhalim er-Rifâî Büyükaksoy, hayatının 64 yılını zâhirî ve bâtinî hocalık yaparak yaşamıştır. Kenan Rifâî'nin biyografisi tebliğin planını şekillendirmiştir. Tebliğimizin konusu, Kenan Rifâî Büyükaksoy'un terbiye/egitim ve tedris/öğretim yöntemleridir.

Osmanlı Devleti'nin teb'ası olarak 1867'de Kenan b. Abdülhalim ismiyle doğmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin vatandaşı olarak Kenan Büyükaksoy 1950'de vefat etmiştir. Osmanlı topraklarında Doğu'dan Batı'ya, Kuzey'den Güney'e kadar pek çok farklı coğrafya ve iklimde maarif kadrolarında öğretmenlik ve okul müdürlükleri, maârif müdürlükleri görevlerinde bulunmuştur. Telif ve tercüme eserleri vardır. Kenan b. Abdülhalim Beyefendi, meselâ Balıkesir'de fen ve tabiat bilimleri ile ilgili Fransızca'dan yap-

1 F. Cangüzel Güner Zülfikar Ankara Üniversitesi DTCF Genel Türk Tarihi bölümünden (1986) mezun olmuştur. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Tarih bölümünde yüksek lisansını tamamlamıştır (1989). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Tarih anabilim dalında doktora unvanını almıştır (1999). Gazi Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi'nde okutman olarak çalışmıştır. University of North Carolina at Chapel Hill ve Duke Üniversitelerinde (2005-2013) dersler vermiştir. UNC-Chapel Hill'de Orta Doğu ve Müslüman Medeniyetleri Araştırma Merkezi'nde başkan yardımcısı olarak çalışmıştır (2006-2010). UNC-Chapel Hill'de Turkish Studies Programı'nı (2009) kurmuş ve Aralık 2013'e dek programın hocalığı görevini sürdürmüştür. Hâlen Üsküdar Üniversitesi Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

tığı tercümelemlerle *Muktezâ-yı Hayat* (İstanbul, 1308) isimli bir eseri yazmıştır. Diğer basılmış eserleri: *Rehber-i Sâlikîn*, 1307; *Tuhfe-yi Ken'ân*, 1322; *Ahmed er-Rifâî*, 1340; *Îlâhiyât-ı Ken'ân*, 1341; *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, 1973. Basılmamış eserleri: Türklere Arapça, Araplara Türkçe Öğretmek, Hadîs-i Şerîf Tercümeleri (Fransızca'ya çeviri). "Numûne-i Terakkî Müdürü iken Tercümân-ı Hakikat gazetesinde çıkan pedagoji makaleleri ve Batı fikir dünyasından yapmış olduğu tercümelemler" ise siyasî otoritenin kendisine tehdit algısının kurbanı olarak evi basıldığında toplanmış ve götürülmüştür.²

Ömrü boyunca üç farklı devlet yönetimini yaşamıştır:

Mutlakiyet, II. Meşrûtiyet ve Cumhuriyet. Evindeki sohbetlerin baskına mâruz kalması onu devrin eğitim ve öğretim kurumu mekânına yöneltince, 1908'de îlân edilen II. Meşrûtiyet'le beraber eğitim-öğretim mekânı olarak dergâhını annesine ithafen Ümm-ü Kenan Dergâhı ismiyle açmıştır. Kaynakları Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'dir. Dergâhında sohbetler, zikirler, Kur'ân-ı Kerim tefsirleri, Hz. İbnü'l-Arabî'nin, Hz. Mevlânâ'nın, Hz. Niyâzî-i Mısırî'nin, Hz. Yunus Emre'nin eserlerinin şerhlerini yapmıştır. Cumhuriyet'in devrimleriyle 1925'te dergâhlar kapatılınca da bu çağa seslenen ve içinde bulunduğumuz devri yapılandıran görüşünün temelini şu sözleriyle âşikâr eder: "Artık gök kubbenin altı dergâhtır, bundan böyle akademilerde tedrise/öğretime ve terbiyeye/eğitime devam edeceğim."

Dergâhların kapatılması hakkında, "Evelce, zâhir tekkesinde demsâz idik; şimdi kalp tekkesinde dilsâzız. Allah böyle istemiş, böyle yapmış. Mâdemki ondan geliyor, hepsi hoş. (...) Şimdi ten tekke oldu; gönül de makam, yine kalpler cemâl nûriyle doldu." demişlerdir.³

1908-1925 arasındaki senelerde kullandığı mekân dergâh iken artık gelişmelerden hiç şikâyet etmeden kabullenip, geleceğin şekillenmesine dâir görüşünü bildirmiştir.

Talebelerinden Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'nin eserleri 1938 itibarıyla çıktıkça, Mürşidi Kenan Rifâî Hazretleri "Hey koca Sâ-

2 Sâmiha Ayverdi, Safiye Erol, Nezihe Araz, Sofi Huri, *Kenan Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2012, s. 110.

3 age, ss. 123-124.

miha! Kitaplarıyla dergâhımı ihyâ etti/yeniden açtı." demiştir. Bu da yine kendilerinin mekândan âzâde (bağımsız) terbiye ve irşat vazifelerinin nasıl yaşadığının bir belirtisidir.

2009 yılında ABD’de Kuzey Carolina eyaletinde ABD’nin ilk devlet üniversitesi olan University of North Carolina at Chapel Hill’de Kenan Rifâî İslâm Araştırmaları Kürsüsü kurulmuş, bu kürsüyü 2011’de Çin’de Pekin Üniversitesi’nde açılan Kenan Rifâî İslâm Araştırmaları Kürsüsü takip etmiştir.

Kenan Rifâî Hazretleri’nin *Mesnevî Şerhi*’nin İngilizce’ye tercümesini Prof. Dr. Victoria Holbrook yapmış ve kitap Amerika Birleşik Devletleri’nde tasavvuf hakkında bastıkları eserlerle tanınmış muteber Fons Vitae isimli yayınevinden *Listen*⁴ ismiyle 2011’de çıkmıştır. Bu toplantıya yurt dışından gelen pek çok profesör, bu kitabı derslerinde okutmaktadırlar.

Doğu ve Batı arasındaki siyah-beyaz karşıtlığı misâli süregiden pozitivist dikotomik ihtilâfın üstünde ve ötesinde adeta eski İpek Yolu’nun ihyası mahiyetindeki bu adımlarla artık gök kubbenin dergâh olduğu sözünün vücut bulduğu âşikârdır.

İlk mürşidi annesi Hatice Cenan Valide Sultan’dır. Oğlunu şu sözleriyle vazifesine hazırlamıştır:

*"İnsanları seveceksin, senin içinde tükenmez af, merhamet ve müsamaha hazineleri var. Onun için yalnız insanları değil, bütün mahlûkatı aynı yorulmaz hız ve aynı tükenmez iştiyakla seveceksin. Sende mevcut cevherleri cömertçe harcamalısın. İnsanları insanlara iştirâk ederek, hatâlarında ve sevaplarında onlarla bir olarak seveceksin. Doğumları ile çoğalıp ölümleri ile eksilecek kadar onlardan olacaksın. Senin bir insan olarak vazifen, insanların yüzünü müşterek, samimî bir gayeye, bir ideale çevirmektir ve bunun birçok yolları vardır. Fakat en kestirme, en güzel, en büyük yol aşk ve iman yoludur. Hudutsuz bir insanlık aşkı... beşeriyetin tek selâmet kapısı her zaman budur, insan kemâle, beşerîlikten ulûhîliğe, kısacası Allah’a ancak ve ancak bu yoldan ulaşır."*⁵

4 Kenan Rifâî, *Listen: Commentary on the Spiritual Couplets of Mevlana Rûmî*, trc. Victoria Holbrook, Louisville: Fons Vitae Publishing, 2011.

5 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 18.

Annesiyle beraber müşşidleri Filibeli Ethem şah (Efendi) Hazretleri, kendisini Balıkesir'deki görevi esnasında riyâzat ve başka usûllerle yetiştirmiştir. Filibeli Ethem şah Hazretleri de geleneksel mânâda bir tarıkate pîri değildir ve şekillerle de ilgilenmemiştir.⁶

İlhan Ayverdi'nin *Kubbealtı Lugatı*'nda müşşid, "rehber, kılavuz, önder, Hak ve hakîkate erişme yolunda müridlerine örnek olan, onları irşat eden, rehberlik eden kimse, şeyh" olarak belirtilmiş, müşşid-i âzâmın ise "Hz. Peygamber" olduğu, müşşid-i kâmil veya müşşid-i âgâhın ise "mânevî yönden Hz. Muhammed'in hakîkâtime vâris olma seviyesine erişmiş müşşit, insân-ı kâmil" olduğu açıklanmıştır. Mürebbî ise, "eğiten, terbiye eden kimse, eğitici" dir, tasavvufta ise "mürebbî, müşşid" dir.

Kenan Rifâî Hazretleri dünyaya gelişimizi şu şekilde izah etmiştir: "Ezelde, her birimizin ellerinde birer top vardı. Fakat buraya gelirken toplarımızı kaptılar ve 'Gidin, arayın...' dediler. Aramak için yola çıktık ve kendimizi dünyada aramaya gelmiştik. Kendimizi bulunca da Allah'ı bulmuş olacaktık."⁷

Kenan Rifâî'nin eğitim ve öğretim yöntemleri iki önemli başlıkta toplanabilir: "Bizzat yaşayarak öğretmek ve severek öğretmek."⁸

Bir gün talebelerine sorar:

"Çocuklar! Ben gıybet ediyorum mu? Ediyorsam, siz de edin. Ben yalan söylüyor muyum? Söylüyorsam siz de söyleyin. Ben kalp kırıyor muyum? Kırılıyorsam siz de kırın. Ben kin tutuyor, kibrediyor, haset eyliyor muyum? Yapılıyorsam size de bol bol izin! Ama beni hocanız bilmişseniz bende olmayan hasletlerin herhangi birinde konuklamak üstünüzdeki mânêvî hakkımı reddetmek olmaz mı?"⁹

Hesabını bu kadar berrak, açık yürek ve alınla veren bu müşşidin sorularını düşününce, nasıl bir insan istiyoruz? sorusuna cevaplarını ve onun mürebbîliğinin esaslarını tespit ederiz. Talebeleri onun, "Mâdemki fâil Hak'tır, şu halde herkes onun emrine bir vâsıtanın ibârettir." diyerek kimseyi incitmediğini ve kimseden de incinme-

6 age, s. 35.

7 Kenan Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2009, s. 421.

8 Sâmiha Ayverdi vd., age, s. 138.

9 age, s. 139.

diğini, "Daima etrafına iyilik edenin elinden tutmak, düşeni kaldırmak isterim." dediğini yazmışlardır.¹⁰

Sâmiha Ayverdi ve Nezihe Araz, hocalarını,

"(...) müteşebbis ve sebatkârdır. Karar verdiği bir maksadı meydana getirmek için görülmemiş bir gayret ve ciddiyet ile, en kısa ve kestirme yoldan harekete geçer. Neticelendirmedikçe de müsterih olmaz. Ne ki, eğer teşebbüs ettiği bir işte üstüste ve kat'î mâniler çıkacak olursa, o zaman bunun bir işâret olduğunu anlayarak ısrar etmez ve, 'Hak'tan başka bir şey olmadığı için, mahlûktan da (yaratılmıştan da) zuhur eden Hak'tır; Allah'ın vahiy vâsıtaları nihâyetsizdir.' deyip ancak o zaman vazgeçer."¹¹ diyerek anlatmışlardır.

Sâmiha Ayverdi ve Nezihe Araz, hocalarının,

"Bulduğun yerde kalma, ileri geç. Geç de ne kadar geçersen geç. Yoksa ömrünün geçmesi, mezara yaklaşman olmasın.

Yürü, daima yürü... Eğer ölüm seni yolda iken yakalarsa onu Allah bilir. Yeter ki dururken olmasın."¹² dediğini yazmışlardır.

O, "Yaşadığım kadar ya bir şey öğrenmeliyim, ya bir şey öğretmeliyim." demiştir. "Bildığınızı kendinize saklamayın, öğretmek cihetiyle kıskanç, öğrenmek cihetiyle ihmalkâr olmayın. Bildiğini kendine saklayan kimse beşeriyet için bir ayıp teşkil eder, öğrenin ve öğretin." dermiş.¹³

Kenan Rifâî'nin söylediklerini esas alarak onun eğitim ve öğretim yöntemlerini kendi sözlerinden dinleyelim:

"İlmine mağrur olma. Çünkü, dünyada kazanılan her şey gibi, bilgi de bir gün senden gider. Bunu hatırlatana neden küsüyor, hidetleniyorsun? Hattâ düşmanlık görmüş gibi nefret ediyorsun?

Putperestlerin, putlarına tapıp etrafında döndükleri gibi, sen de, şu nefsin hazları ve iptilâları etrafında dolanıp durmaktan vazgeç.

Onlara değerlerinden fazla kıymet verip, zebûnu olma ve ebedîlere gösterilecek aşkla bağlanma!

10 age, s. 140.

11 age, s. 46.

12 age, s. 46.

13 age, s. 125.

Bunun için hadîs-i şerîfte de, 'Dünya için çalış dünyada kalacağın kadar... Cehennem için çalış ateşe dayanacağın kadar...' buyuruluyor."¹⁴

Sâmiha Ayverdi *Dost* kitabında, Kenan Rifâî'nin, "İnsanları Allah'a yaklaştırmaya bakın. Uzaklaştırmaya değil... İslâm'ın meseleleri, üstlerinde durulmasında değer bulunmayan boş ve dar düşünceler değildir.

Meselâ, karşına hiç mânevî terbiye görmemiş, ruh dünyası bomboş, buna mukâbil, maddî bilgilerle tıka basa dolu bir kimse geliyor. Bir ruh câhili olduğu kadar, kafası dünya bilgileriyle yüklü bulunan bu adamı uyandırıp dalâlet ve gaffetten kurtarmak için, her şeyden evvel, irşatta seviyeli olmak ve bilgilerine dudak bükmemek gerek. Aksine, ona saygı göster, hattâ ilminde, daha ileri adımlar atması için teşvik eyle..."¹⁵ dediğini kaydetmiştir.

Devamında ise "Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için çalış, hemen ölecekmiş gibi ukbâ için çalış!' diyen Resûlullah değil mi?" sorusunu Kenan Rifâî sorar.

Gene Hazreti Peygamber, "İlmi istemek her kadın ve erkeğe farzdır." buyurmuyor mu?

İslâmiyet'in yükselmesi ve birliği için çalışan kimse etrafındakilere, "Mânevî ilme olduğu kadar, maddî ilme ve ahlâka da sarılın! demezse, mesuldür, günahkârdır."

Bugün insan dimâği, madde dünyasında hârikalar meydana getirirken, bundan Müslümanın câhil kalması, keşifleri, buluşları, türlü türlü teknik ve fikrî faaliyetleri başkalarına bırakması ne ayıp... Bidâyette İslâm dünyasında böyle miydi?

Artık bizde de, dağarcığı maddî bilgilerle şöyle böyle dolmuş kimseler çoğalmaya başlamış bulunuyor ve bunların arasında, öyleleri de var ki, yalnız madde ile tatmin olmamakta, elde ettikleri diplomaları, içlerinin boşluğuna cevap verememektedir. Onun için de, ruhları iklimine bir mânevî sermâye isteyen bu adamın ihtiyaç, ümit ve heyecanını boş ve katı davranışlarla söndürmek revâ mı?

14 Sâmiha Ayverdi, *Dost*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2013, ss. 96-97.

15 *age*, s. 97.

Rehber olduğunu söyleyerek önde giden kimse karşısına gelen tâlibe, daha ilk adımda, kaşlarını çatarak, "Nedir bu kıyafetin? Çıkar bacaklarından bu dar pantolonu, bir bolunu giy, zamân-ı saâdete göre giyin kuşan... Edepli ol! Sinema, tiyatro denen yerlere de gitme. Çoluğunu çocuğunu da gönderme, kâfir olursun! Sakın dişlerine altın geçirteyim deme..." yollu câhilâne ve mesnetsiz sözlerle, onu aradığı, hattâ susamış olduğu mânâ dünyasının kapısına varmadan geri çevirmesi, İslâm'ın ruhuna ihânetten başka nedir?

Neden zamân-ı saâdete göre giyin, diyor da, Peygamber'in ahlâkına göre yaşa demiyor? Edebin ölçüsü, kılık kıyâfet değil, tevhidir. Kavuk, şalvar, hiç kimseyi kalp cennetine götürmez. Ammâ, ahlâk-ı Muhammedî, iki dünyanın da nizam ve huzur kapılarını açar. Çünkü Resûlullah, beşeriyete, ahlâkı tamamlamak ve yayıp öğretmek için gelmiştir. Kılık kıyafet düzenlemek için değil... Yazık ki (hoca efendi) bu(nu) bilmez. Bilenlere de kâfir der. Hadîs-i şerifte de "*İnnallâhe lâ yenzuru ilâ suveriküm*" buyurulduğuna göre, Allah, sûretlerinize değil, kalbinize bakar. Şu halde iş, kalb-i selim sahibi olmaktadır.

Hoca olmak, rehber olmak mesûliyetini üstüne almışsan, önüne diz çökenin dünyevî bilgilerinden de câhil bulunma, sermâyeli ol! Her kuşun lisânını bilen Hz. Süleyman gibi ol! Zîra senin vazifen, uzaklaştırmak değil yaklaştırmaktır.

İslâm'da değişmeyen esaslardır, teferruat değil.

Karşına gelene insânî kemâlâtı öğret ve bunları hâlinle de yaşayarak göster. Esasen tevhit de, bu kemâlâtın zirvesidir, son basamağıdır."¹⁶

"İyi ahlâkın gaye ve neticesi niyet selâmetidir ki o da insanı sadece kendini düşünmeye bağlamayıp başkalarını da düşünmeye sevkederek beşerin faydasına çalışmak sûretiyle hilkat (yaratılış) gayesini ele getirmektir."¹⁷

Talebelerinden Safiye Erol, "Hocam Kenan Rifâî derdi ki: 'Bir kötü alışkanlığı sökmek, sıra dağları devirmekten daha güçtür.' Bu sebepten hocam, talebelerine iyi alışkanlıklar vermek sistemini tâkip

16 age, ss. 97-99.

17 age, s. 92.

ederdi. İyi alışkanlıkları sık zerkederek kötülerine yer bırakmazdı. Bunların gümrah bereketi, zemini kavrayınca kötü alışkanlıkların durumu zaten zorlaşıyor, çoklukla imkânsızlaşıyordu. Hocamın ısrarla telkîn ettiği esaslardan biri de yapılmaması lâzım gelen şeylerden sakınıldığı kadar, yapılması lâzım gelen şeyleri lâzım gelen tarzda, vaktini geçirmeden mutlaka yapmaktı. Onun menfiden çekip aldığı talebe, nötr bir sahada zararsız, fakat zararsız olduğu kadar mânâsız bir unsur gibi kalmaz, derhal müspet faaliyete geçerdi. Hocam Kenan Rifâî, teyakkuz terbiyesini hayatın gündelik disiplinlerine kadar teşmil ederdi. Vakit bölümlerine riâyet etmeyenler hakkında demiştir ki: 'Kimi insan saatle mukayyet olmaz. İşi ile zamanını birbirine ayarlamaz. İskeleye gelir bakar vapur kalkmış. Belki de bu son vapurdur. Gaffetle vakit geçirip fırsat vapurunu kaçıran hüsranda kalır. Târifede başka posta varsa ne âlâ, basîretsiz yolcu sıkıntılı bir bekleyişle yine ucuz kurtulur. Fakat ya son vapursa... İşte buna çâre yok.'¹⁸

Safiye Erol, "Mürşid dediğimiz dinî karakterdeki mürebbî. Bize hariçten icbar yapmaz, benliğimizin mukaddes mihrâbına geçer oturur. Onun sesini biz dışarıdan almayız, o ruhumuzun harîminden ses verir. Onu dinlediğimiz nispette hayatımızı gerçekleştiririz. Dinlemediğimiz olursa biliriz ki bu hareket kendi kendimize balta vurmaktan başka bir şey değildir. Nasıl oluyor, mürşide rastlayana kadar hayatta kendimizden üstün hiçbir kimse görmedik mi? Elbette gördük. O halde bu dört başı mâmur hâkimiyetin sırrı nedir, diye sorarsak cevabı şudur ki: 'Mürşit, kapıyı çekince bizi yalnız bırakan annemiz, mektep paydos olunca bizi koyuveren öğretmenimiz gibi değildir. Mürşit daima hazır ve nâzırdır; şuurda, tahteşşu-urda ve daha da derinlerde onu gedikli, mihman taşırız. Biz uyanık halde iken onun gözleri üzerimizdedir. Her sözümüze kulak şâhidi olur, geceleri rüyalarımızın ve rüyâsız uykularımızın arka planında o ebedî müşâhit yer almıştır. En küçük jestlerin bile, ses vermeden hüküm veren jürisi odur.'¹⁹ diyerek hocasını anlatmıştır.

Kenan Rifâî, "Herkesin hoşlandığı ve zevk aldığı bir şeyler vardır. Ben de neden hoşlanırım bilir misiniz?

18 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 303.

19 *age*, ss. 305-306.

Kimseden nefret etmeyip ve istikrah etmeyip herkesi hoş gördüğüm, her şeyi sükûn ile kabul edip itiraz etmediğim ve her şeye değerinden fazla kıymet vermediğim zaman, zevkim âlâ dereceyi bulmuş olur."²⁰ diyerek ehl-i tasavvuf bir mürşid olarak temel terbiye prensibi kabul edilen bütün fillerin yapıcısının Allah olduğuna îmânını vurgular.

Sâmiha Ayverdi ve Nezihe Araz'a göre, "Kütlelere vermek istediği eğitim ve öğretimde insanları evvelâ kendi kendileriyle barıştırmayı, sonra da cemiyetle olan münâsebetlerindeki âhenk ve adâleti tesis etmeyi ilk adım olarak kabul etmiştir.

Bunun içinde karıncadan Süleyman'a, her yaratılmışı sevmiş, saymış ve bu ihtiramda çokluğun bir perde, birliğin asıl oluşunu görüp göstermiştir. Her çekişmenin başı ikilik ve ayrılık olduğuna göre insanları evvelâ kendi kendileriyle bağdaştırıp anlaşmaya, sonra da bütün yaratılmışlar ile dost ve hemhal olmaya yöneltmekten daha isâbetli ne olabilirdi?"²¹

"Mânâ ile maddeyi, kılıcın iki ayrı yüzü gibi, bölünmez bir birlikte görür, bu yüzden de terbiyesi halkasında mânâ ile zenginleştirdiği insanı iyi bir cemiyet adamı ve dünya ölçülerinde başarılı bir değer hâline getirmeye uğraşır.

Her çeşit ruh hastalığını bilgisi ve hudutsuz kavrayışı ile ele alan bu hakîm, bir insan hayatına sığan bütün duygu ve irâde imkânlarının, maddî, mânevî faktörlerin toplamını, terbiye anlayışındaki ferâsetle gözden geçirip bir karara bağladı mı tasfiyeye tâbi tuttuğu vasıflar hangileri ise -kin, kibir, gurur, riyâ, gösteriş gibi- o galip sıfata derhal ilk merhemi sürer, ilk yakıyı yapıştırır, böylece, elindeki şahsın yapısını onarma yoluna gider ve şuuru bölen kompleks çatlaklarını dağlaya dağlaya birleştirir, bu sûretle de şahsiyetin dağılıp erimesine mâni olurdu. Bunu nasıl başardığını izah mümkündür. Zîra o, her insanın marazını kendi varlığı içinde görüp müşâhade edebiliyor ve bizzat yaşadığı tecrübelerle dayanarak teşhisini koyup sınıflandırdığı bu marazın tedâvi yolunu buluyordu. Bir eski deyişle anlatılmak istenirse buna 'nefis terbiyesi' denir ki, biz 'Şahsiyetin yeni baştan inşâsı tâbirini kullanıyoruz.'²² demektedirler.

20 Sâmiha Ayverdi, *age*, ss. 75-76.

21 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, ss. 128-130.

22 *age*, ss. 130-131.

Kenan Rifâî, "Birçok mürebbîler talebelerini mücâhede, riyâzat ve türlü çilelerle terbiye ederler. Ben ise onların çilelerini kendim çektim." demiştir.

Talebeleri, "Mesele, insanın kavliyle filinin arasındaki uygunluk ve âhenktedir. O, dâvâsını günlük hayatına geçirmenin rahatlığına ve mârifetine ulaşmış bir insandı. Yetiştirdiklerini de öyle görmek istiyordu. Meselâ bir kimsenin fikirlerini derli toplu bir istikâmete yöneltir, ona derli toplu bir hayat sağlarken aynı zamanda odasının, hatta kılık-kıyâfetinin de derli toplu olması itiyatlarını kazandırmaya uğraşıyordu. Yahut da 'Evlerinizi temizleyin, fakat içinizi de temizleyin.' veya 'Randevularınıza saatinde gidin, zîra bu, ahde vefânın küçük fakat ehemmiyetli bir tezâhürüdür.' diye hikmet ve nazariyelerini hayatımıza mâletmeye sevk ediyordu.

Onun terbiyecilikte en fazla dikkat ettiği esas, insanların içinde buldukları şartları ve bilhassa mizaç ve çevre değişikliklerini gözönünde tutarak, şahsî çeşni ve kabiliyetlere ilişmeden hareket etmesi ve kimsenin ferdî husûsiyetlerine tazyik yapmamasıdır. Bu yüzden de temâyülleri ve arzuları, olduklarından aksi istikametlere zorlamamış, asla bir baskı ve şiddet sistemine yanaşmamıştır.

Esasen ideal bir mürebbî olarak o, kimseyi kendi görüş zâviyesi ile akıl hudutları içine sokmayı da düşünmüyor, herkesi kendi kabiliyet ve idraklerinin eşiğine ulaştırmakla yetiniyordu. Onun vazifesi yol göstermek, kanallar açmak, istikamet vermektir, yoksa ferdî nüansların hiçe sayıldığı bir fabrikasyon sistemine uyararak standart insan yetiştirmek değil. Eğer filân kimse, içindeki aşır taşma arzusunu mûsikî kanalı ile tatmin etmek ihtiyâcında ise istîdâdının ibrâmı o yolda yerini bulacaktı. Yok eğer filân kimsedeki yürek yanığı boşalma imkânlarını başka yolda, meselâ ilim, felsefe, san'at veya teknik sahasında arıyorsa, karşımıza bir şair, bir hattat, bir âlim, bir hekim, ilh... çıkacaktı."²³

"Kenan Rifâî bir terbiyeci olarak, (...) 'Biz daima hüsnüzanla mükellefiz.' der ve etrafında cereyan eden hareketlerin ve sözlerin iyi tefsir edilmesinden zevk alır. Birçok defalar bize 'Birisine sûizan ettiğiniz vakit bundan ben hırpalanıyorum.' demiştir. (...)"²⁴

23 age, ss. 130-132.

24 age, ss. 132-133.

"Herkes binâ-yı hayâtının mimarıdır. (...)

İnsanların da buldukları sürur, keder, iyilik, fenâlık, cennet ve cehennem, binalarını iyi veya fenâ kurmuş olmalarındandır. Erdiğimiz neticenin mesûliyeti başkalarının değil kendimizindir. Eğer bizim vücûdumuz binasını da çürük ahlâklar ve kötülüklerle yapmışsak günün birinde kendi kendine çöküverir."²⁵

"Onun öğretim ve eğitim sistemi asla tek taraflı değildir. Öğrenirken öğretiyor veya öğretirken öğreniyordu. Verici bir mürebbî olarak kendini hiçbir zaman aktif, karşısındakileri de sadece alıcı rolünde, pasif ve değişmez bir plân içine koymamıştır. Ona göre hoca talebe arasındaki alış-veriş daima karşılıklı, müsâvî şartlar içinde cereyan etmeliydi. Karşısındakilerden gelecek yorucu suallerden her zaman hoşlanmış, hiçbir vakit iddia için, ısrar etmiş olmak için söz söylememiş, sözünün hakîkaten bir değer taşıdığına inandığı yerlerde ise konuşmayı ve anlatmayı can ve gönülden göze almıştır. Eğer bir münâkaşada hakîkat meydana iken inat ve ısrar eden birini görürse tatlı bir bahâne ile münâkaşadan vazgeçmiştir.

Her zaman başkalarının fikirlerini ehemmiyetle dinlemiş, en genç ve tecrübesiz talebelerinin tenkitlerini bile yumuşak bir anlayışla kabul etmiş ve 'Hakîkatla mağlûp edilmekten üstün bir zevkim yoktur.' demiştir. Dogmatik îman, nazarında makbul değildir. Hazreti Ali'nin 'Görmediğim Allah'a tapmam.' sözünü sık sık ve zevkle tekrarları."²⁶

"Onun terbiyecilik vasıfları üzerinde dururken dikkat etmemiz lâzım gelen hususlardan biri de şudur: Kenan Rifâî hayatı boyunca kabullendiği irşat işinde din ve îman unsurlarından bilhassa faydalanmıştır. Zira ona göre hakîkî îmanlı adam içtimâî âhengin en güvenilir unsuru ve en sağlam emniyet supabıdır. İnsanlığın hudûdu, mezhebi, milleti olmadığına göre bu gök kubbenin altında bel bağlayabileceğimiz sîmâ, hakîkî ve samîmî îman sahibinin yüzüdür. Bundan dolayı da Kenan Rifâî vicdânî hayatın kurulma ve gelişmesinde ve insanoğlunun seciyesini işlemekte dini, her zaman sözü geçkin bir mevkide görmüştür. Bu büyük insan hayat dramının her zahmetini, her müşkülünü tebessümle kolaylaştırmış-

25 age, s. 134.

26 age, s. 135.

tır. Karamsarlık ve ümitsizlik içindekileri, şüphe ve zanla şaşırmış kimseleri yumuşak ve sıcak bir îmanla kucaklamış ve kendilerine getirmiştir."²⁷

"Fakat onun yapıcı ve yaratıcı zekâsı asırlar boyunca siyasî, içtimâî, coğrafî sebepler ve taassup sûikastleri ile kalıplaştırılmış din teorileri üzerinde kuluçka yatmamış, bilâkis, kabuğu kırıp cevheri ışığa çıkarmıştır.

Kenan Rifâî din ve îman meselesini, tasavvuf ahlâkı sâfiyeti, sâdeliği ve dinamizmi içinde görüp göstermiş olan insandır. Onun inandığı din, sanki hâlâ bir koldan Hind'e, Çin'e, bir koldan İran'a, Endülüs'e birlik ışığını götüren orduların taşıdığı din gibi ezilen milletlere âdil ve müsâvatçı bir içtimâî nizam götüren kuvvettir ve mânevî fetihlere çıktığı insan toplulukları arasında, tıpkı o ordular gibi, mahallî ve an'anevî yaşayışa dokunmadan, kimseyi ezip zorlamadan, şahsî çeşni ve husûsiyetlerine ilişmeden yapacağı çok şey vardır."²⁸

"Kenan Rifâî, bir terbiyeci olarak görüyordu ki mâzîsinden koparılmış, ayrılmış bir kütle, insanlık gerçeklerinin vücut bulup gelişebileceği uygun bir zemin olamıyor. Mâzî ile ilişkisini kesip ondan soyulan bir topluluk, belki ileri bir tekniğe, fakat herhalde medeniyetsizliğe gidiyor. O görüyordu ki mâzîsini inkâr eden bir topluluğun ömrü, köksüz nebatlar gibi kısadır ve o topluluk bindiği dalı kesen biçârenin gafletini göstermektedir. Ona göre insanlığın ulaşması kararlaşmış olan her yeni ve ileri adım mâzîden bize kalan kültür mirasına basarak atılabilir. Ve her yeni inşânın şartlarını, içinde bulunduğu zaman tâyin edecek, fakat malzemesi o miras içinden seçilecektir. Yanlış bir zanna kapılarak onun mâzîye dönüş gibi bir fikirle hasta olduğu zannedilmemeli. Zîra tabiatı ve şahsiyetinin tekâmülcü şartları buna müsâit değildi. Onun istediği, her yeni hamleyi, asırlar boyunca yaşanıp tasfiyeye uğrayagelmiş olan değerler yardımıyla yapmak ve her an muhâsbesi görülerek geçirilmiş bir hayatın tecrübelerinden istifâde ederek ilerleyebilmektir. Dünkü çocukluğumuzu bugün bulamıyoruz, dünkü zevklerimizle bugün alay ediyoruz. Şu halde fert olarak ve cemiyet olarak önüne

27 age, ss. 135-136.

28 age, s. 136.

geçilemeyen bir tekâmül kanununun zarûretlerine tâbîyiz. İşte bir terbiyeci olarak o, bu tekâmül hareketini müspet bir mecrâya sevk etmek ve yarını inşâda dünün bereketinden artakalan tecrübeleri kullanmak istiyordu. Zîra biliyordu ki duraklamanın neticesi ya bir geri adım veya büsbütün yıkılıştır."²⁹

TERBİYE TARZI: İRŞAD USÛLLERİ

Buraya kadar Kenan Rifâî'nin "terbiye sisteminin özelliklerini ve gayesini belirtmiş oluyoruz. Terbiye tarzı yani irşat usûllerini"³⁰ incelediğimizde ise şunlarla karşılaşırız:

"İnsan psikolojisi üzerindeki derin vukûfuna dayanarak o, tek bir irşat yolu kullanmaktansa fertten ferde, zamandan zamana ve şarttan şarta değişen ve icaplarla atbaşı giden muhtelif usûller kullanıyordu. (...) Esasen bu yumuşaklığı sâyesindedir ki aşağı yukarı altmış seneye varan faaliyet hayatı içinde hemen hemen üç ayrı neslin insanına -Mutlakîyet, II. Meşrûtiyet, Cumhuriyet- hitap edebilmiş, her devrin insanları ile bağdaşarak alış-verişini düzenleyebilmiştir. (...)

Kenan Rifâî tâlim ve tedris hayatında alışlagelen bütün usûlleri, yerine ve sırasına göre kullanmıştır. Takrir, konferans, yazı, günlük hâdiseleri tahlil, fırsatlardan istifâde, nasihat, san'at hâdiseleri, ilh...

'Yazdım, çizdim, ders verdim, dergâh açtım, sazla söyledim, sözle söyledim, hikâye dedim, oyun dedim, hep aynı şeyi tekrarladım, hep aynı şeyi istedim, fakat gene de sizlere merâmımı anlatamadım, sesimi duyuramadım.'³¹ demiştir.

"Bir gün rastladığımız bir Rum eczacı büyük bir heyecan ve muhabbetle ellerini öperek, 'Hocam beni tanımadınız mı? Siz benim istikbâlimi kurtardınız.' demiş. Bu talebe Fener Rum Erkek Lisesi haysiyet dîvânı tarafından mektepten kovulma cezâsı aldığı zaman bu karara diğer Rum hocalara rağmen itiraz eden tek Türk hoca o olmuş. 'Ben onunla lâzım geldiği şekilde meşgul olmayı üzerime alıyorum. Bu seferlik affedin, bundan sonraki kabahatlerinden ben

29 *age*, ss. 136-137.

30 *age*, s. 137.

31 *age*, s. 138.

mesûlüm.' demiş. Haysiyet dîvânı bu teklifi kabul ederek talebeyi kendisine havâle etmiş. Bugün karşısında gördüğü eczacı işte o çocuktuktu."³²

"Şu dünya seferinde payınıza düşen aziz ömrü heder etmek revâmı?

Siz, hâlimin ve emeklerimin sahîfelerisiniz. Bir ters tutumunuz, döner bana gelir. 'Filânın talebelerine bak... Nasıl da bu işi yapıyorlar?' dedirtirseniz, ahvâlîm kitabının yapraklarını lekelemiş olursunuz. Onun için, yüz ağartacak hasletlerde konuklayıp karar edin.

Boğuşacak düşmanı yanlış intihap etmeyin! Kanı dökülecek düşman, nefsinizdir. Onu mağlup etmek, gerçeklerle aranızı açan uçurumları kaldırmak demektir.

Hocanızı, bu yolun elifbâsı ile daha fazla uğraştırmayın. Basit ahlâk derslerini mahalle mektepleri de öğretir. Beni, çocuk işleri ile yormayın. Önüme, okumuş yazmış olarak gelin ki size Hak ve hakîkatten söz edeyim.

Karşımda, emeklerimi aksettiren aynalar görmek isterim.

Güneşle ay bile, durgun sularda kendini seyreder. Benim de cilâlî ve sefâlî gönüller aramak hakkım değil midir?"³³

"O, kendinin de mükevvenâtın da aşkta birlendiğini görüp bu zevkini kemâliyle tatmış, bir müstesnâdır.

Fakat bir ayağı aşk ve birlik noktasına basarken, öteki ayağı ile çokluğa sefer edip, insanlara yol gösterici tâlim ve tedris borcunu ödemek için sonuna kadar savaşmaktan geri kalmadığını da unutmamak lâzımdır.

Talebeleri onu hiç dâvâsının savunma ve açıklamasını yaparken görmemişler, onu sadece öğreten ve öğrenmeye hazır ve uygun kılan yapıcı bir yaratıcı olarak tespit etmişlerdir.

Aşk motifi etrafında örgülestirdiği hayatını, bir sahne düzenleyicisi kayıtsızlığı ile ortaya koymuştur."³⁴

32 age, s. 127.

33 Sâmiha Ayverdi, age, ss. 70-71.

34 Sâmiha Ayverdi vd., age, s. 60.

Sâmiha Ayverdi ve Nezihe Araz, "Kenan Rifâî'ye göre, 'Sevmek demek, bilmek demektir ve bir defa seven insan kendi kâbiliyet ve istîdâdı ne yönde ve ne kadarsa o yönde ve o kadar görücü, bilici, idrak edici olacaktır.' O, 'Bir kalbi teshir etmek mi? İşte mucize budur.' diyordu. Sevmek, sonsuz sevmek... Kenan Rifâî'nin öğretmek istediği, lüzûmuna inandığı ve her kalpte uyandırmak için yanıp yakıldığı gerçek buydu. İçinde bir sevgi meşalesi uyandırdığı her insanın tâlim ve tedrisini aşkın mâhir ve tecrübeli ellerine bırakmıştır."³⁵ yazmışlardır.

"İbnü'l-Arabî 'Her inananın inancı ile inanan küllî îman sahibidir.' demiştir. Kenan Rifâî bir mektubunda şöyle yazmıştır: 'Ben kendi kendine akıp giden bir pınar gibiyim. Her isteyen benden susuzluğunu giderebilir. Birinin küçük bir kova, birinin büyük bir fıçı veya bir üçüncünün bir fincanla gelmelerinin mesuliyeti bana âit değildir. Ben herkesin bana uzattığı kabı doldururum, fakat herkes benden elindeki kabın istiâb ettiği kadar alır. Kimseye vermeye naz etmem ve birini öbüründen ayırt etmem."³⁶

"Zulüm, bir şeyi kendi mevziine koymamaktır."³⁷ diyerek her işi ehline ve liyâkatlisine bırakmaktan zevk alır.

"1941 yazında, Kenan Rifâî Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel Bey'e 'Beyefendi, nedir bu maârifin hâli, bu nesil nereye gidiyor? Başı boş bırakılmış, faydalı bilgi verilmiyor. Çocuklarımız gayrimillî ve gayriislâmî terbiye ile yetiştiriliyorlar.' deyince, Hasan Âli Bey cevaben, 'Bu nesil böyle gitsin, arkadan gelecek nesli istediğimiz gibi yetiştiririz.' demiş. Buna Kendileri, 'Gelecek nesil, bu neslin devamıdır. Bu nesle öğretilmeyen ondan sonraki nesle nasıl öğretilir? Hiç mâzîsi olmayan istikbâl olur mu? Geçmişten faydalanmayan hiçbir gelecekte hayır gelmez."³⁸ diye karşılık vermiş.

Sâmiha Ayverdi, *Îlâhiyât-ı Ken'ân* kitabının Önsöz'ünde, bu kitap için "Büyük velî Kenan Rifâî Hazretleri'nin kütleleri içine davet ettiği insanlık, İslâm, îman ve ihlâs cennetidir. Her satırında bir hikmet ve irfan çağlayan bu manzum irşadnâme, onun kendini

35 age, ss. 146-147.

36 age, s. 147.

37 age, s. 63.

38 Sâmiha Ayverdi, age, ss. 139-140.

rehber ittihaz eden kimseler için bitip tükenmez bir hazine olarak dünyanın bağına dikilmiş âbidevî bir feyz kal'asıdır.

Bu manzumeleri çevresine bir âbide olarak hediye eden o velînin her nefesi, insanoğluna sırasında sözle, sırasında sazla, bıkip usanmadan çağlayan gibi akmış durmuştur..." takdimini yazmıştır.

Bu âlemde hocası olduğu her talebesinin veya öğrencisinin hâliyle hallenmiş, onların her nefeslerinde velev zâhir velev bâtın ilim tahsilinde onlara yoldaşlığını engin bir muhabbet ve şefkatle yaşatmış ve yaşatmaktadır. O yaşarken devamlı öğretir. Söylediklerini yaşayarak öğreten ve yaşadığını söyleyen bu büyük ve hakîkî Dost daima güvenilen, itimat edilen şahsiyeti ile her an, hayatın içinden verdiği örneklerle terbiye ve irşâda devam etmiş ve etmektedir. O, insanlara beşer sıfatlarından silkinip, Allah'ın lütfettiği insaniyet mertebesine yükselmeleri için rehberlik ederken onların elini tutar ve asla bırakmaz. Elele Hakk'a ve hakîkate yolculukta insanları kendileriyle ve cihan ile barışık, her nefes şükürde, Hz. Peygamber'in ahlâkını yaşayan "kul" olmak idrakine yükseltmek için her dem çalışır, yazar, sazıyla-sözüyle usanmadan söyler, öğretir, kendindeki hazineleri-cevherleri paylaşır.

Kenan Rifâî, "Müsâmaha ve af ahlâkını müdâfaa etmiştir. Onu bu gök kubbenin altında hiçbir fert, kendisine âzamî zararı dokunan kimseler hakkında dahi tek intikam, hınç ve mukabele vaziyetinde görmemiştir. Faraza dedikodudan mı hoşlanmadığını söylemiştir. Yine hiç kimse meclisinde bir tek kişinin çekiştirildiğini işitemiştir.

Haydi onun, başkalarını kınamamanın şuuruna varmış olmasını tabii bulalım. Fakat en ürktüğü ve hoşnutsuzluk duyduğu hareketin, kendi meclisinde bir başkasının kötülenmesine şahit olmasıdır.

İşte Kenan Rifâî, söylediğini işleyen, tâlim ettiğini tatbik eden ve fiilleriyle fikirlerine ihânet etmeyen bir kahraman olduğu için, dâvâsında önüne set çekmek isteyen mihnet ve zahmetleri birer nimet sayıp, düşüncelerindeki vezin, duygularındaki îtidal ve sükûn ile zorluklara şikâyetsizce karşı koymuş, böylece de sağdan soldan dirsek vuran vak'alarla asla sarsılmamış ve adımlarını yaşılatmamıştır."³⁹

39 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 107.

"Şu bir hakîkattir ki, samîmî mutasavvıftan, her devirde, her çeşit devlet sistemi korkmuştur. Görünüşte dine karşı en müsâmahalı olması icap eden teokratik idare bile, dinin esaslarını çok derinden kavramış mutasavvıfa karşı korku ile karışık bir çekingenlik duyar. Bunun için de elinin ve emrinin altında medrese dogmatizmine demir atmış, bir menfaatçi softa sınıfı yetiştirmek ister. Tâ ki vukufu ve serdengeçti din adamları çoğalıp, dini bir istismar mevzûu yapanların menfaatlerini baltalamasın...

Kim bilir Kenan Rifâî de, başını bu meseleye eğdiği bir sırada fikrini şöyle nazmedivermiştir:

*Dinli der dinsiz bize
Levmeder dinsiz bizi
Biz ne ondan bundanız
Hem de ondan bundanız"*⁴⁰

"Mürşidliği ve mürebbîliği ile hiç kimseye 'İnan!' demeyip, 'Düşün!' diyerek ciddi bir tefekkür neticesinde inanıp inanmamayı yine düşünücünün hükmüne bırakması, şahsiyetleri ezmeden yeneden yapılandırışı ile asırların ötesine gayesinin tohumlarını ekmiş ve geleceğe bereketli mahsüller temin etmiştir."⁴¹

Allah'a bizlere bugünleri yaşattığı ve Aşk ile taşan Cemâl'inin Nur'larına şâhitliği nasip ettiği için sonsuz şükür! Emeklerine, emeğinin mahsulü talebelerine, verdikleri sonsuz muhabbet, şefkat ve korunmaya liyakatin niyazı ile hürmetlerimle selâmlarım, efendim.

KAYNAKÇA

Ayverdi, Sâmiha, *Dost*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2013, 6. Baskı.

Ayverdi, Sâmiha; Erol, Safiye; Araz, Nezihe; Huri, Sofi, *Kenan Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2012, 7. Baskı.

Kenan Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2009, 3. Baskı.

40 *age*, s. 109.

41 *age*, s. 150.

4. Oturum

30 Mayıs 2015, Cemal Reşit Rey Konser Salonu, İstanbul

Oturum Başkanı:

Emin Işık, Yrd. Doç. Dr.

Yusuf Ömürlü

ve **Vasfi Emre Ömürlü**, Doç. Dr.

"İlâhiyât-ı Ken'an"

Hakan Alvan

"Kenan Rifâî Hazretleri ve Müzik"

Sadık Yalsızuçanlar

"Kenan Rifâî Hazretleri'nin

İsimlerle Mâcerâsı"

Sunum

Gürbüz Ertürk

"Ümmü Ken'an Dergâhı"

İLÂHIYÂT-I KEN'AN

Yusuf Ömürlü¹

Vasfi Emre Ömürlü, Doç. Dr.²

I. GİRİŞ

Kenan Rifâî Hazretleri, mürşidinin kendisine telkini olan, insanlara ve hatta bütün yaratılmışa, karşılıksız hizmet ve onlarla doğumda, ölümden ve her hâlde bir, beraber olmak düstûru doğrultusunda, her fırsatı ve yöntemi deneyerek, üzerindeki vazifeyi ifâ etmiştir.

- 1 1936'da İstanbul'da doğan Yusuf Ömürlü, Güzel Sanatlar Akademisi'nden Yüksek Mimar olarak mezun olmuştur. Müziğe Arif Sami Toker ile başlamış, 1956-60 yıllarında Üsküdar Musiki Cemiyeti'ne devam etmiştir. 1971'de Münir Nurettin Selçuk, Kemal Batanay ve Vahit Gözkan ile birlikte Kubbealtı Cemiyeti'nde müzik çalışmalarının başlamasına öncülük etmiştir. 1975 senesinde felç geçirmesi üzerine mimarlığı bırakarak yalnız müzik ile uğraşmaya başlamıştır. Toplam 1007 ilâhî, 465 klasik eser, 120 saz eseri, 100 adet Yahya Kemal'in bestelenmiş şiirleri ve 78 adet Kenan Rifâî Hazretleri'nin bestelenmiş eserlerinin notalarını bizzat kendisi yazmıştır. 2007 yılında, içinde 428 adet ilâhî bulunan "Rahmet Peygamberi'ne İlâhiler" isimli kitabı hazırlamıştır. Farklı makamlarda bestelenmiş on adet eseri vardır.
- 2 İstanbul'da 1969 senesinde doğmuş, ilk müzik eğitimini babası bestekâr Yusuf Ömürlü'den almıştır. Ney eğitimine Neyzen Ömer Erdoğan'dan aldığı derslerle lise yıllarında başlamıştır. Üniversitede iken Kenan Rifâî'nin oğlu ve Büyük Hafız Sâmî'nin talebesi Mevlidhan Hafız Kâzım Büyükaksoy'dan cami mûsikisini, özellikle de klâsik mevlid ve kaside icrasını öğrenmiştir. Son zâkirbaşı Selahaddin Demirtaş'tan tekke mûsikisini meşketmiş, bestekâr Cinuçen Tanrıkorur'un çeşitli CD ve TV kayıtlarında solist olarak yer almıştır. İstanbul Radyosu Klâsik Koro ve Tasavvuf Müziği korolarında aktif sanatçı olarak çalışmış, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı korosunda şeflik yapmıştır. Amerika'daki doktora eğitimi sırasında, Duke ve Arkansas üniversitelerindeki konserleri, ayrıca Empire of Sultans seri sergilerinin açılış konserlerinde görev alarak, Amerika'da Türk Klasik ve Tasavvuf müziğinin tanıtımına hizmet etmiştir. Türkiye'de, Lâlezar Topluluğu'nda ve hocası Hafız Kâzım Büyükaksoy'un oğlu Orhan Büyükaksoy'un ve hocası Cemâlnur Sargut'un dahliyle kurulmuş olan Lâ Edri topluluğunda şeflik görevlerini sürdürmektedir. Hâlen Yıldız Teknik Üniversitesi Mekatronik Bölümü öğretim üyesidir.

Zaman, mekân, hâl, anlayış ve genel görüşler ne olursa olsun, o zamanın ve durumun gereği neyi gerektiriyorsa, ona, "Hak'tandır" diye boyun bükerek, bazen sohbet, bazen mûsikî, şarkı, ilâhî, nâ't, bazen de şiir ile Hak ve hakikat yolunu, büyüğe küçüğe, gösterip, uygulamak ameliyesinden hiç vazgeçmemiştir. Kendileri için bunlar birer âlet, fakat esas olan, ahlâk-ı Muhammedî'yi insanlara aşılarmaktır ve bu yolda, yukarıda saydığımız vâsıtaların değeri, ancak amaca başarıyla erdirmeleri ölçüsündedir.

Kendileri, Hazretleri Mevlânâ'nın *Mesnevî'sini*, Kur'ân'ın tefsiridir diyerek ve yine Hazret'in himmetiyle okutmuşlar, vâlideleri Hatice Cenân Sultân'ın ezbere bildikleri *Niyâzî Dîvânî'nı* *Mesnevî'nin* şerhi olarak belirtmişler ve "Biz de onun lübbünü *İlâhiyât-ı Ken'an*'da yaptık." buyurmuşlardır. Bütün tasavvufî umdelerin, hakîkatte, özünü içeren *İlâhiyât-ı Ken'an*, başta Kenân Rifâî Hazretleri olmak üzere pek çok kişi tarafından bestelenmiştir ki, bunların bazıları Kendileri'nin aşkın sevgisinin anlık zuhuru olarak, usûlden, makamdan münezzehe, fakat kimisi de mûsikî olarak da yüksek seviyeli eserlerdir. Hak ve hakîkatin Kendileri'nin aynasından yansıması olan bu güfteler, yine, kimi zaman kıyıda köşede kalmış, nadide makamların elbisesini giymişler, ve bu özellikleriyle başka kitaplarda da yer bulmuşlardır. Özellikle dinî eser formlarında çok kullanılmayan, Büzürg, Şeref-i Hamîdî, Irak, Hisar-Büselik, Sabâ Zemzeme, Rast-ı Cedîd, Ferahnakaşîran, Ferahfezâ eserler bu minvâl bestelerdir.

II. KENAN RİFÂÎ VE İLÂHİYÂT-I KEN'AN

Kenân Rifâî Hazretleri hem güftekar hem de bestekar olarak, Hak'tan aldığı halka, hem şiirleriyle hem de bunların besteleriyle ve her yolla iletmış bir sultandır. Her vâsıtayı kullanmak şartıyla, üstüne emânet, irşad vazifesini ifâ etmeye çalışmıştır. Onun bir ânını bile mâlâyânî ile geçirmediğinin bir delili olarak, mahdûmu Hafız Kâzım Büyükkaksoy'un Yusuf Ömürlü'nün evine yaptığı haftalık, mûtat pazartesi ziyâretlerinde, ya hâtıralar, ya sohbet, yahut ilâhî meşki ile vakti zâyî etmediği bilinmektedir. Kenân Rifâî Hazretleri de hem keman, hem piyano çalan ve hem de ney üfleyen bir mûsikîşinas olarak, vaktini mûsikî, şiir, sohbet, vb. Hakk'a vuslatı

kolaylaştırıcı vâsıtalarla değerlendirmiştir. Hatta, ziyârete gittiği bir dergâhta, şeyhlerin hanımlarının yaptığı yemekleri öven uzun muhabbetlerine mukâbil, açmaya çalıştığı Hak kelâmına karşılık görememesi neticesinde, yavaşça o mekândan ayrıldığı da mâlumdur.

Kenan Rifâî Hazretleri'nin ihvânına olan alâkası ve onları irşadda gösterdiği gayret, kimsenin inkâr edemeyeceği bir olgudur. Meşkûre Sargut Anne'mizin anlattıkları, "Kendilerinin Hazreti Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden derleyip el yazılarıyla sabah namazından sonra kaleme aldıkları tomarlar"dan anlaşılacağı gibi, yine farklı mevzûlarda yazdıkları şiirler ve bunların farklı makamlardaki tezâhürleri hep farklılıklara hitap eden bir koku mâhiyetinde gibidir. Hazreti Peygamber için yazılmış nâ'tlar, Ehl-i Beyt ve Kerbelâ hâdisesi ve Muharrem ilâhîleri, başta Ahmed er-Rifâî Hazretleri olmak üzere, pîrân-ı güzeşteğân efendilerimize medhiyeler, hususen Hazreti Hatîce (r.a) Anne'mize yazılmış medhiye ve aşk, dervişlik, hamdiye gibi farklı hususlarda pek çok manzûmeler zuhura getirdiklerini biliyoruz. Meselâ, Hazreti Sümbül Sinan, Hazreti Merkez Muslihiddin ve Ethem Şah Hazretleri için doğrudan medhiyeleri³ mevcuttur. Bu özel ve yegâne denebilecek güfteleri, yine nadide makamlarla süslemek sûretiyle hoş bir tevâfuk zuhura gelmiştir. *İlâhiyât-ı Ken'an*'da kullanılan bazı makamlar hakîkaten örneğine az rastlanır mâhiyettedir ki, Şeref-i Hamîdî, Irak, Hüseyinî Bûselik, Büzürg bunlardandır.

Hazreti Kenan'ın şiirlerini en fazla besteleyen İzzettin Hümâyî Bey, aynı zamanda, bütün dervişleri ile kendisine intisap eden, Şeyh Bahreddin Efendi'nin de kardeşi, Hafız Kâzım Büyükkasoy'un tekke mûsikîsi hocası ve mevlithan/kasidehan Osman Elçi oğlu'nun da amcasıdır. Neyzen Necip Dede, Muallim Kâzım Bey, Cinuçen Tanrıkorur, Özcan Ergiydiren, Tekin Uğurel yanında,

3 Bir dipnot olarak şu hâtırayı da aktarmak da fayda görüyoruz ki: "Hz. Merkez ve Hz. Sümbül Sinan efendilerimize yapılan medhiyelere (Bunlar hat levhaları olarak Hazretlerin huzurunda, türbelerinde bulunmaktadır) mukabil, Hz. Ümmî Sinan, mânâda Hz. Ken'an'a hitâben, yazılan medhiyeleri kast ederek, kendisine bir şey yazılmadığına sitem etmişler. Hz. Ken'an da, 'Kendisinin sultanın emrinde olduklarını ve ne emir buyururlarsa, hazır olduklarını' belirtmişler. Hz. Ümmî Sinan ise 'Öyle şatafatlı şiirler istemediklerini, sadece üç tane Allah (c.c), üç Muhammed (s.a.s) ve altında, 'Yâ Hazret-i Ümmî Sinan, Ken'an Cemâlüllah' istediklerini' belirtmişler. Bu yazı hâlen Ümmî Sinan Hazretleri'nin türbesinde durmaktadır ve Y. Mimar Aydın Yüksel de, ayrıca bir tane Hafız Kâzım Büyükkasoy'a yazmışlardır."

Yusuf Ömürlü, 1922 basımı orijinal *Îlâhiyât-ı Ken'an*'da bulunmayan, kendisine Kenan Rifâî Hazretleri'nin kızı Kâinat Büyükkaksoy tarafından verilen özel güfteleri bestelemiştir.

Hüseyinî Bûselik makamında:

*Can mısın cânân mısın, sayyâd-ı bî-âmân mısın?
Söyle dilber yoksa sen bir âteş-i sûzân mısın?
Kalb-i uşşâka senin bir gamzen âteşler saçar
Söyle Allah aşkına sen Yûsuf-ı Ken'an mısın?*

Evcârâ makamında:

*Lûtf u ihsân ile cânân bendeni yâd eyledin
Yûsuf-istân-ı cemâlinde onu şâd eyledin
Her tecellî-i visâlin nûra gark etti beni
Kalb-i sûzânımda Beytullâh'ı bünyâd eyledin*

Hicaz makamında:

*Ağlamakla tayyetersin menzil-i maksûdunu
Gözyaşından abdest al da gözle gör mâbûdunu
Benliğin dâvâsını terk eyle gafletten çekil
Âşık ol Ken'an dilersen görmeye mâşûkunu*

Hazreti Kenan'ın en büyük özelliklerinden biri şiir kaleme almaları yanında, aynı zamanda bestekâr ve sâzende olmalarıdır. Dolayısıyla, şiir-usûl-makam-beste uyumu konusunda ve bunlarla beraber icrayı da düşünebiliyor olmak, bestelerin kalitesi için çok önemli bir husustur. Zîra şiiri kudretli ve etkili kaleme almak bir yana, güfteye beste-makam-usûlün uyum içinde oturtulması çok zordur.⁴

Hazreti Kenan'ın Peygamber Efendimiz için yazdığı nâ'lar, huzurda yazılmış hissi uyandırır.

*Firkatin nâriyle yandım yâ Habîballah, meded!
Kalmadı sabr ü tehammül, bî-karâr oldum meded!
Âşıkâ derman da, can da, dâimâ aşkın yeter!
Dilde gözde yâ Resûlâllah hayâlidir meded!*

4 "The Harmony Between The Poet And The Composer", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, cilt: 6, sayı: 3, 2011, ss. 329-354.

*Çok günâhım gerçi, affetmek de şânındır, meded!
Maksadım âh ü figandan bir cemâlidir, meded!
Dil-fikârım, derdmendim, kıl mürüvvet sen şehâ!
Ken'an'ı ihyâ eden ancak visâlindir, meded!*

Bu aşkî nâ'tın, Kendileri ve Zeki Altın tarafından bestelenmiş, sırasıyla Sabâ ve Hüzzam, iki nadide bestesi olduğu gibi, kaside olarak da sıklıkla okunduğu bilinmektedir. Hazreti Kenan'ın, bu dünya hayatındaki son demlerinde, hasta yataklarında, Konak'ta okuttukları mevlid esnasında, mahdûmu Hafız Mevlidhan Kâzım Büyükkaksoy tarafından okunan bu kasideye mukâbil, Kendileri'nin gözyaşlarıyla, âh ederek, hasretlerini izhar ettikleri, çok âşıkları kızı Aliye Anne'nin ise, Kâzım Bey'in kürsüsünün önüne gelerek, "Sus be çocuk!" diye kürsüye vurarak, buna sebep olduğundan dolayı sitem edip hemen akabinde, yaptığı karşısında utanarak uzaklaştıklarını biliyoruz. Kâzım Bey'in bir an duraklamadan sonra, Kenan Rifâî Hazretleri'nin, bitkin, "Devam et Kâzım!" diyerek kasideyi bitirmesini istedikleri de mâlumdur.

Yukarıda bahsedilen, şiir-beste-makam-usûl uyumu veya şiirin besteyle uyumlu olmasını ifâde eden prozodik kurallara uyumluluk yönünden, diğer çoğu bestelerinde olduğu gibi, bu nâ'tte de, uyum had safhadadır. Güfte ön planda ve beste onu tamamlayıcı yönde, fakat etkileyicidir.

Yine, Nihâvend makamında, Kenan Rifâî Hazretleri'nin bestelediği muhteşem bir ilâhî olarak, Kendileri'nin hem güfte hem beste olarak Resûlullah (s.a.s) Efendimiz'e muhabbetlerini gösteren bir eser var ki,

*Ey Habîb-i Zülcelâl mâşûk-ı Rabb-i Kibriyâ!
Sensin ancak, padişâh-ı â'zamı her dü serâ!
Lâ-yuad isyân ile geldim huzûra pür-hicâb!
Kıl şefâat, merhamet, mahbûb-i yektâ-yı Hudâ!
Bâis-i tekvin-i âlem sensin, ey şâh-ı celîl!
Rahmeten-li'l-âlemînsin, bendeni etme hacîl!
Bâb-ı lutfunda senin yok benden âsî bir kulun
Ken'an'ın isyânı çoksa, lutfuna nisbet kalîl!*

Bu eserde de Hazreti Kenan'ın aruz vezni ile yazdıkları güfteye, yine kendi bestelerini görmekteyiz ki bestekâr olarak da kudretlerini gösteren bir eserdir.

Bunun yanında, Hazreti Kenan'ın usûlden nisbeten bağımsız, aşkî, serbest forma yakın bestelediği eserler de vardır. Meselâ, Rast makamında "Garib âvâre bîçâre, aradım derdime çâre", Hüz zam "Ateş-i aşkınla yandım", yine Hüz zam "Allah'ım, Peygamber'e hem âline ey salât" ilâhîleri, bu minvâl eserlerdir.

Yine, hususen, Hazreti Kenan'ın vâlideleri, Vâlide Sultan Hatice Cenân Hazretleri'nin "Benim derdim yamandır, kim bana hemderd olur bilmem" güftesi de *Îlâhiyât-ı Ken'an* içinde yerini bulmuştur. Vâlide Sultan Hazretleri'nin âlem-i cemâle yürümesi ve O'na olan hasretlerini ifâde ettikleri, "Ümmü Ken'an, oldu gözlerden nihân" güftesi, Şeref-i Hamidî makamında, yine Kendileri tarafından bestelenmiş, "Allah'ımın ey sevgilisi, vâlid-i Kenan, mahbûb-i Yezdân" mersiyesi ise bestelenmemiştir.

III. İLÂHİYÂT-I KEN'AN'DA FARKLI BASIMLAR

Kenan Rifâî Hazretleri'nin ilâhî neşvesini aksettiren şiirlerinin toplandığı *Îlâhiyât-ı Ken'an*, farklı vesileler ve şekillerde vücut bulmuştur ki, bunların ilki, damatları Ziyâ Cemâl Bey'in dahliyle basılan eski Türkçe, içinde başka tekke ilâhîlerinin de bulunduğu bir basımdır ve 1922 senesi tarihlidir. Bu kitapta, bütün ilâhîler olmadığı gibi, ayrıca nota yazım tarzı, eski usûl, günümüz notasyonundan biraz farklar içeren bir gösterimdir. Yani, meselâ ârızasız si sesi günümüzde Bûselik perdesine karşılık gelirken, Dârü'l-Elhân Külliyyâtı ve *Îlâhiyât-ı Ken'an*'ın bu ilk baskısı olan eski Türkçe eserde, Segâh perdesine karşılık gelmektedir. Bahsedildiği gibi, şugûl ve ilâhî formunda farklı tekke ilâhîleri de dervişlere bilgi ve destek olması açısından, muhtemelen, bu eser içine dahil edilmiştir. Kenan Rifâî Hazretleri'nin bestelenmemiş ilâhîleri de yine güfte olarak bu kitapta bulunmaktadır.

Yusuf Ömürlü'nün, *Îlâhiyât-ı Ken'an*'ın ikinci, üçüncü ve dördüncü baskılarını kaleme almasında, tabiidir ki Sâmiha Anne'nin dahli ve sevki vardır. Yusuf Ömürlü'nün meşreben Sâmiha Anne'ye olan düşkün bağılılığı neticesinde, fikir safhasından basım safhasına kadar, Sâmiha Anne'nin, bu hazırlığın fikrî annesi olduğunu söyle-

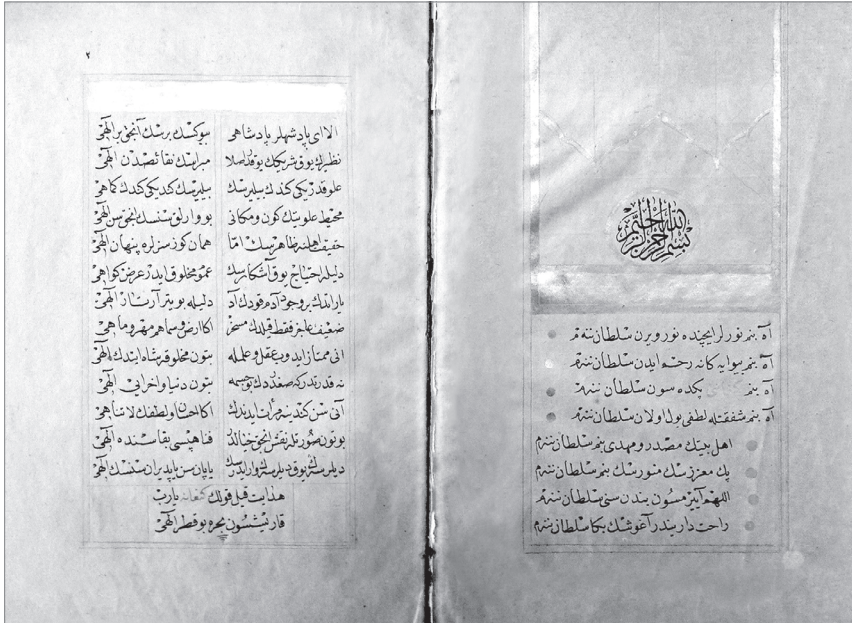
mek gerekir. Hazreti Kenan'ın ilâhîlerini toplayan bu eserler, bir evvelki baskının bitmesi neticesinde tashih göyerek yeniden basım şeklinde kaleme alınmışlardır. 1974, 1988 ve 2014 senelerinde olmak üzere belli tashihler göyerek yeniden basılmışlardır.

İlâhiyât-ı Ken'an'ın Notalı Farklı Basımları

İlâhiyât-ı Ken'an'ın dergâhta nasıl meşkedildiği konusunda elimize bilgi ulaşmamış olsa da, Kendileri'nin halîfeleri ve devrinin en kudretli hattatı olan Hattat Aziz Efendi'nin, yazma olarak hazırladığı ve fakat basılmamış olan *İlâhiyât-ı Ken'an* defteri günümüze ulaşmıştır.

Hattat Aziz Efendi'nin İlâhiyât-ı Ken'an Defteri

IV. DERGÂH-I ŞERÎF’TE MÛSİKÎ

Yusuf Ömürlü, Ekrem Hakkı Ayverdi’nin maddî ve Sâmiha Ayverdi’nin mânevî destek ve teşviki ile başladığı *Îlâhiyât-ı Ken’an*’ın yazımı yolunda, Hazreti Kenan’ın ihvânına Akademi’de dâhil olduktan beri, hâl ve meşkettiği bütün ilâhîleri toparlamak yoluna gitmiştir. Bu yolda, Hazreti Kenan’ın Fatma Mâhire Hanım’dan olan oğulları, Hafız Sâmi’nin talebesi, Hafız Kâzım Büyükkaksoy’un ve Güzide Vâlide’den olan kızları Kâinat Büyükkaksoy’un büyük teşvik ve yardımlarını görmüşlerdir. Gerek Hafız Kâzım Büyükkaksoy’dan gerek Kâinat Büyükkaksoy’dan eserler meşkedilmiş, defalarca okutulmuş ve eserler kaleme alınarak, kendilerine kontrol ettirilmiştir. Tabiidir ki, meşk silsilesinde bütün eserlerin iki kaynaktan da birebir aynı şekilde gelmesi mümkün değildir. Notaya alınan eserlerde, azâmi dikkat ve edeb dâhilinde Hazreti Kenan’ın bu iki evlâdının onayı gözetilmiştir.

Kenan Rifâî Hazretleri’nin Hak’tan geleni Hak bildiğini aksettiren şu vak’a, Ümmü Ken’an Tekkesi’nin sırlanışının Hazreti Kenan tarafından nasıl hoşlukla kabul edildiğini göstermesi açısından önemlidir:

Kenan Rifâî Hazretleri, 1930 Şubatında bir gün Bâyezit Câmii’nde, Topkapı Mevlevihânesi Şeyhi Bakî Efendi’ye tesadüf eder. Ayaküstü konuşmada Bakî Efendi, sözü dergâhların kapatılmış olması teessürüne intikal ettirip:

"Bir zamanlar nây-ı Mevlânâ ile demsâz idik/Şimdi olduk mâ-şaaallah bir düdük!"

der ve şu cevabı alır:

"Niçin düdük olalım? Neysek yine oyuz, erenler! Evvelce, zâhir tekkesinde demsâz idik; şimdi kalp tekkesinde dilsâsız. Allah böyle istemiş, böyle yapmış. Mâdemki ondan geliyor, hepsi hoş. Düdük olmaya bir sebep yok ki... Şimdi ten tekke oldu; gönül de makam, yine kalpler cemâl nuriyle doldu.

Mescid ü meyhânedede,

Kâbe’de, büthânedede,

Hânedede, vîrânedede,

Çağırırım dost, dost.¹⁵

5 Sâmiha Ayverdi, Safiye Erol, Nezihe Araz, Sofi Huri, *Kenan Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, İstanbul: Hülbe Yay., 1983.

Hazreti Kenan'ın kalp hoşluğuyla kabul ettiği bu zuhurat aslında mûsikî yönünden önemli bir dönüşüme ve bir yerde büyük bir kayba da işaret etmektedir. Altay Dergâh-ı Şerîfi, zamanının önemli tekkelerinden biri olmakla, devlet erkânı, şeyhler, şeyhülislâmların da uğrak yeri olarak bilinmektedir. Bunun yanında, mûsikînin de en nadide örneklerinin burada verildiği, nakledilen hâtıralardan bilinmektedir.⁶

"Kitapçı Selâhattin Demirtaş (Salâhî Dede) merhum ki tekke mûsikîsinin son devir pîri, devrin 'Dede'si (İsmail Dede Efendi) olarak vafedilmiş bir zattır. Tekkeler 1925 senesinde sırlanana kadar 6-12 yaşları arasında, babası zâkirbaşı Demirtaş Hüsâmeddin Efendi ile her gece bir veya iki tekkede zikre gitmekte ve Perşembe geceleri de bazen Altay Dergâh-ı Şerîfi'ni ziyaret etmektedirler. Salâhî Dede'den naklen, kendisinin bu devamı sırasında zikir mûsikîsinin bütün inceliklerini, makam, usûl bilgilerini o yaşta kavramıştır. Aynı zamanda kendisinin tâbiriyle, Altay Dergâh-ı Şerîfi zâkirbaşısı Yaşar Efendi gibi zikir açan bir kimseye rastlamadığını belirtmektedir."

Buradan hareketle Ümmü Ken'an hankâhının mûsikî yönüyle de çok seviyeli bir dergâh olduğu anlaşılmaktadır. Bu sefer, Hafız Kâzım Büyükkaksoy'dan naklen, kendisiyle Hafız Sâmi arasında geçen bir hâdise, Ümmü Ken'an tekkesindeki mûsikî silsilesini anlamak açısından önem arz etmektedir:

"Hafız Sâmi (Ünokur) merhum, bir gün öğrencisi Kâzım Büyükkaksoy'u görmek üzere, dergâha gelir ve içeride zikir edâ olunmaktadır. Dergâhın sofasında, hemen zikir meydanının dışında bekler ve içeri haber gönderir. O sıralar ruhen bazı sıkıntılar yaşamaktadır. Meydan sahibi olarak, postnişin Kenan Rifâî Hazretleri'ne meydancıbaşı⁷ haber eder ve Hazreti Kenan'da oğlu Kâzım Bey'i çağırarak, "Oğlum, hocan gelmiş. İçeri çağır da, ona şifâ niyetine okuyalım ve Allah'ın izniyle şifâ bulsun." der. Kâzım Büyükkaksoy, büyük bir sevinçle, hocasının şifâsına vesile olacağını düşünerek dışarı çıkar ve hocası Hâfız Sâmi'yi başını

6 Kitapçı Selâhattin Bey, Salâhî Dede, "Özel Sohbet".

7 Zikir meydanında, edeben hiç kimsenin serbest hareket izni olmadığından, ihtiyaçları suhûlet ve edeble halleden kişi, meydanda yetkide dördüncü kişi (1. Postnişin, 2. Zâkirbaşı, 3. Zikir Reisi, 4. Meydancıbaşı).

dergâh duvarına dayamış, zikrin haşyetiyle, kendinden geçmiş olarak görür ve yanına giderek, "Hocam, müjdeler olsun. İçeri teşrif buyurursanız, şeyhimiz sizi davet buyurdular ve Allah'ın izniyle, sizin şifânız için okuyacaklarını belirttiler." der. Hâfız Sâmî'de küçük Kâzım'ın yanağını okşayarak, birazdan içeri geleceğini söyleyerek, onu içeri gönderir. Ama bekledikleri halde zikrin sonuna kadar kimse içeri gelmez. Zikr-i şerîfin nihâyetinde dışarı çıkan Kâzım Bey, dergâhın paşmakçıbaşısına⁸ ne olduğunu sorar ve Hocasının paşmakçıbaşına, o devrin yüklü bir miktarı olarak, bir mecdiye vererek, çıktığı cevabını alır."

V. İLÂHİYÂT-I KEN'AN İLÂHÎLERİNDE TAVIR

Dinî mûsikîde tekke ve câmi mûsikîsi tavrı ve formlarından hep bahsedilmektedir. Tekkede zikir öncelikli amaç olduğundan, mûsikî de, zikrin ihtiyaç duyduğu formlar etrafında şekillenmektedir. Yani daha çok cumhur ilâhî, ilâhî, şugûl, münâcat, durak formunda ve düyek, sofyan ve serbest usûllerde eserler okunmaktadır. Halbuki, câmide kullanılan formlar ve icra ise farklıdır. Tekke formunun, zikrin hareketlerini destekler tarzda hareketli ve sallı, câmi formunun ise câminin serbest formlarına yakın daha ağıdalı icrayı gerektirdiği söylenebilir. Tabii, tekkelerin sırlanması ve zikrin yasaklanmasının ardından, Ümmü Ken'an Dergâhı'nda da, polis sıkı tâkibi ve Hazreti Kenan'ın ulûl-i emr sayarak, bu emirleri harfiyyen tâkibi sonucunda, zikir ve icrası mümkün olmuyordu. Dolayısıyla, burada *İlâhiyât-ı Ken'an*'ın günümüze akseden icrasının, biraz daha câmi mûsikîsine yakın olduğunu söyleyebiliriz. Zîra, zikir unsurları olan ritmik nağmeler çoğu eser icrasında kullanılmamaktadır. En azından, Hazreti Kenan'ın eski ihvânından meşkedilen tarzda, daha çok câmi mûsikîsine yakınlık hissedilmektedir. Meselâ,

Beyâtî	– Devredip gelmiş cihana devrini itmâm için
Evc	– Aleyke sallâllah
Hicazkâr	– Teni âdemdeki cân bil ki edebdir
Hisarbûselik	– Gel ey derviş, seninle sözleşelim
Hüzzam	– Soyun vâırından ârından

8 Dergâha gelenlerin ayakkabılarını istifleyip, gidenlere de ayakkabılarını veren kişi.

Mahur – Nokta-i şems-i hakikat

Nikriz – Selâmet her dü âlemde

ilâhîleri zikir içinde okunabilecek ilâhîler olarak zikredilebilir ama geriye kalan 80 küsur eser, nisbeten daha ağır formda, aşkî bes-telenmiş, asgarîsi serbest formda okunan eserlerdir ve zikir içinde okunmaları, ritim nosyonu zayıf olduğundan, çok uygun değildir. Bunu, tekkelerin sırlanması sonrası, Ümmü Ken'an Dergâhı'nda eserlerin icrasının zikir tavrında okunmayışına bağlayabiliriz.

VI. YUSUF ÖMÜRLÜ VE *İLÂHİYÂT-I KEN'AN*

Yusuf Ömürlü, kendisini Kenan Rifâî yolunda hizmete vesile kıla-cak şekilde, hayatında olayların vukû bulduğunu belirtmektedir. Mûsikî ile ilk ünsiyeti, akademiye girişi, akademide Sâmiha Ayver-di ihvânının kendisini buluşu ve seçişi, akabinde ihvan ile Konya seyahatları, meşkler, zikirler, Kubbealtı'nın kuruluşu ve oradaki mûsikî mesailer ve *Îlâhiyât-ı Ken'an* ve Abdülkâdir Töre/Alî Rıza Şengel külliyatlarının hazırlanışı... Her şey sanki kendisini Sâmi-ha Ayverdi'ye, oradan da Kenan Rifâî'ye hizmete yöneltmiştir. Bu kendisi için en büyük şükür vesilesidir.

Aslen Mimar Sinan Üniversitesi'nden mezun olarak, yüksek mi-mar derecesi almış olan Yusuf Ömürlü, Akademi'deki merhum Er-han Altıntaş gibi, Sâmiha Ayverdi evlâtlarının kendisini seçişiyle, kendisini Kenan Rifâî evlâtlarına mûsikî hocası olarak bulmuştur. Erhan Altıntaş, bu konudaki gayretini not defterine yazdığı "Yusuf kazanılacak!" notuyla anlatmıştır.⁹

İhvanla, hemen her toplantılarında, *Îlâhiyât-ı Ken'an*'dan ilâhî-ler okumaktaydılar ama ellerinde sadece güfteler vardı. İzzettin Hümâyî Bey'in yazdığı kitap da vardı fakat daha çok meşk usûlü ile eserleri geçmeyi tercih ediyorlardı. Zaten, notalarında yanlış-lıklar içerdiğini farketmişlerdi. Bu sebepten herkes bildiği üzere ilâhîleri icra etmekteydi. Yusuf Ömürlü, böylesine güzel ilâhîlerin, yanlış okunmasını istemiyordu ve İzzeddin Hümâyî Bey'in notala-rını esas alarak ilk *Îlâhiyât-ı Ken'an* çalışmalarına başlamıştır. Ar-dından ise, yukarıda bahsedildiği üzere, Hafız Kâzım Büyükkaksoy

9 Erhan Altıntaş ile özel sohbetlerden.

ve Kâinat Büyükaksoy gibi İlâhiyât'taki eserleri en iyi bilen Hazreti Kenan'ın iki evlâdından hareketle tashihler yapmıştır. Yine, Yusuf Ömürlü, Kenan Rifâî Hazretleri'nin torunu Ayşegül Kaytaç'dan da çok istifâde ettiğini belirtmektedir. Bu çalışmalar neticesinde, Kenan Rifâî Hazretleri'nin nasıl kudretli bir bestekâr olduğunu da müşâhede ettiğini belirtmektedir.

Yusuf Ömürlü'ye göre *İlâhiyât-ı Ken'an*'daki besteler sonsuza kadar okunacak, dinlenecek, manzumeler unutulmadan ezbere söylenecektir. Zîra, Sâmiha Anne'nin *İlâhiyât-ı Ken'an*'ın son iki paragrafına yazdığı şu cümleler çok önemlidir:

"Elinizde bulunan kitap, o büyük velî Kenan Rifâî Hazretleri'nin kütleleri içine davet ettiği insanlık, İslâm, îman ve ihlâs cennetidir.

Her satırında bir hikmet ve irfan çağlayan bu manzum irşadnâme, onun kendini rehber ittihaz eden kimseler için bitip tükenmez bir hazine olarak dünyanın bağrına dikilmiş âbidevî bir feyz kal'asıdır.

Bu manzumeleri çevresine bir âbide olarak hediye eden o velînin her nefesi, insanoğluna sırasında sözle, sırasında sazla, bıkıp usanmadan çağlayan gibi akmış durmuştur vesselâm."¹⁰

KENAN RİFÂÎ HAZRETLERİ VE MÜZİK

Hakan Alvan¹

Kenan Rifâî Hazretleri 1867’de Selânik’te doğdu. Babası Filibe Hanedanı’ndan Abdülhalim Bey, annesi Hatice Cenan Hanım’dır. Küçük yaşlarında ailesiyle İstanbul’a geldi Galatasaray Sultânîsi’ni bitirdikten sonra Hukuk Fakültesi’ne girdi. On dokuz yaşında Balıkesir İdâdîsi Müdürlüğü’ne tayin oldu. Buradaki görevi sırasında, uzun yıllar önce bîat ettiği annesinin de şeyhi olan Edhem Efendi’nin teşvikiyle mûsikî dersleri aldı, ney üflemeyi öğrendi. Balıkesir’den sonra sırasıyla Adana, Manastır, Kosova, Üsküp ve Trabzon maârif müdürlükleri görevlerinde bulundu. Bu görevleri sırasında çocukların ve gençlerin müzikle ilgilenmeleri konusunda faaliyetler yaptı.

Aldığı mânevî bir işaretle Medine-i Münevvere’ye tayinini istedi. İki yıl sonra ataması yapıldı. Medine-i Münevvere’deki görevi sı-

1 1970 yılında Sakarya’da doğan sanatçı konservatuar eğitimini aynı şehirde tamamladı. Bu okulda Klasik Türk müziğinin büyük üstadlarından Bekir Sıtkı Sezgin, Neyzen Ümit Gürelman, Haydar Sanal gibi sanatçılardan ders aldı. Mustafa Hakan Alvan, daha sonra İstanbul Üniversitesi Konservatuvarı’nda, TRT İstanbul Radyosu’nda neyzen olarak görev yaptı. Sanatçı 1991’de T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Tarihi Türk Müziği Topluluğu’na girdi. Bu toplulukta tasavvuf müziğinin önemli isimlerinden Ahmet Özhan’la çalışmaya başladı. Bu yıllarda tasavvuf kültürünün yaşatılması ve dünyaya tanıtılmasında büyük katkısı olan Safer Dal Beyefendinin teşvikleriyle tasavvuf müziği dalında beste çalışmalarına başladı. Bu alanda klasik ve postmodern eserler vücuda getirdi. Bunlar arasında, Manisalı Ahmet Şemseddin Marmaravi’nin "Câmiü'l-Esrâr" adlı Mesnevisinden "Hikmet" ve Mevlevî şairlerin şiirlerinden oluşan "Nevniyâz" adlı kompozisyonları sayılabilir. Tasavvuf müziği sahasında yüzü aşkın eseri bulunan Mustafa Hakan Alvan hâlen T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Tarihi Türk Müziği Topluluğu’nda görev yapmaktadır. Sanatçı bu toplulukla birlikte dünyanın birçok ülkesinde yüzü aşkın konser vermiştir. Sanatçı Boğaziçi Üniversitesi Türk Müziği Kulübü yanında Tasavvuf Müziği Vakfı gibi sivil toplum kurumlarında verdiği ney dersleriyle gençlere bu kültürü aktarmaya çalışmaktadır. Eski Türk Edebiyatı öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr.Türkan Alvan’la evli olan sanatçı iki çocuk babasıdır.

rasında yine bir emr-i mânevî ile Şeyh Hamza Rifâî'ye intisap etti. Kısa bir süre sonra bu zattan, insanlara mürşitlik yapma konusunda icâzet aldı. Bu arada çocukların eğitiminde müziğin önemini bildiği için Ravza-yı Mutahhara'da çocuklardan oluşan bir koro kurdu, burada çocuklara ilâhîler okuttu. Onun bu uygulamasını doğru bulmayan harem görevlilerinden Akkaş Hafız ismindeki zat içten içe Kenan Efendi'ye buğz ediyor, "Ravza'da salavattan başka bir şey okunmazken bu maârif müdürü ilâhî okuma işini de nerden çıkarttı?" diyordu. Bu zat bir gün Ravza-yı Mutahhara'da Kenan Efendi'nin yanına gelerek kendisini affetmesini istedi. Kenan Efendi şaşırıp sebebini sordu. O vakit Akkaş Hafız "Bendeniz size Peygamberimiz'in huzurunda çocuklara ilâhî okutmanızdan dolayı buğz eder dururdum, dün gece Fahr-i Kâinat Efendimiz rüyamda bana 'Kenan Efendi'nin işine niye karışyorsun?' diye ikaz buyurdular. O yüzden sizden özür dilerim." dedi.

Kenan Efendi bu dönemde tasavvufî hissiyatını şiirlerle anlatmaya başlamıştı. Bunlarında bazılarını besteleyerek çocuklara meşk ediyordu. Bir süre sonra İstanbul'a tayini çıktı. Fatih'te yaptırdığı dergâhında irşat faaliyetleri yanında Maârif Vekâleti'ndeki eğitimcilik görevine de devam etti. Dergâhında Rifâî yolunun erkânının yanında, *Mesnevî* dersleri de verdi. Bazı günler kendisi ney üfler, *Mesnevî* sohbetine öyle başlardı. Bu dönemde de şiir yazmaya ve beste yapmaya devam etti. Çünkü insanların ruh dünyasına şiir ve müzikle daha kolay ulaşılabileceğini biliyordu. Birçok büyük hakikatlerin estetik yöntemlerle insanlara aktarılması kadîm zamanlardan beri uygulanan bir yoldu. Bir gün kendisine çalgı eşliğinde ilâhî okumanın bir sakıncası var mı? şeklindeki soruya, "Ud, keman ne diyor? Allah, diyor. Allah demek neden hatâ olsun?" şeklinde cevap vermiştir. Kenan Efendi'nin dergâh şeyhliği yaptığı bu dönemdeki besteleri daha çok tarîkat âyinine kullanılmak üzere yapılmıştır. Bazıları zikir sırasında okunan ritmik ilâhîler, bazıları ise zikrullahın arasında, dinlenme sırasında okunan ve ritmik yapısı zikir yapmaya uygun olmayan, adına "Cumhur İlâhî" denilen bestelerdir.

Kenan Efendi'nin dergâhı o dönemin birçok bestekârının uğradığı bir sanat merkeziydi (Necip Dede, İzzeddin Hümâyî Bey, Kazım Uz Bey vb.). Necip Dede ve İzzeddin Hümâyî Bey Kenan Efen-

di'nin müritlerinden olup sırayla dergâhın zâkirbaşılık görevini de yapmışlardır. Bilhassa İzzeddin Hümâyî Bey Kenan Efendi'nin en çok şiirini besteleyen kişidir. Efendi'nin hayatına bakıldığında moderniteyle geleneğin çok uyumlu bir birlikteliği görülür. Kendisi bunu irşat tarzında da ortaya koymuştur. İşte İzzeddin Hümâyî Bey'in bestelerindeki melodik yapı da aynı mürşidinin tarzı gibi yeni ile geleneğin çok güzel bir uyumudur. İzzeddin Hümâyî Bey'in bestelerini dinleyen birisi onda Kenan Efendi'nin gönlünün sesini yansıttığını hisseder. Örnek olarak hicazkâr "Bir nokta idim kıldı beni kamet-i tubâ" verilebilir. 1925'te tekkelerin kapatılmasından sonra Kenan Efendi, evindeki sohbetlerde sevenleriyle bir arada olmuş ve irşat faaliyetlerini bu şekilde devam ettirmiştir. Bu dönemde de mûsikî onun insanları irşat ediciliğine vesile olmaya devam etti. Bu dönemdeki besteleri daha çok serbest tarzdaki eserleridir.

Özet olarak Kenan Efendi'nin mûsikîşinaslık yönü iki başlıkta toplanabilir

1. Sâzendeliği.
2. Bestekârlığı.

Sâzende olarak iyi bir neyzen, amatör seviyede kemânî ve piyanist olduğu söylenebilir. Bestekârlığı ise üç başlıkta toplanır:

a. Çocuklara tasavvuf kültürünü aşlamak maksadıyla yaptığı besteler.

Güftesi İmam Busûrî'ye âit rast şuûl: "*Mevlâ'ya sallı vesellim*" adlı eseri vb.

b. Tekke şeyhliği döneminde zikrullahta kullanılmak üzere yaptığı besteler.

Güftesi ve bestesi kendisine âit hicazkâr zikir ilâhîsi: "*Rifâî Seyyid Ahmed'dir figânım*"

Güftesi ve bestesi kendisine âit nihavend cumhur ilâhîsi "*Âdem'in âdemliği irfân iledir*" vb.

c. Dergâhların kapatılmasından sonra sohbetlerini tamamlayıcı tarzda yaptığı besteler.

Güftesi ve bestesi kendisine âit rast ilâhîsi: "*Garib âvâre bîçâre, aradım derdime çâre*" vb.

"Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş." Kenan Efendi bu kubbede hoş bir sadâ bırakan güzel insanlardandı. Onun sadâsını, gönül derdini duyana ve duyurana aşk olsun!

KAYNAKÇA

Ayverdi, Sâmiha; Erol, Safiye; Araz, Nezihe; Huri, Sofi, *Kenan Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2003, 5. Baskı.

Binark, İsmet, *Dost Kapısı*, İstanbul: Cenan Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, 2005.

Gümüş, Yüce, *Kenan Büyükkaksoy: Musiki Yönü ve Eserleri*, İstanbul: Zahir Yay., 2013.

Ömürlü, Yusuf; Dalkılıç, Dinçer, *İlâhiyât-ı Ken'an*, İstanbul, 1988.

Tahralı, Mustafa, "Kenan Rifâî", *DİA*, c. XXV, ss. 254-255.

KENAN RİFÂÎ HAZRETLERİ'NİN İSİMLERLE MÂCERÂSI

Sadık Yalsızuçanlar¹

İsimler, varlıkları, kavramları ve olayları-durumları karşılar.

İsim ile müsemmâ arasında bir ilişki vardır.

Bu ilişkiyle daha çok semantik ilgilenir.

İslâm ilim ve düşünce geleneğinde, özellikle kelâmcıları, isimlerin varlıklarla, olgularla ve nesnelere ilişkisi çok meşgul etmiştir.

Bakara Sûresi'nin 31. âyet-i celîlesinde şöyle buyurulmuştur:

"Âdem'e isimlerin tümünü öğretti, sonra onları meleklere sunup: *'Haydi, doğru iseniz onların isimlerini bana söyleyin.'* dedi."

Âdem'e isimlerin öğretilmesi, "Bana eşyanın hakîkatini öğret." ni yazında ifâdesini bulan Nebevî dileğin gerçekleşmesidir.

İnsanın hayatında ilişkili olduğu kişiler, mekânlar ve nesnelere isimleriyle müsemmâsı arasında bir ilişki aranmalıdır.

Bu bağlamda Kenan Rifâî Hazretleri'nin hayatına bakıldığında isimlerle müsemmâ arasındaki ilişki bize ilginç ipuçları sunmaktadır.

1 1962 Malatya doğumlu olan Sadık Yalsızuçanlar, Hacettepe Üniversitesi Türkoloji bölümünü bitirmiş, bir süre yayıncılık ve öğretmenlik yapmıştır. İlk öyküsü, Yeni Asya gazetesinin sanat ekinde yayınlanmıştır. 1988 yılında girdiği TRT'de yapımcı olarak çalışmıştır. "Rüya Sineması" kitabıyla, TYB deneme, "Şehirleri Süsleyen Yolcu" ile TYB öykü, "Ozanın Kopuzu Aşığının Sazı ve Kırkambar" yapımlarıyla TMKV ve TYB televizyon programları ödülleri kazanmıştır. Yalsızuçanlar'ın basılmış kırkı aşkın kitabı bulunmaktadır; "Gezgin", "Anka", "Cam ve Elmas", "Varlığın Evi", "Dem", "Gerçeği İnciten Papağan", "Şehirleri Süsleyen Yolcu", "Kuş Uykusu", "Garip", "Ayan Beyan", "40 Gözaltı Öyküsü", "Kürtlerin Ateşle İmtihanı", "Rüya Sineması", "Tasavvuf Risalesi", "Hiç", "Sırlı Tuğlalar", "Vefa Apartmanı" bunlardan bazılarıdır.

Allah'ın Âdem'e isimleri öğretmesi, âriflere göre, Âdem-i Hakîkî'ye, eşyanın mahiyetinin açılmasıdır.

Nitekim, Kenan Rifâî Hazretleri de, "İlim, Hakk'ı tevhid etmektedir." buyurur.

1867'de Selânik'te dünyaya gelmiştir.

Selânik, ilk kez Sultan II. Murad Han tarafından fethedilmişti.

II. Murad, Hacı Bayram Sultan'dan gıdalanmıştır. Kenan Rifâî Hazretleri'nin, Hacı Bayram Sultan ile, Akşemseddin Hazretleri'yle, Eşrefoğlu Rûmî Hazretleri'yle rûhânî ilişkisini hatırlamamız gerekiyor.

Babası, Filibeli Hacı Hasan Bey'in oğlu Abdülhalim Bey, annesi Hatice Cenân Hanım'dır.

Filibe ise, Sultan I. Murad Hüdâvendigâr'ca fethedilmiştir.

Murad ismine dikkatinizi çekmek isterim.

Hem Selânik hem de Filibe'deki ecdad yâdigârlarına, Kenan Rifâî Hazretleri'nden gıdalanmış olan merhum ve mağfur Ekrem Hakkı Ayverdi'nin sonradan yapacağı kıymetli hizmetleri olacaktır.

Bu, Kenan Rifâî Hazretleri'nin ecdad toprağına ikramıdır.

İkram, Hakk'ın lütfuyla, Ekrem'in eliyle lütfedilmiştir.

Bu lütf-ı Muhammedî'dir, bütün bunları Ay - Vermıştır.

Dolunay, Efendimiz'in (s.a.s) nübüvvetinin, hilâl ise, velâyetinin imgesidir.

Hilâl üçlenirse Âl-i Osman, Devlet-i Aliyye demektir.

Üç hilâl aynı zamanda, Sâmiha, Ekrem Hakkı ve İlhan'lıdır.

Bu topraklarda İlhanlılar'ın çok emeğı vardır.

Sultan I. Murad Hüdâvendigâr kendini Hakk'a tasadduk edip şehit olunca, tahta oğlu Yıldırım Bâyezid geçmiştir.

Bâyezid ise, Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) ve Emîr Sultan'dan feyizlenmiştir.

Hacı Bayram, Somuncu Baba'nın yâdigârıdır.

Kenan Rifâî Hazretleri'nin muhterem pederinin ön adı ise, Hacı'dır.

Nitekim Hazret, Hac'da, Hicaz'da, o kutsî ve şerîf beldelerde çok lutuflara erişecektir.

Âkıbet, Mekke-i Mükerreminin, Medine-i Münevverenin, Kâbe-i Şerîfin kalbi olan Efendimizin Hırka-ı Şerîfine yerleşecektir.

Hırka, velâyet sırrıdır.

Hırka-ı Şerîf, Hazret-i Cânan'ın ilminin, irfanının ve muhabbetinin mirasının sembolüdür.

Hırka-i Şerîf, Fâtih'tedir.

Fâtih, Akşemseddin Hazretleri'nin dervişidir.

Akşemseddin Hacı Bayram Sultan'dan inâbelidir.

Mekke, Medine, Kudüs ve Şam ile birlikte kutsal bir şehir olan İstanbul'un fethi, Fâtih Sultan Mehmed Han'a nasip olmuştur.

Filibe de, tıpkı İstanbul gibi 7 tepeden oluşur.

Sultan İkinci Murad, Somuncu Baba'nın, Eşrefoğlu Rûmî Hazretleri'nin, Emîr Sultan'ın, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin şereflendirdiği Bursa'ya da bir Muradiye külliyesi vakfetmiştir.

Selânik, Filibe, Bursa, İstanbul, Kudüs, Mekke ve Medine... Onlar aynı ruhtan neşet ederler.

Bunlar Yediler makamıdır.

Yediler, Ricâl'in ahyar grubunu oluşturur.

Ahyar, hayırlılar demektir ve hiçbir zaman "hayır" demeyenlerden oluşur.

Kenan Rifâî Hazretleri de, tıpkı Pîr Ahmed er-Rifâî gibi âlemde sadece hayr'ın olduğunu söyler.

Celâl Cemâl birleşmiştir, sadece Bir vardır, O'ndan başka bir şey yoktur.

Bunu, Edhem Efendi Hazretleri'nden öğrenmiştir. Edhem Efendi, Hakk'a müştâk bir Sultan'ın oğludur.

Muallim ve mûsikîşinastır.

O da Fâtihli'dir. Hayreddin Paşa mahallesinde dünyayı teşrif etmiştir.

O da dinin hayırlılarından.

Kenan er-Rifâî Hazretleri'nin bahtı, fetihden ve Fâtih'ten açılmıştır.

Üstadı da Fâtih Rüşdiyesi'nde tahsil görmüştür.

Edhem Efendi, isimdaşı İbrahim Edhem gibi, sadakaların en büyüğünün kişinin bizâtihi kendisini Hakk'a tasadduk etmek olduğunu bilenlerdendir.

Okuduğu mektebe, Fâtih Rüşdiyesi'ne muallim olur. O da hacıdır, Hz. Kenan er-Rifâî gibi Hicaz, hicazkâr bir besteye dönüşür.

Mahlâsı "İlhamî" dir.

Kenan er-Rifâî Hazretleri'nin müsemmâ heybesinde bütün kişisel çabaları, saf ve katışıksız bir İlâhî ilham kuşatacaktır.

Söz gelimi, Mesnevî-i Şerîf derslerini Türkçe yaptığı için kınandığında, bir sabah kalkar ve birdenbire Farsça şerh yapar.

Dokuz yaşında Sultânî günleri başlar.

İleride büyük bir gönül sultanı olacak olan Hazret, bir başka muallimden, Muallim Nâci'den de nasiplenir.

Hem muallim hem de gürûh-ı Nâci'den olan bu güzelin müsemmâsı, Hazret'te zümre-i Nâci'den olma liyakatıyla taçlanır.

Ehl-i Beyt aşkıyla yanıp tutuşan bu soylu ruh, yüce bir kapıya, Bâb-ı âli'ye doğru yönelir. İlk Hâriciye Kalemî'nde çalışmaya başlar.

Yolu, hayatının tümüne sirâyet eden bir isme, fenler evine, Dâru'l-Fünûn'a uğrar.

Hazret, ilim, irfan ve fenni bir görür, daima birlik üzere olur.

Hak ve hakikat ehli bir zat olarak Hukuk Fakültesi'ne devam eder.

Mezuniyeti müteâkip, mârifetten de kinâye, "bal"ı kesîr olan bir şehre vâsıl olur.

Balıkesir.

Üstâdı gibi mûsikî ve ney dersleri alır.

Müsemmâsının bir mazmunu olarak Ney'le hemhâl olacaktır.

İnsân-ı kâmilin remzi olan ney, çocukluğundan itibaren, yine bir Hânedân-ı Ehl-i Beyt âşığı olan Cennet ikliminden, Hatice Sultan'dan rahîmiyyet tâlim eder, hayatına giren ikinci Sultan'la ise, Üsküp'te karşılaşır. Üsküp'ün Latince kökeni, Scupi'dir ve "iltica-gâh/sığınılacak yer" anlamına gelir.

Üsküp'te evlenen Hazret, ikinci bir şefkat mâdenine sığınmış olmaktadır.

Bu cennetten üç sır gelir.

Üçler sırrı O'nu, "Medeniyet"ten kinâye Medine'ye, o kutlu gönle götürür.

Orada, Hamidî müdürü olur.

Makam-ı hamd'in tecelligâhı olan bu kutlu belde evlad'dan kinâye dört yıl kalır.

Halim bir kul olarak Yûsuf-u Kenan, bir arslanın adının sırrına mazhardır: Seyyid Hamza er-Rifâî...

el-Câmi ism-i şerîfinin baskın olduğu şehre, İstanbul'a döner.

İkinci kez nurlu şehre dönmeden önce Meclis-i Maârif üyeliği yapacaktır.

Hazret'in civarı, hayatı boyunca irfan meclisi olmuştur.

1925 senesinde emekli olur ve emek verdiği Maârif Vekâleti'ni asaleten sürdürür.

Dergâhı Fâtih'tedir ve Hak sırrı burada fethedilir.

Kapılar burada açılır.

Perdeler burada aralanır.

Gönüller burada fethedilir.

Dergâhın planı, Ay'ın kendisine Hakk'ı verdiği çok kerim bir Zat tarafından yapılmıştır.

Bir Harakânî ocağı gibidir.

"Dergâhıma gelene ekmeğini suyunu verin, dinini inancını sormayın..."

Tekkeler sırlanınca, 'Onlar zaten kendilerini feshetmiştir.' buyurarak sırlı sohbetlerini hâne-i saâdette sürdürmeye başlar.

Şimdi, burada, ABD'de, Pekin'de açıldığı ve daha nice dünya şehrinde açılacağı müjdelenmiştir: "Ümmü Ken'an Dergâhı bir gün açılacaktır ama akademi olarak açılacaktır."

Sohbetlerini ikisi de gönül zengini ve cömerdi nurlandırır: Biri Ay'ın verdiği, diğeri ise Cemâl'dir.

İki sıfat da Hazret'ten yansımaktadır.

Huzuruna kimler uğramaz: Devrin er-olmuş Safiye'si, Meşkûre'si, Nezihe'si, Haydarî'si, Enis'i, Aziz'i, Âbid'i, Abdullah'ı...

Bu sıfatlar da onundur.

O, Ak bir Soy'un büyüklerindedir.

Ahyar grubu olan Yediler'den kinâye, 1950 Temmuzunun 7'sinde vuslat eder.

Mânevî çekim merkezi olduğundan buraya sırlanır.

Bir yanı şadırvan, yani su yani Hakîkat'tir, diğer yanı kabristan yani "ölmeden evvel ölünüz" sırrıdır.

O, Hayat'ın muktezâsıdır. Dünyanın inkılâbıdır. Sâliklerin Rehberi'dir, Kenan Sırrından bir tuhfidir, Rifâî'den hamdedilmiş olandır, İlâhîdir, *Mesnevî*'dir, şerîf bir şerhtir.

O'nu ancak Kendisi anlatabilir:

*Öyle sermestim ki bilmem ben mi aşkı, aşk mı ben
İmtizaçdan seçmez oldum ten mi ruhtur, ruh mu ten
Ben isem aşk, aşk nedir, ya ben neyim ger aşksa ben
Akl ü fikrim bunlar işte bende sergerdân eden
Ger tecellî etse kalbe nûr-i cevval-i Hüdü
Cezbe-i Rahmân budur, hem aşk-ı nevvâr-ı Hüdü
Gökten Îsâ indi, Mehdî zâhir oldu meydana
Kesti Deccal'i kötü huylardan oldu kalp rehâ
Gitti benlik, öldü Deccal, kalmadı zât ü sıfat
Aşkın oldu her taraf, kalp buldu zulmetten necat
Aşk imiş zâhirle bâtın şem'i, ancak aşk imiş
Ben çıkınca aradan olmuş vücudum kâinat
Uydu Îsâ Mehdî'ye, Mehdî hemen oldu imam
Ettiler her ikisi birden namaza tam kıyam
Nefs iken ismi değışti, bârekallah oldu ruh
Etti ruh-i kuds ile bir ittihad ki asl ü tam
Matla'-ı şems-i Muhammed kalbidir bir kâmilin
Mazhar-ı zât ü sıfat, hem kalbidir bir kâmilin
Cilveger aşkullah Allah kalb-i pâkinde onun
Cümlenin maksudu ancak kalbidir bir kâmilin
Râzıyım eflâkte olmaktansa emlâke karîn
Bu zemînde olmak elbet mazhar-ı aşk-ı mübîn
Nimet ü ihsân-ı cennetten muallâ Ken'ân'a
Burda olmak kâmilin kalbinde pür-zevk u emîn.*

ÜMMÜ KEN'AN DERGÂHI

Gürbüz Ertürk¹

Değerli misafirlerimiz,

Büyük mutasavvıf, Hocamız Kenan Rifâî Hazretleri'nin Uluslararası Sempozyumu'na, aralanan Rahmet Kapısı'ndan girerek ben de üzerime düşen görevi yapmak için huzurlarınızda bulunuyorum.

Efendim, 1867 senesinde Selânik'te dünyaya gelen Kenan Rifâî, Filibe hanedanından Hacı Hasan Bey'in oğlu Hacı Abdülhalim Bey'le, Hatice Cenan Hanım'ın çocuklarıdır.

Oğlunun ilk mürşidi annesidir. Mânevî dünyanın, Allah yolunun kapılarını açan annesi Hatice Cenan Hanım kendisine aynen şöyle hitap etmektedir: "İnsanları seveceksin, senin içinde tükenmez af, merhamet ve müsamaha hazineleri var. Onun için yalnız insanları değil, bütün mahlûkatı aynı yorulmaz hız ve aynı tükenmez iştiaqla seveceksin. Sende mevcut cevherleri cömertçe harcamalısın. İnsanları insanlara iştirak ederek, hatâlarında ve sevaplarında onlarla bir olarak seveceksin. Doğumları ile çoğalıp, ölümleri ile eksilecek kadar onlardan olacaksın. Senin bir insan olarak vazifen

1 1938 yılında Bayburt'ta doğdu. Ankara Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi'nde Mimarlık eğitimi alarak mezun oldu. Serbest çalışmalarının yanı sıra Türkiye'de ve Libya'da pek çok önemli projelerde yer almış, önemli şirketlerde şantiye koordinatörlüğü ve genel müdürlük yapmıştır. 1976 - 1977 yıllarında Ekrem Hakkı Ayverdi başkanlığındaki ekiple Avrupa'da Osmanlı mimari eserlerinin tespiti çalışmalarında bulunmuştur. 1999 - 2003 yılları arasında TBMM Millî Saraylar Dairesi'nde, Başkan Yardımcılığı görevinde bulunmuş ve başta Dolmabahçe Sarayı olmak üzere Osmanlı'nın son devirlerindeki eserlerin ayakta kalması için çalışmıştır. 1998 yılında İstanbul Fatih'teki Hz. Kenan Rifâî'nin yıkılma tehlikesi altında olan konağını ve 2007 yılında da yine kullanılmayan Ümmü Ken'an Dergâhı'nı yeniden inşa ederek orijinal hallerine getirmiştir.

insanların yüzünü müşterek, samimi bir gayeye, bir ideale çevirmektedir ve bunun birçok yolları vardır. Fakat en kestirme, en güzel, en büyük yol aşk ve îman yoludur. Hudutsuz bir insanlık aşkı; beşeriyetin tek selâmet kapısı her zaman budur. İnsan kemâle beşerîlikten ulûhîliye, kısacası Allah'a ancak ve ancak bu yoldan ulaşır."

Hatice Cenan Hanım daha sonra oğlunu kendi mürşidi Şeyh Ethem Efendi'ye teslim etmiştir. Böylece Kenan Rifâî'nin mânevî şahsiyeti bu iki mürşit tarafından oluşturularak kemâle ermiştir.²

İstanbul'da Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra hayata 19 yaşında Balıkesir İdâdîsi Müdürü olmasıyla başlar. On bir ay sonra terfi ederek Adana Maârif Müdürlüğü'ne, buradan da daha yüksek bir maaşla Konya Maârif Müdürlüğü'ne getirilir.

Takip eden aylarda Manastır Maârif Müdürlüğü'nde bulunduğu sırada, "Günün birinde mürşidi Kâdirî Şeyhi Ethem Efendi, Filibe'den kalkıp Manastır'a geliyor. Bu iki büyük insanın dünya planında son karşılaşmasıdır. Öyle anlaşılıyor ki kudretli mürşit, genç müridine veda ziyareti yapmak lüzumunu duymuştur."³ Kenan Rifâî'nin Manastır Maârif Müdürlüğü sırasında mürşidi Ethem Efendi, Hakk'a yürümüş, yerine mânâ âleminde kendisini bıraktığını haber vererek dünyadan göçmüş olduğunu bildirmiştir.

İzinli olarak İstanbul'da bulunan Maârif Müdürü'nü bu defa Üsküp'e tayin olmuş görüyoruz. Üsküp'ten de Trabzon'a tayin olan Maârif Müdürü'müz, İstanbul yoluyla Trabzon'a hareket etmiştir.

İstanbul Nümune-i Terakki Müdürlüğü'ne tayin edildikten üç ay sonra mânevî planda bir müdürlük işareti daha oluyor. Bu defa istikamet Medine-i Münevvere'dir. Nümune-i Terakki Müdürü artık otuz yaşına yaklaşmıştır. Medineliler bu genç müdürü o kadar çok sevmişler ki ona kısa zamanda "Medine Babası" ismini takmışlardır.

Medine'de "Hamza Rifâî, Ethem Efendi'nin aşkı çömleğinde kaynayıp pişmiş bu büyük insana başlangıçtan beri hayrandır... Verdiği icazetin metninde belirttiği gibi, Hamza Rifâî bu keyfiyete Resûlullah tarafından memur edilmiştir. Böylece de günün birinde, İdâdî-i

2 Cemâlnur Sargut, *Kenan Rifâî ile Aşka Yolculuk*, İstanbul: Sufi Kitap, 2006, s. 149.

3 Sâmiha Ayverdi, Safiye Erol, Nezihe Araz, Sofi Huri, *Kenan Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, İstanbul: Hülbe Yay., 1983, s. 34.

Hâmidî Mûdürü, mûta'd merasîmî müteakîp icazetini alarak, resmen Kenan Rifâî olduktan sonra, kendisine bu imtiyazı veren Hamza Rifâî dayanamayıp, 'Bilmem ki oğlum, ben mi senin şeyhinim, yoksa sen mi benim şeyhimsin?' demekten kendini alamamıştır."⁴

"Medine'de geçen dört yılın sonunda ana ile oğlu bir gün Medinelilerin gözyaşları arasında uğurlanır görüyoruz... Aynı deve üzerinde bu yolculuk tam otuz gün sürmüştür. Yolculuk boyunca bol bol şiirler söylemiş, besteler yapmış ve bunları emsalsiz sesi ile okumuştur."⁵

İstanbul'da "Maârif Nezareti bu değerli elemanın merkezde çalışmasını uygun bulmuştur... Kendisine evvela Erkek Muallim Mektebi'nde Fransızca hocalığını, kısa bir zaman sonra da Tetkikât-ı İlmiye Encümeni âzâlığını vermiştir."⁶ Artık davasını destekleyen Galatasaray Lisesi'nde birlikte okudukları arkadaşı, can dostu Dr. Server Hilmi Bey de yanındadır.

Sene 1908, Kenan Rifâî 41 yaşındadır. Annesi Hatice Cenân ile birlikte babası Halim Bey'in Fatih semtinde aldığı konağın bahçesine bir dergâh binası yapılmasına karar verirler ve kısa zamanda da tamamlanmasına muvaffak olurlar. Kenan Rifâî resmi makamlardan, bu dergâh binasında tâlim ve tedris işine başlayabilmek için gerekli izni de sıkıntı görmeden almıştır. 1908 meşrûtiyetinin yeni idaresi dergâh açılış iznini verirken, bir taraftan da Maârif Nezareti bu dirayetli ve tecrübeli maârifçiye Darüşşafaka Müdürlüğü'nü vermiştir.

Onu, 1908 yılında dergâhını açtıktan kısa bir zaman sonra tekrar Medine yollarında görüyoruz. Ancak bu defa annesi İstanbul'da kalmıştır. Kenan Rifâî bu seyahatinden kimseye bahsetmediği halde, bu defa demiryolu tamamlandığından bütün Medine halkı çok sevdiği ve "Medine Babası" ismini taktıkları Kenan Rifâî Hazretleri'ni karşılamak için tren istasyonunu doldurmuşlardır.

Kısa süren ikinci Medine seyahatinden İstanbul'a dönen Kenan Rifâî'ye, Şeyhi Hazreti Ethem Manastır'a veda ziyaretine geldi-

4 age, s. 80.

5 age, s. 82.

6 age, s. 84.

ğinde şunu söylemişti: "Sendeki bu mânâ yine sende kalmasın, insanlara dağıt." Bu emri alınca ne yapmalıyım diye düşünür ve Galatasaray Lisesi'nden yakın arkadaşı ile birlikte tekkeleri gezerek âdab erkân durumunu incelerler ve açılacak dergâhın düzenini belirlerler. Böylece harem ve selâmlıktan oluşan ve Altay Dergâhı ismiyle kurulan dergâh, daha sonra Kenan'ın annesi mânâsına gelen "Ümmü Ken'an Dergâhı" ismiyle faaliyetlerine başlamıştır. İrşat başladıktan iki sene sonra, Çarşamba günlerini hanımlara sohbet, Perşembe günlerini *Mesnevî Şerhi*'ne, Cuma akşamlarını ise erkeklerle zikre ayırmışlardır.

"Dergâhtaki dersler o kadar tesirlidir ki, mesnevîhanlar derslere iştirak etmeye başlar ve haber Konya'ya gider. Çelebi Ailesi duyduklarından etkilenerek kendisine Mevlevî icâzeti verirler. Böylece üç tarîkin (Kâdirî, Şâzelî, Mevlevî) şeyhliğini de yapan Kenan Rifâî, bir yandan da aşkla yazdığı şiirlerini besteler."⁷

"Dergâhta bazen Şâzelî evrâdı okutup Şâzelî zikri yaptırdıklarını, genelde ise Rifâî evrâdı ve Rifâî zikrinin yapıldığını torunu Cemil Büyükkaksoy Bey'den öğreniyoruz. Yine Cemil Bey'den Cuma akşamlarının zikir gecesi olarak tespit edildiği, bu tespitin Hatice Cenân tarafından yapıldığını ve civardaki diğer tekkelerin zikir gecesiyle aynı güne gelmemesine riâyet edildiğini öğreniyoruz."⁸

1908 yılında yapılan Ümmü Ken'an Dergâhı, dergâhların kapatıldığı 1925 yılına kadar 17 sene faaliyette bulunmuştur. "Esasen, kapatılan dergâhlar için Kenan Rifâî, devrini bitirmiş olan tarîkat müessesesinin kuru bir şekil ve merasimden ibaret kalmış olduğunu görmekte idi."⁹ 1925 yılında dergâhların kapatılma kararı alındığında, sadece İstanbul'da 300'ün üzerinde dergâh mevcuttu. Kenan Rifâî, bu kapatılma konusundaki görüşlerini "Dergâhlar bir gün açılacaktır ama akademi olarak açılacaktır." şeklinde ifâde etmişlerdir.

Bu kapatılma kararını müteakip, dergâhın iç bölümlerinde ve semâhanede yapılan değişikliklerle ailenin oturabileceği mekânlar oluşturulmuştur. Bu kullanım şekli de 80 seneye yakın bir zaman devam etmiştir.

7 Cemâlnur Sargut, *age*, s. 152.

8 *age*, s. 160.

9 Sâmiha Ayverdi vd., *age*, s. 97.

Dergâh-ı Şerîf, tam bir asır sonra yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. 1988 yılında konağın inşaatı sırasında dergâh binasının satışa çıkarıldığı duyulmuş ve mânevî evlâtlarınca yabancı başka bir ele geçmemesi için harekete geçilmiştir. 228.000 dolar değer biçilen bina için, merhum Meşkûre Sargut ile kızı Cemâlnur Sargut'un büyük gayretleri ile bu para toplanmış ve metrûk haldeki bu dergâh binası Cenân Vakfı adına satın alınmıştır.

Satın alınan bu binanın mimari projelerine esas olacak rölöve çalışmalarını mimar evlâtları tarafından seneler önce tamamlanmıştır. Resmen Cenân Vakfı'nın mülkü olan ve yıkılma tehlikesi gösteren binanın bir an önce yapılması elzem hâle gelmiştir.

Yine Meşkûre Hanım ile Cemâlnur Hanım'ın gayretleriyle inşaat bedeli olan 400.000 dolar civarındaki paranın temini, bu işe gönül veren dostları tarafından sağlanmıştır.

2005-2007 yılları arasında oldukça sıkıntılı geçen inşaat tamamlanarak, 3 Ekim 2007 tarihinde Ramazan'ın 21. gününde iftar ve iftar sonrası dualarla hizmete açılmıştır. Maddî ve mânevî hizmeti geçen herkesten de Allah râzı olsun.

Kenan Rifâî Hazretleri'nin babası Hacı Halim Bey İstanbul'a geldiklerinde biri Gedikpaşa'da diğeri Fatih semtinde, İskender Mahallesi Kırtay Sokak 9 numaradaki konağı satın aldılar. Ümmü Ken'an Dergâhı 1908'de açıldıktan sonra, 1922 yılına kadar ailenin oturduğu ve haremlik olarak kullanılan konak çok eski ve oturulamayacak durumdaydı. Merhum Ekrem Hakkı Ayverdi o yıllarda meslek hayatına yeni atılmış genç bir mimar-mühendisti. Konak Ekrem Bey tarafından yeni projesine göre inşa edilmişti. Yaşlanan bu ahşap bina da 75 yıl kullanıldıktan sonra, 2 Ocak 1997-7 Temmuz 1988 tarihleri arasında ailesi tarafından dış cephe görünüşü aynen muhafaza edilerek yenilenmiş ve aile efradınca kullanılmaya başlanmıştır.

1908'de yapılan dergâh binası, giriş katı üzerinde iki katlı ahşap bir binaydı. 2007 yılında yeniden inşa edilip hizmete açılan binanın ise ana taşıyıcısı çelik yapıdır. İlâveten bodrum kat yapılmıştır. Çelik binanın üstü ahşap kaplama ile kaplanmıştır.

Dergâhın yapılması ile birlikte iç mekânlarını gösteren bir maket de Kenan Rifâî tarafından yaptırılmıştır. Hâlen mevcut olan bu

maketin iç mekânlarının fotoğrafları tefriş sırasında çok faydalı olmuş ve aslına uygun yapılmaya çalışılmıştır.

Mekânların adetleri ve yerleri prensip olarak korunmuştur. Zemin katta girişin hemen sağında bulunan ve dergâh olarak kullanıldığı yıllarda yemek yenen ve Cuma günleri yemek dağıtılan taamhane mekânı bugün kütüphane haline getirilmiştir. Şu anda da 13.000 eser mevcuttur. Sol taraftaki oda kahve ocağı idi. Sonradan orası Türbe-i Saâdet odası oldu. Çünkü o zaman Hatice Cenân Sultan'ın türbesi hemen girişte sol taraftaydı. O kahve ocağı, dergâh açılıp başlamadan evvel ihvanın gelip oturdukları ve kahve içtikleri yerdirdi. Kenan Bey orada sohbet ederlerdi. Bu oda dergâhlar kapatıldıktan sonra Türbe-i Saâdet odası adını aldı. Bugün ise Cenân Vakfı yönetimine ayrılmıştır. Bu kata bir de çay ocağı ilave edilmiştir. İlâveten yapılan bodrum kat, fuayesiyle birlikte 120 kişilik bir konferans salonu şeklinde düzenlenmiştir.

Birinci katın sağ tarafında bulunan semâhane ise aslına uygun olarak inşa ve tefriş edilmiştir. Bu katta sol tarafta bulunan iki oda ise Kenan Rifâî Hazretleri'nin şahsî eşyalarının sergilendiği mekânlar olarak düzenlenmiştir. Binanın ikinci katında ise sağda semâhaneyi çevreleyen üst kat maksûresi girişi ile sol tarafta iki adet toplantı odası bulunmaktadır. Bodrum kat ile ikinci kat arasına da bilhassa yaşlı kimselerin müzeyi rahat dolaşması için asansör yapılmıştır.

İkinci kattaki semâhaneyi çevreleyen maksûreden konağa geçiş köprüsü eski dergâh binasında mevcuttu. Bu köprü harem ve selâmlık binalarını, yani konak ile dergâhı birleştirmekteydi ki, bu köprü de eskisine uygun olarak yapılmıştır.

Dergâh inşaatı sırasında beni çok etkileyen bir hususu belirterek konuşmama son vermek istiyorum. Tarih 6 Ekim 2006, artık kaba inşaat tamamlanmış, ince işlere başlanmıştır. En önemli inşaat kalemi, yerde hazırlanan kubbenin yerine montajı idi. Maddî mânevî emeği geçenlerden 70-80 kişilik Efendi evlâdı orada hazır bulunuyordu. Hazırlanan bu kubbe caraskal ile yerine çekilmeye başlandığı sırada Kur'ân-ı Kerim'den âyetler okunuyor, ilâhiler söyleniyor ve dualar ediliyordu. Yerine çekilen kubbenin montajında kaynak ateşlerinin yere dökülmesi sırasında çıkardığı ışık ve şelâlenin muhteşem görüntüsü orada bulunanların sevinç gözyaşlarına mâni olamamıştı.

İşte bir asır sonra tekrar ayağa kaldırılan Ümmü Ken'an Dergâh binasının özet hikâyesi budur.

Kendileri 7 Temmuz 1950 tarihinde vefat ettiklerinde Ramazan ayının 21. günüydü. Tam 99 sene sonra metrûk haldeki yenilenen dergâh binası 3 Ekim 2007 tarihinde ve yine Ramazan ayının 21. günü dualarla hizmete açılmıştır.

Bu tarih itibariyle Ümmü Ken'an Dergâhı; Cenan Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı ile Kenan Rifâî Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü olarak kullanılmaktadır.

Hepinizi saygı ile selâmlıyorum efendim.

5. Oturum

31 Mayıs 2015, Cemal Reşit Rey Konser Salonu, İstanbul

Oturum Başkanı:

Turan Koç, Prof. Dr.

"Yol Göstericinin Yolunda: İrfânî Derinlik ve Eğitim"

Konulu Giriş Konuşması

Mohammad Rustom, Doç. Dr.

"Hareketsiz Hareket"

James Winston Morris, Prof. Dr.

"Mânevî Öğretmen Olarak Kenan Rifâî:

Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî'si ile İlgili

Derslerinden Kazanımlar"

YOL GÖSTERİCİNİN YOLUNDA: İRFÂNÎ DERİNLİK VE EĞİTİM

Turan Koç, Prof. Dr.¹

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Bahçeler dolusu selâmlarımızı arz ederek başlamak istiyorum. Peygamberimizi, tüm peygamberleri, Ehl-i Beyt'i, "Ashab" sıfatını almış altın nesli, o günden bu güne gelmiş geçmiş bütün büyüklüklerimizi selâmlıyorum.

Biraz heyecanlıyım, çok duygulandım. Biraz önce sevgili sunucumuz '...yanımdayken uzakta, uzaktayken yanımda' dedi. Bu cümle bana Sâdî'nin bir beytini hatırlattı:

*Göfte bûdem ki biyâ zi gam-ı dil bigûyem tû
Çi bigûyem ez gamı dil çun biyât gam reft-şude*

"Demiştım ki," diyor "Gel, gönlümün gamını sana söyleyeyim, bütün dertlerimi bir bir dökeyim; ama ne söyleyeyim; sen geldin, gam gitti."

Buluşma tecrübesinde, buluşanlar arasında söz zâiddir, ama bugün, böyle bir toplantıda ister istemez konuşmak durumundayız.

1 1952 yılında Kayseri'de dünyaya gelen Turan Koç, 1977'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olmuştur. 1990 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Din Felsefesi alanında doktora tezini vermiş, uzun yıllar Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmıştır. Hâlen İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'nde Dekan olarak görev yapmaktadır. Uzmanlık alanı "İslâm Medeniyeti ve Sosyal Bilimler" ve "Din Felsefesi"dir. Sanat-edebiyatla ilgili çalışmaları da olan Turan Koç'un yayınlanmış çeşitli çeviri ve telif eserleri mevcuttur. Eserlerinden bazıları şunlardır: "Ölümsüzlük Düşüncesi", "Din Dili", "Varoluşun Tanıkları", "İslâm Estetiği", "İbn Arabî Geleneği ve Dâvûd el-Kayserî", "Kan Gibi Vakte Düşen".

Ben de, bütün arkadaşlarımız da, bizden öncekiler de, bizden sonrakiler de herhalde konuşmak durumunda idi, öyle de olacağız. Kendimizi açacağız, aralayacağız. Değil mi ki bir yerde kelimeyiz, her birimiz birer kelimeyiz; "sözden başka bir şey değiliz" diye tercüme etsek ne ölçüde isabetli olur, bilmiyorum. İrfan ve izanınıza havale ediyorum...

Efendim, bilindiği üzere, İbnü'l-Arabî'nin *Kitab'ül Cemâl* adında bir küçük kitabı (risâlesi) var. Orada, "*Mâ min âyetin fi Kitabi'llâhi Teâlâ ve lâ kelimetin fil vücûd...*" diye devam eden bir ibaresi var. Bu ibarede dile getirilen hususun sempozyumda ele alınan tüm konularla, ama özellikle bugünkü konumuzla çok daha ilgili olduğunu sanıyorum. Kısaca, şöyle deniyor orada: "Allah'ın Kitabı'ndaki hiçbir âyet ve varlıktaki hiçbir kelime yoktur ki, yani varoluşta hiçbir nesne yoktur ki onun kemâl, cemâl ve celâl şeklinde üç yönü olmamış olsun." Bütün idrak ve telakkilerimiz bunların bize karşı teveccühü ve bizim bunlara karşı teveccühümüz üzerinden gelişir. Bu açıdan bakıldığından tek tek her birimiz, ağaçlar, taşlar, bulutlar; varlık ve oluştaki her bir şey bir kelime olmuş oluyor. Bunların bize karşı bir teveccühü ve bizim de bunlar karşısında bir durum alışımız söz konusudur.

Biz her zaman bu cemâl, kemâl ve celâl karşısındayız. Onların bize teveccühü, bizim onlara olan teveccühümüzle varoluş tecrübemiz ve vicdanımızın kurduğu denge üzerinden bir şeyler algılarız, idrak eder, telakkiler ve tasavvurlarda bulunuruz. Böyle bir tecrübeyi dile getirmeye çalışırız. Eğitimimiz, öğretimimiz ve edebimiz de bir yerde doğrudan doğruya bununla ilgilidir. 'Tasavvuf' dendiğinde sadece kelimelerden ibaret bir şey değil, her şeyden önce bir varlık tasavvuru, bir varoluş idraki, zaman-mekân kavşağında bir bulunuş tecrübesinin izhar ve ifâdesi söz konusu olur. Ve bu tecrübe her şeyden önce İlahî Hazret karşısında bulunma idraki, anlayışı ve zevkidir. Mahrem tecrübelerden kaynaklanan vecd hâllerinin işaret ettiği şey de budur

Efendim, eğitim konusu son derece önemli. Bu bağlamda yine İbnü'l-Arabî'nin bir yorumunu arz edeceğim. O, Allah'a yakın varlıklar içerisinde önce taş, toprağı sayıyor. "Sonra bitkiler gelir." diyor. Arkasından hayvanlar ve en sonunda da insanlar. En yakın

olmamız gerekirken, yani Allah'ın sıfatlarını kendisinde en çok cem eden, sıfatlarının etki ve hükümlerini kendisinde daha çok yansıtan insan O'na daha yakın olması gerekirken, Allah'ın kelimelerine karşı mesafeli duran da yine insan oluyor. O, Allah'a en yakın olması gerektiği halde, bir yerde en uzağa düşme tehlikesiyle her zaman karşı karşıya. Buna benzer bir yaklaşımı çağrıştıran ifâdelerle çağdaş bazı Batılı düşünürlerin eserlerinde de karşılaşıyoruz. Oraya geçmeyeceğim.

"Tasavvuf" dediğimiz şey herhalde bizim bu anlamda bir yükseliş çizgisi ve düzeyine çıkmamızı, takvâ sahibi olmamızı dile getiren bir oluş ve eriş tecrübesidir. *Takvâ* Allah korkusu değil, Allah'tan uzak kalma, başka ve gelip geçici şeylere kapılma korkusu ve hassasiyeti olsa gerek. Kısaca, Allah'ın hazreti karşısında bulunduğumuz şuurundan mahrum kalma endişesi...

Tabii, bugünkü eğitimimiz, eğitim ve öğretim anlayışımız çok farklı. Bizim, İslâm dünyasının olduğu gibi Hıristiyan dünyanın da 'geleneksel' dediğimiz bir eğitim şekli ve anlayışı vardı. Bu geleneksel eğitimle ve bunun yaslandığı anlayışla şimdiki eğitimimiz arasında çok büyük farklar var. Her şeyden önce, geleneksel eğitim bir irfan işi idi. Elbette tekke ile medrese arasında da belli bir fark vardı. Ama bugün modern okulla tekke arasında, eğitim açısından bakıldığında tam bir kopukluk var. Okullar her şeyden önce teknik bilgi ve beceriye odaklanmış durumda. İşte tekkedeki, dergâhtaki, bârgâhtaki büyük yol göstericilerin önemi bu noktada açığa çıkıyor. Kenan Rifâî Hazretleri bu yol göstericilerin son hallerinden bir tanesi.

Burada, bu yol göstericilerle sonuca götürücü akıl yürütmeyi tek çıkar yol olarak görenlerin yaklaşımlarını dile getiren iki alegorik hikâyeye anlatmak istiyorum. Tabii, anlatacağım elbette fıkradır, ama mesajları son derece çarpıcı.

İlki Batı'dan:

Bir adam papaza gidiyor,

"Papaz efendi." diyor, "Her şeyimi kaybettim, çok kötü durumdayım."

Papaz, adamın derdini yeteri kadar dinledikten sonra,

"Falan kitabı oku." diyor, "Bu konularda çok iyi."

"Okudum." diyor adam, "Attım çöpe, hiçbir şey söylemiyor."

"O zaman falan zâta git, senin derdine çare bulur."

"Gittim." diyor adam. "Ama, bağışlayın, molozun teki, ondan bir hayır çıkmadı."

"Haa, anladım." diyor papaz, "Senin derdin sandığımdan çok daha kötü. Falan zâtın iki ciltlik bir kitabı var, onları oku bir."

Adam papazın kulağına eğilerek,

"Papaz efendi." diyor, "O kitapları yazan benim."

İkinci hikâye veya mesel bizden:

Mürit ile şeyhi ırmağın kıyısına gelmişler.

"Şimdi şu ırmağı yürüyerek geçeceğiz." diyor şeyh. "Sen arkamdan eteğimi tutacaksın ve 'Yâ şeyh!' diyeceksin."

"Tamam." diyor mürit ve yola koyuluyorlar.

Yolu yarıladıkları bir sırada mürit bir bakıyor ki şeyh, "Yâ Allah, yâ Allah!" diyor. Müridin kalbine bir şeyler düşüyor. "Benim de 'Yâ Allah!' demem gerekmez mi?" O da başlıyor "Yâ Allah!" demeye. Ama bu arada batmaya da başlıyor. Durumun fark eden şeyh,

"Sen kalbini doğru tut." diyor, "Ben seni öbür tarafa geçireceğim."

Doğrusu, 'tasavvuf' denen idrak düzeyi veya 'dergâh' ya da 'bâr-gâh' denen ocak ve oluşumlar bize her zaman İlâhî Hazret'in huzurunda olduğumuz şuurunu kazandırırken aynı zamanda da ortak varoluş tecrübemize belli bir istikamet kazandırma gayretini ifâde eder. Ve bu da bir edep işidir. Onun için tekkelerin kapısı üzerinde 'Edep yâ Hû' yazıyor. "Eddebenî Rabbî" diyor Peygamberimiz. Evet, edep ve eğitimle sûfî olunuyor.

İlim ile irfana dayanan bir oluş gerçekleştirmek son derece önemli, belki de en başta gelen işimiz olsa gerek diye düşünüyorum. Bilincimizi keskinleştirmek, şuur alanımızı genişletmek için tasavvufî ya da irfânî bir derinlik kazanmamız gerekiyor. O zaman insanın derinliğini daha iyi anlayabiliriz.

HAREKETSİZ HAREKET

Mohammed Rustom, Doç. Dr.¹

Öncelikle sevgili öğretmenim ve dostum Cemâlnur Hoca'ya ve TÜRKKAD'daki tüm dostlara, Cemâlnur Hoca'nın da âit olduğu mânevî silsilede bulunan geçtiğimiz yüzyılın bu büyük mutasavvıfı ile ilgili düzenledikleri konferans için teşekkür etmeme müsaade buyurun. Ayrıca elimde olmayan sebeplerden ötürü, bugün fiziken aranızda bulunamadığım için içten teessürlerimi bildirmek isterim. Bununla beraber bu konferansın programı ile birlikte, içinde yüce Kenan Rifâî'nin çarpıcı fotoğraflarının bulunduğu muhteşem kitapçığın bir kopyasını edinebilme şansım oldu. Bu fotoğraflara bakmak ve kendilerinin her fotoğrafta farklı bir hâlini görebilmek büyük bir lütuf oldu.

Bir başka lütuf da kendilerinin engin *Mesnevî Şerhi* ile vakit geçirmek oldu. Bu şerhi etüt etmek de, beni *Mesnevî*'de Hz. Ali Efendimiz etrafında bahsi geçen meşhur bir hikâyenin Hz. Kenan Rifâî tarafından yapılan açıklamasına ulaştırdı. *Mesnevî*'deki diğer hikâyeler gibi, Mevlânâ'nın benzersiz terimlerinin ve dünya görüşünün bir örneği olan bu hikâye de İslâmî bakış açısından burada tekrar anlatılmıştır.

1 Mohammed Rustom yüksek lisansını Toronto Üniversitesi'nde İslâm Araştırmaları ve Felsefesi bölümünde bitirmiş, yine aynı üniversitede İslâm düşüncesi alanında doktora tezini vermiştir. Hâlen Carleton Üniversitesi'nde İslâm Araştırmaları alanında öğretim üyesidir. İyi düzeyde Arapça ve Farsça bilmektedir. Tasavvuf, İslâm felsefesi ile Kur'ân-ı Kerim çalışmaları konusunda uzmandır. William Chittick'e âit "In Search of the Lost Heart: Explorations in Islamic Thought" başlıklı antolojik eserin baş editörüdür. Rustom "The Triumph of Mercy: Philosophy and Scripture in Mulla Sadra" adlı bir kitap hazırlamıştır. Şu sıralar 'Ayn al-Qudat Hamadani'nin süfi öğretilerini ele alan bir kitap yazmaktadır.

Hikâye kısaca şöyle: Bir gazâda, bir İslâm düşmanı ile birebir çarpışma ânında Hz. Ali düşmanını yere sermişti. Tam bir kılıç darbesi ile işini bitireceği sırada düşman askeri Ali'nin yüzüne tükürdü. Bunun üzerine Ali ânında kılıcını indirdi ve oradan uzaklaştı. Bu düşmanını çok şaşırttı ve şu soruyu sordu: “Yâ Ali, beni yere sermiş kafamı kesmek üzere atılmışken birden neden durdun?” Hz. Ali şöyle cevap verdi: “Ben yalnızca Allah için savaşıyorum. Nefsim için değil. Sen savaşırken yüzüme tükürünce, nefsim ağırla geldi. Sana kızdım. O kızgınlıkla seni öldürseydim, nefsimin intikamını almış olacaktım. Allah için öldürmüş olmayacaktım.” Daha sonra Hz. Ali nefsi için değil, yalnızca Allah için, O'nun yolunda ve O'nun sayesinde savaştığını söyledi.

Buna ilişkin Kenan Rifâî'nin açıklamasından kendisinin hem ilmen hem de yaşayarak bu hikâyenin tam mânâsını anladığı açıkça görülüyor ki, bu “zevkî”dir. Esasen kadim öğretilerde belirtildiği gibi, yalnızca aynı cinsten olanlar birbirini anlar. Ve hiç şüphe yok ki, Kenan Rifâî ve Mevlânâ birbirlerine akraba ruhlardır.

Mesnevî'deki bu hikâyeye ilişkin Kenan Rifâî'nin şerhindeki iki paragraf buna delil olarak yeterli olacaktır. Her ikisinde de bunu Ali'nin kendi ağzından kelimelerle açıklar:

“Gerçekte ben ben değilim. Ben Allah yolunda kendi ruhunu yok etme derecesine ermişlerden biriyim. Benim için -kendim de dahil olmak üzere- Allah'tan başka bir varlık yok. Kılıcımın gücü ve yenilmezliği benim becerimden değildir. Bu benim kılıcım değildir, Allah'ın kılıcıdır ve bunun içindir ki, kılıcımı yalnızca Allah'ın istekleri doğrultusunda kullanırım.”²

“Ne kimseye kin güderim ne de gizli bir şahsî menfaatim vardır. İnsana mahsus olan bu hastalıktan münezzehim. Bu, özgür bir ruhla konuşursunuz demektir. Onun varlığına şehâdet edersiniz. Özgür olmayan insanların, mahpusların ve kölelerin şehâdeti -özellikle kendi ruhlarının köleleri iseler- iki arpa tanesinden daha kıymetli değildir.”³

Bu asil kelimelerin neyi îmâ ettiği çok açıktır. Yalnız ve ancak kişisel çıkar ve nefsimiz olmadan amel edersek, Allah katında kıy-

2 Kenan Rifâî, *Listen: Commentary on the Spiritual Couplets of Mevlana Rûmî*, trc. Victoria Holbrook, Louisville: Fons Vitae Publishing, 2011, s. 496.

3 *age*, ss. 497-498.

metli olur. Diğer bir deyişle bu dünyada gerçek amel, tedbirimizi terk ettiğimiz ve hareketi Allah'ın takdirine bırakma derecemizle eşdeğerdir. Dolayısıyla bize “kendi” amellerimizde “kendi” aracılığıımız olduğuna dair yanlış bir mefhum/zan sunan yanıltıcı benlik algısından vazgeçtiğimizde “hareket ediyor” (“act”) oluruz. Daha farklı bir ifadeyle, biz gerçekte ve sadece “aktör” kendimiz değil, Allah olduğunda “hareket ediyor” oluruz. İşte bu da tebliğimin başlığı olan “Hareketsiz Hareket” ifadesini açıklıyor. Bu arada bu başlık aynı zamanda ünlü bir Tao öğretisi olan *wu wei* ya da “hareket etmeden hareket etmek” ifadesine de karşılık geliyor. Bu durumun -Mevlânâ'nın da hikâyede bahsettiği gibi- Kur'an'daki yeri, Enfâl Sûresi 17. âyettir. Bu âyette Allah Hz. Peygamber'e (Kureyşlilere Bedir Savaşı'nda toprak) attığı vakit O'nun atmadığını ve lâkin Allah'ın attığını bildirir.

Bu noktada tebliğimin odağını bir parça kaydırmak ve burada tartışılan öğretileri görünüşte daha farklı ama gerçekte konuyla alâkalı bir yöne doğru taşımak isterim. Mevlânâ'nın bu hikâyeyi tekrar anlatışı ile Kenan Rifâî'nin şerhinde göze çarpan bir şey de, kişinin Allah'ta varlığını sürdürecektir olan ruhunu (bekâbillah) her türlü gizli dürtüden ya da dünyevî kazançtan uzak olma derecesine atfettikleri önemlidir. Bu, kişiyi savaş gibi insanın deneyimleyebileceği en şiddetli anlarda bile bir başkasına karşı derin bir saygı duymaya doğru yönlendirir⁴. Bu konu hakkında kafa yormak beni insan olarak hepimizin gündelik hayatımızda karşılaştığımız ve bencil isteklerimiz ve nefsimizin arzuları ile zarar verdiğimiz “öteki”ni tahkik etmeye yöneltti. Burada zihnimde beliren “öteki”, çevre oluyor. Bunu ise “Hareketsiz Hareket” diye tabir ettiğim Hz. Ali'nin hareketinin mânâsını açıklamış olan Kenan Rifâî ve Mevlânâ'nın dayandıkları aynı perspektifi temel alan çevresel bir krizin izâhı takip ediyor.

Bu noktada akılda tutulması gereken önemli bir nokta, çevre kelimesinin Arapça'daki karşılıklarından birinin “bir şeyin etrafını çevirme, kuşatma” anlamına gelen “*muhit*” olduğudur⁵. İlginç bir

4 Bu hususta, Seyyid Hüseyin Nasr'ın aynı hikâyeye dair yorumundan ilham alınmıştır. Bk. Seyyid Hüseyin Nasr, *The Garden of Truth: The Vision and Promise of Sufism, Islam's Mystical Tradition*, San Francisco: HarperOne, 2010, ss. 87-89.

5 William Chittick, *In Search of the Lost Heart: Explorations in Islamic Thought*, edit. Mohammed Rustom, Atif Khalil, Kazuyo Murata, Albany, New York: State University of New York Press, 2012, s. 292.

biçimde Kur'an'da Allah kendinden "kuşatan", "çevreleyen" diye bahseder⁶. Bu durumda Allah bizim "çevremiz" oluyor, zîra bizi çepeçevre kuşatıyor⁷.

Böyle bir bakış açısı, doğanın "mukaddes" olduğu fikrini bütünüyle destekler. Yani çevre, içinde Allah'ın zâtıyla değil, ancak türlü tecelliyatla aşikâr olduğundan gayri bir şey değildir.

Ayrıca dikkatimizi Kur'an'daki temel bir tema olan tabiatı gözetme ve muhafaza etme hizmetinin insana verilmesine yöneltmek isterim: Hac Sûresi 65. âyette, "Görmedin mi Allah, hakikaten bütün yerdekileri sizin için müsahhar kıldı." ve Lokman Sûresi 20. âyette "Görmediniz mi ki, Allah göklerde ve yerde ne varsa hepsini sizin hizmetinize vermiş, gizli ve açık olarak nimetlerini üzerinize yaymıştır." buyrulur. Tabiatı emânet olarak üzerine alan insanlar, etraflarını kuşatan doğal dengeyi kendi amelleriyle bir kenara attıkları için kendilerini içine alan çevre kadar anlaşılmaz/müphem kaldılar⁸. Rûm Sûresi 41. âyet bu olaya işaret eder: "Yaptıklarının bir kısmını tatsınlar diye insanların kendi ellerinin kazandığı şeyler yüzünden karada ve denizde fesat ortaya çıktı. Umulur ki onlar Hakk'a dönerler."⁹ Bununla birlikte bu âyet, insanların kendi elleriyle doğada yarattıkları felâketlere küçük bir pencere aralandığında kulak vermelerinin ve yollarını değiştirmelerinin mümkün olduğunu göstermesi hasebiyle umut aşılır.

İnsanların doğa ile mesafelerini düzenlemek için başlangıç olarak yapabilecekleri en doğru şeylerden biri de kendilerini bilmeye çalış-

6 age, s. 292.

7 age, s. 292.

8 Çevresel krizi, temelde mânevî bir problem olarak görmekteyim. Burada Nasr'ın çığır açan kitabını takip ediyorum: *Man and Nature: The Spiritual Crisis in Modern Man*, Chicago: ABC International, 1997 (Bu çalışma 1968'de *The Encounter of Nature and Man: The Spiritual Crisis of Modern Man* adıyla basılmıştır). Ayrıca yine Nasr'ın şu eserlerine bakılabilir: *The Need for a Sacred Science*, Albany, New York: State University of New York Press, 1993, 8-9. Bölümler; *Religion and the Order of Nature*, New York: Oxford University Press, 1996. Doğa ve çevre ile ilgili ruhânî görüşlerin iyi bir derlemesi şu eserde bulunabilir: *The Book of Nature: A Sourcebook of Spiritual Perspectives on Nature and the Environment*, edit. Camille Helminski, Watsonville, California: The Book Foundation, 2006. Ekoloji ve/ya da ekolojik krizlerin Müslümanlar tarafından nasıl değerlendirildiğini görmek için bk. *Islam and Ecology: A Bestowed Trust*, edit. Richard Foltz, Frederick Denny, Azizan Baharuddin, Cambridge, Massachusetts: Center for the Study of World Religions, Harvard Divinity School, 2003.

9 Burada, Allah'ın insanı yaratacağını söylediği zaman meleklerin sorduğu soru da düşünülmalıdır: "Orada bozgunculuk çıkaracak ve akıtacak birini mi yaratacaksın?" (Bakara, 2/30)

maktır. Bu da ancak körlük halinden uyanmak ve ardından ufuk-taki işaretleri okumak ve derine dalmakla mümkün olur. Burada tabii ki doğa-insan ilişkisinin şemâilini temellendiren ve o çok iyi bilinen âyeti kastediyorum: “*Biz onlara hem ufuklarda ve hem kendi nefislerinde delillerimizi göstereceğiz ki, Kur’an’ın hak olduğu kendilerine açıkça belli olsun. Senin Rabb’inin her şeye şahit olması kâfi değil mi?*” (Fussilet, 53)¹⁰. Dolayısıyla kendimizi bilmeyi artırdıkça kâinat denen doğa kitabını da daha çok anlayacağız. Ve doğa kitabını daha çok anladıkça da kendimizi daha çok bileceğiz.

Aynı zamanda, eğer gerçek hâlimizden bîhaber kalırsak ve üzüntüyle kendimizi tüketirsek ruhlarımız Allah’tan uzak kalır. İslâmî metafizik öğretilere göre kendi ötemizdeki aşkın kaynağımıza ne kadar yakınsak, nurâniyet, zekâ ve “ruhâniyet” bizde o denli ortaya çıkar. Öte yandan, aşkın kaynağımıza ne kadar uzaksak, o kadar karanlık, kesâfet ve cismânîlikle nitelendiriliriz¹¹.

Demek ki bizi Allah’a götüren işaretleri daha fazla idrak ettiğimizde, varlık mertebemize uygun olarak bilinç seviyemiz de yükselecektir. Bu, en az yoğun ve ayrışmamış olandan en yoğun ve ayrışmış olana doğru ilerleyen şekilde olur. Allah’ın alâmetlerinden uzak düştüğümüz ölçüde varlık mertebesindeki idrakimiz de azalır. Ya da şöyle dile getirebiliriz; daha kaba bir hâl aldıkça, natu-ramız daha kesîf olmaya başlar ve daha yüksek idrak seviyelerine ulaşma ihtimalimiz azalır.

İnsanlar tabiat emânetini taşıyanlar olarak belirtilmiştir. Peki, neden bu emânet onların omuzlarına yüklenmiştir? Bunun cevabı Allah’ın meleklerle, “*Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım.*” dediği Bakara Sûresi 30. âyette bulunmaktadır¹². Halîfe teknik olarak bir başkasının yerine geçen ve kendisine verilen görevi îfâ eden kişidir. Dolayısıyla insanlar yeryüzünde Allah’ın isteğine uygun olarak görev üstlenmeleri hasebiyle Allah’ın temsilcisidirler. Ancak doğaya muamelemiz, Allah’ın dünya üzerindeki halîfesi oluşumuzun başarı ölçütü olarak değerlendirilecekse, o zaman çok kötü bir iş

10 Ayrıca bk. Zâriyat, 51/20-21: “*Kesin olarak inananlar için yeryüzünde ve kendi nefislerinizde birçok alâmetler vardır. Hâlâ görmüyor musunuz?*”

11 William Chittick, *Science of the Cosmos, Science of the Soul: The Pertinence of Islamic Cosmology in the Modern World*, Oxford: Oneworld, 2007, s. 141.

12 Ayrıca bk. En’am, 6/165 ve Fâtır, 35/39.

çıkarıyoruz demektir. İşte bu nedenledir ki İslâmî öğretilerde insanın Allah'ın halîfesi olduğuna dair her ifade Allah'ın dünyadaki halîfesi olma *potansiyeline* işaret eder¹³.

Peki, o zaman bir kimse bu hilâfeti nasıl idrak eder? Bu bütünüyle ilâhî vasıfları üstlenmekle ilgilidir. Bu ifade, Peygamber'in emri olan "*Allah'ın ahlâkî ile ahlâklanınız.*" gereğindedir. Ahlâken giyilecek her erdem yalnızca bir ihtimalden ibarettir. Zîra erdem zaten bütün gerçekliği ve mükemmelliğiyle Allah'a âittir. Böylece insan, insanî ölçülerin müsaade ettiği kadarıyla Rahmân olan Allah'ın adının bir taklidi olarak merhametli olabilir ve Vedûd isminin taklidi olarak da sevebilir. Bu öğretinin ahlâkî kategorilerin ontolojik (ve bundan dolayı nesnel) kökenleri açısından çok önemli sonuçları bulunmaktadır. Fakat bu bağlamda gelmesi gereken ana nokta şudur ki, geçmişteki Müslümanlar insan projesini, insanın ilâhî norma uyumlanma gayretinde olan tek varlık olması hasebiyle, uğraşmaya değer bulmuşlardır.

Bu vasıfların nerede olduğuna gelinecek olursa, sûfiler Hz. Peygamber'in "*Allah Âdem'i kendi sûretinde yaratmıştır.*" hadîsine dayanarak bunların insanoğlunun içinde halihazırda bulunduğundan bahsederler. Bu öğretiden, insanın doğa ile ilişkisi kapsamında yapılabilecek önemli bir çıkarım olarak bizde ilâhî isimler ayrışmamış halde bulunurken, Allah'ı âşikâr eden kâinat düzeninde ilâhî isimlerin yine bulunduğu, ancak ayrışmış bir halde oldukları söylenebilir¹⁴.

13 Aşağıdaki ifade bu bağlamda çok yerinde olacaktır: "Kur'ânî mesaj açıktır: İnsan ancak ve ancak kendi iradesini Tanrı'nın iradesine teslim ederse Tanrı'nın vekili olabilir, O'nun adına yaradılış üzerinde iktidar sahibi olabilir. Eğer kişi, Peygamber'in aktardığı şekilde Tanrı'nın rehberliğine teslim olmada muvaffak olamazsa hakiki bir vekil gibi davranması mümkün olmaz. Barış ve dengeyi sağlamak yerine bozgun için çalışır. İslâm'ın rolü net ve belirgin şekilde, öbür âlem ile bu dünya arasında insanın hakiki iyiliği için bir denge ve barış oluşturmaktır. Hakikatin hiyerarşik tabiatına baktığımızda, doğal olarak, yakın çevremiz ile barış içinde olabilmemizin ön koşulu, geldiğimiz ve gideceğimiz yere teslim olmakla mümkündür. Yani evren ile uyum içinde olabilmek için Tanrı ile uyum içinde olmak gerekmektedir. Tanrı'nın vekili olarak insan kendisine emanet edilmiş olan üzerinde ancak ve ancak Tanrı'nın kendisi üzerindeki iktidarını kabul ettiğinde iktidar sahibi olabilir. Eğer o, Tanrı'ya isyan ederse yaratılmışlar da ona isyan ederler. Bu da modern insanın neden kendisi için yaratılmış ve ona emanet edilmiş olanlar tarafından yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu açıklamaktadır." (William Chittick, *In Search of the Lost Heart: Explorations in Islamic Thought*, ss. 298-297)

14 William Chittick, *The Sufi Path of Knowledge: Ibn al-'Arabi's Metaphysics of Imagination*, Albany, New York: State University of New York Press, 1989, s. 17. İslâm'ın çevreye,

Dolayısıyla yalnızca tüketme isteğiyle dolu olursak, kendimizi ve doğal çevreyi israf etme hali, hem doğada hem de kendi içimizde potansiyel olarak var olan ilâhî isimleri gerçekleştirme hususunda yetersizliğimizle son bulacaktır. Bu da kendimizle doğanın düzeni arasında daha büyük bir bölünmeye yol açacaktır. Bu noktada, insanların doğaya neden bu kadar zarar verme potansiyeli taşıdığı sorulabilir. Diğer bir deyişle, bu âhenkli denge, neden daima bâkî kalacak ve herkesin bundan sonra Allah'ın halîfesi olabileceği şekilde yaratılmamıştır? Cevap, insanoğlunun içinde halihazırda yapılandırılmış olan Allah'ın ilâhî vasıflarıyla ilgilidir. Allah'ın vasıflarından birisi de irade olduğu için kendilerine âit güzel isimleri Allah'ın esmâsından alan insanlar kendileri için seçim yapma konusunda tam bir özgürlük içinde olmalıdırlar. Bu da öznenin ve nesnenin müstakil olarak görülebildiği mütemadiyen genişleyen bir bakışa yönelir. Böylesi bir görüş, eşyaya dair aşırı somutlaştırılmış ve haddinden fazla bilimselleştirilmiş bir bakışı ortaya çıkartır. Bu bakış, âlemi mutlak bir zorunluluk ve beşerî kontrole iter. Ve böylece nesne ile özne arasındaki mesafenin daha da açılmasına neden olur. Bu durum doğal olarak “dışarıdaki” nesneye verilen zararın “içerideki” özneyi etkilediği fikrinin ortaya konulamadığı, takipsellik fikrinden uzak bir doğa algısı ile sonuçlanır. İlâhî isimleri giyinirsek kendi doğamızı dâvet ediyor oluruz ve bu gerçekleştiği ölçüde doğa da -kendimizde olduğu gibi- ilâhî düzenle uyumlu hale gelir.

Bu öğretiyi idrak edenler, tabiatı kristal gibi berrak bir şekilde görebilirler. Zîra tabiatla insan arasındaki olağan etkileşimi tanımlayan özne ve nesne ayrımı, bir yanılgıdan başka bir şey değildir. Bu yanılgı, her şeyin formlarla örtülmüş olmasından kaynaklanmaktadır. Tekâmül etmiş kişi için âlemde bulunan ilâhî isimler ayrışmamış bir biçimde oluşmuştur ve bu, o insanın kendi ruhunda hâlihazırda yapılanmış bulunan zuhura çıkmış ilâhî isimlerin ayrışmamış şekilleri ile paralellik göstermektedir. Buna doğayla âhenk içinde olma diyebiliriz ki, bu, yanıltıcı bir iki-kutupluluğun iki ucunun artık birbirine karşıt olmayacak bir biçimde yaklaşmasını ifade eder.

evrensel düzendeki İlâhî isimlerin zuhuruna referansla bakışının izahı için bk. Jihad Brown, *Metaphysical Dimensions of Muslim Environmental Consciousness*, Abu Dhabi: Tabah Foundation, 2013.

Hız. Peygamber bir hadîsinde “*Mümin müminin aynasıdır.*” diye buyurur. Bu hadîsin mânâsı şudur ki, bir Müslüman bir diğer Müslüman kardeşinde iyi ya da kötü bir şey görüyorsa bu kendinde var olanın yansımasıdır. Oysa Hız. İbn-i Arabî ve diğer zatların belirttiği gibi “mümin” aynı zamanda Allah’ın isimlerinden biridir (*el-Mü’min*). Ra’d Sûresi 15. âyette belirtildiği şekliyle göklerde ve yerdeki her şey Allah’a secde ettiğine göre, o zaman kâinatta her ne varsa gerçekte bir “mümin”dir. Eğer mümin, el-Mü’min olan Allah’ın aynası ise, o zaman göklerdeki ve yerdeki her şey, Allah’ın kendini seyrettiği suretlerin bir aynasıdır.

Hız. Peygamber de “*Allah güzeldir, güzeli sever.*” diye buyurmuştur. Bu, kâinatın neden bu kadar güzel olduğunu açıklıyor, zîra kâinat ilâhî güzelliğin bir aynasıdır. Bakara Sûresi 115. âyette Allah’ın o güzel vechinin her yerde olduğu buyrulur: “*Bununla beraber, doğru da Allah’ın batı da! Nereye dönerseniz, Allah’ın yüzü oradadır! Şüphesiz yok ki Allah’ın rahmeti geniştir ve O, her şeyi bilendir.*”¹⁵ Allah’ın vechi her yerde olduğuna göre bu vech, Allah’ın güzelliğinin emârelerinden başka bir şey olmayan kâinat aynasına yansır. Şekillerin ötesine geçmiş olan Allah’ın gerçek halîfeleri bunların da ötesini görürler. Büyük bir rahatlıkla Sembol’ü olduğu haliyle reddetmeden, Sembol’den Sembolize Edilen’e doğru ilerlerler. Daha doğrusu, sembolün içinde, zamanın ve mekânın ötesinde olan Sevgili’nin vechini görürler. Bu bir mânâda âşık olmak gibidir. Nasıl birisi aşka düştü mü özne-nesne ayırımı seven ve sevilen arasında yok olup gitme eğilimindeyse (özellikle de kavuşma ânında), birisi de Allah’ın vechi olan kâinatla aşka düştü mü aynı durum hâsıl olur.

Her şeyi dosdoğru Allah’tan gören kişide ayrı bir “ben” varlığı tarif edilemeyeceğinden, bu kişinin vechi artık Allah’ın vechi olmuştur denilebilir. Tasavvufta bu makam “cem” ve “kurbiyet” gibi pek çok isimle anlatılır. Ancak bu safhada şâhitliği kim yapmaktadır? Bu soruya cevap verebilmek için, bir kısmından yukarıda alıntı yaptığımız Fussilet Sûresi 53. âyete bakabiliriz: “*Biz onlara hem ufuklarda ve hem kendi nefislerinde delillerimizi göstereceğiz ki, Kur’ân’ın hak olduğu kendilerine açıkça belli olsun. Senin Rabb’inin her şey*

15 Ayrıca bk. Rahman, 55/26-27: “*Yeryüzündeki her şey yok olacaktır. Ancak celâl ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâkî kalacaktır.*” Kasas, 28/88: “*O’ndan başka tanrı yoktur. O’nun vechinden başka her şey yok olacaktır. Hüküm O’nundur ve siz O’na döndürüleceksiniz.*”

*şâhit olması kâfi değil mi?*¹⁶ diye buyrulur. Âyetin son kısmında bahsedildiği üzere Allah kendi kendini yarattığı sınırsız suretlerde seyrederek ki, bu suretler O'nun kendi kendini seyretmesi için mahallerdir. Allah şâhit olarak yeter. Zîra Allah, zâtının birliği ve güzelliğini doğrulayan her şeyin en üstün şâhididir¹⁷.

Vechi artık Allah'ın vechi olmuş kişi her şeyde Allah'ı seyrederek. Ve bu kişinin Allah'ın halîfesi olduğuna dair emâreler açığa çıkar. Bu kişi çevreye asla zarar vermez. Zîra seyriyle mahva erdiği o ilâhî vechden başka hiçbir şey demek olmayan kendi vechindeki akislerle müşahede olunan tüm şeyler ona kutsal görünür. Bu nedenle onun peşine düştüğü hiçbir şey yoktur; doğadan edinilecek kazanç yoktur; gerçekleştirilecek hiçbir hareket yoktur. O nedenle gerçek sevgilisi olan Allah'ın tek "aktör" olduğu doğa, ona sevdiği her şeyi sunar.

16 Ayrıca bk. Âl-i İmrân, 3/18: "Allah, kendisinden başka tanrı olmadığına şâhittir."

17 Allah, kendi kendisinin en büyük "delili"dir. Bu husus için bk. İbrahim Kalın, *Mulla Sadra*, Karachi: Oxford University Press, 2014, s. 76.

MÂNEVÎ ÖĞRETMEN OLARAK KENAN RIFÂÎ: HZ. MEVLÂNÂ'NIN *MESNEVÎ'Sİ* İLE İLGİLİ DERSLERİNDEN KAZANIMLAR

James Winston Morris, Prof. Dr.¹

Kenan Rifâî gibi son derece önemli bir entelektüel ve mânevî şahsiyet hakkında, İngilizce'ye henüz çevrilerek ulaşılabılır hâle gelmiş olan birkaç eserine dayanmak sûretiyle net bir şeyler söylemek oldukça zor. *Mesnevî*'nin² birinci cildine yaptığı şerhin Victoria Holbrook tarafından başarılı bir şekilde tercüme edilmesi, çok şükür bizim için Kenan Rifâî'nin mânevî öğretisinin pek çok boyutuna kapsamlı bir giriş yapma imkânı sunuyor. Hâliyle ben de kendisiyle ilgili bu ilk çalışmada bu kapsamlı kaynağa dayanarak ilerledim. Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin bu başyapıtının başlangıç kitabını yıllardır çalışıyor ve (özellikle lisans öğrencilerine) öğretiyor olduğum için Kenan Rifâî'nin öğretisinin ayırt edici özellikleri ve şahsî vurguları bu ayrıntılı çalışma içerisinde derhal kendisini göstermektedir.

1 1949 yılında Amerika'da dünyaya geldi. Lisansını Chicago Üniversitesi'nde Medeniyet Çalışmaları üzerine yaptı. Doktorasını Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri konusunda Harvard Üniversitesi'nde 'Molla Sadrâ' üzerine yazdığı teziyle tamamladı. Morris, Boston College ile birlikte, Princeton ve Oberlin gibi çeşitli üniversitelerde İslâmî ve Dini Etütler dalında dersler vermiştir. Genellikle İslâm felsefesi ve teolojisi, tasavvuf, İslâm Bilimleri ve Kur'an-ı Kerim üzerine eğitim vermektedir. Son yayınlanan eserleri şunlardır: "Ostad Elahi's Knowing the Spirit" (2007), "The Reflective Heart: Discovering Spiritual Intelligence in Ibn Arabi's 'Meccan Illuminations'"(2005) ve "Orientations: Islamic Thought in a World Civilisation" (2004). Yakın zamanda "Openings: From the Qur'an to the Islamic Humanities" adlı eseri yayınlanacaktır.

2 Kenan Rifâî, *Listen: Commentary on the Spiritual Couplets of Mevlana Rûmî*, trc. Victoria Holbrook, Louisville, Kentucky: Fons Vitae Publishing, 2011.

Başlangıç olarak, bu pek zorlayıcı oluşuyla bilinen mânevî menkıbenin pek çok şerhi bulunduğundan, Kenan Rifâî'nin bir benzeri bulunmayan kişisel yaklaşımını diğer *Mesnevî* şerhleri ile kıyaslamak oldukça açıklayıcı olacaktır. Öte yandan diğer şerhlerin her birisi de hem öğrenciler hem de bu fevkalâde şiirle ilk defa tanışanlar için belli faydalar sunmaktadır. Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki, Kenan Rifâî'nin kitabı, Nicholson'un öncü nitelikteki şerhli İngilizce ciltleri –ki bunlar kendisinin Farsça tenkitli metinlerini de içermektedir- ile karşılaştırıldığında, Nicholson'un metninden farklı olarak, zor pasajlara, teknik terimlere, âşinâ olunmayan târihî ve kültürel arka plana ve benzeri unsurlara satır satır bir açıklama getirmemektedir.

İkincisi, Kenan Rifâî'nin yaklaşımı, Mevlânâ'nın karmaşık dil yapısını, geçişlerini ve farklı ağızlardan seslenişlerini ya da Kur'ân'ın belirgin hususiyeti olan sıçrama ve çoklu anlam ifade etme özelliğini gizemli bir şekilde aksettirmesi durumunu açıklığa kavuşturmayı amaçlamamaktadır. Her ne kadar tersi yönde başlarsa da, Kenan Rifâî, kendisini her bir bölümü daha anlaşılır, daha net bir hale getirme amaçlı olarak yeniden ifade etme kaygısıyla da kısıtlamamıştır. Bu arada süreç içinde, Mevlvî Şeyhi İsmail Ankaravî'nin kapsamlı meşhur çalışması gibi Osmanlı döneminin muazzam şerhlerine âşinâlığını ortaya koymaktadır.

Bilindik edebî, filolojik ve târihî yaklaşımlar yerine, durmadan yenilenen keşif ve yeni anlayışların, tuzakların, zorlukların ve sadece her bir okurun kendi hayatının gerçekleri ile yan yana gelerek açığa çıkabilen öğrenme deneyimlerinin farkına varabilmek için sürekli okunması gereken bir eser olarak Kenan Rifâî'nin çalışması, esas olan mânevî hedef ve Mevlânâ'nın bu başyapıtının hâkim olan maksadı çerçevesinde, eserin her dâim değişen halimizi anlatmak için sürekli değişen rolüne sâdık kalmıştır. Kenan Rifâî'nin eseri, Mevlânâ'nın öğretileriyle ister istemez kişisel ve dinamik bir ilişki içine girerek mânevî öğretisi için işlerliği olan bir bağlamı benimser ve bunu dikkatli bir biçimde oluşturur. Bu öğretisi, "Allah dostları"-nın (evliyâ, enbiyâ, ermiş ve "insan-ı kâmil"lerin) tecellilerindeki zarûrî rehberliğe ve dönüştürücü rûhânî role odaklanmış bir pedagojidir.

Bu sempozyum bildirisi kapsamında, Kenan Rifâî'nin *Mesnevî*'nin I. cildi üzerine yaptığı çalışmanın olağanüstü ince ve etkili yaklaşımına odaklanmak istiyorum. Kenan Rifâî, bu şekilde öğrencilerini ve okuyucuları, Mevlânâ'nın başyapıtı ile dâimî bir bağlantı kurmaları için, mânevî olarak dinamik bir yaklaşıma yönlendirmektedir. Bu eşsiz çalışma en güzel şekilde tıpkı Kur'an tarzında ve onun ilhamı ile yapılandırılmıştır. Öyle ki her bir "söylem", yalnızca amaçladığı anlamı ve dünyanın dört bir tarafındaki her bir okurun kendi yaşamında zamanla ortaya çıkan kişisel deneyimlerle aktif ve katılımcı bir etkileşime giren yeni ibretleri ifşâ etmektedir. Bu etkileşimin üretkenliği ise, kararlı ve dâimî bir içsel motivasyonun enerjisine bağlıdır. O halde bir öğretmen ya da mürşit nasıl olacak da bu aktif ve dâimî bağlantıyı, motivasyonu uyandırabilecektir? Nasıl olacak da bu gizemli çalışmanın aydınlatıcı boyutunu ve geniş kapsamlı amacını ortaya çıkarabilecektir? Özellikle, bu ilişki ortamı bugün kâmil mânevî rehber ile öğrencisi arasındaki irşat bağıni destekleyen dâimî, geleneksel çerçeve olmaksızın nasıl sağlanabilecek?

• • •

Kenan Rifâî'nin bu zorluğa yönelik yaklaşımı, birinci cildin farklı bölümlerinde oldukça farklı vurgular içermektedir. Tıpkı orta kısımlarda mânevî disiplinin (riyâzat) amacı ve uygulanması üzerine yaptığı vurgu gibi. Bu muhteşem İngilizce tercümenin ilk yüz sayfasını kapsayan açılışta (önsöz ve ilk üç uzun hikâye) velâyetin bağlantılarının farklı yönleri -örneğin, samimi, dâimî, ilâhî "Dostluk", yakınlık, rehberlik, imtihan ve mânevî terbiyenin sınırsız formları gibi farklı yönleri- dikkatlice ve aşama aşama tanıtılmıştır. Bildiğimiz kadarıyla pek çok okuyucu kendi yolculuğuna herkesi kapsayan bu rahmetin, şefkatin, rehberliğin ve güzelliğin hakikatini kabul etmenin ışıltısıyla başlama eğilimindedir.

Kenan Rifâî, Mevlânâ'nın yolunu izlemek suretiyle -ki *Mesnevî*'de coşkun ve doğrudan bir hitap tarzının tekrar edişi ya da Mevlânâ'nın kendi hayatındaki Şems ve Hüsameddin gibi velî karakterlerin îâmâsı sözkonusudur- bu aslî insan-kutsal ilişkisinin on dört temel yönünü derslerinin başında titizlikle takdim eder. Bunu yaparken, Mevlânâ'nın hikâyelerini ve öğretisini sade bir şekilde

ifâde ettiği genel akışın dışına çıkarak velâyetin dâimî metafizik bağlamının altını çizer. (Burada ayrıca dikkatimizi çeken bir husus da hemen hemen uygun gördüğü her noktada Yûnus Emre'nin dizelerini Velî/Dost ilişkisinin belli unsurlarını öne çıkartmak için kullanmasıdır.) O halde velâyetle bu bağlantıyı onun sunumuyla adım adım izleyelim.

- Kenan Rifâî, *Mesnevi*'nin girişinde Mevlânâ'nın meşhur “ney” analogisini ele alarak³ ilâhî “dost”un (evliyâ) ya da ermişlerin takdimi ile başlar. Burada pek çok kaybın ve ayrılığın dönüştürücü deneyimlerine -Aşk'ın belirgin işaretleri ve etkileri olarak- ve bu deneyimlerin onları mânevî hedefe nasıl ulaştırdığına dikkat çeker. Amacı, yoğun içsel niyazın (duanın) dönüştürücü gücünü nefsin tekâmülü yolunda ilk basamakta olan insanlarda uyandırmak için Mevlânâ'yı tekrar etmektir.

- Daha sonra Kenan Rifâî, Mevlânâ'nın Şems ile olan kaçınılmaz buluşmasının dönüştürücü etkisine gönderme yapar ve ilâhî varlığın ve zuhurun tecellisine dair kıymetli bir başlangıç deneyimi olarak insan-ı kâmil ile karşılaşmanın insanın [kendisi] kutsal cevherini tanımalarını sağlayışındaki aydınlatıcı rolünün altını çizer. İnsân-ı kâmil ile karşılaşma, insanın kendi aslını fark etmesini sağlayarak tecellinin dönüştürücü etkisini ortaya çıkarır.

Burada her yerde eşit derecede geçerli olan bir önemli nokta şudur: Velâyetin anlatımının her bir aşamasında gerçek amaç, dikkatli okuyucuyu önceki deneyimlerini arayıp bulmaya ve ister rüya, doğa, seyahat ya da meditasyon için, ister vahyin (ilhamın) diğer sonsuz sahnelerinde bu deneyimlerin menzilinini daha dikkatlice gözden geçirmeye sevk etmektir. Bunlar, onun seyr ü sülûkunun her bir aşamasının temel hammaddeleridir ki, bunlar olmadan okuyucunun geleneksel terminoloji ve o değerli tecrübelerin rolünü açıklayan metafizik ve dinî şemalar içinde kaybolup gitmesi işten bile değildir.

- Kenan Rifâî daha sonra “dost” (velî) ile ilk tecellî karşılaşmasına geçer⁴ -bu olayı tabii olarak izleyen kayıplar veya ayrılıklar ile- bizi diğer insân-ı kâmilleri aramaya ve onların derûnî hâllerine iştirak

3 age, s. 2.

4 age, s. 4.

etmek için gayret etmeye yönlendirir. Kenan Rifâî'nin sınırsız zâhirî form ve ifadeyle anlattığı gibi “ermişlerin yolu” işte böyle kader anlarından doğmaktadır. Bu dönüştürücü karşılaşmalar, çoğunlukla Mevlânâ'nın aşk hastalığına tutulmuş padişahın, giriş bölümünde de vurguladığı umutsuz duasına, hayal âleminde gelen ve sonradan zâhirî dünyadaki olaylar ve görüntülerle açıklığa kavuşan ilk cevap gibi içeriden (ya da günlük hayatın ötesinden) gelmektedir.

- Daha önce yaşamış pek çok mutasavvıf öğretmen ve yazar gibi⁵ Kenan Rifâî de karmaşık metafizik kavramları sık sık tek bir yoğun ve veciz (metaforik) bir anlatıma sığdırmıştır.⁶ Ruh ve Vücut tıpkı İlâhî Güzellik'te olduğu gibi aynıdır, biri içsel diğeri ise hâricîdir. Bunu yapmaktaki amacı, okuru metafizik ya da dinî tartışmaların o tanıdık çalılıkalarında dolandırmak değil, aksine onları bu teşvik edici bakış üzerinden benzer deneyim ve örnekleri yeniden toplayıp gözden geçirmeleri konusunda zorlamaktır.

- Kenan Rifâî, bu kapsamlı gözlem özümsemiğinde, tutkulu ve dönüştürücü Aşk'ın bu ilâhî Güzellik'e yönelik olarak verilen, özellikle de nereye baksa ilâhî hikmeti ve güzelliği gören Velî'de ya da insan-ı kâmilde en tabii tepki olduğunu belirtir.⁷ Kenan Rifâî, burada hakiki insanı “sâkî” olarak şiirsel bir şekilde ifade ederken onun merkezî ruhânî pedagojik rolünü ortaya koymaktadır. Bu zâtın sözleri ya da ustalıklı anlatımı, hayatın her alanında bu güzelliği anımsatır ve mânevî hazırlığı olanlarda bu aşkı uyandırır. Bu kısa açılış sözleri, sadece tarihten âşinâ olunan peygamberleri, azizleri ya da büyük sanatkârları işaret etmemektedir. *Mesnevî*'yi ya da benzer mânevî veya felsefî klasikleri gençlere sunarken, onların kendi kişisel ve bireysel mânevî gelişim ve öğrenme boyutlarına yönelik anlaşılabilir takıntılarını ilk bakışta aşmalarının kolay olmadığı hemen fark edilmektedir. Ancak Mevlânâ'nın bu muazzam eseri (daha yaygın şekilde bilindiği üzere lirik-şiirsel bir eser olmasının çok ötesinde) “öğretmenleri eğitime”yi amaçlayan mükemmel bir çalışmadır ve burada Kenan Rifâî'nin kendi öğretisinin önemli bir kısmı da bu geniş perspektiften bakıldığı zaman daha iyi takdir edilebilir.

5 Kenan Rifâî'nin, Yunus Emre'ye âit bir-iki açıklayıcı mısırâyı, velâyet ilişkisi ile ilgili derslerin ilerleyişi içindeki ana noktaları göstermek ve yönlendirmek için sık sık kullandığını daha evvel belirtmiştik.

6 Kenan Rifâî, *age*, s. 5.

7 Aynı yer.

- Bahsedilen bu noktalardan hareketle, Kenan Rifâî, hazır olanlarda bilgelik ve idraki ortaya çıkaran hakiki insanı anlatmaya⁸ devam eder. Bu insan-ı kâmiller için aşkın sınırları, Kur'an'da yalnızca insana bahşedildiği ifade edilen kutsal "inanç" dır.

Ayrıca burada Kenan Rifâî, Mevlânâ'nın Eflâtun'u ilâhî aşkın ilk ve en önemli hekimlerinden birisi olarak tarif etmesine vurgu yapar. Bu kısım, Mevlânâ'nın hakiki insanın evrenselliğine, bu mânevî hakikatlerin temel doğasına ve *Mesnevî*'nin doğal olarak tüm insanlara açık olan (hiçbir târihî dönem ya da dinî gelenek ile sınırlandırılmayacak) öğretileri üzerinde ısrarla durduğu pasajlardan biridir.

Bu tecrübeli öğretmen burada uygun bir bireysel hazırlık için gereken pedagojik ihtiyaç, yüksek seviyede bir mânevî öğretiyi kabul edebilmek (ve sonra da uygun şekilde nakledebilmek) için gereken bağlamsal bilgelik ve "perdeyi kaldırmak" üzerinde durmaktadır. Son husus, Mevlânâ'nın birinci cildin sonuna doğru Zeyd ve Peygamber'le ilgili anlatımı hakkında kendisinin ortaya koyduğu görüşlerle daha geniş şekilde ele alınmıştır.

- Kenan Rifâî'nin buradaki kuvvetli gözlemlerinden biri⁹ nefsin arınmasının o kişinin Tanrı'nın güzelliğini yansıtan ilâhî dosta olan sevgisine bağlı oluşu konusundaki yorumudur. Dolayısıyla bu yorum, rehber ve öğretmen olarak Velîlerin dâimî varlıklarına ve faaliyetlerine ilişkin artmakta olan farkındalığımızın altında yatan güzellik ile yaklaşma yollarına işâret etmektedir. Ancak velâyetin bu ilksel boyutu öyledir ki, önce sadece kısmen görünen, kesintili olan veya bazıları için tamamiyle mevcut olmayan bir husus mesâbesindeki bu fenomeni biz bizzat yaşayarak keşfedebiliriz. Daha açık ve dikkat çekici bir şekilde ifade edilecek olursa bu deneyim, ibâdet, inziva, meditasyon, erdemli davranmak gibi bilindik münferit uygulama ve tekniklerin etkisi ile mânevî rolün uygun bağlamına oturtulabilir. *Mesnevî*'nin geri kalanının çoğu (sadece birinci cilt değil) evrensel anlamda çekici olan ama sözde basit, kendi kendine yeten ve kendi içinde son bulan yöntem ve uygulamaların sıklıkla hayal kırıklığı yaratacak şekilde aldatıcı olduğunu göstermeye hasredilmiştir.

8 age, ss. 9-10.

9 age, s. 11.

• *Mesnevî*'nin meşhur açılış hikâyesinde¹⁰, Kenan Rifâî, Şems'in ruhların doktoru olarak addedilebilecek olan rolünü ele alırken, mânevî bir rehber ile doktor arasındaki farklara doğrudan odaklanmaktadır. Burada kendisi, yukarıda da belirtildiği gibi, özellikle kendi içimizdeki zayıf noktaların ve karakterimizdeki hezeyanların daha derindeki köklerini bulmayı, her zaman umut ve motivasyonumuzu korumayı ve tarîkin tabiatında var olan sır ve gizemlere, tekerrür eden öğretilere sıkı sıkıya saygı duymamız gerektiğini belirtmektedir.

Bu sırlardan bir tanesine örnek olarak, birkaç sayfa öncesinde¹¹ -örneğin İlâhî Ruh'un faaliyeti, Kozmik Zekâ veya "Hakikat-i Muhammedî" ve hatta ilâhî "Güneş" (şems) gibi- en kapsamlı metafizik hakikatlerin tam anlamıyla tanımlanamayacağına ve mânevîyatı gerçekten bilenler (ârifler) ve de "ermişler" dışında kalanlar tarafından da faydalı bir şekilde dile getirilemeyeceğine vurgu yapmaktadır.

• Birkaç sayfa sonra¹², Dost veya Velî ile karşılaşmanın en âşikâr ve müştereken deneyimlenen özelliklerine değinmektedir ki, bunlar daha önce erken klasik dönem İslâm felsefesi literatüründe de vurgulanmıştır. Bu yolla, velî veya erenlerin yoğunlaşmış ilgileri veya mânevî nazarları, kendilerine inanan kişiyi dönüştürmektedir. Böylelikle hayatın getirdiği dersleri fark etmeye ve hazmetmeye hazır olunurken, ruhun dünyevî isteklerini dizginlemek ve onun gerçek aşka uyanmasına ve hissetmesine yardımcı olunmaktadır.

• Bu giriş bölümünün sonunda¹³ Kenan Rifâî, ermişin veya evliyânın farklı türlerinin ve eğitimle ilgili vazifelerinin özet bir tarifini yapmıştır. Bunlar peygamberleri, mesaj iletenleri, onların halîfelerini, derecelerine göre vekillerini (abdal) ve benzerlerini kapsamaktadır. Açıkçası, burada biraz daha genişletilmiş imlemelerin belirtilmesi (kendisinin de çok iyi bildiği erken dönem İslâm âlimlerinin öğretilerinde olduğu gibi) kendi içinde teolojik ya da felsefî doktrin olmaları itibarıyla değil, ruhsal deneyimlerimizin değişik

10 *age*, ss. 30-31.

11 *age*, ss. 26-27.

12 *age*, ss. 38-39.

13 *age*, ss. 43-44.

safhalarında karşılaştığımız mânevî irşadın (velâyet) mevcut birçok form ve anlatımları olduğuna işaret etmek içindir.

- Kenan Rifâî, papağan ve kel kalender dervişin ünlü kısa hikâyesinde -ve bunu takip eden padişah ve kurnaz, hilekâr, misyoner vezirin uzun hikâyesinde daha detaylı olmak üzere¹⁴- velâyet ile olan ilişkide belki de en kaçınılmaz ve yinelenen soruya, “ne?” sorusuna dönmektedir. Gerçek evliyâyı ve güvenilir irşat ve talimatlarını, yanlış yönlendirilmiş, kendini kandırmış ve otoriteye karşı câhilliğinin farkında olmayan iddia sahiplerinden nasıl ayırt edebiliriz?

Ve daha da derine gidersek, burada hilekâr vezirin ikna edici, cömert hediyeleriyle örneklendirildiği gibi, bilinçsizce yarattığımız ‘mânevî riyâ’ dan ve kendini kandırma durumundan kendimizi nasıl kurtarabiliriz? Usûlen tabii ki, Hakikat’e ulaşmanın tek yolu velîleri tanıyıp onlara hizmet etmektir. Fakat bu acı dolu hikâye, birçok önemli uyarıyla doludur. Vezir, savaşmakta olan on iki kabilenin her birine, üzerinde mânevî olarak ancak kısmen doğru olan şeylerin yazılı olduğu kâğıt tomarları vermiştir. Ancak vezir, bunların her birinin mutlak Hakikat olduğu konusunda kabileleri ikna etmiştir. (Bunlar internette veya herhangi bir kitapçada kolaylıkla bulunabilir.) Bu bölümün gizemli sembolik olayları, açıkça Müslümanlar arasındaki kanlı iç savaşlara atıfta bulunmaktadır. Peygamber’in vefâtından hemen sonra unutulmayacak bir şekilde hâfizalara kazınan bir döneme işaret etmekte (kendi çağdaş örneklerimizden bahsetmiyorum) ve daha da dramatik olanı, Şems’in gelişinden sonra, içlerinde Mevlânâ’nın âsî oğlunun da bulunduğu dervişler tarafından yaratılan kargaşayı yansıtmaktadır. Ancak durmaksızın yinelenen dışsal örneklerin benzerliği, Mevlânâ’nın buradaki asıl konusu olan daha yaygın, kaçınılmaz iç mücadelelerin ve öğrenme deneyimlerinin sadece yansıtıcısıdır.

- Aynı bölümün içinde¹⁵, Kenan Rifâî bu ikilemi daha pozitif ve yapıcı bir şekilde ifade etmektedir. Hakîkî erenlerin varlığını fark edebilmek için mânevî görüş ve duyuşumuzu nasıl uyandırabiliriz ve daha da derine giderek tüm âlemi sarmalayan Ruhun

14 age, ss. 49-68.

15 age, ss. 55-56; s. 59.

Işık hüzmelerine nasıl doğrudan şahitlik edebiliriz? *Mesnevi*'ye ve Mevlânâ'nın, Şems'in ve Hüsameddin'in hayatlarındaki örneklerle baktığımızda, Kenan Rifâî gözlerimizi ve iç görümüzü açmaya başlamak için esas ihtiyacımızın velîlerin kendisi olduğunu vurgulamaktadır. Arayışımız, eğer velîlerin irşat ve şefaatiyle uyanmazsak, -aynen buradaki vezir ve onun tüm kurbanları gibi- esasen dünyevî isteklerin putperest tuzaklarına düşme, nefsanî arzu ve isteklere kapılma ve korku ve güvensizlik oluşturma riskleri taşımaktadır. Bu gözlem, belki de bu açılış sayfalarında lanse edilen en önemli mânevî mihenk taşı olabilir ve bu konu hemen akabinde Mevlânâ'nın eserinin geri kalanında da güçlü bir şekilde vurgulandığı üzere, derin teslimiyetin, şiddetli ihtiyacı ifade eden içsel yakarışın (niyazın) belirleyici rolüne okuyucuyu geri döndürür.

- Mevlânâ'nın sonraki hikâyesi kötü kalpli padişah ve bu hayatın onda yol açtığı “yangını” ve mücadeleleri konu eder.¹⁶ Kenan Rifâî, inâyet-i ilâhînin (ve takvâ ve sabrımızın) kendine özgü tekniği olan otorite ve “mistik”lerin yüksek sesle ilân ettikleri çeşitli şekillere bürünmüş, bilinçsizce taklit ve riyâkârlığın tehlikelerinin üstesinden gelmemize nasıl yardımcı olduğunu anlatmaktadır. Kenan Rifâî'nin şerhinde, hayatın kaçınılması mümkün olmayan -bazen ilk anda yıkıcı, bazen arıtıcı ve özgürleştirici- dünyevî ateşlere karşı insanların farklı tepkilerinin oluşturduğu dâimî döngü, en nihayetinde her insanın kalp aracılığıyla aynı “tatlı lezzete”, “hafifliğe” ve “zevk”e doğrudan doğruya şahitlik etmesini sağlamaktadır. Bu kalp, hakîkî Dostların ve Erenlerin varlığı ile mutmain olarak uyanmıştır. Mevlânâ'nın buradaki bakış açısı ile, bir insanın nefsinden ölmesi bilindik dinî bir emir değil, daha da derinde bir özgürleşmedir.

- Mevlânâ'nın, kötü padişah ve bu dünyanın mahvedici ateşleri ile ilgili ikinci hikâyesinin sonunda¹⁷, Kenan Rifâî, öğrencilerini, Tek olan “Hakikat-i Muhammedî Nûru”nun nasıl görünür olduğunu ve bu nûrun Evliyâlar/Ârifler ve insan-ı kâmil “yıldız”ları ile nasıl zuhur ettiğini tefekkür etmeye yönlendirir. Dante'nin *Cennet*'inde de olduğu gibi, Kenan Rifâî de burada, bu tasavvurun

16 age, ss. 69-93.

17 age, ss. 95-96.

pratik mânevî emirlerle ilişkisi üzerinde durmaktadır: Evliyâların ilâhî çeşitliliği, farklı rol ve kişilikleri, birinci cildin geri kalanında Mevlânâ'nın geniş olarak açıkladığı üzere ve aslında *Mesnevî-i Mânevî*'nin tüm hikâyelerinde de olduğu gibi, mânevî cezbenin ve aydınlanmanın ilginç ve somut yönlerini sunmaktadır.

• • •

Bu bakış açısından, Mevlânâ'nın arslan ile cesur ve zeki tavşan hakkındaki meşhur hikâyesiyle başlamasının pedagojik merkezi -ve Kenan Rifâî'nin de benzer vurgusu-, mânevî uyanış ve tasdik zorluğu noktasından, süregiden taleplerin gerçekleştirilmesi ve uygulamanın yerleştirilmesi noktasına dönüşmektedir. Son derece önemli bir konu olan, Velî'nin dâimî olarak rehberlik eden varlığını bulmak, idrak ve tasdik etmekten ve evliyânın tüm gizli ilâhî işlerinden tutun, Velîlerin uyarılarına bilfiil uymamıza ve onların davetine kulak vermemize engel olan tüm içsel engeller ve dalgınlıklar ile baş etmek için (aslında daha iyisi, bunlarla bütünleşmek için) yaptığımız günlük bireysel mücadelelerimize kadar... Buradan birinci cildin sonuna kadar -sesini yükseltmeden azimkâr ve sükûnet içinde kahraman bir tavır sergileyen Hz. Ali'yi ele alan son hikâyede olduğu gibi- her bir hikâyenin bir kahramanı vardır. Bu kahramanlar, dersleri ve öğretileri ile okuyucunun özgürce sevgisini ve cevabını davet eden erenlerden ve insân-ı kâmillerden olan mübârek evliyâların olgun mevcudiyetlerini ve ilhamı temsil etmektedirler.

Kenan Rifâî, onların izini takip ederek birinci cildin geri kalanında -nedeni âşikâr şekilde- Mevlânâ'nın *Mânevî Destanı*'nın uzun kapanış hikâyesi (6. Cilt) olan üç kardeşin hikâyesine dikkat çeker. Sabrın paradoksal “miskinliği”, yorulmaz ve dâimî teyakkuzu ve adanmışlığı ile (sabri ve ibâdeti ile) tutkulu aşka dair dramatik hikâyelerin ve bilgeliğin binbir güçle kazanılan derslerinin semereli tatminkârlığını elde ederek sonunda “ödülü kazanır”.

6. Oturum

31 Mayıs 2015, Cemal Reşit Rey Konser Salonu, İstanbul

Oturum Başkanı:
Erhan Yetik, Prof. Dr.

Ercan Alkan, Dr.
*"Tasavvuf Târîhi Literatürü Açısından
Seyyid Ahmed er-Rifâi Adlı Eserin Değerlendirilmesi"*

Arzu Eylül Yalçinkaya
*"Kenan Rifâi'nin Mesnevî Sohbetleri:
'Üçüncü Cilt İkinci Defter' İsimli El Yazmasının
Tahlili ve Öne Çıkan Şerh Hususiyetleri"*

TASAVVUF TÂRİHİ LİTERATÜRÜ AÇISINDAN SEYYİD AHMED ER-RİFÂÎ ADLI ESERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ercan Alkan, Dr.¹

ÖZET

Tasavvufî telif tarihinde tarîkat pîrlerinin hâl tercümelerini ve menkıbelerini konu alan müstakil eserler önemli bir yekûn tutar. Bu telif türünde bir pîrin yalnızca biyografisi ele alınmamakta, ilaveten tasavvufun nazarî ve amelî meselelerine de değinilmektedir. Dolayısıyla bu türlü eserler, muhtevâlarının kuşatıcı nitelikleriyle ve büyük oranda tarîkat esaslarının sunulduğu metinler olmalarıyla öne çıkarlar. Ken'ân er-Rifâî tarafından 1340/1924 yılında yayımlanan *Seyyid Ahmed er-Rifâî* adlı eser ilgili telif türünün neredeyse bütün özelliklerini taşımakta olup tasavvufî mirasın tanınması ve aktarılması adına dikkate değer bir öneme sahiptir. Biz bu tebliğimizde Ahmed er-Rifâî'nin terceme-i hâline ve menkıbelerine yer veren kitapların kısaca tanıtımını yaptıktan sonra Kenan er-Rifâî'nin adı geçen eserinin kaynaklarıyla birlikte literatürdeki

1 1978 yılında Sivas'ta dünyaya gelen Ercan Alkan, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2000 yılında mezun olmuştur. 2002 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı'nda "Letâifu'l-İ'lâm fi İşârâti Ehli'l-İlhâm ve Mütercimi Meçhul Tercümesi" başlıklı yüksek lisansını bitirmiş, doktorasını Marmara Üniversitesi Tasavvuf Anabilim dalında tamamlamıştır. Alkan, iki yıl süreyle Amerika'da Indiana Üniversitesi'nde misafir araştırmacı ve öğretici olarak bulunmuştur. Çeşitli yayınevi ve dergilerde editörlük yapmış, İlmi Araştırmalar Merkezi'nde (İLAM) çalışmıştır. Hâlen Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. "Tasavvuf Seni Çağırıyor" isimli bir kitabı vardır.

yerini değerlendirmeye tâbi tutup müellifin nazarî ve amelî tasavvuf bakımından eserde öne çıkardığı muhtevâyı ortaya koymaya çalışacağız.

GİRİŞ: TARİKAT PİRLERİ VE HÂL TERCÜMELERİNE DÂİR LİTERATÜRÜN ORTAYA ÇIKIŞI

Tasavvuf büyüklerinin hâl tercümelerini derlemeye iten ana sâikin ne olduğu hususu, bilhassa pîrlerin mânevî dünyalarının ve kerâmetlerinin dile getirildiği menâkıb türü eserlerde muhtevâyı kavramak adına büyük önem arz etmektedir. Bu sâiklerin tespit edilebileceği merciler tarih ve biyografi yazımının ilginç örneklerinin verildiği tabakat ve menâkıb türünde telif edilen eserlerin neredeyse tamamında yer alan "sebeb-i telif" kısımlarıdır. Benzerlerine nazaran mukaddimesinde telif sebebine kapsamlı bir şekilde değinen Ferîdüddîn Attâr'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ'sı*, türe ilişkin kısmen teorik bir çerçeve çiziyor oluşu yönüyle öne çıkmaktadır. Mukaddimedede belirttiği üzere Attâr, âyet ve hadisler müstesnâ, âriflerin amel ve hâlleri dolayısıyla kendilerinden zuhur eden sözlerden daha değerli başka bir şeyin olmadığı kanaatindedir:²

Çünkü onların sözleri, ezberin ve "kâle"nin sonucu değil, amelin ve hâlin semeresidir; beyandan değil, ayandandır; tekardan değil esrardandır; kesbî ilimden değil ledünnî ilimden- dir; dinlemekten değil coşmaktadır; "allemenî ebî/babam öğretti" âleminde değil, "eddebenî rabbî/Rabb'im beni terbiye etti" âleminde- dir.

Âriflere âit sözlerin mahiyeti ve kaynağını tasavvufî bir üslupla açıklayan, ayrıca bu sözlerle verdiği değeri de ortaya koyan bu cümlelerin ardından Attâr, *Tezkire'sini* yazmaya sebep teşkil eden -kimi yerlerde oldukça öznel sayılabilecek- hususlar üzerinde detaylı bir şekilde durur. Aslında Attâr'ın detaylandırdığı gerekçe, sûfilere âit sözlerin ve hâllerin okuyucuya dönük mânevî faydalarını tespitten

2 Ferîdüddîn Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul: Kabcacı Yay., 2007, s. 45. Attâr, sûfilere sözlerine niçin bu denli bir değeri atfettiğine şu cümlelerinde yer vermektedir: "İlkin insanı dünyadan soğutmakta, ikinci olarak âhiretin her zaman akılda tutulmasını sağlamakta, üçüncü olarak insanın kalbinde Allah sevgisini meydana getirmekte, dördüncü olarak da bu sözü dinleyen bir insan, sonsuza dek sürecek yol için azık tedârik etmektedir." *age*, s. 48.

ibârettir. Burada Attâr, konu ile ilgili iki önemli sûfiye yöneltilen soru ve cevabı iktibasla merâmını izaha çalışır. Sorulardan ilki Ebû Ali ed-Dekkâk'a yöneltilmiştir: "Erenlerin sözlerini dinlemenin herhangi bir faydası var mıdır?"³ Bu temel sorunun cevabı şöyledir:

Elbette! Bunda iki fayda var: Birincisi, şayet dinleyen kişi tâlip ise himmeti kuvvetlenip talebi çoğalır. İkincisi, şayet bir insan kendisinde bir benlik görürse, bu benliğini ve gururunu kırar. Başındaki davayı ve sevdâyı söküp atar. İyi ve kötü şeyin ne olduğunu ona gösterir. Şayet kişi kör değilse bu sâyede kendini müşâhede eder.

Diğeri ise seyyidü't-tâife, yani sûfilerin öncüsü olarak bilinen Cüneyd-i Bağdâdî'ye yöneltilmiştir: "Sûfiler hakkındaki hikâye ve rivâyetlerin, yani kıssa ve menkıbelerin müride dönük faydası nedir?"⁴

Bunların sözleri, aziz ve celil olan Allah'ın ordusundan birer askerdir.⁵ Şayet müridin gönlü daralırsa onunla ferahlanıp kuvvetlenir, o askerden medet bulur. Hak Teâlâ'nın "*Biz resûl-lerin haberlerinden, kalbine sebat verecek olanları sana hikâye ediyoruz.*" (Hûd, 11/120) Yani "Yâ Muhammed! Kalbin huzur ve kuvvet bulsun diye öncekilerin kıssa ve menkıbelerini sana hikâye ediyoruz." buyurmuş olması da bunun delilidir.

Yukarıda da geçtiği üzere, genel itibariyle "kelâm"a ilişkin kelâmul-lah, kelâm-ı resûlullah ve kelâm-ı ricâlullah şeklinde bir merâtib gözeten Attâr'a göre erenlerin kelâmı, kelâmul-lahın ve kelâm-ı resûlullahın yorumu ya da açılımı mesâbesinde değerlendirilmelidir. Bu yönüyle, bu sözler avam ya da havas herkes için istifâdeye açıktır. Ayrıca mânevî yolculukta, seyr ü sülûkte belirli merhaleler kat'etmek, gönül ferahlığına erişmek ve sâhil-i selâmette olabilmek maksadıyla da onların hâl ve sözlerini derleyen eserlerden belirli miktarda adeta günlük bir vird gibi okunması gerektiği kanaatinde-dir.⁶ Çünkü hadiste de vârid olduğu üzere "Sâlihler anılınca (gö-nüllere) rahmet (ve sekinet) iner."

3 Feridüddin Attâr, *age*, s. 46.

4 *age*, s. 47.

5 "O, imanları kat kat artsın diye mü'minlerin kalplerine sekineyi indirendir. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır." (Feth, 48/4) âyetine telmih yapılmaktadır.

6 Feridüddin Attâr, *age*, s. 48.

Tasavvufî telif tarihi, -Attâr'ın zikrettiği sebepler ve artırılabilir benzerleri dolayısıyla- tasavvuf büyüklerinin hâl tercümelerini ve sözlerini derleyen devâsa bir literatüre tanıklık etmiştir.⁷ Bunlar arasında tabakat-terâcim türü ansiklopedik-biyografik eserler⁸ ve tarîkat monografileri⁹ ile birlikte müstakil olarak tasavvuf tarihinin önemli sîmâları¹⁰ ve tarîkat pîrleri¹¹ hakkında kaleme alınan eserleri zikretmek mümkündür. Nitekim Ahmed er-Rifâî de tercüme-i hâlî ve menkıbeleri hakkında en çok eser telif edilen pîrlerden birisidir.

I. AHMED ER-RİFÂÎ'NİN HÂL TERCÜMESİNE DÂİR ESERLER VE RİFÂİLİK LİTERATÜRÜ

Genelde Ahmed er-Rifâî menâkıbnâmelerinin muhtevâsını tespite, özeldense Kenan er-Rifâî'nin *Seyyid Ahmed er-Rifâî* adlı eserinin literatürdeki yerinin belirginleştirilmesine imkân vereceği düşüncesiyle, genel tarih kaynaklarını ve biyografileri hariçte tutarak, müstakilen Ahmed er-Rifâî'nin hâl tercümesine tahsis edilen, yazım tarihi itibarıyla erken döneme âit iki esere kısmen de olsa değinmek istiyoruz. Erken döneme âit eserlerden ilki Şâfiî mezhebinin otorite isimlerinden Abdülkerîm b. Muhammed Râfiî¹² (ö. 623/1226) tarafından kaleme alınan *Sevâdü'l-ayneyn fi menâkıbi'l-gavs Ebi'l-Alemeyn*'dir.

7 İlgili literatürün tür ve dönemlerini dikkate alarak eser düzeyinde yapılan geniş bir değerlendirme için bk. Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Târîhi Literatürü*, İstanbul: İz Yay., 2006, ss. 49-65; 145-174; 196-235.

8 Sülemî'nin Arapça, Herevî'nin ise Farsça, *Tabakâtü's-süfiyye* adıyla kaleme aldığı iki eser, tasavvuf literatüründe tabakat türünün erken iki örneği olarak zikredilebilir. Adı geçen eserler ve müellifleri hakkında genel bir değerlendirme için bk. Mustafa Aşkar, *age*, ss. 51-54; 57-58.

9 Genel itibarıyla muhtevâsında Mevlevîyye ricâline yer veren *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* ile Halvetiyye ricâline yer veren *Lemezât-ı Hulviyye* burada örnek olarak verilebilir. Her iki eser ve müellifi için bk. Mustafa Aşkar, *age*, ss. 169-170; 166-167.

10 İbnü'l-Arabî'nin *el-Kevkebü'd-dürri fi menâkıbi Zi'n-Nûni'l-Mısrî*'si ile Muhammed b. Münevver'in *Esrârü't-tevhid fi makâmâtî'ş-şeyh Ebî Saîd*'i, adı geçen türün güzel örnekleri arasındadır. İlki Ali Vasfî Kurt (Gelenek Yayıncılık, 2005), diğeri de Süleyman Uludağ (Kabalıcı Yayınları, 1998) tarafından tercüme edilmiştir.

11 Abdülkâdir Geylânî hakkında kaleme alınan *Behcetü'l-esrâr* örnek olarak verilebilir. Bk. Mustafa Aşkar, *age*, ss. 202-203.

12 Hayatı ve eserleri için bk. Bilal Aybakan, "Abdülkerîm b. Muhammed Râfiî", *DİA*, c. XXXIV, ss. 394-396. Tasavvufî yönüne dâir kaynaklarda pek fazla bilgiye rastlanmaz. İzâhu'l-meknûn'da er-Rifâî nisbesiyle anılmaktadır. Her ne kadar geç dönemde olsa bu, kendisinin Rifâî tarikatına mensubiyetini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Tasavvufî yönüne ilişkin ayrıca bk. Mustafa Tahralı, *Ahmad Al-Rifâî Sa Vie, Son Oeuvre et Sa Tariqa* (Doktora Tezi), Paris-Sorbonne III, 1973, s. 47.

Ahmed er-Rifâî'nin vefatından on yıl sonra, yani 588 (1192) tarihinde telif edilen ve şu an için bilinen en eski Ahmed er-Rifâî biyografisi olan bu risâle, Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî'nin teşvik ve desteğiyle 1301 (1884) yılında Mısır'da neşredilmiştir. Telif sebebinin de kısaca yer aldığı mukaddime aşağıdaki cümleler ile başlamaktadır:

Velî, ârif ve muttakî bir zat olan kardeşim Şeyh Abdürrahîm İbn Bâ-vezîr el-Hadramî -dualarıyla Allah beni müstefid eylesin- benden (...) Ahmed er-Rifâî Hazretleri'nin menâkıbı hakkında muhtasar bir kitap yazmamı istedi. Ancak bu çok ilginç ve de şaşılacak bir talepti. Şöyle ki zâten ben, Receb ayında Ahmed er-Rifâî Hazretleri'nin menâkıbından bir kısmını derlemeye başlamıştım. Fakat Recep ayı son bulmazdan evvel, bu yazım işini Allah'ın izniyle Şevvâl ayında bitirmek üzere ertelemiştim. Üzerinden bir hafta geçmeden -Allah fazlını onun üzerine bolca yağdırsın- Ahmed er-Rifâî Hazretleri'ni rüyamda gördüm. Âlem-i mânâda bana "Muhabbette sadâkat himmeti yüceltir." buyurdular. Bu sözle kastolunan işâreti anladım. Sabah vaktinde ise İbn Bâ-vezîr'in (talep) yazısı elime ulaştı. Buradan da üzerime düşen dersi aldım ve bütünü ile himmetimi ve mesâimi bu işe harcadım. Böylece Ahmed er-Rifâî'nin menâkıb ve hasletlerini hâvi bu muhtasar risâleyi derledim.¹³

Bu bir paragraflık hacme sahip mukaddimenin ardından eserde sırasıyla Ahmed er-Rifâî'nin Hz. Peygamber'e ulaşan nesebi ve kendisinin neseben faziletine (s. 3); Ahmed er-Rifâî'nin atalarının 450 (1058) yılında Irak-Basra'ya gelişleri ve o bölgeyi yurt edinmişlerine (s. 5); Ahmed er-Rifâî'nin 512 (1118) tarihinde doğumuna (s. 6); kendilerinden ilm-i zâhir ve ilm-i bâtını tâlim ettiği hocaları ve şeyhlerine (s. 6), ilmî faaliyetlerine (s. 7); tertip ettiği vaaz ve ilim meclislerine (ss. 7-8); Medine'de 555 (1160) senesinde Hz. Peygamber'in elini öp-

13 وبعد فقد طلب مني الأخ الولي العارف النقي الشيخ عبد الرحيم بن باوزير الحضرمي نفعني الله بدعوته أن أكتب له كتاباً مختصراً في مناقب الشيخ الأكمل، والغوثة المبجل، قطب الدوائر، أول الأقطاب الأئمة الأكابر، أوحى الأولياء، إمام الصلحاء، واحد الأمة، سند الأئمة، الذي يفرغ إليه في المهمة ولي الله المغيث بإذن الله، مولانا السيد الشريف أحمد أبي العلمين بن علي أبي الحسن الرفاعي الحسيني رضي الله عنه، فكان هذا الطلب من أعجب العجب لأنني شرعت في رجب الأصم بجمع بعض مناقب هذا الإمام الجليل، السيد السند الأصيل، وقبل مضي الشهر المبارك المذكور عدلت وأخرت الأمر إلى شوال إن أذن الله فلم يمر أسبوع حتى رأيت السيد المشار إليه صب الله سجال فضله عليه، فقال لي في عالم رويائي صدق الحُب يرفع الهمة ففهمت الإشارة وفي الصباح ورد كتاب ابن باوزير فاتعظت وقمت على ساق المهمة فجمعت هذا المختصر في مناقبه وخصاله السعيدة Abdülkerim b. Muhammed Râfiî, *Sevâdü'l-ayneyn*, Kâhire: Matbaatü Şirketi't-temeddüni's-sınâiyye, 1301 [1884], ss. 2-3.

mesi hâdisesi ve o mecliste bulunan zevâtın isimlerine (ss. 10-11); bunun dışında görülen birtakım kerâmetlerine (s. 14); "Ebü'l-alemeyn" künyesiyle şöhret buluşunun sebebine (ss. 15-17); Hz. Peygamber tarafından rüyâda dayısı Mansûr el-Batâihî'ye doğumunun kırk gün öncesinde müjdelenmesine ve emr-i peygamberî ile mânevî terbiyesi için Şeyh Aliyyü'l-kârî el-Vâsıtî'ye götürülmesine (s. 18); *el-Burhânü'l-müeyyed* adlı eserinin literatür değerine (s. 20); çeşitli sözlerine (ss. 22-23); Abdüssemi' el-Hâşimî'ye yazdığı vasiyetine (s. 23); velînin vasıfları hakkındaki sözlerinin iktibas edildiği günümüze ulaşmayan *Tarîku's-sâirîn ilâllah* adlı risâlesine (s. 23) ve son olarak 578 (1182) yılında âlem-i bekâya intikâline (s. 26) yer verilmiştir.

Hâl tercümelerinden ikincisi ise Abdülazîz b. Ahmed ed-Dîrîni¹⁴ (ö. 694/1295) tarafından derlenen *Gâyetü't-tahrîr fî nesebi kutbi'l-asr sey-yidinâ Ahmed er-Rifâi'l-kebîr* adlı eserdir. Yazılış maksadı Ahmed er-Rifâi'nin nesebine ilişkin öne sürülen iddiaları değerlendirmek ve tâdil etmek olan risâlenin mukaddimesinde şu ifâdelere yer verilmiştir:

İmdi (başkaları hakkında ileri-geri konuşup onlara) dil uzatma, Allah'a tevbe ve inâbe suyu ile yıkanmadıkça ve onun eserleri Allah'tan istiğfâr ve havf ile silinmedikçe düşkünliğe sebebiyet verir. Husûsen Allah'ın sâlih kulları, mukarreb dostları ve ârif velîleri hakkında ileri-geri konuşmak dahi bu cümledendir. Bu ise -Allah muhâfaza- apaçık bir hüsrandır. Nehâriye beldesinde -Allah'ın afv ve âfiyeti o belde ve sâkinleri üzerine bolca yağsın- 631 yılında, riyâset fitnesine kapılan ve vesveseleri ile konuşan bazı kimseler tarafından herhangi bir bilgiye dayanılmaksızın Kutb-ı a'zam Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin Benî Rifâa kabîlesine mensûbiyeti dolayısıyla pâk nesebinin ve asil soyunun Ehl-i beyte ulaşmadığını gösterdiği şeklinde öne sürdükleri ifâdeleri bana ulaştığında bu kitapçığı yazdım. Bununla beraber muhtasar bir risâle olmasına da özen gösterdim.¹⁵

14 Hayatı ve eserleri için bk. Mehmet Şener, "Dîrîni", *DİA*, c. IX, ss. 373-374.

15 أما بعد فإن عثرات اللسان من موجبات الهوان، إن لم تغسل بماء التوبة والإنابة إلى الله، وتمحأ آثارها بالاستغفار والخوف من الله، سيما أن أطلق اللسان في عباد الله الصالحين، وأحبابه المقربين، وأوليائه العارفين، فإن ذلك والعباد بالله من الخسران المبين ولما بلغني عن بعض المفتونين برياستهم، الناطقين بوساوسهم سنة إحدى وثلاثين وستمائة ببلدة نحارية صب الله علينا وعلى ساكنيها سجال العفو والعافية أنه يقول نسبة القطب الأعظم السيد أحمد الرفاعي في بني رفاعة القبيلة يورى بقطع نسبه الطاهر، وحسبه الشريف الزاهر عن البيت النبوي، والمجد العلوي، عن غير علم ومن دون فهم فكتبت هذه الكراسه، وجعلتها خلاصة كافية وزبدة وافية. Abdülaziz b. Ahmed ed-Dîrîni, *Gâyetü't-tahrîr*, Kâhire: Matbaatü'l-umûmiyye, 1315 [1898], ss. 3-4.

Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin Hz. Peygamber'e ulaşan nesebi ve aile fertleri (ss. 10-14) hakkındaki bilgilerin dışında risâlede, Ahmed er-Rifâî'nin Hz. Peygamber'in sünnetine ittiba edişi (ss. 4-5); Hz. Peygamber'in elinin kabirden çıkması ve Ahmed er-Rifâî'nin Hz. Peygamber'in elini öpmesi hâdisesi, hâdiseye şahitlik edenlerin isimleri ve o zevâtın şehâdet ettikleri bu hâdiseye ilişkin yaptıkları rivâyetleri (ss. 6-9, 24-25); Ahmed er-Rifâî'ye nispet edilen tarîkatın husûsiyetleri, tarîkatının Cüneyd-i Bağdâdî'nin tarîkatı ve meşrebi üzere oluşu (ss. 19-20); Ahmed er-Rifâî'nin vefatı (s. 27) gibi konulara da değinilmiştir.

Muhtevâları bakımından *Sevâdü'l-ayneyn* ile *Gâyetü't-tahrîr* her ne kadar tarîkat içi ya da bir tarîkata mahsus metinler olsalar da, yani sadece bir tarîkat pîrinin menâkıbını ele alan belirli bir motifi kendilerine konu edinmişlerse de müelliflerinin fıkıh ve hadis alanlarında otorite isimler olmaları yönüyle literatür açısından kanaatimizce ayrı birer öneme sahiptirler. Nitekim müelliflerinin ilmî çevreden geliyor oluşları, büyük oranda eserlerin telif üslûbuna da yansımış gözükmektedir. Bu bağlamda, meselâ gerek *Sevâdü'l-ayneyn* gerekse *Gâyetü't-tahrîr*'de nakledilen bir menkıbe, hâdis veya söze âit rivâyet senedinin kesinlikle zikredilmesini örnek olarak verebiliriz. Her iki eserde mevcut bulunan içerik ve anlatılar belirli yönleri ile örtüşüyorsa da *Sevâdü'l-ayneyn*'de Ahmed er-Rifâî'nin şeyhleri ve hocaları, *Gâyetü't-tahrîr*'de ise Ahmed er-Rifâî'nin nesebi ve Hz. Peygamber'in kabirden elinin uzanması hâdisesi daha geniş bir şekilde kendisine yer bulmuştur. Ayrıca her iki risâle yekûnu kırkları bulacak olan Ahmed er-Rifâî menkıbelerinin temel kaynakları arasında önemli bir yere sahiptirler.

Başlangıcı XII. yüzyıla giden Ahmed er-Rifâî hakkındaki menâkıb telifi, farklı coğrafyalarda ve çeşitli dillerde sonraki yüzyıllarda da artış göstererek devam etmiştir.¹⁶ Meselâ XIX. yüzyılın sonu

16 Ahmed er-Rifâî'nin tercüme-i hâline, menkıbelerine ve tarikatine yer ayıran klasik eserler ve muhtevâları hakkında bk. Mustafa Tahralı, *Ahmad Al-Rifâî*, ss. 44-64; a.mlf., "Ahmed er-Rifâî", *DİA*, c. II, ss. 129-130; Yûnus eş-Şeyh İbrahim es-Samarrâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî Hayâtı ve Eserleri*, trc. Münir Atalar, İstanbul: İlk Harf Yay., 2013, ss. 129-133; Hayri Kaplan, İsmail Şık, "Ahmed er-Rifâî'nin İtikâdî ve Kelâmî Görüşleri", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2006, c. VII, sayı: 16, ss. 87-105. Bu eserler arasında sözü edilen literatürdeki yerleri ve Türkçe'ye kazandırılmış olmaları sebebiyle, dört çeviri eseri özellikle zikretmeliyiz: Ahmed b. İbrâhîm el-Fârûsî, *İrşâdü'l-müslimîn li-tarîkati şeyhi'l-muttakin -Seyyid Ahmed er-Rifâî ve Nurlu Yolu-*, trc. Hayri Kaplan,

ve XX. yüzyılın başlarının bilhassa Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan Ahmed er-Rifâî menkıbelerine veya bu dile çevrilen Rifâîlik literatürüne tanıklık ettiği görülmektedir. Tanıtımını yapacağımız Kenan er-Rifâî'nin eseri ile birlikte, sözü edilen tarihlerde Hocazâde Ahmed Hilmi'nin,¹⁷ Nûmune-i Terakkî Mektebi muallimlerinden Hâfız Nûrî'nin¹⁸ ve Kudsîzâde Kadri'nin¹⁹ telif ettikleri risâleler literatürde yerini alan başlıca çalışmalardır.²⁰ İlgili literatüre katkıları açısından Kudsîzâde Kadri özellikle zikredilmesi gereken bir isimdir. Kendisi Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî çevresinden olup II. Abdülhamid döneminde saraya yakın çeşitli görevler üstlenmiş, önemli bir Osmanlı bürokratıdır.²¹ Adı anılan eserinden başka *el-Bürhânü'l-müeyyed*, *el-Mecâlis* ve *Rahîku'l-kevsir* çevirileriyle Rifâîlik literatürüne katkıda bulunmuştur.²² Ayrıca mezkûr eser-

Ankara: Ehl-i Beyt Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yay., 1999; Ayderûsi, *en-Necmü's-sâi fi kerâmâtî üstâzi'l-kebir er-Rifâî -Veliler Sultanı Seyyid Ahmed er-Rifâî*, trc. Hayri Kaplan, Ankara: Ehl-i Beyt Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yay., 1996; Ahmed b. Celâl el-Mısırî, *Cilâü's-Sadâ fi Sireti İmâmi'l-Hüdâ -Hidâyet Önderi Seyyid Ahmed er-Rifâî Hazretleri'nin Sireti-*, trc. Hayri Kaplan, Ankara: Ehl-i Beyt Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yay., 2004; Kâzerûnî, *Şifâü'l-eskâm fi sireti Gavsî'l-enâm -Ahmed er-Rifâî Menkıbeleri-*, trc. Nurettin Bayburtlugil, Necdet Tosun, İstanbul: Gelenek Yay., 2004.

- 17 Hocazâde Ahmed Hilmi, *Hadîkatü'l-Evliyâ'dan Ebü'l-alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî*, İstanbul: Şirket-i Mürettebiyye Matbaası, 1318 [1900], 40 s.
- 18 Hâfız Nûrî, *Mir'ât-ı Seyyid Ahmed er-Rifâî*, İstanbul: Hurşid Matbaası, 1319 [1901], 30 s.
- 19 Kudsîzâde Kadri, *Terceme-i Hâl-i Hazret-i Pir-i Dest-gir Ahmed er-Rifâî, el-Burhânü'l-Müeyyed* tercümesi ekinde, İstanbul: Matbaa-i Tersâne-i Âmire, 1303 [1886], ss. 163-192.
- 20 Ayrıca *Menâkıbu men etâallâhe [etâ'a] lehü'l-üsdü ve'l-efâi Hazret-i Sultân Seyyid Ahmed er-Rifâî* başlığını taşıyan 1287/1870 tarihli matbû, müellifi meçhul bir menâkıbnâme daha vardır. Bu menâkıbnâme hakkındaki bilgiler ve risâlenin çeviri yazısı için bk. Ahmet Kaya, *1287 Tarihli Matbu "Seyyid Ahmed er-Rifâî Menâkıbu": Metin ve İnceleme* (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- 21 Hayatı hakkında *Sicill-i Osmânî*'de şu kayda yer verilmiştir: "Kadri Efendi, Abdülkâdir: Haleplidir. Kudsîzâde diye meşhûr olup orada belediye reisi olmuş idi. Sonra İstanbul'a gelip bir aralık Bursa mektûbcusu ve ba'dehü kaim-makamlık ve mutasarrıflık gibi hizmetlerde bulunarak on sene evvel mâ-beyn-i hümâyûn ikinci kâtibi olmuştur. Rutbe-i bâlâyâ kadar ihrâz edip altmış altı yaşında 1309 Şevvâlinin yirmisinde bağır-sak veremi olarak fevt olmuştur. Yahyâ Efendi Tekke'sine defnedildi. İlm-i siir ve inşâsı mükemmel ve ba'zı âşâr telifine hâhişkâr olup edib ve bahhâs idi." Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308 [1891], c. IV, s. 56.
- 22 Tercüme ettiği kitapların tam künyeleri: Ahmed er-Rifâî, *el-Burhânü'l-müeyyed li-sâhibi meddi'l-yed*, trc. Kudsîzâde Kadri [Mâbeyn-i hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkâne ikinci kâtibi], İstanbul: Matbaa-i Tersâne-i Âmire, 1303 [1886], 159 s.; Ahmed er-Rifâî, *Mecâlis-i Hazret-i İmâm Rifâî*, trc. Kudsîzâde Kadri [Kâtib-i Sâni-yi Cenâb-ı Şehriyârî], İstanbul: Ma'lûmât Matbaası, 1313 [1896], 48 s.; Sirâceddîn el-Mahzûmî, *Rahîku'l-kevsir min kelâmî'l-gavs er-Rifâî el-Ekber*, trc. Kudsîzâde Kadri [Kâtib-i Sâni-yi Hazret-i

lerinin dışında Ahmed er-Rifâî'nin *Hikem*'i²³ ve *Nizâmü'l-hâs fi ehli'l-ihîsas*'ı²⁴ da (1329/1911) aynı dönemde Osmanlı Türkçesi'ne aktarılmıştır.

Ahmed er-Rifâî biyografisi ve Rifâîlik tarikatı tarihini yazacakların bîgâne kalamayacağı şahıslardan birisi ve en önemlisi hiç şüphesiz Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî'dir (1850-1909).²⁵ Kendisi akademik çevrelerce bilhassa II. Abdülhamid ile yakınlığı ve dönemindeki birtakım siyasal-sosyal hâdiselerdeki etkinliği dolayımında bilinen ve de önemsenen bir isim olmuştur. Ancak tasavvuf tarihi literatürü açısından bugüne değin kendisinin Rifâîlik tarihine yaptığı katkıları büyük ölçüde değerlendirilmeye tâbi tutulmamıştır. Şöyle ki Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî ve çevresinin himmetleriyle XIX. yüzyılın sonlarından itibaren, Rifâîye tarikatı pîri ve tarikatın usûl-adâbı hakkında geniş bir literatür oluşmuştur. Rifâîlik hakkında bu yızyılda yapılan matbû eserlerin neredeyse tamamında Ebü'l-Hüdâ'nın teşvik, himâye ya da destekleri açıkça görülmektedir. Nitekim bir kısmı Ebü'l-Hüdâ'ya âit olmak üzere, 1880-1908 tarihleri arasında Kahire, İstanbul ve Beyrut'ta iki yüzü müteceviz eser neşredilmiştir. Osmanlı matbuat tarihi göz önünde tutulduğunda dönemi için bu sayı, oldukça fazladır. Matbuattaki söz konusu durum, Ebü'l-Hüdâ'nın siyasal nüfûz ya da karizmasının bir göstergesi olarak okunabileceği gibi tarikatın Osmanlı coğrafyasındaki etkinlik sahasını göstermesi bakımından da dikkate değer bir husustur.

Ebü'l-Hüdâ'nın kaleme aldığı eserlerin literatür değeri, Rifâîlik tarikatıyla bir şekilde ilişkili dağınık hâlde bulunan, yedi asırlık tarihsel süreç içerisinde büyük bir hacme ulaşan birikimi derlemesi

Şehriyâri], İstanbul: Bahriye Matbaası, 1304 [1887], 24 s.; Bûsirî, *Kasidetü'l-Bürde*, trc. Kudsîzâde Kadri [Mâbeyn-i hümayûn-ı cenâb-ı mülûkâne ikinci kâtibi celli], İstanbul: Matbaa-i Osmâniyye, 1302 [1885], 10 s.; Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî, *Dâi'r-reşâd li-sebîli'l-itihâd ve'l-inkiyâd*, trc. Kudsîzâde Kadri, Matbaa-i Sultâniyye, ts., 78 s. Tercüme metinleri dışında Kudsîzâde, Arapça olarak Ebü'l-Hüdâ'nın biyografisini de kaleme almıştır. Kudsîzâde Kadri, *el-Kevkebü'l-münîr fi tercemeti'l-Üstâz es-Seyyid Muhammed Ebi'l-Hüdâ*, yy., 85 s.

23 Kısmî tercüme ve şerhi için bk. Ahmed er-Rifâî, *Hikemü'r-Rifâî*, trc. Muallim Nâcî, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1304 [1887], 64 s.

24 Ahmed er-Rifâî, *Nizâmü'l-hâs fi ehli'l-ihîsas*, trc. Mehmed Nâzım, İstanbul: Şems Matbaası, 1329 [1911], 80 s.

25 Hayatı, siyasî faaliyetleri ve eserleri için bk. Tufan Buzpınar, "Sayyâdî", *DİA*, c. XXXVI, ss. 217-218.

ve sonrakilere aktarmasında oynadığı rolde aranmalıdır. Derlenen ve sonrakilere nakledilen muhtevâ kabaca Ahmed er-Rifâî'nin hâl tercümesi ve menâkıbını,²⁶ eserlerinin ve sözlerinin derlenmesini,²⁷ tasavvufî görüşlerinin değerlendirilmesini; Rifâîlik tarikatının genel esaslarını,²⁸ tarikatın ayrıntılı tarihi ve öne çıkan şahıslarını;²⁹ tarikatın alt kolu olan Sayyâdîlik ve silsilesinde yer alan şeyhlerin biyografileri, sözleri ve görüşlerini³⁰ kapsamaktadır. Ebü'l-Hüdâ'nın literatürde en etkili metinlerinden birisi³¹ Ahmed er-Rifâî menâkıbına tahsis ettiği *Kılâdetü'l-cevâhir* isimindeki kitabıdır. Ebü'l-Hüdâ, kitabının her yönüyle özgün olduğunu ve bu konuda henüz bir benzerinin telif edilmediğini söyler. Benzerleri ile kıyaslandığında müellif, serdettiği kanaatinde oldukça haklı görünmektedir. Bu özelliğinden olsa gerek kitap, Kenan er-Rifâî'nin ilgili eserinin temel kaynakları arasında yer almıştır. Müellif, kitabına Ahmed er-Rifâî Hazretleri'nin velîler silsilesindeki yeri ve değerini göstermek maksadıyla kolyenin üzerindeki kıymetli mücevher anlamına gelen "kılâdetü'l-cevâhir"i ad olarak vermiştir.³² Yine ona atfettiği değeri gösteren ve her birisi Ahmed er-Rifâî'nin tasavvufî

- 26 Bk. Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî, *Kılâdetü'l-cevâhir*, Beyrût: el-Matbaatü'l-Edebiyye, 1301 [1883], 487 s.; Ahmed er-Rifâî'nin genel menkıbelerinin hâricinde yalnızca Hz. Peygamber'in Medine'de elini öpmesi hâdisesine tahsis ettiği hacimli eseri için bk. a.mlf., *el-Kenzü'l-mutalsam fi meddi yedi'n-Nebiyi li-veledihi'l-Gavsi'r-Rifâiyi'l-a'zam*, nşr. Hasan b. Abdülhakîm Abdülbâsit, Dımaşk: Dârü'l-Beşâir, 2005, 376 s.
- 27 Bk. Ahmed er-Rifâî, *el-Külliyâtü'l-Ahmediyye*, nşr. Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî, Kâhire: Matbaatü'l-Vâiz, 1326 [1908], 206 s.
- 28 Tarikatın genel esaslarını kısa kısa maddeler hâlinde özetlediği eseri için bk. Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî, *Fezleketü'l-hakika fi ahkâmi't-tarika*, Kâhire: Matbaatü Ali Sekr, 1326 [1909], 53 s.; Biat, zikir telkîni, hırka giyme ve tarikat silsilesi hakkında telif edilen eser için bk. a.mlf., *Selâsilü'l-kavm*, Kâhire: Matbaatü's-saade, 1325 [1907], 72 s.; Tarikatın tarihçesi ve esasları hakkında telif edilen eser için bk. a.mlf., *et-Tarikatü'r-Rifâiyiyye*, Kâhire: Matbaatü's-saade, 1325 [1907], 96 s.
- 29 Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî, *et-Târihu'l-evhad li'l-Gavsi'r-Rifâiyi'l-emced*, Kâhire: Matbaatü'l-mahrûse, ts., 144 s.
- 30 Şeyhinin sözlerinden onun tarikat anlayışı ve tarikatın genel esaslarına dâir derlediği eserler için bk. Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî, *Râhatü'l-ervâh*, Kâhire: Matbaatü'l-Misriyye, 1321 [1903], 96 s.; a.mlf., *en-Nasihatü'l-kudsiyye*, Beyrût: el-Matbaatü'l-Edebiyye, 1324 [1906], 34 s.; a.mlf., *er-Rekâiku'r-revâsiyye*, Beyrût: el-Matbaatü'l-Edebiyye, 1324 [1906], 39 s.
- 31 Ebü'l-Hüdâ'nın bunun dışında başka eserleri de literatürde etkili olmuştur. Ahmed er-Rifâî'nin *Hikem*'i üzerine yazdığı *Kalâidü'z-zeberced* isimli şerhin, aynı esere Muallim Nâcî tarafından yapılan kısmî tercüme ve şerh üzerindeki etkilerinde bu husus görülebilir. Bk. Ahmed er-Rifâî, *Hikemü'r-Rifâî*, ss. 6-7.
- 32 Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî, *Kılâdetü'l-cevâhir*, s. 5.

anlamda belirli bir yönüne ve ahlâkî hasletine ışık tutan, isminin önünde eklediği "yegâne gavs [الغوث الأوحى], en seçkin tek kutup [إمام الواصلين], Hakk'a vâsıl olanların imâmı [إمام الواصلين], âriflerin efendisi [سيد العارفين], kutupların reisinin tâcı [تاج صدور], âmiljâ akâbir ânjab], asillerin önde gelenlerinin melcei [ملجأ أكابر الأنجاب], iki sancak sahibi [أبو العلمين], şeyhi olmayan şeyh [شيخ له], safâ kadehinden içen [الشارب من كأس صفا], haccında Hz. Peygamber'in elini öpmekle şerefyâb olan [المشرف عام حجه بتقبيل يد النبي], miskin ve âcizlerin sığınağı [ملاذ العجزة والمساكين], mukarreblerin ileri gelenlerinin üstadı [أستاذ أعيان المقربين], İslâm'ın ve Müslümanların şeyhi [شيخ الإسلام والمسلمين] vuslata eren kâmil zatların sığınağı [موئل كمل الواصلين] gibi vasıfları zikrederek eserine giriş yapmıştır.³³ Kitap Ahmed er-Rifâî'nin nesebi; doğumu, yetişmesi ve bu zaman diliminde vuku bulan önemli hâdiseler; ahlâkı ve sîreti; kerâmetleri; yaşayışından örnekler; sözleri ve görüşleri; Ahmed er-Rifâî'nin yaptığı dualar, hizbler ve salavatlar; şeyhleri ve seyr ü sülûku; soyundan ileri gelenler ve sohbetinde bulunan ve tarîkatına mensup olan meşhur kimseler; Ahmed er-Rifâî'ye ve yoluna intisap etmenin bereket ve semeresi hakkında on ana bölümden oluşmaktadır. Ayrıca sırasıyla Bağdad'da ulemâ ve zâhidlere âit kabirler; Ebû Süleyman Dâvûd b. Nasîr et-Tâi el-Kûfî, Cüneyd-i Bağdâdî, Abdülkâdir Geylânî, İbrâhîm ed-Desûkî ve Ebû'n-necîb Abdülkâdir es-Sühreverdî'nin terceme-i hâlleri ayrı ayrı başlıklar hâlinde ele alınmakta ve müellifin kendisini anlatan, Hz. Peygamber ve Ahmed er-Rifâî'yi metheden üç kaside ile eser son bulmaktadır.

II. KENAN ER-RİFÂÎ VE SEYYİD AHMED ER-RİFÂÎ ADLI ESERİ

Kenan er-Rifâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî* adlı eserini 1340 [1924] yılında neşretmiştir. Eser, bu yıllarda Osmanlı Türkçesi ile telif edilen en hacimli Ahmed er-Rifâî menâkıbıdır ve hâlen de bu

33 *age*, ss. 4-5. Ebû'l-Hüdâ, Ahmed er-Rifâî'nin fazilet ve değerini Hz. Peygamber'e tâbi olması ile irtibatlandırarak ele almıştır: "Tüm sûfiler nezdinde sâbittir ki, ahlâken ve isrinin takip etme bakımından Hz. Peygamber'e tâbi olma konusunda zamanının en kâmilî idi. Şöyle ki ismi ismi ile, hâli hâli ile, fakrı fakrı ile, kemâli de kemâli ile tam bir mutabakat içerisinde idi." *age*, s. 6.

özelliğini muhafaza etmektedir.³⁴ İstanbul'da Matbaa-i Âmire'de neşredilen eserin dış kapağında müellifin künyesi "Ümm-i Ken'ân Hankâh-ı Şerîfi Seccâde-nişîni ve Maârif Nezâret-i Celîlesi Terakkiyât-ı İlmiyye Encümeni Azâsından Ken'ân er-Rifâî", iç kapağında ise "Ümm-i Ken'ân Hankâh-ı Şerîfi Seccâde-nişîni Abdülhalîm Ken'ân" olarak yazılmıştır.³⁵ Eser, yazımına kaynaklık teşkil eden kitapların isimlerini de hâvi kısa bir mukaddime ile başlamaktadır:

Enfûs ve âfâkı kabza-ı hükmüne alan ve şeref ve siyâdet-i hüseyniyye ile esâsen âlî olan ka'b-ı seniyyeleri, füyûzât-ı mütevâliye-i sübhâniyye ile dâimâ vâyedâr olmakla hiçbir an yükselmekten hâlî kalmayan pîşivâ-yı aktâb-ı cihân, tâc-ı ibtihâc-ı ecille-i pîrân Ebu'l-alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî nâm-ı mübecceline izâfeten ihvân-ı dîn ve tarîkatime mahzâ bir hizmet-i mahsûsada bulunmak fikir ve niyet-i hâlisasıyla tab'ına muvaffak olduğum bu kitâbı *Kılâdetü'l-cevâhir ve Kitâbu Seyr ve'l-mesâî fi ahzâbi ve evrâdi's-Seyyidi'l-Gavsi'l-Kebîr er-Rifâî ve Nizâmü'l-hâss fi ehli'l-ihisâs ve el-Burbânü'l-müeyyed* nâm kitâblardan kısmen tercüme, kısmen iktibas sûretiyle cem' ve tertîb ettim.

Yukarıdaki ifâdelerden de anlaşılacağı üzere, eserin dört ana kaynağı vardır. Bunlardan ilki detaylı bir şekilde içeriğinden söz ettiğimiz Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî'ye âit *Kılâdetü'l-cevâhir*'dir. *Kılâdetü'l-cevâhir*'in kaynak metin olarak tercih edilmesinde, değindiğimiz üzere o güne dek yazılmış en hacimli Ahmed er-Rifâî menâkıbı olmasının payı büyüktür. Kaynaklardan ikincisi ise Bağdâd Rifâî dergâhı postnişîni İbrâhîm Efendi er-Râvî er-Rifâî'ye âit *Kitâbu's-seyr ve'l-mesâî*'dir.³⁶ *Kitâbü's-seyr* genel itibariyle ilki

34 Hüseyin Vassâf'ın müellif ve eseri hakkındaki şehâdeti, yayımlandığı dönemde eserin bulunduğu aks-i sedâyî göstermesi bakımından kanaatimizce önem arz etmektedir: "Hz. Rifâî hakkında 1340/1922 tarihinde tedkîkât-ı vâsiyâi hâvi bir eser-i makbûl vücûda getirip tab' ve neşr eylemiştir." Bk. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, nşr. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi, 2006, c. I, s. 264.

35 Bk. Kenan er-Rifâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, İstanbul: Dâru'l-hilâfeti'l-Aliyye, Matbaa-i Âmire, 1340 [1924]. Eser günümüz harflerine aktarılarak yayımlanmıştır. Bk. Kenan er-Rifâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, nşr. Mustafa Tahralı, Mehmet Demirci, İstanbul: Cenan Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, 2015. Tebliğde esere yapılan atıflar bu yayın üzerinden olacaktır.

36 İbrâhîm Efendi, *Kitâbu's-Seyr ve'l-mesâî fi ahzâbi ve evrâdi's-Seyyidi'l-Gavsi'l-Kebîr er-Rifâî*, Beyrût: Matbaatü'l-Edebiyye, 1316 [1898], 189 s.

Ahmed er-Rifâî'nin evrâdından 52 adet hizb ve vird,³⁷ diğeri ise Rifâîlik tarîkatında sohbet, zikir telkîni, bîat, riyâzet ve halvet konuları³⁸ olmak üzere iki ana temayı bünyesinde barındırmaktadır. Müellif Kenan er-Rifâî tarafından zikredilen *Seyyid Ahmed er-Rifâî* kitabının diğeri iki kaynağı ise Ahmed er-Rifâî'ye âit olan *el-Burhânü'l-müeyyed* ile *Nizâmu'l-hâs* isimli risâlelerdir.³⁹

Eserin bölüm hâlinde ana başlıkları kısaca şöyledir: İlk bölüm Ahmed er-Rifâî'nin soyu, nesebi, doğumu; ikinci bölüm tarîkate intisâbı ve seyr ü sülûku; üçüncü bölüm ahlâk, hâl ve davranışları; dördüncü bölüm sözleri, meclisleri ve bu meclislerde kendisine sorulan bazı sorulara verdikleri hikemî cevapları; beşinci bölüm soyundan ileri gelenler, sohbetinde bulunan ve kendisine tâbi olan meşhur zatlar; altıncı bölüm tarîkate sülûk etmenin âdâbı ve terbiyesi; yedinci bölüm sohbet, zikir telkîni, seyr ü sülûkun aşamaları, riyâzet ve halvetler; sekizinci bölüm Rifâîyye tarîkatının merâsimleri; dokuzuncu bölüm, Ahmed er-Rifâî'nin lakapları; onuncu bölüm, Ahmed er-Rifâî'nin manzûmelerinden bazıları; on birinci bölüm Rifâîyye tarîkatının şubeleri; on ikinci bölüm, Kenan er-Rifâî'ye âit ilâhîler ve manzûm eserler;⁴⁰ on üçüncü bölüm Kenan er-Rifâî'nin tarîkate intisâbı; on dördüncü bölüm Ahmed er-Rifâî'ye âit 52 adet vird ve hizb.⁴¹ On ikinci ve on üçüncü bölümleri dışarda tutarsak, konu başlıkları büyük oranda *Kılâdetü'l-cevâhir* ve *Kitâbu's-seyr*'in tasnif tarzıyla uyum hâlinindedir. İlgili bölümlerde her iki eserden yapılan tercüme ve iktibaslar metin düzeyinde birebir olmakla beraber bütünü ile söz konusu bölümlerin tamamının tercümesi değildir. Büyük ölçüde Kenan er-Rifâî, eserinin ilk altı bölümü ile birlikte dokuz, on ve on birinci bölümlerinin ana çatısını *Kılâdetü'l-cevâhir*'den; yedinci, sekizinci ve on dördüncü bölümlerinin ana çatısını ise *Kitâbu's-seyr*'den yaptığı tercüme ve

37 Bk. *age*, ss. 20-136.

38 Bk. *age*, ss. 137-189.

39 Eserin kaynakları hakkında genel bir değerlendirme için bk. Mustafa Tahralı, "Takdim", *Seyyid Ahmed er-Rifâî* içinde, ss. 9-12.

40 Bu kısım *İlâhiyât-ı Ken'ân* adıyla bestelenmiş olanların notalarıyla birlikte ayrıca neşredilmiştir.

41 Her ne kadar aynı cilt içinde tab'olunmuşsa da son bölümü *Seyyid Ahmed er-Rifâî* kitabından bağımsız bir risâle olarak düşünülebilir. Zâten bu bölüm birebir *Kitâbu's-seyr*'in ilgili kısmının birebir iktibasından ibârettir.

iktibaslar üzerinden oluşturmuştur. Tüm bu yönleri ile eser, Osmanlı Türkçesi'nde -müellifnin de belirttiği üzere- telif-tercüme türünün güzel örnekleri arasında zikredilebilir. Bu bağlamda karşılaştırma imkânı da sunacağı için *Kitâbü's-seyr*'den Kenan er-Rifâî tarafından tercümesi yapılan kısa bir bölümü aşağıda iktibas etmek istiyoruz. Böylelikle okuyucu eserin üslûbuna ilişkin de bir fikir edinmiş olacaktır:

الرياضات المشروطة في هذه الطريقة العلية وهي تسعة أربعة منها للمريد السالك بعد دخوله في مرتبة الشاوشية وخمسة بعد دخوله في مرتبة النقابية وذلك أن المرید إذا تلقن كلمة التوحيد وهي لا إله إلا الله ودوام على الإشتغال بهذ الذكر الشريف مع مراعاة الشروط وهي الخصور وفهم المعنى وطرد الخواطر عن القلب وخلع الأكوان والإنفراد إلى الرحمن والتخلي عما سواه تعالى وطهارة الثوب والبدن والوضوء الجديد واستقبال القبلة وتغميض العينين والجلوس في مكان خال وخفض الصوت بحيث يسمع صوت نفسه والتخلص من واردات الرياء والوقوع في بحر الإخلاص ومن الشروط أيضا استمداد الهمة من شيخه قبل الذكر وربط قلبه به⁴²

İlzâm sûretiyle olmayıp, ancak ehlullah nezdlerinde tehzîb-i nefis için bu tarîkat-ı aliyyede meşrûr ve mu'tâd olan riyâzât dokuzdur ki: Bunun dördü mürîd-i sâlikin "çavuşluk" mertebesine ve beşi de "nikâbet" mertebesine girdikten sonradır. Mürîd kelime-i tevhîdi, ma'nâ-yı şerîfini hatırdan çıkarmayarak, kemâl-i huzûr ile ve kalbden tard-ı havâtır ile ve tahâret-i sevb ve beden, vuzû'-ı cedîd ve istikbâl-i kible ile gözlerini kapamak ve hâlî bir mekânda oturup, kendi işitebilecek kadar sesini çıkarmak ve Hakk'ın gayrisinden tecerrüd etmek ve vâridât-ı riyâdan tahallus ve bahr-i ihlâsa müstağrak olmak ve zikirten evvel şeyhinden himmet talep etmek ve kalbini ona rabtirmek gibi şurûta mürâat ederek zikretmek lâzımdır.⁴³

Şüphesiz telif-tercüme türünün en dikkat çekici numûneleri, mesele- nin müellif tarafından kendi vasatına has dile, yani Osmanlı Tasavuf Edebiyatı'na mahsus söyleyişlere aktarımında gözlenmektedir:

Erbâb-ı tahkîk buyururlar ki: "Tarîk"ten maksad gönüldür. Bu yolda giden yolcu ve "mürîd" dahi, sâlik-i râh-ı ilâhî olan kim-sedir; ya'nî sensin! Bu gitmekten ve aramaktan maksat da kendini bulmaktır, o da sensin! "Tarîkde gitmek" ve yol kat' etmek, kendiliğini, ya'nî senliğini kat' etmektir. "Gelmek"ten maksad, senliksiz sana gelmektir. "Bilmek"ten maksad hakikatini bilip

42 İbrâhim Efendi, *age*, ss. 151-152.

43 Kenan er-Rifâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 209

anlamaktır. "Bulmak"tan maksad şühûd ve iyân ile onu görmektir. "Olmak"tan maksad, ikiliksiz ve ittisâl ve infisâlsiz birliğe ermektir ki, bunlara vusûl, bir tâlibin kendisini, mutlak bir mürşidin varlığında talep etmesi, ya'nî kendi irâdetinden çıkıp, bilküllüye ona, gassâl elinde meyyit gibi teslim etmesiyle olur.⁴⁴

Ayrıca meseleler ele alınırken yer yer tercümenin dışında sözünü ettiğimiz vasatta mütedavil kimi unsurların metne dahil olduğunu da söylemek mümkündür. Nitekim halvetin faydalarının bahis mevzu edildiği kısımda Kenan er-Rifâî, Niyâzî-i Mısırî'nin "Bu tabîat zulmetinden bulmak istersen halâs / Gel riyâzetle erit bu cism ü cânı çün rasâs" beytiyle başlayan nutkunu iktibasla konuyu izaha çalışmıştır. Eserde İsmâil Ankaravî'nin *Minhâcü'l-fukarâ*'sına yapılan atıflar da bu düzlemde değerlendirilmelidir.

Üslup özelliklerinden muhtevâyâ geçecek olursak, eserde dile getirilen meseleler tabîatı itibariyle Ahmed er-Rifâî'nin tasavvufî tavrı ve tesis ettiği tarîkatın temel esasları hakkındadır. Fakat bununla beraber hâl tercümesi ve menâkıb türü eserlerde, her ne kadar aynı şahıs hakkında benzer rivâyetler nakledilmiş olsa da bu rivâyete çoğunlukla müellifin öne çıkardığı ıstılah ve kavram örgüsü çerçevesinde yer verilmiştir. Dolayısıyla Kenan er-Rifâî tarafından kaleme alınan *Ahmed er-Rifâî* kitabında, müellifin önemseddiği ve öncelendiği hususlar çerçevesinde bir Ahmed er-Rifâî portresi ile karşıya karşıya olunduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bir biyografi metninin imkân sunacağı kadarıyla Kenan er-Rifâî, tasavvufun teorik ve pratik konularına, çoğunlukla biyografiye konu olan zâtın sözleri ve düşüncelerinden hareketle yer vermiştir. Bu bağlamda öne çıkan meseleler aşağıda verileceği üzere tasnif edilebilir:

1. Tasavvufun tanımı⁴⁵ ve "sûfî" kelimesinin kökeni,⁴⁶ tasavvuf ve fakr ilişkisi⁴⁷ hakkında değerlendirmeler.
2. Zâhir-bâtın, şerîat-hakîkat, tarîkat-hakîkat ilişkisi,⁴⁸ Kur'ân'ın zâhiri ve bâtını olduğu⁴⁹ husûsuna dâir yorumlar.

44 *age*, s. 163.

45 *age*, s. 119, 182.

46 *age*, s. 108, 109.

47 *age*, s. 54, 57, 78.

48 *age*, s. 44, 61, ss. 117-121.

49 *age*, s. 123.

3. Zühhd,⁵⁰ vera,⁵¹ ünsiyet,⁵² murâkabe,⁵³ müşâhade,⁵⁴ ubûdiyet,⁵⁵ mârifet,⁵⁶ muhabbet ve aşk,⁵⁷ terk ve vuslat,⁵⁸ melâmet,⁵⁹ tevhîd⁶⁰ gibi tasavvufî hâl ve makamlara dâir izahlar.

4. Kurbiyet,⁶¹ kurb-ı ferâiz ve kurb-ı nevâfıl ilişkisi,⁶² nefis ve mertebelerinin⁶³ açıklanmasına âit hususlar.

5. Velâyetin mâhiyeti ve insân-ı kâmilin vasıflarına⁶⁴ ilişkin görüşler.

6. Hallâc-ı Mansûr'un "Ene'l-Hakk"ı,⁶⁵ Ebû'l-Hasan Hara-kanî'nin "Sûfî mahlûk değildir"inin yorumu⁶⁶ ve genel anlamıyla şathiye tarzı söyleme dâir yaklaşımlar.

7. Semâ' konusu, semâ'nın mâhiyeti ve semâ hakkındaki tartışmalar.⁶⁷

8. Tarîkatın anlamı, tarîkata giriş âdâbı,⁶⁸ vird ve hizb,⁶⁹ dervişin alâmeti, dervişliğin âdâbı,⁷⁰ şeyhe duyulan ihtiyaç,⁷¹ şeyhin huzurunda edepli olmak⁷² gibi tarîkat pratiklerine dâir meseleler.

50 age, s. 50, 64, 83, 110.

51 age, s. 39, 43.

52 age, ss. 43-44, s. 50.

53 age, s. 43.

54 age, s. 83, 99.

55 age, s. 44.

56 age, s. 58.

57 age, s. 40, 61.

58 age, s. 49.

59 age, s. 105.

60 age, s. 50.

61 age, ss. 51-52.

62 age, s. 50.

63 age, s. 78.

64 age, ss. 40-41, s. 96.

65 age, ss. 110-111.

66 age, s. 50.

67 age, s. 46, 55, 66, 88, 89, 90, 91.

68 age, s. 130, 163.

69 age, s. 36, 49, 93, 104.

70 age, s. 40, 42, 43, 54.

71 age, s. 46.

72 age, s. 112.

9. Rifâiyyeye uzanan üç tarîkat pirinin, yani İmam Şâzelî, İbrâhîm ed-Desûkî ve Ahmed el-Bedevî'nin silsileleri ve Rifâiyye ile ilişkileri gibi tarîkat tarihi açısından önem arzeden değerlendirmeler.⁷³

Belirli bir tasnif ve ilgili konuyla irtibatlı başlıklar altında sistematik bir biçimde ele alınmamış olsalar da zikri geçen meselelerde, müellif konuların tamamına ilişkin Ahmed er-Rifâî'nin şahsını merkeze alarak değerlendirmeler yapmış, bununla beraber içinde doğduğu tasavvufî muhit ve kültürün temel unsurlarını da eserine yansıtmıştır. Kısaca ifâde edecek olursak, bu kitapta ve bu kitaba kaynak olma niteliği taşıyan metinlerde tasavvufî ahlâkın incelikleri Ahmed er-Rifâî'nin şahsında ete-kemiğe bürünmüş, tasavvuf doktrinine mahsus meseleler Ahmed er-Rifâî'nin lafızlarında dile gelmiş; tarîkatın pratikleri Ahmed er-Rifâî'nin hâl ve tavırlarında görünürlük kazanmış olmaktadır. Kenan er-Rifâî, XIX. yüzyılın siyasî ve sosyal gelgitlerle dolu gündeminde canlanan tasavvufî arayışın teliflerde kendini gösteren yönüne bu eseriyle dikkate değer bir katkı yapmış, tercüme üslûbu bakımından örnek, konuları Osmanlı sûfilerinin muhayyilesiyle irtibatlandırması bakımından orijinal bir eser ortaya koymuştur.

73 age, ss. 148-154.

KENAN RIFÂÎ'NİN MESNEVÎ SOHBETLERİ: "ÜÇÜNCÜ CİLT İKİNCİ DEFTER" İSİMLİ EL YAZMASININ TAHLİLİ VE ÖNE ÇIKAN ŞERH HUSUSİYETLERİ

Arzu Eylül Yalçınkaya¹

Bundan on beş yıl kadar önce, İlahiyat Fakültesi'nden henüz mezun olmuş ve öğretmenliğinin ilk yıllarını tecrübe eden bu gençin acemî ve titrek ellerine, Hocası Cemâlnur Sargut tarafından içinde çeşitli yazmaların bulunduğu büyük bir kutu teslim edildi. Bu el yazmaları, Kenan Rifâî'nin kendi eliyle yahut öğrencileri tarafından tutulmuş tasavvufî metin şerhlerine âit not defterleriydi. Aralarında Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin *Mesnevî'si* ve *Dîvân-ı Kebîr*'ine âit şerhler, âyet ve hadis izahları ve çeşitli tasavvufî kavramlarla ilgili müstakil risâleler bulunan bu defterlerden; *Mesnevî'nin* üçüncü cildinin şerhine âit olan bir not defterini seneler sonra yüksek lisans tezimde çalışma imkânı buldum. Yapı-

- 1 1978'de İstanbul'da dünyaya gelen Arzu Eylül Yalçınkaya, 2000 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde lisans eğitimini tamamladı. Mezuniyetinin ardından on üç yıl "Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi" öğretmenliği olarak çeşitli eğitim kurumlarında görev yapan Yalçınkaya, yine aynı yıllar içerisinde Cemâlnur Sargut ile birlikte *Mesnevî* ve tefsîr çalışmaları yaptı. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim dalında, "Kenan Rifâî'nin Mesnevî Sohbetleri" konulu tezi ile yüksek lisans eğitimini başarıyla bitirdi. Yalçınkaya, 2000 yılından bu yana TÜRKKAD Derneği'nin bir üyesi olarak çeşitli eğitim ve kültür faaliyetlerine katılmaya devam etmektedir. Nefes Yayınevi tarafından basılmış olan "Neyden Dinle" (2008) isimli gençler için hazırlanmış Mesnevî hikâyelerinden oluşan bir kitabı bulunmaktadır. Yine aynı yayınevi tarafından 2013 yılında Yalçınkaya'nın editörlüğünü yaptığı "Sohbetler" ve "Mesnevî Hâtıraları" adlı kitaplar basılmıştır. Yalçınkaya akademik eğitimine hâlen Harvard Üniversitesi'nde Dinî Çalışmalar alanında ve Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde devam etmektedir.

lan çalışma özetle, Osmanlıca metnin transliterasyonu, tashihi ve tahlilidir. Tashih kısmı, metin içerisinde geçen âyet ve hadislerin tespiti, metinde işaret edilen mekân, zaman, şahıs ve kaynak isimlerinin doğru belirlenmesi, yazım hatâlarından kaynaklanan eksiklerin/anlam kaymalarının yine metnin kendi imkânları ve araştırmalarımız doğrultusunda yeniden düzenlenmesidir. Metnin tahlili ise, bir yüksek lisans tezinin müsaade ettiği ölçüde, Kenan Rifâî'nin söz konusu şerhte işlediği tasavvufî kavramlar hakkında genel görüşlerini ana hatları ile ortaya koymak ve -bu verilere dayanarak- nihâî bir hükme varmaksızın, *Mesnevî Şerhi*'nin ve tasavvufunun genel özellikleri hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmak şeklinde hülâsa edilebilir. Bir yüksek lisans tezinden mülhem kaleme alınan bu tebliğde, Kenan Rifâî'nin *Mesnevî Şerhi*'ne âit el yazmalarından, üçüncü cilt ikinci defter hakkında bilgi verilecek ve metin tahlili esnasında dikkat çeken bazı hususlar paylaşılacaktır. Burada asıl yapılmak istenen, Kenan Rifâî'nin *Mesnevî* takriri esnasında kullandığı usûl ve yöntemleri tespit etmek ve bizzat kendisinin "metin takrir ve tahlil usûlü"ne dâir tespitlerde bulunmaktır.

KEN'A RİFÂÎ'NİN MESNEVÎ TAKRİRİ HAKKINDA

"Bir vakitler *Mesnevî*'yi kürsüden değil, mihrapta ve sırf özünün özünden takrir ederdim. Günün birinde Dergâh-ı Şerîf'e misafir gelen bir Mevlevî şeyhi, "Mesnevî, Fârisî söylenir. Bu nasıl *Mesnevî* takriri?" diye itiraz etmişti. Ben de Fârisî'yi yalnız mektepte öğrendiğim kadarıyla biliyordum. Fakat bu vak'adan sonra Allah'ın izni ve lütfu ile hem Fârisî olarak hem de usûlü gereğince söylemeye başladım."²

Kenan Rifâî dergâhların açık olduğu dönemde, 1908-1925 yılları arasında Fatih'de mülkiyeti kendilerine âit olan Altay Dergâhı'nda haftada bir gün *Mesnevî* sohbetleri/takrirleri yapıyor ve yakın talebeleri tarafından bu dersler not ediliyordu. *Mesnevî* Farsça aslından okunuyor ve Kenan Rifâî tarafından tercüme ve şerh ediliyordu. El yazmalarından ve bize şifâhen ulaşan bilgiye göre takrir

2 Kenan Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2011, s. 288.

esnasında takip edilen esas metin, -işin usûlünün de gerektirdiği şekilde- İsmâil Ankaravî Rusûhi'nin *Mesnevî Şerhi*'nde kullandığı metindir. Bu ders notlarından çeşitli ciltlere âit hikâyelerin bulunduğu ilk eser olan *Mesnevî Hâtıraları*, kendilerinin oğlu Kâzım Büyükkaksoy'un derlemesiyle 1952 yılında neşredilmiştir.³ Söz konusu takrir notlarının birinci cilde âit olanları ise başta Sâmîha Ayverdi olmak üzere, yine kendisinin seçkin öğrencilerinden oluşan bir heyet tarafından derlenerek 1973 yılında *Şerhli Mesnevî-i Şerîf* adıyla basılmıştır.⁴ Burada konunun bilinen yönüne ek olarak söylenmek istenilen, şerhe âit söz konusu notların bahsedilen neşriyatla sınırlı olmadığıdır. Elimizde bulunan yazmalardan anlaşıldığı üzere, Kenan Rifâî, *Mesnevî*'nin altı cildini bahsettiğimiz usûl ile başından sonuna bir defa şerh etmiş, ikinci defa şerhe başladığında ise 1925 yılında tekke ve zâviyelerin kapatılması kararı ile birlikte, Altay Dergâhı'nda devam eden bu faaliyet sona ermiştir.

Mesnevî takrirlerine âit notlar hakkında çok genel bir bilgilen-dirme vermek faydalı olacaktır. Kenan Rifâî'inin *Mesnevî* takrirlerine âit notlar, derslere devamlı sûrette katılma imkânı bulan Sâmîha Ayverdi, Semîha Cemâl Hanım, Nazlı Hanımefendi, Server Hilmi Bey ve Kâzım Büyükkaksoy gibi aile ve yakın çevresindeki mühim simalar tarafından tutulmuştur. Tekkelerin kapatılmasının ardından, faaliyet aile sohbetlerin imkânları dahilinde devam etmiştir. Yine bu dönemde, Kenan Rifâî'inin genç talebelerinden Meşkûre Sargut'a her sabah namazdan sonra kaleme aldığı bazı klasik metin şerhlerini teslim ettiğini ve bu faaliyete de uzun yıllar devam ettiğini biliyoruz. Şu halde gerek talebeleri tarafından tutulan notlar, gerekse kendi kaleme aldığı şerh notlarının belli bir yekûna ulaşmış olması tabiidir. Şu noktada Kenan Rifâî'ye âit bu notların akıbeti ne olmuştur? Görülen o ki ilgili defterler, başta ailesi olmak üzere kendisinin talebelerine âit özel kütüphanelerde bulunmakta ve içlerinden talihli olanları, kimi zaman hibe ile kimi zaman bir vasiyetin icbarıyla gün yüzüne çıkmakta ve kendisinden haber vermektedir. Bu cümleden olmak

3 Kâzım Büyükkaksoy, *Mesnevî Hâtıraları*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1952.

4 Kenan Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, İstanbul: Hülbe Yay., 1973.

üzere incelediğimiz metin, şanslı olan el yazmalarından olup bir yüksek lisans tezine konu olarak günümüz harflerine aktarılmış ve belli ölçüde tahlil ve tashih edilmiş bulunan *Mesnevî* üçüncü cilt sohbet notlarına âit ve üzerinde "ikinci defter" yazılı el yazmasıdır.

"ÜÇÜNCÜ CİLT İKİNCİ DEFTER" HAKKINDA

Şekilden, metnin içeriğine doğru bir yol takip ederek gerçekleştirilen metin tahlili sırasında tespit edebildiğimiz bazı hususiyetler şunlardır: *Mesnevî* defteri yüz on yaprak, iki yüz yirmi sayfa, rik'a hatla ve mürekkepli kalem mektup bir el yazmasıdır. Hicrî tarihle notlar 1 Eylül 1338 tarihinde tutulmaya başlanmıştır. Son derse âit not ise 13 Temmuz 1339 tarihine âittir. Buna göre bir yıla yakın bir zaman içinde *Mesnevî*'nin üçte birinin şerh edildiğini söyleyebiliriz. Defterin başında geçen "Tamam olmaya yüz yirmi beş ders var" ifâdesi, üçüncü cildin tamamlanması için gereken derslerin sayısını vermektedir. Bu aynı zamanda bize metnin, belki ders esnasında tutulan bir müsveddeden temize geçirilmiş olabileceği düşüncesini de verir. Defterde *Mesnevî*'nin üçüncü cildinde geçen on dokuz hikâye yer almakta olup, bunlar *Mesnevî*'de geçen sıraya göre şerh edilmişlerdir.⁵ Hikâyeler, *Mesnevî*'nin üçüncü cildinde geçen "Köylü ve şehirli" hikâyesi ile başlar ve sırasıyla diğer hikâyeler şerh edilerek "Bir şeyhin, oğullarının ölümüne ağlamaması" hikâyesiyle sona erer. Arada aktarılamayan ya da yarım kalmış gibi görünen hikâyeler bulunmaktadır. Bu eksikliklerin nedeninin, *Mesnevî* sohbetlerini not eden talebenin ilgili derslere katılamaması ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Dil hususiyetleri daha iyi tahlil edilmeye açık olmakla birlikte, bu hususta en rahatlıkla söylenebilecek şey, Kenan Rifâî'nin devrinde hakim olan Arapça, Farsça ve Osmanlıca'ya vâkıf olduğu, birçok yerde takrir esnasında sarfedilen ifâdelerin tashihe ihtiyaç duyulmayacak şekilde yazıya geçirebilecek durumda olduğudur.

5 Metinde geçen hikâyelerin isimleri Şefik Can tercümesi dikkate alınarak yazılmıştır. Bk. Şefik Can, *Mesnevî Tercümesi*, C. III-IV, İstanbul: Ötüken Yay., 1997. Farklı tercüme için bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî*, edit. Selahattin Tuna, İstanbul: Kırkambar Yay., 2009, ss. 59-146.

Tercümenin Türk dilinin o zamanki kullanımına uygun bir lisan ile yapıldığı anlaşılmaktadır. Öyle ki bazı ifâdelerin akıcılığında sanki metnin aslının Türkçe olduğu hissini veren bir tabiiyet ve zarâfet duyulur.

"Hülâsa-i makal ve'l-kelam, gerek cemal gerek kemal, gerek hal ve gerek zevk ü bal her ne ki mütegayyir ve mütebeddil olmaktan hali değildir, o mazhar-ı tecelli-i ilahiyyedir. Bizzat ilah değildir. Ve sûret-i mabud-i hakikidir, lâkin âgâh değildir."⁶

Kullandığı Arnavutça, Latince ve Fransızca ibareler de, bir yandan bize kendisinin metni okurken işlettiği düşünce dünyasının genişliği hakkında bilgi verirken, diğer yandan dinleyicinin hazır bulunuşluğu ve kendisinin ilim meclisi hakkında bilgi vermektedir.

Kenan Rifâî *Mesnevî* üçüncü cilt şerhinde, bahsi geçen hikâyeleri şerh ederken, konuyla ilgili tasavvufî kavramlara ve meselelere yönelik de izahlar yapar. Zikir, sabır, rızâ, tedbir, tevekkül, fakr gibi ahlâkî nitelikte tasavvufî kavramlarla birlikte, sülûk, mürşid, mürid, edeb gibi seyr ü sülûkla ilgili olan konulara da değinilir. Varlık mertebeleri ve insân-ı kâmil gibi. İbnü'l-Arabî düşüncesinin en temel öğretisi olan "vahdet-i vücûd" ile ilişkili kavramlar da, yine bu düşünce okulunun müteakipleri kanalıyla ve onların yorumlarıyla metnin şerhinde yer almaktadır. İnsân-ı kâmil ve mürşid kavramlarıyla ilişkili aşağıdaki yorumlar, diğer metinlerindeki izahlara getirilen yeni yaklaşımlar olması bakımından dikkate değerdir.

"Kâmil o kimsedir ki, onun mevdi kendi irâdesine muhavvildir. İster yaşar ister ölür. Böyle bir kâmil isterse har ve neşter nerkis ve şister olur. Ya'ni kötü hâl ve belâ latîf-ter ve hoş-ter olur. Hâsılı bu sultanlar dâire-i beşeriyetten çıkmışlardır. İnsan olmuşlardır. Ve ukûl-i ahvâl kaydından halâs olmuşlardır. Ve öte geçmişlerdir. Sûfî hâlde ibn-i vakt olur, lâkin sâfî vakt ve hâlden farîğdir. Sûfî ebî vakt olan kimse bir evlâd babasına ne mertebede mahkûm ise sûfî de vakte bu mertebede mahkûm olur. Ve vakit onda keyf-i mâyeşâ mutasarrıf olur. Fakat sâfî olan ya'ni gill u gış ve beşeriyetten

pâk olan ve zâtını gubârı jengâr-ı sivâdan temizleyen ve safâ bulan kimse vakitten ve hâlden fâriğdir."⁷

Özellikle mürşid-i kâmil için şöhretin gerekli olması meselesi ise tasavvuf literatürüne âit eserlerde rastlamadığımız türden bir yaklaşım olması açısından dikkat çekicidir:

"Esrâr-ı ilâhî hazinesi meçhûl ve nâ-mâlum olan kimselere va'z olmuştur. İhtîfâ ve setreden evliyâ mümtaz olmuştur. Lâkin, Hazret-i Hüdâ bunların ba'zısını izhâr ve ifşâ eder. Ne için halkı Hakk'a da'vet ve irşâd etsin? Zevâhir ve insanlar bunlardan cevâhir-i esrâr-ı hikemiyeyi bulsunlar için. Fakat böyle kimselerin nâdir olmasına nazaran bunlarda ma'dûm menzilesine inmiştir. Ama her ne kadar evliyâullah avâmın gözlerinden (...) müstetirlerse de Hakk görücü gözden nihân değildirler. O evliyânın kendilerini setretmeleri ve hazîne-yi ilâhîyi gizlemeleri kendilerinin üzerine vâcibdir. Kâim makâm-ı evliyâ olan ehlullâha şöhret lâzım ve vâcibdir. Nasıl ki enbiyâya (...) zuhûr-i şöhret lâzım oldu."⁸

Özellikle insan ve tabiatı üzerine yapılmış tespitler bu metnin en önemli farklılığı olarak öne çıkmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla yirmiyi aşan paragrafta hassaten insanın yaratılışı, eğilimleri, üstünlükleri ve zaafı hakkında çözümlenmeler yapılmakta ve pratik neticelere varılmaktadır. Bilineceği üzere, eşyanın mahiyetine yönelik her türlü tespit, onu lâyıkkı vech ile kullanma ve işletme imkânı verir. Mahiyete dâir bilgi, bize eşyanın yeri ile ilgili doğru hükme iletir. Bu da, insanı zulümden koruyan, adâlet ve hikmet ile muameleyi temin eden en önemli bilgidir. Görünen o ki Kenan Rifâî'nin insan ve tabiatı üzerine gerek müspet gerek menfi olarak düşünebilecek her türlü tespiti de bu gayeye yöneliktir. Aynı zamanda *Mesnevî Şerhi*'ni bu amaca yönelik en faydalı bir vâsita olarak işlettiğinin de en açık bir delili olmaktadır.

İnsan tabiat kaydından dışarı çıkmadıkça kendi kıymetinden habersiz kalmaya mahkûmdur.⁹

7 age, vr. 79a.

8 age, vr. 79a.

9 Gerçek vücudu ve insanın asıl hakikatini müşâhede edebilmesi için his kaydından kurtulması gereği süflerle her vesile ile işlenmiştir. Bk. Abdülganî en-Nablusi, *Gerçek*

"Binâenaleyh insan his kaydından hârice çıkmayınca ve sûret âleminden necât bulmayınca ve nûr-ı Hak'la nazar kılmayınca elbette gayba mensûb olan tasvîrlerden acemî ve umûr-i bâtından gâfil ve câhil olur."¹⁰

Kenan Rifâî'ye göre insanın hakîkati ezeli ve ebedî bir kaynaktır ve insan kendisinden zuhûr ettiği zâtı müdrîk bir cevherdir: "*Âyet-i celîleden de anlaşıldığı vech ile insan zâtı müdrîk cevherdir. Hazret-i Muhyiddîn; insan için bir hâdistir fakat hâdis-i ezeldir, buyuruyor.*"¹¹ İncelediğimiz metinde Kenan Rifâî bu hükmü bize Âl-i İmrân Sûresi 169. âyetin tefsiri esnasında yapmaktadır: "*Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar.*"

Elimizdeki defteri, bir yüksek lisans tezinin ve talebesinin imkân ölçüleri dahilinde tahlil etmeye çalıştık, bu çalışma daha çok bir başlangıç olarak kabul edilmelidir. Bu konudaki ayrıntılara girmekten kaçınarak, elimizdeki defterin mahiyeti itibariyle ele alınması gereken en önemli özelliğinden bahsetmek istiyorum. Bu defterin orjinalliği, el değmemişliğindedir. Yapılan tashih çalışması, bazı kelime ve harf yazımlarının düzeltilmesinden ileriye gitmediği için de, metin kaynağından çıktığı şekliyle karşımızdadır. O nedenle Kenan Rifâî'nin *Mesnevî Şerhi* esnasında kullandığı usûl ve yöntemleri tespit etmek ve kendisinin bir *Mesnevî* şârihi olarak yerini iyi değerlendirmek bakımından, en önemli bir kaynak mevkiindedir.

Doğu ve batı ilmî geleneğinde, metin okuma ve şerh etme faaliyetinin ortak ve birbirinden ayrılan yönleri olduğunu biliyoruz. Kenan Rifâî'de bu iki geleneğin izlerini yakalamak mümkündür. Bilineceği üzere tasavvuf literatürünün *Mesnevî Şerhi*'nde kullanılması İsmail Ankaravî Rusûhî ile başlayan bir yöntemdir. Kenan Rifâî'nin de bu yöntemi *Mesnevî* takrirleri esnasında kullandığı anlaşılmaktadır. Ancak diğer geleneklerin dinî metin yo-

Varlık, trc. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yay., 2003, s. 18; Cemâlnur Sargut, *Bakara II (Âyet 11-29)*, İstanbul: Nefes Yay., 2009, s. 23.

10 Kenan Rifâî, *age*, vr. 50b.

11 *age*, vr. 91b.

rumlama tekniklerine de hakim olduğu, kimi zaman bu yöntemleri metinle daha farklı bir diyalog kurmak adına işlettiği ve kimi zaman da bizzat metodun kendisine eleştirel yaklaşımlar getirdiği görülmektedir. Buna göre, Kenan Rifâî'nin *Mesnevî* takriri esnasında başta klasik usul olmak üzere, farklı geleneklerin metin yorumlama tekniklerini de kullandığını ve fakat metin ile ilgili nihâî hükmü, has mürekkep bir metodu takip ederek verdiğini söylemek mümkündür. Şu halde, öncelikle klasik üslûpla örtüşen tarafları tespit etmek faydalı olacaktır.

ÜÇÜNCÜ CİLT İKİNCİ DEFTER ŞERHİNDE TAKİP EDİLEN USÛL VE YÖNTEM

Bilindiği üzere 17. yüzyılda İsmail Ankaravî Rusûhî tarafından yapılan *Mesnevî Şerhi (Mecmûati'l-Letâif)* günümüze kadar en çok itibar edilen şerhlerden biridir.¹² İsmâil Ankaravî şerhiyle beraber, tasavvufî düşünceye âit literatür ve İslâmî ilimlere âit kaynakların metin yorumunda (şerh) kullanılmaya başlandığı görülür.¹³ Sarı Abdullah Efendi (ö. 1071/1660) ve İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137-1138/1725) *Mesnevî*'nin birinci cildini şerh ederken¹⁴, Kenan Rifâî ile aynı dönem içerisinde kabul edebileceğimiz Âbidin Paşa (ö. 1324/1906)¹⁵ ve Ahmet Avni Konuk (ö. 1357/1938) eserin tamamını klasik üslûp¹⁶ ile şerh etmiştir. Kenan Rifâî'nin *Mesnevî Şerhi üçüncü cilt ikinci defterde* kullandığı üslûbun klasik üslûpla benzerlikler gösterdiği ve fakat bununla

12 Semih Ceyhan, "Mesnevî", *DİA*, c. XXVIV, ss. 325-334.

13 *age*, ss. 325-334.

14 İsmail Güleç, İsmail Hakkı Bursevî tarafından I. cildin ilk 738 beytini kapsayan *Rûhu'l-Mesnevî* adlı oldukça geniş Türkçe Şerh için *Mesnevî*'nin Ekberî-Konevî perspektifinden yorumunun önemli bir örneği olduğunu kaydeder. Bursevî, klasik şerh metodu kullanılmıştır. Bk. İsmâil Hakkı Bursevî, *Mesnevî Şerhi*, edit. İsmail Güleç, İstanbul: İnsan Yay., 2004, s. 53.

15 Eserler ilgili daha fazla bilgi için bk. Abidin Paşa, *Mesnevî Şerhi*, İstanbul: İz Yay., 2007, s. 12.

16 Metni verdikten sonra metin içinde geçen kelimelerin sözlük anlamları bir örnekle açıklanır. Kelimelerin açıklanmasını beytin tercümesi takip eder. Bu tercüme bazen kısa olduğu gibi bazen de geniş bir şekilde olabilir. Tercümeden sonra beyitte kastedilen konu örneklerle açıklanır. Kur'ân ve hadis açıklamalarda en çok başvurulan kaynaktır. Açıklamaları konu ile ilgili bir dua takip eder. Bk. Şeydâ Öztürk, *Şem'i Efendi ve İlk Mesnevî Şerhi*, İstanbul: İSAM Yay., 2011, s. 148.

beraber, bugün sosyal bilimler metodolojisinin en önemli yöntemleriyle de müşterek tarafları olduğunu söylemek mümkündür.

Mesnevî Şerhi esnasında, tasavvuf ilmiyle ilgili kavramların ve meselelerin, genelde klasik eserlerde tartışıldığı şekliyle vazedildiği, gelenekte kazandığı anlam zenginliklerine işaret edildiği ve fakat bununla beraber ele alınan meselenin bir kerte daha ileriye taşınarak tamamlandığı görülür.

Kenan Rifâî, metni bazen beyit beyit tercüme ve şerh eder, bazen de anlaşılma kolaylığı sebebiyle toplu mânâ verir. Beyitte özellikle üzerinde durulması gereken bir kelime ya da terim varsa, kelime kökenine inerek inceler.

"Ey Cenab! Kesret ve i'dad ile mahcup olan ve hakikat zatını kesretten gayrı zanneden, senin aynı kesret olman haba gittiğin, uykuya gittiğin zamanın gibidir ki sen kendinin önündesin ve onu başkasının huzuru zannedersin. O vakit, kendinden işitiyorsun, kendinden söylüyorsun. Sana uykuda onu gizli gizli söylemiş zannedersin halbuki mütekellim ve muhâtab sensin, başkası değil. Sen bir kat değilsin. Ey hoş yoldaş, belki gerdün ve deryâ-yı amiksin. Kevn-i cami' ve nüsha-i âzamsın. Sûrette asgar, ma'nada âlem-i ekbersin. Cemi âlem sende mevcuttur. Sen kendini cirm-i hakîr zannedersin."¹⁷

Beyitte geçen âyet ve hadislerin açıklaması yapıldığı gibi ilgili görülen diğer âyet, hadis ve sahâbe sözlerine de yer verilmektedir.

"Hazret-i Pîr (radiyallâhu ahn) ilimde zann u yakîn hakkında misâl îrâd buyuruyorlar. Diyorlar ki: Mürğ-i ilim için iki kanat vardır. Nasıl zâhir kuşlarda mürğ-i keman uçmak için bir kanat vardır öyle ise [mürğ-i ilm] için iki kanat vardır ki biri bir şeyi bilmek, diğeri dahî o şeyin cem-i levâzımına âgâh olmaktır. Zîra ilim bu ikiden ibârettir. Binâenaleyh zam kanadı bu cihetten nâkıs geldi. Ve pervâzda ebterdir. Niçin? Çünkü bir kanatlı kuş iki adım sonra yine düşer.

Binâenaleyh bir kanatla bir kuş nasıl uçamıyorsa, düşe kalca yuvasına gitmeye çalışıyorsa, işte zan ve gümân sahibi de

makâm-ı hakîkate vâsıl olmak üzere bu sûretle düşe kalka gider. Fakat bir kere zan ve gümândan kurtulup iki kanatlı oldu mu derhâl hakikat cânibine uçar. Bakınız zannın ne kadar zararı vardır. Sûre-i Mülk'te olan âyet-i kerîmeye işâret buyuruluyor: [*Şimdi, yüzüstü kapanarak düşe kalka yürüyen mi daha doğru gider, yoksa dosdoğru bir yolda dimdik yürüyen mi?*] (Mülk, 67/22)"¹⁸

Yakın okumalar yapılarak gereken yerde kelimenin kökenine ve ilgili gramer konularına yönelik açıklamalarda bulunur:

"Mukibb" yüz üstü düşene derler. Bu lügât-i arabiyedendir. Ne vakit sülâsi if'âl bâbına naklolunsa müteaddî olur. Bunun sülâsisi if'âl bâbına naklolunmakla lâzım oldu. Düştüğü vakit demek işte bu âyet-i kerîme müvahhid ile müşriki, âlim ile câhili, muti' ile âsîyi fark eder. Şimdi takdîr ma'nâ demek oluyor ki yol üzere sırât-ı müstakîmde doğru olarak yürümek mi iyi yoksa sürtünerek düşerek, kalkarak her adımda sâkıtan sernigûn olarak ya'ni sağ ve solunu görmeyerek yürümek mi iyi? Kalbin nûruyla yürüyerek sağ ve solunu görerek, sırât-ı müstakîm üzere giden bir kimse râh-ı hidâyete vâsıl olur. İşte bu kâfir ile mü'minin misâlidir. Kâfir yüzü üzere sürünerek cehenneme düşer, mü'min sırât-ı müstakîm üzere yürüyüp cennete vâsıl olur.

Küllî mânâ verilerek, daha önce yapılan yakın okumalar, daha genel bir şekilde ve ilişkili bulunduğu diğer konulara doğru genişletirek açıklanır:

Hazret-i Pîr (radiyallahu ahn) buyurmak istiyorlar ki: "Bir sâlik ne vakit zann u gümândan halâs olursa ona ilm-i yakîn hâsıl olur. O vakit o rûha iki kanat mesâbesinde olur. Bu ilim hâsıl olduktan sonra tarîk-i Hak'ta sâlimen yüzü üstü düşmeden yürür. Sakîm ve hasta olarak yürümez. İlm-i yakîn sâhibi olduktan sonra müşâhede mertebesini bulduktan sonra o kimse iki kanat ile uçar. Cebrâil (aleyh'isselam) gibi ki bu iki kanattan biri kuvvet-i ilmiye ve diğeri de kuvvet-i ameliye. O vakit o kimse zansız ve kîl u kâlsiz pervâz eyler."

18 age, vr. 89a.

Günlük hâdiselere dikkat çekilir. Bir beytin şerhi ve onunla ilgili bir âyetin tefsiri ışığında söz konusu hâdis karşısında takınılması gereken tavır belirlenmektedir. Bu "*kadim bir metinden pratik bir neticeye varmaktır*" ki, metni yeniden yorumlamaktan çok bugünkü tâbirle -metni güncellemek- anlamına gelebilir. Takip edilen usûle dâir unsurlar dikkate alındığında, Kenan Rifâî'nin *Mesnevî*'yi şerh ederken kullandığı üslûbun *Mesnevî*'nin sade ve herkes tarafından anlaşılabilirliğini esas alan üslûbuyla benzerlikler gösterdiğini söylemek mümkündür. Âyet ve hadisler, sahâbeden hikâyeler, tarihî hâdiseler, günlük hayattan alınan örneklerle yapılmak istenen, açık ve anlaşılır olmak ve bu sûretle sâiklere daha faydalı olabilmektir. Kenan Rifâî'nin bu üslûbu içerisinde şerh edilen *Mesnevî*, yıllar önce yazılmış sabit bir eser olmaktan çok, yaşadığımız hâdiseleri yorumlayan, yeni ve dinamik bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Pozitif ilimlerden ya da sosyal tecrübelerden örnekler getirilmesi bunun bir göstergesidir.

Mesnevî Şerhi esnasında araya çeşitli sûfîlerin hayat hikâyeleri, kerâmet öyküleri, şiirleri ve ilâhîleri girer. Doğu ve batı klasiklerinden alıntılar, *Kitab-ı Mukaddes*'ten bölümler de zaman zaman metne açıklık kazandırmak için aktarılır. Kenan Rifâî'nin eserlerinde adı geçen müellifler/düşünürler; Muhyiddin İbnü'l-Arabî, İmam Şâzelî, Eflâtun, Bâyezîd-ı Bestâmî, Zaloğlu Rüstem, Cüneyd-i Bağdâdî, Hâllâc-ı Mansur, Ferideddin Attâr, Niyâzî-i Mısırî, Ahmed er-Rifâî, İbn Fârız, Mevlânâ Abdül Camî, İbnü'l-Fârisî, Şeyh İbn-i Atâ, Bedrettin Tebrizî, Hz. Ali, Hz. Ömer, Sadreddin Konevî, Ebû Tâlib el-Mekkî, Şeyh Hasan Basrî, Râbia-i Adeviyye, Hazreti Sultan Veled, Fuzûlî, Hacı Bayram Velî, Süleyman Çelebi, Yûnus Emre'dir. Adeta *Mesnevî Şerhi* vesilesiyle bütün bir dinî, tarihî ve sosyal miras tazalenerak yüz gösterir, geçmiş ve an bu ameliyede birlik olur. Bu isimlerin çokluğu bize sadece bir alıntı çeşitliliğine ve birikimine ulaştırmaz. Burada asıl mesele bir metni okurken işletilen terminolojinin çeşitliliğinin, yine o metinden çıkarılabilecek hüküm ve hikmeti ne ölçüde etkilediğidir. Metni tahlil ederken kullanılan ilim merceğinin ölçüğünü az çok ortaya koyması

bakımından önemlidir. İşte bizce Kenan Rifâî'nin şerhinin en orjinal tarafı, Kenan Rifâî'nin İslâm'ın ve İslâm tasavvufunun bütün gayesi olan *tevhîdi*; birliği ilham eden bir *Mesnevî Şerhi* usûl ve üslûbu içerisinde vermiş olmasıdır.

7. Oturum

31 Mayıs 2015, Cemal Reşit Rey Konser Salonu, İstanbul

Oturum Başkanı:
Kenan Gürsoy, Prof. Dr.

Mustafa Tatçı, Yrd. Doç. Dr.
ve **Melike Türkân Bağlı**, Doç. Dr.
*"Anadolu ve Rumeli'nin Fütûhâtı
ve Sarı Saltuk 'er-Rifâî'"*

Stephen Hirtenstein
*"Aşk ve İlim Okulu: Kenan Rifâî (1867-1950)
ve Bülent Rauf (1911-1987) Üzerine Düşünceler"*

Bruce Lawrence, Prof. Dr.
*"Peygamber'in Mirâcı: İbnü'l-Arabî,
Şeyh Muzaffer ve Kenan Rifâî"*

ANADOLU VE RUMELİ'NİN FÛTÛHÂTÎ VE SARI SALTUK "ER-RİFÂÎ"

Mustafa Tatçı, Yrd. Doç. Dr.¹
Melike Türkân Bağlı, Doç. Dr.²

Anadolu ve Rumeli'nin Türk ve Müslüman vatanı haline getirilmesinde, Sâmiha Ayverdi'nin "prensip fedâîleri" olarak andığı³ "alperenler" in etkisi tarihî bir gerçektir. Bu mânâ erleri, yine Sâmiha Ayverdi'nin deyişiyle "Kendi yer ve yurtlarını terk ederek fersahlarca uzaklardan gelmiş, kimseden bir talepte bulunmadan, gittikleri yerleri şenlendirmiş, imar ve ihyâ etmiş, halka hizmet götürmüş ve örnek bir Türk-İslâm anlayışının mahsûlünü oluşturmuşlardır. Toprağı îlâ-yı kelimetullah adına Türkleştirmek savaşını, yaşanmış

- 1 1961 yılında Denizli'de dünyaya gelmiştir. Uludağ Üniversitesi Necati Bey Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezundur. 1986 yılında "Hayretî Divânı'nda Din ve Tasavvuf" konusunda yaptığı teziyle yüksek lisansını, 1990 yılında ise "Yünus Emre Divânı-İnceleme-Tenkitli Metin" adlı teziyle doktorasını tamamlamıştır. Hâlen Gazi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü'nde öğretim üyesidir. MEB Yayınlar Dairesi'nde yayın kurulu üyelğinde bulunan ve TRT'de belgesel danışmanlığı da yapan yazarın Klasik Türk Edebiyatı ve özellikle Türk Tasavvuf Edebiyatı sahasında (özellikle Yünus Emre ve Niyâzî-i Mısrî ile ilgili) yayınladığı pek çok araştırma bulunmaktadır. Eserlerinden bazıları şunlardır: "Niyâzî-i Mısrî, Hayatı, Eserleri ve Fikirleri", "Yünus Emre Bibliyografyası", "İstanbul'da Buharalı Bir Mutasavvıf: Emîr Buharî", "Aziz Mahmûd Hüdâyî, Divân", "Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî", "Yünus Emre Külliyyâtı I, II, III, IV, V, VI", "Nasûhî, Hz. Peygamber Yolunda Tasavvuf", "Dervişler Hümâ Kuşu" ve "Limni'de Sürgün Bir Velî".
- 2 Ankara'da doğdu. Üniversite eğitimini Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Eğitimde Psikolojik Hizmetler bölümünde 1992'de tamamladı. Aynı fakültede önce asistan, daha sonra da öğretim üyesi olarak çalıştı. 2012 senesinden beri İstanbul'da Maltepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde görev yapmaktadır. Türk Kadınları Kültür Derneği'nin bir üyesi olarak derneğin yürüttüğü tasavvuf, kültür ve eğitim konulu faaliyetlere iştirak etmektedir.
- 3 Sâmiha Ayverdi, *Hey Gidi Günler Hey*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2008, ss. 16-17.

bir prensip halinde gerçekleştiren Müslüman Türkler⁴ için fütûhat, bir heves, bir macera, bir tahrip ve istîlâ değil, (...) yerleşme, birleşme ve medeniyet kurma gayesi demek"⁵ olduğundan Anadolu ve Rumeli'nin İslâm'la mayalanışı da bu doğrultuda olmuştur.

Bu mânâ erlerinden biri olan Sarı Saltuk, kahramanlığı ve destansı şahsiyeti ile menâkıbnâme ve velâyetnâmelere konu olmuş bir zattır. Cem Sultan, onun türbesini ziyaret edip hakkındaki menkıbeleri dinledikten sonra Ebu'l Hayr Rûmî'ye *Saltuknâme* isimli eseri yazdırmıştır.⁶ Bu esere göre, Sarı Saltuk'un asıl adı Şerif Hızır'dır. Üç yaşında babasız kalır ve onu Seravil isimli bir lala yetiştirir. Sarı Saltuk, son derece güçlü ve korkusuz bir yiğittir. *Saltuknâme*'deki anlatıma göre, Sarı Saltuk'un olağanüstü güçleri vardır. Çok uzaklarda aleyhine söylenenleri işitebilmekte, bulunduğu yerden bir kılıç darbesiyle bir başka diyardaki düşmanı öldürebilmekte, göz açıp kapatana kadar bir diyardan başka bir diyara gidebilmektedir. Düşmanları bir türlü onu öldürememekte ve ele geçirememektedirler.⁷ Birkaç dil konuşabilen Sarı Saltuk, Tevrat'ı ve İncil'i baştan sona ezbere bilmektedir. Kiliselerde rahip kılığında vaaz vermekte, bu yolla Hıristiyanları İslâm'a davet etmektedir. Evliya Çelebi de *Seyahatnâme*'sinde Sarı Saltuk'un rahiplerin yerine geçerek İslâm dinini yaydığını anlatmaktadır.⁸

Yakın zamana kadar Sarı Saltuk'tan bahseden en eski kaynak olarak kabul edilen İbn Batûta'nın *Seyahatnâme*'sinde de, yazar miladî 1331-32 senesinde Baba Saltuk kasabasında (bugünkü Romanya'da Babadağı) Sarı Saltuk hakkında dinlediği menkıbeleri anlatır.

Yazıcıoğlu Ali'nin *Oğuznâme*'sine göre ise miladî 1261-1262'de İmparator VIII. Mikhail Palaiologos'a sığınan Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus'a, beraberindeki Türkmenler ile birlikte yerleşmesi için Dobruca gösterilmiş ve Sultan Rumeli'ye geçerek buraya

4 age, s. 18.

5 Sâmîha Ayverdi, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, s. 152.

6 Ebu'l Hayr Rûmî, *Saltuknâme*, İstanbul: Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Derneği, 2013, 2. Baskı.

7 Şükrü Halûk Akalın, *Anadolu ve Balkanlarda Sarı Saltuk*, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, <http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/6.php> (Erişim: 09.05.2015).

8 Aynı yer.

yerleşmiştir. Buradaki Türk gruplarına Sarı Saltuk liderlik yapmıştır ve daha sonra Batı Anadolu'da Karesi'ye geçmiştir. 1293 yılına kadar yaşamış ve vefatının ardından Babadağı'ndaki zaviyeye gömülmüştür.⁹

Sarı Saltuk'un Anadolu'nun ve Balkanlar'ın birçok yerinde türbe ve makamı bulunmaktadır. Kaliakra (Varna/Bulgaristan), Ohri (Makedonya), İpek (Kosova), Kruya (Arnavutluk), Blagay (Bosna Hersek), Babaeski, Babadağ, Rumelifeneri, İznik, Bor, Tunceli ve Diyarbakır'da bulunan türbe ve makamları hâlen ziyaret edilmektedir.¹⁰

İBNÜ'S-SERRÂC'IN *TUFFÂHU'L-ERVÂH* *VE MİFTÂHU'L-İRBÂH* İSİMLİ ESERİNDE SARI SALTUK VE ŞEYHİ MAHMÛD HAYRÂNÎ

Yusûf b. İsmâil en-Nebhânî (ö. 1932), *Câmi'u Kerâmeti'l-Evliyâ* adlı kitabında İbnü's-Serrâc'ın miladî 1315 yılında yazılmış olan *Tuffâhu'l-Ervâh* isimli eserine atıfla Sarı Saltuk'tan söz eder. Bu eser hâlihazırda Sarı Saltuk'tan bahseden en eski eserdir.¹¹ Bir Rifâî şeyhi olan İbnü's-Serrâc'ın 1308 tarihinde yazılan icâzetnâmesi kendisinin Hz. Pîr Ahmed er-Rifâî'nin torunlarından olduğunu göstermektedir.¹²

Teşvîkü'l-Ervâh isimli eserin III. kısmı olarak tasarlanan *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh*'ta, büyük kısmı Rifâî olan birçok şeyhin, velînin ve ârifin menkıbe ve kerâmetleri anlatılmaktadır. Bunlardan biri de, yazarın "Saltuk et-Türkî" olarak zikrettiği Sarı Saltuk'tur. Eser, yazılış tarihinin (miladî 1315) belirtilmesi, müellifin Sarı Saltuk'u yakından tanıdığını belli eden ifâdeleri ve halîfeleri Behramşah Haydârî, Barak Baba ve Baba Maristânî hakkında bizzat kendisinin gözlemediklerini aktarması itibariyle, yalnızca men-

9 Machiel Kiel, "Sarı Saltuk", *DİA*, c. XXXVI, ss. 147-150.

10 Şükrü Haluk Akalın, *Anadolu ve Balkanlarda Sarı Saltuk*, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, <http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEH-CELERI/6.php> (Erişim: 09.05.2015).

11 Machiel Kiel, *age*, c. XXXVI, ss. 147-150.

12 Muhammed b. Ali b. es-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh*, haz. Nejdet Gürkan, Mehmet Necmettin Bardakçı, Mehmet Saffet Sarıkaya, İstanbul: Kitap Yay., 2015, ss. 13-14.

kıbe ve kerâmet ağırlıklı olarak değerlendirilemez. Bu eser, tarihî bazı bilgileri ifâde etmesi ve bölgenin sözlü kültüründen derlenmiş materyali aktarması dolayısıyla bir belge niteliği de taşımaktadır.

Tuffâhu'l-Ervâh'ta geçen Sarı Saltuk ile ilgili bir menkıbe şöyledir:

"(...) Şeyh Saltuk et-Türkî, kâfirler üzerine saldırılar yapan sayıları bine yakın bir topluluğun bulunduğu bir beldeye gitti. Onlar arasında birkaç gün geçirdikten sonra şeyh kalktı, üzerindeki çıkarttı ve ayakta çıplak olarak savaşıyor gibi sağa sola saldırmaya başladı. Vücûdundan kanlar akıyor, dervişler onu ardı ardına siliyorlardı. Bu hâl gündüz yaklaşık üç saat boyunca sürdü. Sonra oturdu, sakinleşti. (...) Dervişleri ona bunun sebebini sordular. Şöyle cevap verdi: 'Düşmana doğru hareket eden Müslüman bir topluluğun karşısına otuz bin kişilik büyük bir düşman topluluğu çıktı. (...) Onların, düşmanlarından çok zayıf olduğunu yakinen görünce Allah'ın verdiği güçle kendilerine katıldım, düşmanlarıyla savaştım ve onları kendileri için seçtiğim yola sevk ettim.'"¹³

Daha sonra düşmanlardan kurtarılan Müslümanlar, Şeyh Saltuk'un öngördüğü şekilde zaviyeye ulaşırlar ve şunları anlatırlar:

"Biz bin kişiden azdık, üzerimize otuz bin kâfir geldi. Helâk olacağımız kesinleşince bu Şeyh Saltuk gelip onlarla savaştı. Biz onu düşmanı savıp bizi kurtarıırken gördük."¹⁴

İbnü's-Serrâc'ın verdiği bilgilere göre Saltuk yaklaşık 70 yaşlarında hicrî 697 senesi civarında vefat etmiştir. Vefat ettiği gün, öldüğünde üzerinde bulunan gömlek ve cenazenin taşındığı tabuttan "bereketinden istifâde edilebilmesi ve kefenlere konabilmesi için" Müslümanlar pay almışlardır.

İbnü's-Serrâc'ın eseri, Sarı Saltuk'un Rifâiyye tarîkatına mensubiyetini gösteren önemli açıklamalar taşımaktadır. İbnü's-Serrâc, bu mensubiyeti Mahmûd Hayrânî üzerinden kurmakta ve bu konuda şunları anlatmaktadır:

"Bil ki şeyh Mahmûd (Hayrânî) Ümmü Abîde'ye gitti. Efendimiz Sultânü'l Ârifîn Seyyidü's-Siddîkîn Ahmed b. Ebi'l

13 age, ss. 319-320.

14 Aynı yer.

Hasen er-Rifâî'nin türbesinin karşısında durdu. Bu bekleyiş, kendisine seçkin bir hâl açılınca, bol nasip ve pak tâlih gelinceye kadar ikisinin arasında vâsitasız şekilde sürdü."

Mahmûd Hayrân, Ümmü Âbide'de o sırada postnişin olan Ahmed Musta'cil'den de zâhiren istifâde etmiş, yukarıda anlatıldığı şekilde üveysî yolla Ahmed er-Rifâî'den aldığı feyzi ona tasdik ettirmiştir. Anadolu'ya döndüğünde artık bir Rifâî şeyhidir. (Mahmûd Hayrânî'nin bir Rifâî olduğuna dâir işaretlerden biri de, torunu Seyyid Ali'nin Türk-İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan sandukasının kitâbesidir.)

İbnü's-Serrâc eserinde daha sonra şu açıklamaya da yer vermektedir:

"Sonra Şeyh Saltuk onun (Mahmûd Hayrânî'nin) yoldaşı oldu, ondan nasibini aldı ve zamanının seçkinlerinden oldu. Küffâr diyarında büyük yol kat etti. Orada çeşitli gruplar kendisine teslim oldu. Allah onun sâyesinde pek çok insana hidâyet verdi. Rabbânî gücü ortaya çıktı; İlâhî ve Rabbânî burhânî şöhret buldu."¹⁵

İbnü's-Serrâc, burada Mahmûd Hayrânî'nin Rifâî şeyhi olduğunu ve Sarı Saltuk'un kendisine bağlandığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ebu'l Hayr Rûmî'nin *Saltuknâme*'sindeki anlatıma göre de, Sarı Saltuk Mahmûd Hayrânî tarafından fetih ve gazâ için yönlendirilmiştir.¹⁶

İbnü's-Serrâc'ın Sarı Saltuk'u tarîkaten bağladığı Mahmûd Hayrânî Akşehir'de yaşamış ve orada 667/miladî 1269 senesinde vefat etmiştir.¹⁷ Şeyh Muhyiddin adlı bir Bektâşî şairin 880 yılında (1475-76) yazdığı *Hızırnâme* isimli dîvânında Mahmûd-ı Hayrânî'nin tıpkı Sarı Saltuk gibi, Hacı Bektaş Velî, Sadreddin Konevî, Mevlânâ, Sultan Veled, Şems-i Tebrizî gibi velîlerle aynı mecliste bulunduğunu anlatılır.¹⁸

15 *age*, s. 66.

16 Ebu'l Hayr Rûmî, *age*, s. 295.

17 Ethem Cebecioğlu, "Mahmûd-ı Hayrânî", *DİA*, c. XXVII, ss. 367-368.

18 *age*, c. XXVII, ss. 367-368.

EN-NECMÜ'S-SÂÎ FÎ-MENÂKIBİ'L-KUTBİ'L- KEBİRİ'R-RİFÂÎ ADLI ESERDE AHMED ER-RİFÂÎ HAZRETLERİ VE SARI SALTUK

Mahmûd Hayrânî'nin ve Sarı Saltuk'un Rifâî tarikatına bağlı olduklarını gösteren bir başka belge de *en-Necmü's-Sâî fî-Menâkibi'l-Kutbi'l-Kebîri'r-Rifâî*¹⁹ isimli eserdir. Bu eser, Ahmed er-Rifâî Hazretleri hakkında Yemenli mutasavvîf Abdullah el-Ayderûsî (ö. 914-1508) tarafından yazılmıştır. Menâkıbnâme niteliğindeki bu eserde Mahmûd el-Hayrânî ile onun müridi olduğu söylenen Sarı Saltuk ve Barak Baba, Ahmed er-Rifâî Hazretleri'ne mensup gösterilmektedir. Bu eserde bu hususta şunlar anlatılmaktadır: Mahmûd-ı Hayrân, Seyyid Ahmed er-Rifâî Hazretleri'nin muhabbeti gönlüne düşünce, her şeyden, "kavm u kabileden ve hükûmet ü siyâsetten tamamen ferâgat edip terk-i diyâr, baş açık, yalın ayak olup Seyyid'in hizmet-i şerîflerine gelir" ve bîat edip on iki sene Seyyid'in karşısında mest-i bî-hod (kendinden geçmiş hâlde) durur. Bu mestlik içindeyken dört yüz yılan ve dört yüz ejderhâ kendisini sokar, ancak Mahmûd-ı Hayran değil, bu sokucu mahlûkat ölürlür. On iki seneden sonra Hazret-i Seyyid-i Kebîr, Mahmûd-ı Hayrân'a nazar eder ve cezbeden cezbedip 'Sülûk ahvâline mukayyed ol!' diye emreder. Bir eyyamdan sonra Seyyid'in 'Yâ Mahmûd-ı Hayrân! Hazîne-i fukaraya gir ve hazineden sana lâzım olan esbâbları al!' demesi üzerine emre uyup hazineye girer. Yani artık irşat için sebepler âlemine döner. Seyyid'in hizmetinden, (...) Anadolu tarafına doğru Seyyid'in icâzetiyle yönelir. (...). Az zamanda Rûm cânibine vâsıl olur. Oradaki bir cemaatte Sarı Saltuk da bulunmaktadır. Mahmûd-ı Hayrân'ı görünce, cemaat arasından kalkıp onu karşılar.

Bundan sonrası eserde şu şekilde anlatılır:

"Mahmûd-ı Hayrân Hazretleri Sarı Saltuk'a dedi ki: 'Ağzını aç!' Açtı. Mahmûd-ı Hayrân yumruğunu Sarı Saltuk'un ağzına kodu. Seyyid Ahmed-i Kebîr'in nefesinden fi'l-hâl mest u hayrân oldu. (Hayrân'ın nefesi -yani nazarı- Seyyid-i Kebîr'in nefesidir.) Saltık, Hayrân'ın ziyâde âşık ve şûrîdesi oldu."²⁰

19 Ebû Bekr b. Abdullah el-Ayderus, *en-Necmu's-Sa'i fi menakibi'l Kutbi'l Kebir er-Rifâ'i*, haz. Ali Hasan el-Ariz, Kahire, 2009.

20 Abdullah Çakır, *El Yazması İki Menâkib-ı Seyyid Ahmed er-Rifâî: İnceleme ve Karşılaştırma* (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,

Burada, *Tuffâhu'l-Ervâh*'da belirtilen Mahmûd-ı Hayrân'ın ve Sarı Saltuk'un tarîkaten Rifâî olduklarına dâir açıklama teyid edilmiş olmaktadır.²¹

Bu noktada, Sarı Saltuk'un Hacı Bektaş Velî ile ilişkisi ve Bektâşî olup olmadığı hususunda bazı mülâhazalar yapmak mümkündür. Bu doğrultuda, Nejdet Gürkan, Mehmet Necmettin Bardakçı ve Mehmet Saffet Sarıkaya, *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh*'da Sarı Saltuk'un Şeyh Mahmûd'dan nasibini aldığını ifâde eden bölümleri aktardıktan sonra Anadolu'ya Hacı Bektaş Velî'nin gelişinin ve Rum erenleri ile Sarı Saltuk'un ona tâbî oluşlarının, daha sonraki bir gelişme olduğunu belirtmektedirler.²² Hacı Bektaş Velî'ye dâir *Velâyetnâme*'de Sarı Saltuk, Hacı Bektâş-ı Velî'ye tarîkaten müntesip gibi gösterilmekte, ancak bu husus velâyetnâme derleyicisinin, sahilîği konusunda değerlendirme yapılması gereken bir yorumu olarak ortaya çıkmaktadır. Sarı Saltuk, Hacı Bektâş-ı Velî'ye tarîkaten değil, ricâl-i gaybdaki görevi vesilesiyle bîatlıdır.²³

Abdullah el-Ayderûsî'nin söz konusu eserinde Ahmed Yesevî de Ahmed er-Rifâî Hazretleri'nin dervîşi olarak gösterilmektedir:

"Nakildir ki Şeyh Ahmed-i Yesevî, Hazret-i Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin hizmetlerine dört yüz dervîş ile geldi. (...) Fukarâya emretti ki: 'Beni bir zembîle koyun ve başını kapayın ve Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin nazarında meydânda açın.'

Fukarâ (denilenleri yapıp) (...) zembîlin başını açtılar. Seyyid Ahmed nazar etti. Zembîlde bir pişmiş biryân olduğunu gördü. Seyyid Ahmed buyurdular ki: 'Bârekâllah Yâ Ahmed Yesevî! Nazarımızda bahta (pişmiş) vâsıl oldun.'

O demde Seyyid, "*Kul huvallâh!*" (O, Allah Bir'dir) diyerek İhlâs Sûresi'ni okudu ve Seyyid Ahmed-i Yesevî kalkıp o demde Seyyid Ahmed'e bîat etti ve hırka-i fakrı giydi ve mürîd-i muhlis oldu. Tâ ki Seyyid'in müteayyin hulefâsından oldu ve

2007, ss. 107-108; ayrıca bk. aynı eser, ss. 215-216.

21 Ebu'l Hayr Rûmî'nin *Saltuknâme*'sinde de Sarı Saltuk'un Seyyid Mahmûd-i Hayrânî'ye intisap edip dört terklı tâc giydiği anlatılır (Yûnus Emre, *Divân-ı İlâhiyat*, haz. Mustafa Tatçı, İstanbul: H Yay., 2014, 3. Baskı, s. 79, dipnot 120).

22 Muhammed b. Ali b. es-Serrâc, *age*, s. 67.

23 Yûnus Emre, *age*, s. 68.

Hıtâ ve Hoten ve Türkistan semtine tâyin edip gönderdi. (...) Fî'l-cümle şark diyarını ona sipariş buyurdu. Bir mertebeye erdi ki doksan bin mürîd-i sâhib-i nâm u nişân bey'atine girdi. Bu cümle enfâs bi-berekât-ı Seyyid Ahmed er-Rifâî'dir."²⁴

Sarı Saltuk ve Ahmed Yesevî'nin Anadolu ve Rumeli'nin fütûhâtındaki rolleri dikkati alındığında, mânevî mensubiyetlerinin bu fütûhatta yeri ve önemi olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu şahsiyetler, hem coğrafyanın hem gönüllerin fethinde vazife almış ve ömürlerini bu fethete adanmışlardır. Tarihî belgeler ışığında Sarı Saltuk'un ve Ahmed Yesevî'nin pîrleri olduğu tespit edilen Ahmed er-Rifâî Hazretleri'nin yirminci yüzyıldaki temsilcisi olan Kenan Rifâî Hazretleri de, Rifâîlik'in Sayyâdî kolundan gelen bir gönüller fâtihidir. *Sohbetler*'inde Hz. Pîr Ahmed er-Rifâî için şöyle demektedir: "Hazret-i Pîr'in büyüklüğüne nihayet yoktur. Fakat evsaf ve ahlâkı, daima tevâzu, acz ve yokluktan ibarettir. Onun için Rifâîlerin başlıca tecellisi tevâzudur. Gerçi bütün tarîkatler için tevâzu, alçak gönüllülük esastır. Fakat Rifâîlere tecellî, ifrat tevâzu cihtiyledir. Düşününüz, o sultan, Resûlullah'ın mübârek elini öpmek gibi azîm bir şerefe nâil olduktan sonra Bâbü's-selâm'a yatıp, 'Allah'ını seven üzerime basıp da geçsin!' buyuracak bir vecd ve tevâzu tecellisine garkolmuştur."²⁵

Abdullah el-Ayderûsî'nin eserindeki anlatıma göre, "Ahmed er-Rifâî Hazretleri'nin bereketiyle" Türkistan'a nefes veren ve İslâmiyet'i tasavvufî mâhiyetiyle doğudan batıya dalga dalga gelen dervişleri vâsıtasıyla aksettiren Ahmed Yesevî, Pîr'inin huzurunda kıyâmı secde kılan Mahmûd-u Hayran, yiğitliği ve tasarrufu ile gönülleri ele geçiren Sarı Saltuk ve on dokuzuncu asrın ikinci yarısında doğarak yirminci asrı ve ötesini aydınlatan ve üzerimizdeki himmeti hâlen bâkî olan Kenan Rifâî, insân-ı kâmilin hiç bitmeyen fetih hareketinin kaynağının Rifâîlik'te vücud bulan tevâzu, acz ve yokluk ilmi olduğunun dünya planındaki delilidirler. Dört tarîkte icâzeti bulunan Kenan Rifâî, devrinin gerektirdiği kemâlâta paralel olarak, esasın tarîk-i Muhammedî olduğunu şu sözleriyle belirtmektedir:

24 Abdullah Çakır, *age*, ss. 107-108; ayrıca bk. aynı eser, ss. 108-109 ve ss. 215-216.

25 Kenan Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2000, ss. 555-556.

"'Tarîk nedir, nereden alınmıştır?' dersek, tâlibi maksûduna, müridi muradına, cüz'ü küllüne kavuşturan yola denir ki, Resûllullah tarafından gösterilmiştir. İşte çeşitli sûretlerde görülen, fakat hakîkat cihetiyle yekdiğerinden asla farkı bulunmayan yollar, aslında birdir ve hepsine birden Tarîkat-ı Muhammediyye denir. (...) Beytullah'a gitmek için yol bir midir? Şüphesiz ki hayır. Zîra dünyanın her tarafından Kâbe'ye giden birçok yollar vardır. (...) Fakat bütün bu yolların toplandığı merkez ve maksat birdir ki, o da, Beyt-i Muazzam'dır yani Kâbe'dir. (...) Mürşid-i kâmil, Fahr-i Kâinat Efendimiz'in tam vârisi ve vekili olduğundan dolayı, dünyaya gelmekten maksadımız da, işte bu vekili bulup terbiyesine girmektir. Onu, kendimize rehber ve imam edinmemiz gerek. Ehlullahın bu rehberden görünmesi hasebiyle yolcunun aradığı ve ne olur (cemâlini) görsem dediği, hâsılı her istediği, bu zat-ı âlîde hazır olmuştur. (...) O halde iş, Kâdirîlik, Rifâîlik, Mevlevîlik'te değil, iş hakîkî insanı bulmaktır. O insanı buldun mu, bütün yollar onda mevcut ve bütün pîran o zattan görünmektedir."

Bu sözleri ile Kenan Rifâî, isimleri zikredilen Sarı Saltuk, Mahmûd Hayrânî ve Ahmed Yesevî gibi zatların, Rifâî tarîkine mensup oldukları tespit edilmekle birlikte, asıl ehemmiyetlerini insân-ı kâmil fikrinde sembolleşen "tevhid" akidesinden aldıklarını söylemek ister gibidir. O tevhid prensibi ki, Tevrat'ı ve İncil'i ezbere bilen ve rahip kisvesiyle insanları İslâm'a davet eden Sarı Saltuk'un ve Rifâîliğin Sayyâdî (avcı) kolundan gelen ve kendisine rahiplerin dahi intisaplı olduğu Kenan Rifâî Hazretleri'nin himmetlerinin ve fetihlerinin daim oluşunun sebep ve hikmetidir.

AŞK VE İLİM OKULU: KENAN RİFÂÎ (1867-1950) VE BÜLENT RAUF (1911-1987) ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Stephen Hirtenstein¹

Bir insanın gerçek eğitimi belirli konularda veya özel çalışmalarda değil, hayatı İlâhî olanın aşkı ve bilgisiyle dolu dolu nasıl yaşayacağındadır. Bu konuşmada Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşamış iki önemli şahsiyetin mâneviyatın derin gelenekleri ile modern seküler dünya arasında nasıl köprü kurduklarını inceleyeceğiz. Kenan Rifâî ve Bülent Rauf'un bu mirası günümüz insanı için nasıl anlamlı hâle getirdikleri üzerine düşüneceğiz.

*Dost'un olmadığı hayatı arayarak,
aşkın kapısında bir an bile beklemedin.
Aman Yarabbi! Otur ve kaybın için yas tut!
Yaşayabileceğin o zamanı artık kaybettin.*
(Fahredden Irakî)

Her şeyden önce, Kenan Rifâî şerefine bu konferansı düzenleyen ve beni davet edenlere kalbî şükranlarımı sunarım. Kenan Rifâî ile

1 1970'lerin başından beri İbnü'l-Arabî üzerine çalışmakta olan Stephen Hirtenstein, Muhyiddin İbn Arabî Topluluğu Dergisi'nin ve İsmailî Araştırmaları Enstitüsü'nün editörüdür. İbnü'l-Arabî ve ekolünden gelenlerin eserleri üzerine çalışmalarda uzmanlaşmış "Anqa Yayıncılık"ın da kurucu yöneticisidir. İbnü'l-Arabî hakkında yazılar yazmakta, çeşitli ülkelerde düzenlenen konferanslarda onun düşünceleri ve öğretisini açıklayan konuşmalar yapmaktadır. Ayrıca "İbn Arabî'nin Ayak İzleri" isimli turlar düzenlemektedir.

yegâne temasım mecbûren "dolaylı" olarak gerçekleşmiştir: Kenan Rifâî'nin öğretilerini yaşayan ve aktaran, bugün burada toplanmış olan Cemâlnur Sargut ve diğerleri ile yıllardır süren temaslarımla ve bir de internetten ulaşılabilen az sayıdaki İngilizce yazıyla ve Victoria Holbrook tarafından ustalıkla tercüme edilmiş Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinin ilk cildinin Kenan Rifâî tarafından hazırlanmış şerhi olan *Listen* (Dinle) kitabıyla... Yirminci yüzyılın büyük İngiliz şairlerinden W. H. Auden'in W. B. Yeats'a ağıtında, "Ölülerin kelimele-ri yaşayanların sindirim sistemlerinde değiştirilir." diyerek çok açık ve anlaşılır bir şekilde ifâde ettiği gibi, kâğıt üzerindeki kelimelerin de yiyecek ve besin haline gelmesi için yutulması ve hazmedilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Kenan Rifâî hem yaptıkları ile bizlere bugün ilham veren ve eğiten bir ilham kaynağı hem de kendi öncülerini yenilikçi ve taptaze bir tarzla yaratan önceki ilhamların değiştiricisidir². Burada bulunanların çoğunun Kenan Rifâî ile fiziksel teması sadece onun doğrudan talebeleri vâsıtasıyla ve dolaylı bir şekilde olduysa da, insan eski ustaların lezzetini hayattakilerin damağında da hissedebilir.

Benzer şekilde, muhtemelen burada Bülent Rauf'u doğrudan tanımış, huzurunda bulunmuş ve eğitiminden faydalanmış yegâne insan benim. Gene de Bülent Rauf'la olmanın, onun huzurunda olmanın nasıl bir şey olduğunu size nasıl aktaracağım? Bütün söyleyebileceğim, pek çok yetersizlik ve aşıkâr hatâlarıma rağmen, bu hayatın zorlukları arasında yolumu bulmak üzere bana yardım eden yok edilemeyecek bir ışık veya mihenk taşı gibi içime yerleştirilmiştir. Hz. Üftâde'nin bir keresinde, öğrencisi Aziz Mahmud Hüdâyî'ye söylediği gibi, "Kâbiliyet, ihsan için ön koşul değildir." Başka bir deyişle, lâıyk olmak veya uygun şekilde mukabele edebileceğini hissetmek veya 'iyi' bir minnettarlık seviyesinde olmak veya herhangi bir kendini yargılama seviyesinde olmak şart değildir -gerçek olan sadece lutuftur; biz farkında olsak da olmasak da, hak ettiğimizi düşünsek de düşünmesek de, o başımızdan aşağı yağar.

2 Borges'in Kafka hakkındaki yazısında söylediği gibi, "Her yazar kendi müjdecilerini yaratır. Onun eseri geçmişî kavrayışımızı değiştirdiği gibi geleceğimizi de değiştirir."

Dolayısıyla, burada Cemâl'e dalmış bu iki önemli "son Osmanlı"-nın geleneksel öğretileri modern dünyadaki bizler için uygun bir şekilde nasıl yeniden yorumladıkları hakkında kısa bir şeyler söylemek istiyorum.

Bülent Rauf'la başlayayım: 1911 yılında İstanbul'da doğmuş, Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın torun çocuğudur ve ailesi saraya çok yakındır. Yale ve Cornell üniversitelerinde eğitim görmüş, Mısır kralının kız kardeşi ile evlenip ardından da boşandıktan sonra İngiltere'ye yerleşmiştir. Hayatının daha sonraki dönemini İskoçya'da Beşara Yoğun İçsel Eğitim Okulu (Beshara School of Intensive Esoteric Education) ile İngiltere ve başka yerlerde Muhyiddin İbn Arabî Topluluğu (Muhyiddin Ibn Arabi Society) kurmaya adanmıştır. Başlıca edebiyat eseri, İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem*'inin Osmanlı dönemindeki en önemli şerhlerinden biri olan Abdullah Bosnevî tarafından yapılmış şerhin İngilizce tercümesidir.

Kenan Rifâi gibi o da birçok yabancı dil bilmektedir: Türkçe, Farsça, Arapça, İngilizce, Fransızca. Fakat hayatının ikinci yarısını Türkiye yerine İngiltere'de geçirmiştir. Batılı zihniyetini, özellikle de savaş sonrası kuşağın zihniyetini anlamış ve böylece de söylediklerini İngilizce konuşan bir kitleye hitap edebilecek hâle getirmiştir.

Pek çok tarikatın bulunduğu Osmanlının son dönemlerinde yetişmiş olan Bülent Rauf, geleneksel öğretim tarzının devrini tamamladığını ve bunun yerine daha doğrudan bir öğretimin sözü konusu olacağı yeni bir dünyanın açıldığını görmüştür. Örneğin, kendisini hiçbir zaman 'mürşid' diye nitelendirmemiştir, zîra "Yegâne mürşid Allah'tır." demiştir. Bülent Rauf bizlere "*Ben bir gizli hazine idim, istedim ki bilineyim.*" hadîsini anlatarak, Aşk ve İlim Okulu'nda farklı bir öğrenim usûlünü tasavvur ettiğini göstermiştir -her bir kişinin kendi sorumluluğunda olan ve sıradan öğrenci-hoca ilişkisinden bağımsız bir öğrenim şekli. Eski öğretim yöntemlerinin artık işe yaramayacağı ve uygun olmadığı farklı bir dünyanın yükseldiğini görmüştür (ve aynı farkındalık şimdi dünyadaki bütün hakiki mânevî geleneklerde görülebilir). Bülent Rauf bizim halimizi liseden üniversiteye geçtiğimizdeki âni değişikliğe benzetirdi. Lisede çocuklar belli ölçüde genel bilgilere sahip belirli

bir öğretmen tarafından parça parça, konu konu eğitilirken öğrenci ile öğretmen arasındaki ilişkiye yoğunlaşılır. Üniversiteye geçildiğinde ise öğrencinin derinlemesine çalışması, aynı gayeye yönelik kişilerle tartışmalar yapması ve görevi sadece rehberlik edip farklı bakış açılarını göstermek olan uzman bir hocanın yardımıyla mevcut literatürü değerlendirip kendi görüşünü oluşturması beklenir. Bülent Rauf bunu küreselleşmiş günümüz dünya görüşünün temel karakteristiği olarak görmüş ve insanlığın gelişiminde büyük bir değişim olarak değerlendirmiştir. Tıpkı Kenan Rifâî'nin, Atatürk'ün Türkiye'ye getirdiği değişiklikleri ilâhî işaret olarak görüp kabul ettiği gibi, Bülent Rauf da küreselleşmeyi evrensel bakış açısının tabii sonucu olarak kabul etmiş, hoş karşılamıştır.

Kenan Rifâî ve Bülent Rauf, ulus-devlet kavramıyla sınırlandırılmamış; çok dilli, çok kültürlü ve çok dinli, farklılıkları hoş gören, İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ ikiz kulelerinde kurulmuş olan mânevîyatla demlenmiş ve Aşk ve İlimin insan olmanın tam özü olduğunu söyleyen uzun bir geleneğe sahip Osmanlı sosyal çevresinde yetişmişlerdir.

Şimdi müsaadenizle Aşk ve İlim Okulu hakkında bir şeyler söyleyeyim. Bu okul insanlığın başlangıcından beri vardır, bu okulda insanlar ve her tür yaşam formunun hayatı toplam iyilik olarak nasıl dolu dolu yaşayacağını öğrenirler, bu okulun sloganı olan "Ben gizli bir hazineydim ve aşk ettim ki bilineyim" kapısının üstüne nakşedilmiştir; bu okulda Aşk yegâne motivasyondur ve İlim, yani tecrübeyle edinilen bilgi, arzu edilen sonuçtur. Şeyh Galip bu okulu Edeb Mektebi; okulun hocasını da Molla-ı Cünûn olarak adlandırıyor. Burası bütün mânevî faziletlerin ve ilâhî niteliklerin öğrenildiği ve uygulamaya konulduğu yerdir. Burada kişi basitçe tekrar ederek veya (erdemli olsa da) zihinsel idrak ile öğrenmez -burada kişi sadece akıl vâsıtasıyla değil, başlangıçta 'taklit' ile, yani bütün dikkatiyle ve becerebildiği ölçüde taklit ederek öğrenir. Taklit hepimizin bebekliğimizdeki öğrenme şeklimizdir: Ebeveynimizin ve öğretmenlerimizin söylediklerini ve davranışlarını kendimiz olana kadar taklit ederiz. Aşk ve İlim Okulu'nda bu taklit, kendini-oluşturmayı unutmak, çok dikkatli bir şekilde inşa edilmiş kendi kendine var olma yanılmasını yıkmak kadar gereklidir. Okulun

amacı, geleneklerle nesilden nesile geçen hakikati anlamak, kişinin bireyselliğinin tüm kalıntılarının ötesine geçerek, her an uyanıklık içerisinde veya mârifetle varlığının özü itibariyle kendisini doğrulamasıdır.

Ahmed er-Rifâî'nin kelimeleriyle, "Gerçek ârif, yüce Hakk'ın tasavvurunda yok olmuştur ve hakikat halısında bir benlik veya herhangi bir aracı amaç olmadan kalır." Bâyezid-ı Bistâmî'ye göre, "Ârifliğin en düşük derecesi suyun üstünde yürümek ve havada uçmak; en yüksek derecesi ise iki dünyada da bakışlarını O'ndan başka tarafa hiç çevirmeden yürümektir." Modern söylemle, Bülent Rauf'a göre, "Bir kişinin tekâmülünün derecesi o kişinin (O'nun) varlığının farkındalığına dâir istikrarıyla ölçülebilir."

Buradaki ilginç çelişkiye dikkatinizi çekmek istiyorum: Kendimizi nerede bulursak bulalım, menzile ulaşmadığımızı îmâ eden bir gaye, bir amaç, bir hedef vardır -mevcut pozisyonumuzla hedefimiz arasında bir mesâfe vardır. Halbuki belirtilen amaç; içinde bulunduğumuz durumla ulaşmaya çalıştığımız menzil arasında olduğunu tasavvur ettiğimiz "mesâfe"nin hemen şimdi kaldırılmasıdır. İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*'in Nûh fassında bu muammadan şöyle bahseder: "Zaten içinde olduğunu istemek." İki çeşit insandan söz eder; kendilerini merak ve büyüleyici bir şaşkınlık (hayret) içinde bulanlar ve kendilerini bir yolda seyahat ederken görenler (tarîk):

"Hayret insanı için, dönme ve aslında hiç terk etmediği bir kutbun etrafında daire çizme hareketi vardır. Yoldaki insan, zaten olduğunu isteyerek ve onu hedefi olarak hayal ederek aslında hedeften uzaklaşır. Onun için 'bir yer(den)', 'başka bir yer(e)' ve ikisinin arasındakiler vardır. Dâirevî hareketler insanı için ise ne 'bir yer' gerektiren başlangıç noktası ne de 'bir yere' ihtiyaç duyan bitiş noktası vardır. En tamamlanmış keşif (vücut) ona âittir..."

Bu dönüş, bu hiç ayrılmadığı kutbun yörüngesinde dönmek, tevhidin tasdikidir. Buradaki "kutup", devrin ekseni veya mesnedi olan bir insana işaret etmez -o Allah'ın birliğine ve (O'ndan) "gayrılık" olmadığına, bütün "gayrı"ların aslında tecellînin isimlerine ve yerlerine göre Allah'ın kendini âşikâr etmesine işaret eder. Bülent Rauf için bu tevhid, anlaşılması gereken en önemli noktadır ve

onun bakış açısı pek çoklarınıninki kadar yeni ve doğrudandır. Bir keresinde bize sormuştu: "Bilmek isteyen bir insanın anlaması gereken en önemli nokta nedir? Sadece Tek, Yegâne, Mutlak, Sonsuz Varlığın olduğudur. Bu da sırf fikir olmakla kalmamalıdır, öteye gitmelidir. Kişi bundan o derece emin olmalıdır ki, onu varoluşunun sarsılmaz gerçekliği gibi mantığı ve sezgileriyle kabul etmelidir... Bu durumda kişi fark ettiği her dallanmanın aslında Varlığın dışında olmayıp, O'nun bir vechesi olduğunu görür."

Şöyle yazıyor Bülent Rauf: "Esasen, Tek ve Yegâne olandan başka varoluş ve varlık yoktur... Varoluşun Birliği'nin, özellikle Yegâne ve Birin Varoluşundan başka hiçbir şeyin olmadığı anlayışı, silinmez bir şekilde gözlerimizin önüne yazılmalı ve her an ve her durumda düşüncelerimizde yer almalıdır."

Başka bir varlığın veya "başka"nın olmayışı aynı zamanda, arzularını sıkıca İlahî irâdeye odaklamış ve kendilerinden tamamıyla boşalmış olan insân-ı kâmile veya kutba işaret eder. Ahmed er-Rifâtî'nin dediği gibi: "aslında yaşayan ölü bir adam ve aslen ölü yaşayan bir adam." Bülent Rauf insanoğlunun gerçek potansiyelini anlatırken bunu hep dile getirmiştir: "İnsanın Mükemmelleştirilebilmesi, sadece psikolojik değil aynı zamanda pratik uygulanabilirlik açısından umut ve huzur vâdeder, ilerlemeye destek olur, kişiye hayatın ve yaşamanın zorluklarında yardım eder."

O insanın kaderini Allah'ın Müjdesi açısından anlatır, yani Cebrâil tarafından Hz. Meryem'e verilen ilk 'iyi haber' ve İnsân-ı Kâmil olarak Hz. İsa'nın dünyaya gelmesi sırrı ile. Bu 'Müjde'yi Hz. İsa'nın ikinci kez geleceğine dâir sevincin bir alâmeti olarak tanımlamıştır. Bir "senin veya başka birisinin geleceğinde ne olacağını değil, O'nun emrettiği şeylerin emrettiği şekilde gerçekleşeceği" kehâneti. Bunu, "insanların kendi 'amaçlarına' ulaşmaları sûretiyle Hz. İsa'nın ikinci kez geleceğine dâir evrensel bâtinî alt yapının hazırlanması" şeklinde tasvir etmiştir.

Bunun temsil ettiği şeyin bir nebze de olsa farkına varmak insanı bir hâlden başka hâle geçirebilir. Sadece Sonsuz Bir Varlığın olduğunu kavrayabilmek "başkalık"tan özgür olmak demektir. Bülent Rauf'un, Birliğin her bakış açısında ve her boyuttaki zuhurunu

vurgulamasının nedeni budur. Böylece kişi, bakışını O'ndan başka bir şeye çevirmez. Zaten Birliği kabul ettikten sonra, dönecek "başka" kalır mı?

Bülent Rauf, hayatını Aşk ve İlim hizmetine ve yaygınlaştırılmasına adanmıştır. Tanıştığı ve iletişimde bulunduğu herkese, aslında herkesin içinde olan, o aynı Aşk ve İlim lezzetini aktarmaya çalışmıştır. Bir gün ona hepimizin bildiği Darwinci dünya görüşü hakkındaki fikrini sorduğumu çok iyi hatırlıyorum. Darwin'e göre hayat tabii seleksiyon süreciyle evrim geçirir ve her bir yaşam formunun (genler dahil) temel gayesi her ne pahasına olursa olsun hayatın idame ettirilmesidir. Kendisine bu görüşün yetersiz olduğunu ve beni tatmin etmediğini, daha başka bir şeyler olması gerektiğini düşündüğümü söylemiştim. Cevabı net ve basitti: "Evet, sıradan bir insan seviyesinde hayat böyle görülebilir, fakat tam gerçeği bilen yani ârife göre temel gaye her zaman Aşktır ve ârifin çabası Aşkı muhafaza etmek, Aşkı beslemek ve Aşkı zuhura getirmektir."

Bugün burada aktarmaya çalıştığım şey, 1987 yılında vefat etmiş önemli bir şahsiyetin hâtıraları değildir, bu büyük öğretinin ruh toprağına şefkatle ektiği bir şeylerdir. Burada Bülent Rauf'un, kişinin, kendisini 'bilinmeye âşık gizli bir hazine' diye niteleyen İlahî Cemâl'e nasıl mukabele ve hizmet edebileceği konusunda yazdığı bir parçayı aktarmak istiyorum.

"Saf Cemâl'e, Evrensel, her yeri kaplayana mukabele, gene evrensel ve her yeri kaplayacak şekilde olmalıdır. Böyle olmazsa karşılık, Saf Cemâl'in vurguladığı orijinal eşsizliğine uygun olmaz. Bireyleştirilmiş bir gerçeklikten o bireyselliğin doğurduğu sonuca göre bir mukabele beklenir. Ancak bu, bireyin kavrama gücüne bağlıdır. Mukabele, mukabeleyi isteyenin gerektirdiği kadar genel, Evrensel ve Saf olmalıdır... O Saf Cemâl'in mükemmel kölesi ancak o şekilde mukabelede bulunabilir... Kişi kendine 'Bunu yapabilir miyim?' diye sorarsa cevap genel ve evrenseldir. O'nun kendi görüntüsünde biçimlendirdiği hiçbir insan yoktur ki, bu kabiliyet verilmemiş olsun. Dolayısıyla kişiyi alıkoyan, yapma veya yapmama seçeneğidir; başka bir deyişle, hizmet edip etmeme niyeti ve bu hizmette bulunurken kazâra bile olsa kendine hizmette bulunmanın en ufak

bir kokusunun bile olmamasıdır. Sonuç olarak, her şey bireyleşmiş kişiye bağlıdır."

Düşüncelerimi şu şekilde bitirmek istiyorum. 'Her şey bireyleşmiş kişiye bağlı' iken ve 'yetenek ihsan için ön şart değilken', kişi iki mâneviyat büyüğü arasında doğru bir karşılaştırma yapamaz. Onların kıymet ve itibarları, kulluklarında ve tek Hakikat olan O'nun vechinde yok olmayı başarabilmelerinde yatar. Şu hâlde, her neyi icrâ etmiş görünüyorsa, bu, O'nun onlara öyle ve o şekilde davranmalarını emretmesinden dolayıdır. Hiçbir şey olmadıklarını, sadece O'nun bilinme Aşkını zuhura getirdiğini bilirler.

PEYGAMBER'İN MİRÂCI: İBNÜ'L-ARABÎ, ŞEYH MUZAFFER VE KENAN RIFÂÎ

Bruce Lawrence, Prof. Dr.¹

Muhammed Peygamber'in hayatındaki en dikkat çekici hikâyelerden bir tanesi onun Mekke'den Kudüs'e gece yolculuğu (isrâ) sonrasında Cennet'e yükselişi yani mirâcı hakkındadır. Dikey yükseliş Kutsal Kitap Kur'an-ı Kerim'in Necm Sûresi'nde hatırlatılmaktadır:

Battığı zaman yıldızla and olsun ki, arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı.

O, nefis arzusu ile konuşmaz.

(Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.

(Kur'an'ı) ona, üstün güçlere sahip, muhteşem görünümlü (Cebrâil) öğretti. O, en yüksek ufukta bulunuyorken (aslî sûretine girip) doğruldu.

Sonra (ona) yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu.

(Peygamber'e olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu. (Necm, 53/1-9)

Birinci seviyede Âdem Peygamber ve melekler onu selâmladı. Cennetin ikinci seviyesinde onu öven diğer peygamberler, İsa ve Vaf-

1 1941 yılında New Jersey'de doğan Lawrence, lisans eğitimini Princeton Üniversitesi'nde, yüksek lisansını Episcopal İlahiyat Fakültesi'nde, doktorasını ise Yale Üniversitesi Dinler Tarihi bölümünde yapmıştır. 17 yaşında Arapça öğrenmeye başlayan Lawrence, o günden bugüne İslâm tarihi üzerine araştırmalar yapmaktadır ve sayısız esere imza atmıştır. 2012 yılında "Kur'an-ı Kerim: Bir Biyografi" isimli eseriyle "DOST İslâm'a Hizmet Ödülü"ne lâyık görülmüştür. Arapça, Urduca, Farsça ve Fransızca bilen Prof. Dr. Bruce Lawrence, yirmi yılı aşkındır Duke Üniversitesi'nde İslâm tarihi dersleri vermektedir.

tizci Yahyâ vardı. Üçüncü seviyede Yûsuf ve Süleyman, dördüncü seviyede ise Mûsâ, kendi annesi, Firavun'un karısı ve Îsâ'nın annesi Meryem ile karşılaştı. Beşinci seviyeye geldiğinde İsmâil, İshak, Ya'kûb ve Lût, altıncı seviyede ise İdrîs ve Nûh ile karşılaştı. Yedinci seviyeye vardığında ise meleklerin hep bir ağızdan söylediği ilâhî ile başı dönmüştü. Tam ortalarında ise İbrâhim Peygamber duruyordu. İbrâhim Muhammed'i Sidretu'l-Müntehâ'ya uğurlamadan önce samimi bir şekilde selâmladı. Hikâye net olmakla birlikte yorumdaki farklılıklar oldukça çeşitli. Hatta Şeyh Muzaffer ve Şeyh-i Ekber İbnü'l-Arabî arasında bile Hz. Muhammed'in farklı seviyelerde farklı peygamberler ve yakınları ile karşılaştığı hakkında fikir ayrılıkları bulunmakta.

James Morris'e göre Peygamber'in mîrâcının seviyeleri hakkında özlü, ancak bir o kadar da tesirli şerhlere Şeyh-i Ekber tarafından kaleme alınmış üç farklı kaynaktan ulaşabildiğimiz için müteşekkir olmalıyız. Bunlar *Kitabu'l-İsrâ*, *Risaletu'l-Envâr* ve en önemlisi *Fütûhât-ı Mekkiyye*, bölüm 167'dir. Mîrac esnasında Hz. Muhammed'in karşılaştığı evvelki peygamberler sırasıyla şöyledir:

Âdem	– Birinci Cennet
Îsâ ve Yahyâ	– İkinci Cennet
Yûsuf	– Üçüncü Cennet
İdrîs	– Dördüncü Cennet
Hârûn	– Beşinci Cennet
Mûsâ	– Altıncı Cennet
İbrâhim	– Yedinci Cennet

Morris'in belirttiği üzere İbnü'l-Arabî'nin analizi ve listesi, her bir nebevî karşılaşmanın vurguladığı, kendi içsel mânevî seyahatini yansıtmaktadır. Bu, *Fusûsu'l-Hikem*'in fasırlarındaki sıralamayla benzeşen bir deneyimdir. Şeyh-i Ekber'in listesi *Sahib-i Müslim*'de bulunan mîrac bölümüne yakından benzer ki, orada da yukarıda sıralanmış bulunan peygamberler, Hz. Muhammed'i Sidretu'l-Müntehâ'ya varmadan önce yukarıya doğru bir sıralamayla selâmlarlar.

Nihayetinde bu hikâyeler arasındaki farklılıklar, Peygamber'in mîrac tecrübesinin müminlerin mânevî yolculuğunun öncüsü ve belirleyicisi olarak gördüğü dâimî ilgiye kıyasla önemsizdir.

İbnü'l-Arabî kendi metafiziksel açıdan yoğun seyahatinde, Kenan Rifâî'nin hikâyesini ayrıcalıklı kılan bir yaklaşımı benimsemektedir: Nakşetmek ve sonra da Nebevî mîrac ile müminlerin kalbî mîracı arasındaki bağı uyandırmak. Victoria Holbrooke'un Kenan Rifâî'nin *Mesnevî Şerhi*'ne yaptığı nurlu tercümesinden (*Listen*²) küçük bir örnek alacak olursak, bu saygıdeğer üstadın kalbinde ve kaleminde mîracın pek çok sarsıcı ve tartışılacak örneklerini bulmaktayız.

Birinci pasaj padişahın ilâhî tabip ile karşılaştığı hikâyeye karşılık olarak gelmektedir.³ Kenan Rifâî bu karşılaşmayı "sessiz, sözsüz bir karşılaşma" olarak yorumlamaktadır ki, başlı başına metaforik (mecazî) aşk ile hakikî aşk arasındaki gerilim ile mücadele girişimidir. Akıl burada kudretini kaybeder:

"Evelce söylediklerinin aczinden ve kifâyetsizliğinden utanarak susmayı tercih eder."⁴

Burada insan aklının istihzası ve sınırları ile yüzleşmekteyiz:

"Tüm varlıkları anlar ve anlatır da sıra aşka gelince sanki dili tutulur."⁵

Kenan Rifâî'nin mânevî idraki bu çok eski ikilemi açıklamaya özgün bir yaklaşım sunar: O, bu gelişmemiş aklı azımsayarak Hz. Cebrâil ile mukayese eder; tıpkı ârızî güzelliğin -kaçınılmaz şekilde ontolojik beyhudeliği gibi. Akıl ancak Cebrâil gibi belli bir noktaya kadar gidebilir:

Bu yüzden Hz. Muhammed'e mîračta Sidretü'l-Müntehâ'ya kadar eşlik eden Cebrâil, aklın hududunu aşıp aşkın hududuna vardıklarında, "Ey Allah'ın Elçisi! Ben artık devam edemem. Eğer bir adım daha atarsam tutuşurum, yanarım." demiştir.⁶

2 Kenan Rifâî, *Listen: Commentary on the Spiritual Couplets of Mevlana Rûmî*, trc. Victoria Holbrook, Louisville: Fons Vitae Publishing, 2011.

3 Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 104-143.

4 Kenan Rifâî, *age*, s. 24.

5 *age*, s. 25.

6 *age*, s. 25.

Cebrâil'in ateşler içindeki görüntüsü Mevlânâ'nın farklı bir beytini sihirli bir şekilde çağrıştırmaktadır.

*Haasl-e ishq az in se sukhan pesh nist
Sukhtam-o-sukhtam-o-sukhtam*

Aşkın sonu üç kelimedenden fazla değildir:
Yandım, Yandım, Yandım

Yanarak yok olma tehdidi Cebrâil'i durdurur. Kenan Rifâî tekrar mîrâcı Peygamber ile temsil edilmiş, ancak tüm Hakîkat arayıcılarına açık bir mânevî tecrübe olarak açıklar:

Evvelce (Hakîkat arayıcıları için) ona akıl hocalığı etmekte ve tahsilini akıl yoluyla yapmaktaydı. Fakat Hak ilmi varlığını kaplayınca, bu defa akılı ona talebe oldu ve gönlünü Allah muhabbeti istilâ eden bu kimse de rûhânî mîrâca erişmiş bulundu.⁷

Peki, biz bu geçişi nasıl anlayacağız, bu mânevî mîrâcı nasıl başaracağız? Hz. Muhammed'in tecrübesine gözümüzü çevirerek:

Aklın hududunu aşmak Cebrâil'in durduğu noktadan öteye geçmektir. Mîrâç'ta Hz. Muhammed'le birlikte Allah'a yükselirken bir noktaya gelmişti ki, Cebrâil: "Yâ Muhammed! Ben, buradan bir adım daha yükselirsem, tecellî nuru beni yakar, yok eder, benim hududum buraya kadardır." demiş ve Tanrı'ya ulaşma yolunda Hz. Muhammed'den geride kalmıştı.⁸

Mesnevî' den bu iki alıntı güçlü ve anımsatıcı olmakla birlikte okuyucuyu/arayıcıyı/âşığı iki hikâye sonra olacıklara hazırlamamaktadır. Birincisi, İlâhî akılları temsil eden kuşların kanatlarının vasıfları hakkındaki hikâyenin şerhidir. Burada tezatlık vardır: Toplu olarak mekânsızlık âlemine ulaştığımızda ne olacak? Bu, büyük peygamber, kuşların âşığı Süleyman'ın sırrıdır. Tuti misali oradan uçmak, fezâya varmak ve mekânsızlık âlemlerinde kanat çırpma isteyen âşıkları îmâ eder.⁹

Ne var ki böyle bir kuş/insan asla yalnız uçmazlar. Daima daha da yükseklerle süzülen bir sürü içerisinde dirler:

7 *age*, s. 131.

8 *age*, s. 131.

9 *age*, s. 191.

Yine böylesi âşıkların her anlarında bir mîrac, bir Tanrı'ya yükseliş vardır. Onlar, uruc ettikleri nurlar ve ruhlar âleminde ilâhî müşâhedenin hazzıyla kanatlıdırlar. Onların başlarına ilâhî kudret eliyle nurdan taşlar konur.¹⁰

Ne akıl ne de "sıradan" îman bu seviyeyi tahayyül edebilir. Burada, aşağıdaki şerhin açıkladığı gibi, sadece mekân değil, zaman da silinir:

O gün dünya kirlerinden arınmış ruhlar, tıpkı melekler gibi, "*Ellî bin yıl boyunca sürecektir semâ mesafelerini bir günde alacaklar.*" (Me'âric, 4). Hak katına o gün yükselecekler. Ancak Hakk'ın melekleri bile O'na yaklaşımda bir dereceden, Sidre'den öteye geçemedikleri halde Hz. Muhammed'in bu dereceyi aşması gibi ruhların mîracı da öylece daha ötelere olacak. Allah velîlerinin bu yükselişleri semâ katlarında derin titreyişler uyandıracak.¹¹

Bu son sahne -Allah velîlerinin mîracı, ruhların mîracı- *Mesnevî Şerhi*'nin sonlarına doğru gelerek¹² kişinin bu hâlini ve sarhoşluğunu câhillerden sakınması gerektiğini açıklıyor. İlâhî huzurda oluşun toplu coşkununun göz kamaştırıcı görüntüsü, *Listen* (Dinle) adlı eserin nihâî mesajının haberini verir. Dinle, sadece duymak ve kavramak, öğrenmek ve âşık olmak, âşık olmayı öğrenmek, koşmak ve yanmak değil. Dinle, sessizce ve sabırla, zekâ ne kadar keskin olursa olsun, dilin ya da idrakin kandırmacasından ötede.

Mademki gönül kuyusundan çektiğimiz mânâ suyu bulandı, hatta kurudu ve yok oldu. Bekle! Tâ ki su yeniden durulsun. Aynı kuyuya Hakk'ın gizli yollarından ve ulu pınarlarından yeniden saf ve berrak irfan suları gelsin.

...Sabır îmânın yarısı ve en büyük zaferlerin yoludur... Bilelim ki her işin en iyisini ve en doğrusunu ancak Allah bilir ve Allah yapar.¹³

Melekler topluluğu muhteşem, koroları ganî, ancak daha da muhteşem ve tahayyülden öte olanı, ruhların mîracı, evliyânın mîracı,

10 *age*, s. 197.

11 *age*, s. 445.

12 Mevlânâ, *age*, c. I, b. 3466-3507.

13 Kenan Rifâi, *age*, ss. 522-523.

öyle ki, onun gücü semâyı titretmekte. Bir diğer büyük sûfî Şeyh Nizameddin Evliyâ (ö. 1325) da Muhammed Peygamber'in mîrâcını dikkat, tevâzu ve hayretle tahayyül etmeye davet ediyor:

*Bana geldi gecenin örtüsüne bürünmüş olarak
Dikkat ve korkunun adımlarıyla yaklaşarak
Sonra olan oldu; dile gelmez.
En iyiyi hayal et ve ötesini sorma.*

Detayları atlayarak, Kenan Rifâî de Şeyh Nizameddin gibi en iyiyi o Tek, En Merhametli ve Daima Merhametli olan Allah'a bırakır: "Her işin en iyisini ve en doğrusunu ancak Allah bilir ve Allah yapar."

8. Oturum

31 Mayıs 2015, Cemal Reşit Rey Konser Salonu, İstanbul

Oturum Başkanı:
Mustafa Kara, Prof. Dr.

Türkân Erkmen
"Hocasıyla Yazan Bir Kalem: Nezihe Araz"

Eren Bayar
"Semiha Cemâl: Aşkın Kalbi"

Turgut Alsirt, Dr.
"Sâmiha Anne"

Fahrünnisa Bilecik, Yrd. Doç. Dr.
*"Ezelden Ebede İzzetlenmiş
Bir İnsân-ı Kâmil: İlhan Ayverdi"*

Asuman Kulaksız, Dr.
"Bir Kenan Rifâî Bendesî: Meşkûre Sargut"

HOCASIYLA YAZAN BİR KALEM: NEZİHE ARAZ

Türkân Erkmen¹

Nezihe Araz Ablamla 1946 senesinde, Kenan Rifâî Hazretleri'nin "Rahmet Kapısı"nda tanıştık. O Rahmet Kapısı ki, kimleri misafir etmemişti; patrikler, papazlar, şairler, edipler, profesörler, zenginler, fakirler... Çünkü orası bütün insanların huzur bulduğu yuvaydı.

Nezihe Ablam Ankaralıydı. Gencecik bir felsefe asistanıydı. Babası Atatürk'ün ilk milletvekillerinden Rıfat Araz Beyefendi, annesi Müzeyyen Hanımefendiydi. İşte bu güzel aileye Rahmet Kapısı'nı buldurmaya vesile olan Nezihe Ablamın ağabeyi Kemal Bey'di. Çünkü Kenan Rifâî Hazretleri onun liseden hocasıydı ve o hocasına meftundu, onu çok seviyordu. Bu yüzden ailesini de tanıştırmak istedi. Nezihe Ablam biraz zor meşrepti. Fakat Kenan Rifâî Hazretleri ile tanıştıktan sonra, maddî güçlükleri mâneviyata dönüştü. Hocası ondaki kabiliyetleri keşfetti ve ona yeni ufuklar açtı. 1950 senesine kadar Hocasından ilim tahsil etti. Kenan Rifâî Hazretleri'nin Cemâl'e yürümesinden sonra, gazeteciliğe ve yazarlığa başladı. Aynı zamanda elinde *Mesnevî* ve Kendileri'nin sohbetlerinin çalışmaları Sâmîha Ayverdi, Safiye Erol, Sofi Huri, Nezihe Araz hanımefendiler, Nihat Sami Banarlı Beyefendi, hepsi birbirlerinden kıymetli olan yazarların iştiraki ile yapıldı. Nezihe Ablam bir taraftan da en güzel tasavvufî eserlerini yazmaya başladı. Ve hoca-

1 Türkân Erkmen 1926 yılında İzmit'te dünyaya gelmiştir. Göçmen bir ailenin ikinci çocuğudur. Küçük yaşlardan itibaren annesinden aldığı tasavvuf terbiyesi ile büyümüş, 1946 yılında İstanbul Kız Lisesi'ni bitirmiştir. Mezuniyetinden sonra çeşitli okullarda öğretmenlik yapmıştır. Sâmîha Ayverdi'nin "Batmayan Gün" isimli eserini okuduktan sonra kendisiyle tanışmış ve öğrencisi olmuştur.

sından öğrendiklerini sayfalara döktü; kâh Hocası *Dertli Dolap*'ta Yûnus oldu, kâh Mevlânâ, kâh Ahmed Yesevî... O hep Hocasını yazdı, yazdı. Ömrü yazmakla geçti. Kalemi güzel ve akıcıydı. Bir mektubunda bana şöyle yazmıştı: "Türkancığım, acılar, ızdıraplar Allah aşkını kabartan maya hükmündedir." Ne güzel bir sözdü, hiç unutmadım. Nezihe Ablam, biraz da kendini anlatıyordu sanki. Bizlere kıymetli eserler ve sevgisini bıraktı, sevdiğine kavuştu. Nurlar içinde ol güzel kardeşim. Sen daima içimizde bizden bir parçasın. Allah öbür âlemde de ayırmasın inşallah. Âmin.

SEMİHA CEMÂL: AŞKIN KALBI

Eren Bayar¹

Cumhuriyet'in ilk kadın felsefecilerinden olan Semiha Cemâl, 1905 yılında doğmuş, 1936 yılında vefat etmiştir. 1926 yılında İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden mezun olmuştur. Bir süre asistanlık yaptıktan sonra "insan yetiştirmek" gayesi ile liselerde felsefe ve psikoloji öğretmenliği yapmıştır. Çeşitli eserleri ve felsefe tercümeleri vardır. Türkiye'de bir felsefe dilinin oluşturulmasında önemli katkıları olmuştur. Kendi kanaatimce, tasavvuf terbiyesi ile yetişmesi onun Eski Yunan Felsefesi'ni (Antik Felsefe) en iyi şekilde yorumlamasına sebep olmuştur.

Semiha Cemâl egosunu hocası Kenan er-Rifâî'nin tasavvuf ile bezenmiş hikmet dolu varlığında eritmiş müstesna bir talebe ve Hak âşığı idi. Onun nesir halinde yazdığı yazıları okuduğunuzda, buram buram kokan Allah aşkını yüreğinizde hissedersiniz. Talebeyken bütün hocaları onun azim ve zekâsına, muhakemesinin kuvvetine hayran olduklarını söylerlerdi. Üniversite profesörlerinden Yusuf Ziya kendi nezareti altında çıkan bir risâleye Semiha Cemâl için şunları yazmıştır: "Lütfen bir kere Dâvûd'un Mezamiri'ni okuyunuz. İkisinin de aynı membâdan ilham aldığını göreceksiniz. Yazıyı okurken şöyle dedim: 'Eğer bu kız çıkıp da ben Allah'tan ilham alıyorum, işte delilim bu sözlerdir diyecek olursa, muhakkak ilk mümin ben olacağım.'"

1 Eren Bayar 1977 yılında İstanbul'da doğmuştur. 1999 yılında İstanbul Üniversitesi Felsefe bölümünden mezun olmuştur. Mezuniyetinin ardından çeşitli okullarda öğretmenlik yapmıştır. Küçük yaşlardan itibaren ailesinden mânevî terbiye almıştır. Uzun yıllardır Cemâlnur Sargut ile Kur'an şerhi çalışmalarında bulunmakta, halka açık gerçekleştirilen *Mesnevi Şerhi* derslerine ortak konuşmacı olarak katılmaktadır. Hâlen Üsküdar Üniversitesi Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü'nde yüksek lisans yapmaktadır.

Günümüzde, modern yaşamın içinde de insanlar tasavvuf ya da iç dünyalarını geliştirecek öğretilere yöneliyorlar ama bu öğretileri veya tasavvufu pratiğe dökmekte zorlanıyorlar. Biz insan olarak bu âlemde anlaşılacak istiyoruz ama anlamaya çalışmak için hiçbir çaba sarf etmiyoruz. İşte bu yüzden de bütün bu kendini tanıma çabasını ütöpik buluyoruz. Oysa eskiden bir grubun üyesi olmak, vicdan aklamak, cezâdan kaçmak ya da intikam duygularına kılıf hazırlamak gibi dış sebeplerle değil, içten gelen kendini bilme isteği ile bir arayışın sonucu olarak bir yola girildiğini biliyoruz.

Çağımızda ise gerek ilâhî dinleri, gerek Uzak Doğu öğretilerini, gerek tasavvufu bir eğilim (trend) şeklinde yaşıyoruz. Halbuki iç dünyamız ya da ruhumuz hiçbir çağda değişiklik göstermez. Tasavvuf bizi kendimize yabancılaştırılmaz, yaklaştırır, ötekileştirmez. İnsanı bir bütün olarak görür. Tam bir samimiyet ve adanmışlık ister. Tasavvufu hayata geçirmek aşkın kuvvetiyle alâkalıdır. Aşk yönelmektir, harekettir ama hareketin kaynağı aşkı "aşk" yapar. İşte Semiha Cemâl'in hareketinin kaynağı, diğer bir deyişle gayretinin kaynağı gönüldür (kalbin ruha bakan tarafı). Semiha Cemâl, gönünü o kadar parlatmıştır ve saf hâle getirmiştir ki, Kenan er-Rifâi Hazretleri, "Ona bakınca kendi yansımamı görüyorum." demiştir.

O, Hocasının ondaki Allah aşkını uyandırmasıyla sosyal yaşamın içindedir, yani bedenen değil kalp olarak her türlü maddenin uzağındadır. Çünkü tasavvufta mühim olan, kalbini maddeden uzaklaştırmaktır. Hatta tasavvufta akıl çok önemlidir, çünkü akıl olmadan bir ahlâkî aksiyondan bahsedilemez. Ama akıl da bir yerde araçtır. Aklı yadsımak değil, akıldan da geçmek önemlidir. Çünkü aşk bize aklımızın itiraz ettiği her şeyi yaptırır. Yine biz buna tasavvufta kalbin akıl etmesi diyoruz. Semiha Cemâl'in hayatında Hocasıyla tanışmadan önce aklın çok önemli bir yeri var. Ama Hocası Kenan er-Rifâi'yi tanıdıktan sonra aşkın kendisine, Allah aşkına teslim olduğunu görüyoruz.

Yine Semiha Cemâl'in yaşantısından öğreniyoruz ki çok derin bir inanç, şekle dayandırılmaz. Günümüzde çoğu insan kendini geliştirmeyi; bir kariyeri olmak (ki bu da aslında bir tür etiketlemedir), bilgili olmak ya da toplumsal yaşamın bir parçası olmak olarak görür. Kendisini mutlu edebilmek için her türlü bilgiyi edi-

nir ama bu onu daha da karamsar yapar, çünkü bu bilginin kabuğudur. Esas bilgi gönül bilgisidir. Belki de modernliğin getirdiği en büyük sorun insanların kendi iç dünyalarını geliştirmek için bir çabada bulunmayışıdır. Oysa İslâm'da Hz. Muhammed "*Ben güzel ahlâkı tamamlamak için geldim.*" der. Yine biliyoruz ki, İslâm teslimiyettir. Aşkın kendisine teslim olmaktır. İşte aşkın bütününe teslim olmayan insan hep eksik kalacak, tam anlamıyla bir insan olamayacaktır.

Günümüzde bireyleri genellikle inanmaktan vazgeçiren ya da diğer bir deyişle yol ayrımına götüren sorunsal (problematik) şudur: Allah'ın kudreti her şeye yetiyorsa kötülük neden vardır? Bu soruya Semîha Cemâl şöyle cevap verir: "Her şeyde iyilik vardır. Fenâ denen kimse fenâlığı iyilik zannı ile yapan merhamete şâyan bir şaşından ibarettir."

Buna somut bir örnek vermem gerekirse, iki insan düşünelim, ikisi de çiçekleri seviyor. Birincisi çiçeği koparıyor, ikincisi çiçeği toprağı ile birlikte seviyor. Birinci eylem de sevme eylemidir ama daha zayıf, derecesi düşük bir sevme eylemidir, çünkü bu çiçek için kötüdür. Koparılan bir çiçek bir süre sonra solacaktır. Çiçek aslında yok olmayacaktır, ama kimse bunun bilincine de sahip değildir. Çünkü sevginin farklı tezahürleri vardır. İşte insanda iyilik ve kötülük ya da iyilik ve iyiliğin dereceleri bütün olarak bir arada bulunur.

Mesele hangi yönünüzü beslediğinizle ya da diğer bir deyişle sevgiyi nasıl algıladığınızla alâkalıdır. Mühim olan sevgiyi bütün şeklinde algılamaktır. İşte sevginin bütünü Allah'tır. Bu bilince sahip insan evrensel düşünür. Sadece insana değil eşyaya da yaklaşırken dikkatlidir. Çünkü bu sevgi her şeyi kapsar. Bu yüzden dervişler toprağı sert basmazlar. Nefrete dâir sözcükleri kullanmazlar. Bu özellik Semîha Cemâl'in yaşantısında ve eserlerinde de vardır.

Semîha Cemâl *Aşk* adlı eserinde aşkı şöyle tarif eder: "Aşk öyle bir denizdir ki, oraya batanların ne şikâyet ne zevk nidası işitilemez. Denizin dibine bak ki orada sükûndan başka bir şey yoktur. Ses, sedâ, çalkantılar denizin üzerindedir. Aşk öldürücüdür, fakat tekrar can vericidir ki, bu can evvelkine benzemez. Aşkın huyunu ve rengini tutar." Aynı eserinde Hocası için "Sen olmasaydın ben Aşk'ı bilemezdim. Aşk olmasaydı Seni bilemezdim." demiştir.

Felsefe ile ilgilenenler Platon'un mağara benzetmesini çok iyi bilirler. Ne gariptir ki hakikat hep karanlık bir mağaranın içinden çıkar. Doğduklarından beri karanlık bir mağaranın içerisinde zincire vurulmuş insanlar vardır. Mağaranın çıkışında da hep bir ateş yanar. Bu insanlar yanan ateşin arkasından geçen cisimlerin gölgelerini gerçek varlıklar sanmaktadırlar. Ama içlerinden biri bir gün zincirlerinden kurtulur ve o karanlık mağaranın dışına çıkar. Zincirlerinden kurtularak mağaranın dışına çıkan kişi bu âlemin bir mağaradan ibaret olmadığını anlar. Ve daha sonra bu kişi (ki bu bence en zor olandır) karanlık mağaraya dönerek âlemin bir mağaradan ibaret olmadığını zincirlere vurulmuş ve gözleri karanlığa alışmış olan insanlara anlatacaktır. İşte o karanlık mağaranın dışına çıkan kişi felsefede filozoftur. Tasavvufta biz ona "kâmil insan" deriz. Semiha Cemâl'in hayatında onu maddenin karanlığından dışarı çıkartarak aşkın aydınlığına kavuşturan kişi Kenan er-Rifâî'dir.

Peki, kâmil bir insanın insana bakışı nasıldı? Bir gün Hz. Ömer, Hz. Muhammed'e "Seni seviyorum." dedi. Hz. Muhammed şöyle söyledi: "Beni nefsenden daha çok sevmedikçe bana seni seviyorum deme." Yine Kenan er-Rifâî Hazretleri, "Benim sevdiğim her şeyi severseniz beni de seversiniz ve benim sevmediğim hiçbir şey yok." der. Biz sıradan insanlar akılla kategorik düşünürüz. Zihnin belirli kalıpları vardır. Ben 'bir insan' dediğimde, zihnimiz güzel insan, iyi insan, bilgili insan, kötü insan ayırımını yapar. Oysa kalbi (gönlü) ile düşünen insân-ı kâmil için yalnızca "insan" vardır. Çünkü her şey gibi insandan da Allah tecellî eder.

Peki, neden Kenan er-Rifâî, Semiha Cemâl'i kendine talebe olarak seçmiştir? diyecek olursak, her ses kendini işitecek bir kulak ister ve her kulak işitemez. Herkesin hayatı algılayış şekli farklıdır. Çok az insan evrenselliği hayatına geçirir. Resmin bütününe gören bir insan onun parçadan ibaret olmadığını anladığından, sahip olduğu her şeyi Aşk uğruna fedâ edecektir. Tâ ki aşktan başka hiçbir şeyi istemeyecek kadar.

Semiha Cemâl ölmeden önce Hocası ile arasında şu diyalog geçer:

- "Benim hiçbir şeyim yok; ne bir zevk, ne bir eğlence, hiçbir şeyim yok. Bir aşkım var Semiha'cığım."

- "Ne kadar fakirsiniz."

- "Evet, ben şeyhü'l-garâm'ım (aşk şeyhi)."

Semiha Cemâl 31 yaşında hayata gözlerini yummuştur. Biz tasavvufta çok iyi biliyoruz ki, insan sadece Aşk'tan ölür ve Aşk'tan dirilir. Ölüm bir odadan diğer bir odaya geçmek, boyut değiştirmektir. Yani bizim için ölüm sadece hayatın içindeki bir penceredir. Ölüm son değil başlangıçtır. Bu yüzden Hz. Mevlânâ *Mecâlis-i Seb'â*'da (Yedi Meclis) şöyle söyler:

"Sevgilinin öldürmesinden yaşamak doğar."

SÂMIHA ANNE

Turgut Alsirt, Dr.¹

Efendim, hepinizi sevgi ve hürmetle selâmlıyorum. Evet, buyurdukları gibi bendeniz aziz, sevgili annemiz, Sâmiha Anne'mizden bahsedeceğim.

Hocasına, "Bugün de Sâmiha, yarın da Sâmiha, kıyâmete kadar her an da Sâmiha." dedirten, resminin arkasına "Kenan'ın emekleri mahsûlü Sâmiha Can" diye yazdıran ve hocasının -kendi tâbiriyle, ayna-yı târifıyla söylüyorum- "Rast ve cilâlı bir aynadaki tam aksi" olmuş olan bu büyük insanı anlatmak mümkün değildir, ne kadar gayret etsek olmaz. Yalnız bu çok yönlü, çok vecheli insanın bazı yönlerinden bahsedilebilir. İşte ben de öyle yapacağım, kendimle alâkalı yönünden, yani 1950'li yıllardaki gençlerle olan alâkasından bahsedeceğim.

"Ezel Ana"sından yüksek meziyetler, parlak kâbiliyetlerle doğan bu büyük insan çok küçük yaşından itibaren etrafını anlayan, hâdiselere akıl erdiren ve onları hafızasına biriktiren değişik, farklı bir çocukluktan sonra çok genç yaşında kendisini devrin büyük mutasavvıfı, insân-ı kâmilî, mürşid-i kâmilî, yenileyicisi Kenan Rifâî

1 1932 senesinin 12 Nisan'ında Çengelköy'de büyükbabası Hacı Tefrik Bey'in yalısında dünyaya geldi. Subay olan babası Çanakkale Harbi mâlûlü idi ve Kuleli'de bulunuyordu. Daha sonra aile İzmir'e geçti. İlk tahsilini İzmir ve İstanbul'da tamamladı. Liseyi Kabataş'ta bitirdikten sonra 1957'de İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. Kadın Hastalıkları ve Doğum alanındaki ihtisasını 1964'de Zeynep Kâmil Hastanesi'nde bitirdi. 1965 senesinde girdiği Hacettepe Üniversitesi Hastanesi'nde 1982'ye kadar çalıştı ve sıhhi sebeplerle Hacettepe'den ayrıldı. 1982'den, emekli olduğu 1997 senesine kadar çeşitli müesseselerde tabiplik yaptı. Hayatının asıl önemli noktasını "1954-55 yıllarında Sâmiha Ayverdi'nin kolu-kanadı altına girmek" olarak târif etmekte ve devamlı "pek çok Müslüman Türk genci gibi Sâmiha Anne'nin teşkil ettiği çevrede yaşadım ve yaşamaktayım" demektedir.

Hazretleri'nin irşad halkasında buldu ve bir mutasavvıfın hayatı için çok kısa sayılabilecek bir sürede tüketicilikten üreticiliğe çıkarak eserlerini vermeye başladı. Kendisi de mutasavvıf bir yazar olan felsefeci Safiye Erol Hanımefendi insanları cemiyete yeni bir norm, bir sistem, yeni bir yaşama üslûbu getiren üreticilerle -o müstahsil diyor tabii- bundan farkında olmadan faydalanan tüketiciler olarak ikiye ayırır. İşte Sâmiha Anne de eserlerini erkenden vermeye başladığı zaman -çok genç yaşında, 1938 yılında vermeye başladı- bu sûretle de cemiyete, insanlara hizmeti başlamış oldu. Çünkü onun veciz ifâdesine göre "Mürşid, zamanın ihtiyaç ve talebini, hayat ve bekâ şartlarını çekirdek olarak bizzat hâmil olan üstün prensip, mürid de ondan aldığı emâneti kendi varlığında geliştirerek cemiyete maddî verimler halinde arz eden, arz ederken de fikri file, aksiyona çeviren aktif ve tamamlayıcı eleman." idi.

Sâmiha Anne tasavvufî romanlar, hikâyeler yazmış bir yazar, tarih felsefesi denilecek tarihî eserler, makaleler vermiş bir tarihçi, cemiyetin mühim meselelerine parmak basarak çözüm önerileri getirmiş bir mütefekkir, kendine kalan çok küçük, çok kısıtlı zamanlarında da gönlüyle söyleşerek mensur şiirler yazmış bağır yanık bir âşıktı. Ama bütün bu vasıflarının önünde olan vasfı mutasavvıf oluşuydu. Bütün faaliyetlerinin kaynağı mutasavvıf olmasıdır. Tasavvuf, Türk cemiyetine çok büyük insanlar vermiştir. Devamlı bir ilerleme, tekâmül, gelişme kanuna uymuş giden dünyada insanlar gündelik meşgalelerinin hây u huyunda farkında olmasalar da erişmek istedikleri gayenin öncüleri, insanların yüzünü iyiye, günele, doğruya, temize çevirmek isteyen idealistlerin ekserisi bu zümredendir. Sâmiha Anne de devrin anlayışını, irfan seviyesini bir adım öteye götürmek, insanlığı bir bütün ve ferdi de onun aktif bir parçası haline getirmek, insanları ferdî dert ve davalardan, menfaatlerden, küçük zevklerden, zaafardan kurtararak cemiyet için çalışmalarını, cemiyete hizmet etmelerini sağlamak ve en iyi, en güzel, en doğru, en temiz kemâlin yani olgunluğun, gelişmenin ve mütealin, yani aşkın, varlığın hasret ve sevgisini, iştiyakını onlara aşılatabilmek için çalışmaya başlamıştı, kendini bu yola vakfetmişti. Mürşidinin göçmesinden sonra onun kurmuş bulunduğu "sapienta" muhitini, yani hikmet çevresini idâme ettirecek kudrette olduğu için devam ettirdi.

Hakk'ı halkta gören bakış açısından insanlık sevgisi ile Allah sevgisini birleştiren bir birleyici, tâbir-i mahsusuyla bir muvahhittir. Böyle olduğu için de faaliyet sahasının merkezini tabii cemiyet ve onu teşkil eden fertler oluşturmuyordu. Tevhid anlayışı, aşkı ve îmânıyla cemiyetin faydasına, cemiyetin hayrına çalışmaya, gayret etmeye kendini vermişti. Geleceğin Müslüman Türk cemiyetini teşkil edecek gençler üzerinde bilhassa duruyordu. Çünkü Sâmîha Anne'ye göre bu gençler iyi yetiştirilmiyorlardı. İsmi millî de olsa, öyle olmayan, Batı tesirinde, sola açık bir öğretim sistemiyle yetiştiriliyorlar, hele orta tahsili bitirip de yüksek tahsil için büyük şehre geldikleri zaman, ailelerinden ayrı, verimsiz bir hürriyet hissiyle başıboş, bir vicdan kontrolünden de habersiz, türlü mihraklardan gelen tesirler altında bocalayıp duruyorlardı. Bu gençlerin böyle türlü mihraklardan, müspet olmayan mihraklardan benlikleri, genç enerjileri körüklenerek etrafları için tehlikeli faaliyetlerin içine şuurlu olarak veya bilmeyerek girmeleri işten bile değildi. Sâmîha Anne'ye göre bu gençlere kendileri, mânâları tanıtılmıyordu. Atalarına asırlarca zirvede kalmış bir devlet, dünyanın görmediği insan merkezli yüksek rafine bir medeniyet kurduran değerleri, asırların yıpratamayacağı, devirlerin değiştiremeyeceği insanlık değerlerini öğrenmeleri lâzımdı. Diyordu ki: "Bin yıl İ'lây-ı Kelimetullah uğruna -yani Allah kelimesini, Allah adını yükseltmek, yüceltmek uğruna- şehit veya gazi olan bir milletin çocuklarından ümit kesilmez. Bu çocukların içinde muhakkak bir iç zorlamanın tesiriyle veya insiyâkî olarak yahut şuurlu olarak örnek insana ihtiyaç duyan, teşne olan gençler muhakkak vardır." Bu gençlerin sayısının az olması mühim değildi, kaliteleri mühimdi; bir de geleceğin Müslüman Türk cemiyetine maya, tohum olabilmeleri mühimdi. İnsanın insanla, insanın Allah'la münasebetinde Hak ölçüsünü esas almak, sevgi, saygı, dürüstlük, namus, iffet, fazilet, terbiye, nezaket, görgü kaideleri, canlı-cansız varlıklarla alışverişte merhamet, zarâfet, tabiat sevgisi gibi ferde de, cemiyete de seviye kazandıracak değerleri öğrenmeleri lâzımdı, ama asıl mühimi bu gençlerin cemiyet için çalışmaya, cemiyete hizmet etmeye hazırlanmaları ve bütün bu saydığımız vasıfların, değerlerin tohumun içindeki ağaç gibi içinde bulunduğu İ'lây-ı Kelimetullah gayesini bu gençlere benimsetmek lâzımdı.

Oldu olası Hak ve hakikat, kendine hizmetten ziyade başkalarına hizmet etmeyi gaye edinmiş insanlardan öğrenilirdi. Yaşanarak öğ-

renilmiş edep, irfan, fazilet gibi değerler diğer insanlara bir insanlık borcu olarak nakledilirdi. Hakk'ı bütün mevcûdatta, tabii insanda da gören tevhid anlayışı icabı, düşeni kaldırmak, avucunu açanın elini boş çevirmemek, hile yapmamak, yalan söylememek, fesat, haksızlık, hainlik, dedikodu gibi insanoğlunu küçük düşüren süflî vasıflardan kurtulmaları lâzımdı, kurtulmaya çalışmayı öğrenmeleri lâzımdı. Ama bunu yapacak bir müessese, bir yer yoktu. Vaktiyle bu işi bilhassa kültürlü kesim için dergâhlar yaparmış ama ne dergâh vardı, ne de onun işini üzerine almış bir müessese vardı. Bu gençleri bu şekilde de bırakamayacağına göre iş gene "Bütün vatan evlâtlarını evlâdım olarak görmek anlayış ve zevkinden Allah'ım beni mahrum etmesin." diye dua eden, "İçimde çağlayan bu şefkat, muhabbet, dostluktan her küçüğe, büyüğe, diyebilirim ki kudretim yettiğince bir pay, koca bir hisse vardır." diyen bu annenin sıcak, samimî, sevgi, şefkat dolu ama prensipten de asla taviz vermeyen kolu kanadı altı işte bu yuva olabilirdi. Çünkü hiçbir insan mânevî bir annenin sıcak, samimî "Korkma arkanda ben varım." diyen ve icap ettiği zaman da bunu ispat eden himayesinden baş çeviremezdi. O anne de bu çocukları yüreğinden taşan sevgi, şefkat ve müsamaha şelaleleri altında içlerindeki emânetten haberdar eder, Muhammedî ahlâkla iç kontrollü kılarak, Hakk'ın ve halkın hizmetine koşulmalarına gayret edebilirdi.

Çatısı altında İslâmiyet'in 20. yüzyıla göre yorumlanmış haliyle ve ilk zamanların saflık ve esneklediğinde (suplesinde) İslâmî prensiplerin yaşandığı, tabii millî prensiplerin de yaşandığı bu kemâl ve cemâl yuvasında birçok îmanlı Türk genci yetişti.

Bu eşsiz anne, Anadolu'nun muhtelif yerlerinden gelmiş, muhtelif kültür seviyesinde birçok karakteri bir mânâ etrafında toplayıp birbirleriyle perçinleyerek ihlâs, îman ve muhabbetin buyruk yürütüğü bir çevre teşkiline muvaffak oldu. Bu çevre gittikçe büyüdü, arttı, çoğaldı ve işte sonunda Kubbealtı Akademisi'nin ve bir müddet sonra da Kubbealtı Vakfı'nın -devamlılığı sağlanması sûretiyle kurulmasına müncer oldu.

Yazdığını, söylediğini yaşayan, her dertleriyle en ufak teferruatına kadar meşgul olan, hayatlarının her yönü üzerinde titizlikle duran bu eşsiz annenin etrafında bulunan, o büyük öğreticinin terbiye halkasından geçmiş birçok büyük, güzel insanlar bizlere öyle bir

kol kanat açtılar ki, yoğun bir sevgi atmosferi içinde o hep vermeye teşne, vermeye hazır büyük insanların önünde -sevgi, şefkat, alâka, bilgi, görgü, aklınıza ne gelirse, neye ihtiyacımız varsa hepsini veren bu insanların sözleri, konuşmaları, sohbetleri, Sâmiha Anne'nin konuşmaları, sohbetleri, tabii kitapları, yazıları ile- o güzel havada ne olduğunu anlamadan, hiçbir şeyin farkında olmadan yetiştirildik ve eğitildik.

Diyeceksiniz ki ne öğrendiniz? Tabii şimdi bir şeyler sayacağım ama bunlar bize hiç "Şöyle yapın, böyle edin, şudur budur..." diye söylenmiş değil, ben burada hepsini birer birer saymak durumundayım. Bunların hepsini biz farkında olmadan o güzel insanların arasında, o güzel insanların sevgisiyle -başta tabii Sâmiha Anne olmak üzere- farkında olmadan öğrendik, ne öğrendikse. Bize dediler ki: "Okuyacaksınız, düşüneceksiniz, çalışacaksınız; vatanınıza milletinize faydalı olacaksınız. Hangi mesleği seçerseniz en iyisi olacaksınız. Hem görünüşünüzle, hem davranışlarınızla cemiyetin kabul ettiği, beğendiği, hatta sevdiği insanlar olarak ona hizmet edeceksiniz. Gaye mânevî gelişme, mânevî kemâl ise de ruhun tezahürü canlı maddeyle olduğuna göre en mükemmel beşerî varlık olmalısınız. Ama bu arada tabii mânevî hayatınızı da ihmal etmek yok, tasavvufu öğreneceksiniz." Çünkü tasavvuf din duygusunun, ahlâk ölçüsünün, sanat güzelliklerinin ve zihnin merak ettiği ilk sebebin bir sentezi olup, insanı derinlemesine açıp tefsir ediyor, kâinat içindeki yerini, diğer mahlûkatla, diğer varlıklarla münasebetlerini ayarlıyor ve hakîkatle yüzyüze getiriyor. Beş hissin üstündeki hakîkatle yüzyüze gelen bu insanların mânevî yükselişlerinin, moral kalkınmalarının sağlanması için îman ve bu îmâna göre hareket etmeleri demek olan amelle takviye edilerek emniyete alınması lâzımdı ki, bu îmânın kemâli Allah sevgisi, amelin kemâli de mahlûkat sevgisi ve ahlâk güzelliğiydi. Din ideali de mâhiyeti itibariyle yükselecek, Allah'tan korku ahlâkı, îman, aşk ahlâkına dönecekti ve Allah sevgisi de soyutluktan kurtularak dünyaya, insanların arasına, insanlara gelecekti. Sâmiha Anne bunu şöyle ifâde ediyordu: "Beşeriyet tarihi gösterir ki insanları sıcak bir alâka, dostluk ve sevgiyle bağlayan kuvvet, mücerreti (soyutu) kendi derûnî hüviyeti içinde müşahhasa (somuta) tercüme edebilen ilâhî inanıştır." Hocası da diyordu ki: "Senin Allah'a olan aşkını bir kâmilin varlığında

izhar eden Allah'a nasıl şükretmeli?" Yûnus Emre'ye, "Ol dost için ağuları şeker gibi yutmak gerek" dedirten dünya görüşündeki "ol dost" araya girince "ol dost"a olan îman, ikrar, sevgi şahsın bütün kudret kaynaklarını harekete geçiriyor ve onun kendi kendisiyle de dış âlemle de mücâhedesinde ona yardımcı oluyordu. İşte iş bu raddelere gelince Sâmiha Anne, bizi o kadar çok seven ama buna rağmen evlâtlarım demeyen, hep "Efendim'in evlâtları" diyen Sâmiha Anne bizleri insân-ı kâmile tanıştırdı. Kâinatın, uğruna yaratıldığı insân-ı kâmile tanışmamızı, onu cirmimiz (kapasitemiz) kadar anlamamızı, sevmemizi sağladı. Bilirsiniz insanlar az çok Peygamber'i, Allah'ı bilirler de, insân-ı kâmile pek bilen yoktur, azdır. İşte Sâmiha Anne'nin bize yaptığı en büyük iyiliktir insân-ı kâmile tanıtmak.

Anlattığım çevredeki bu gençler bu öğrendikleri şeyleri hiçbir zaman unutmadılar. Tahsilleri bitti, meslek sahibi oldular, Türkiye'nin dört tarafına dağıldılar ama her gittikleri yerde çalışırken o prensiplere uymaya gayret ettiler; tabii cirimleri kadar, ezel künyelerindeki istîdat ve kâbiliyet ölçüsünde, ama hiç unutmadılar. Zaten Sâmiha Anne'mizin üzerimizdeki alâkası, sevgisi, güzel gözlerinin nazarları hiçbir zaman bizi bırakmadı. Son ânına kadar bizimleydi hatta bizim gelişmekte olan ailelerimizi, çoluk, çocuklarımızı da içine alarak devam etti. Bu şekilde Sâmiha Anne bizi yetiştirdi.

Herhalde bizlere olan hâlini bir dereceye kadar anlatabildim, ama şimdi asıl söylemek istediğim çok mühim bir şey var: Sâmiha Anne'nin bir de uzak gayesi vardı. Sâmiha Anne, bir tarihçi olduğu için, bin sene evvel Anadolu'da kurulmuş olan medeniyetin tasavvuf temeline oturduğunu gayet biliyordu tabii. Bilirsiniz Türkler kendi istekleriyle Müslüman olduktan sonra tasavvuf tarafına meyletmişler ve büyük mutasavvıflar yetiştirmişlerdir. Orta Asya'da Yusuf Hamedânî'ler, Ahmed Yesevî Hazretleri bunun en bâriz, bilinen örnekleridir. Bu büyük mutasavvıflar yetiştirdikleri bütün evlâtlarına batıyı işaret ettiler, önce Anadolu'yu tabii. O yüzden de bu yetişen evlâtlar Gâziyân-ı Rûm, Bâciyân-ı Rûm, Abdalân-ı Rûm, alpler, erenler diye akın akın Anadolu'ya gelmeye başladılar. Hatta Alpaslan'a bile -Malazgirt Savaşı'ndan evvel tabii- Anadolu'yu açmasını işaret eden mürşidi Ebu Nasır Muhamed bin Abdul

Mâlik-il Buhârî Hazretleri'ydi ve bu arada bir büyük mutasavvıf da bedel gitti. Ebu'l Hasan Harakânî Hazretleri Anadolu'yu açma savaşlarında şehit oldu. Anadolu'da biliyorsunuz Mevlânâ Hazretleri, Yûnus Emre, Hacı Bektâş-ı Velî, diğer büyük mutasavvıflar, sonra Osmanlı devri gelince de Şeyh Edebâlî ve etrafındaki bütün büyük mutasavvıflar bu medeniyetin kurulmasına hizmet ettiler.

Sâmiha Anne şöyle söylüyordu: "Biz bir medeniyet, bir tarih, bir yaşama üslûbu, bir nizam kaybettik ama ölümden sonra dirilişe inandığımızı göre halk-ı cedid nüktesi ayan olacak." Sâmiha Anne'nin çok inandığı bir nüktedir bu; yani halk-ı cedid, yeniden halkolma, bugünkü tâbiriyle yeniden yapılanma da denebilir herhalde. "Halk-ı cedid nüktesi âyân olacak ve bu hercümercin bağrından yeni bir hayat, yeni bir çehreyle baş kaldıracaktır." Bendenize yazdıkları bir mektubun sonunda bakın ne diyorlar (çok mühim buluyorum, kendileri de bu mektubu çok mühim buldukları için, benim bir mektubuma cevap olarak yazıldığı halde bunu tape ettirip bütün kardeşlerimize dağıttırmışlardı, bu sadece son kısmı): "Bugün bir âbidenin kaidesi kurulmaktadır." Dikkatinizi çekiyorum, âbide demiyor, âbidenin kaidesi diyor. "O kaidede hepimiz birer taş parçasıyız. Her birini yerli yerine yerleştiren takdir-i İlâhî ustasıdır. İrisini de ufağını da yontarak oturtacağı yere o koymakta bulunuyor. Bu arada bize düşen, birbirimizle intibak halinde olup o elin vurduğu harçla kenetlenmektir." Dikkatinizi çekiyorum tekrar, "O elin vurduğu harçla kenetlenmektir." Şekil, hacim ve renk itibariyle aramızda farklar olsa da ustanın maharetli ellerine teslim olmak gerek. Turgutcuğum hülâsâ-ı kelâm, maksud-u meram, benlik senlik yok, bizlik, beraberlik var. Bu da her derdi, her endişeyi, her fitneyi, her hırsı, her nefsânî ve şeytânî aldanışı, aldatışı silip süpüren ve Hak'ta fânî olan veya olma azmiyle titreyen yürekte mekân tutar. Sana da kardeşlerine de Resûlullah Efendimiz'in buyurduğu gibi Hakk'ı Hak olarak görmek ve O'na uymak ve bâtılı da bâtıl olarak görmek, ondan içtinap etmek niyâzındayım. Dünyayı bir sırat köprüsü bil. Onun için adımlarımıza her zaman dikkat etmemiz ve hem muvâzene değneği, hem de hedefimiz demek olan Hak muhabbeti ile yürümemiz, ne yaparsak fisebilillah mücâhede ruhuyla yapmamız boynumuzun borcudur. Hemen Allah'ım yüzümüzü kara çıkarmasın ve omuzlarımızdaki mesuliyet yükünü kolaylıkla taşımamızda himmetini esirgemesin."

Sâmiha Anne bize her hitaplarında, mektuplarında her zaman birlik olun, ayrılmayın diyordu. Bunun da sebebi -tabii o açık olarak onu söylemiyordu- Kur'ân-ı Kerim'de Saff Sûresi'nde bir âyet var, diyor ki: "*Allah kendi yolunda birbirlerine erimiş kurşunla yapışmış binalar gibi omuz omuza cihat edenleri sever.*" İbnü'l-Arabî Hazretleri buradan bahsederken diyor ki: "Bu yalnız mücâhede için değil, mânevî olarak da aynı şeydir. Eğer bir insan grubu bir gaye üzerinde bu şekilde sımsıkı birleşirlerse, birbirlerine sarılırlarsa yeni bir yaratış yolu açılır ve o şey yaratılır, meydana gelir." İşte efendim Hazreti Kenan er-Rifâî kitabının hem müfessiri, hem tefsiri olan bu eşsiz anne ilerleyen yaşına, nahif vücuduna, nahif vücudunu örseleyen hastalıklara, yani eski tâbiriyle dünyanın, hayatın germ-ü serdine rağmen son ânına kadar insanlara hizmete devam etti. Artık yazamaz olduğu zaman söyleyerek yazdırdı ve birçok yazı bıraktı bize. İşte şimdi onu Aysel Yüksel ve Zeynep Uluant kardeşlerimiz yayına hazırlıyorlar, Kubbealtı Neşriyatı da peyderpey basıyor.

*"Ettik o kadar ref'i taayyün ki Neşâti,
Âyine-i pür tâb-ı mücellâda nihânız"*

diyen, yani o kadar maddiyattan, nefsten uzaklaştık ki adeta ruh olduk, onun için en parlak, en cilâlı aynalarda bile görünmüyoruz diyen Edirne şeyhi Neşâti'nin bu beytinin medlûlü olarak yani canlı örneği olarak son ânına kadar varlıksız varlığı prizmasından geçirdiği kâmil nuru insanların üzerine, etrafına, bütün insanlığa saçmakta devam etti. "Her güzellik, târife sığmayan Hüsn-ü Mutlak'ı târif etmek için gönüllü yazılmış bir fedâî gibidir. Fakat takati kadar devrince ve seyrince savaşıyor meydanı serîsinden ve cinsinden bir başkasına bırakıp şehâdet şerbetini içmesi mukarrerdir." diyen bu güzel anne de şehâdet şerbetini içti. Bakın bir mensur şiirinde ne diyor:

"Haydi sudan yeni çıkmış bir taze kıza benzeyen bu nemli ve tarâvetli sabah saatinde bir boy dolaşalım. Bahçede sabaha kadar temel tembel uyuyan gül fidanı görünmez bir hayat hamlesiyle nasıl goncasını açarsa, ben de şu cihan ortasında gelecek zamanlara armağan hazırlamak istiyorum."

Armağanını hazırladı, bıraktı, gitti. Himmeti hâzır olsun.

EZELDEN EBEDE İZZETLENMİŞ BİR İNSÂN-I KÂMİL: İLHAN AYVERDİ

Fahrünnisa Bilecik, Yrd. Doç. Dr.¹

*"Şem'i gör ki yanmadan yandırmadı pervâneyi"
(Mumu gör ki, kendisi yanmadan pervâneyi yandırmadı.)
(Niyâzî-i Mısrî)*

"Sen gönül gözünü bir Hak velîsinden yayılan nura aç. Sana hakîkati ancak böyle bir nur gösterecektir. Doğru yolu onun aydınlığında bulacaksın."² "Sen bu şekilde yakılan mumlardan en sonuncuyu da görsen, gördüğün ve nurlandığın ışık bil ki o ilk ışıkla yandı ve sana onun nurunu gösteriyor.

Sen istersen bu nuru son gelen bir veliden, istersen ilk getiren nebîden al. Aldığın mâdemki kâinatı aydınlatan aynı ilâhî nurdur. Bunda ne fark var? O nuru taşıyan ve o nurun vârisi olan her velîye mürit olmak, aynen Hz. Muhammed'in nurundan feyz ve nusret

1 1967 yılında Konya'da doğmuş, 1989 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olmuştur. Aynı yıl Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Başkanı Sayın İlhan Ayverdi Hanımefendi'nin yanında, hazırlıkları süren Misallî Büyük Türkçe Sözlük çalışmalarına katılmıştır. 1990 yılında Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Türk Dili Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olmuş, 1991 yılında Prof. Dr. Mehmet Akalın'ın yönetiminde, "Divan Mecmualarında Edirneli Nazmi" adlı tezle yüksek lisans derecesi almıştır. 1997 yılında Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali yönetiminde "Kız Jibek Destanı (Metin-Tercüme-İnceleme-Dizin)" adlı tezle doktora programını tamamlamıştır. 2005 yılının Mayıs ayında Marmara Üniversitesi'ndeki on altı yıllık görevinden ayrılarak Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı'nda Kubbealtı Lugatı Proje Müdürü olarak çalışmaya başlamış ve bu vazifeyi Vakıf Başkanı Sayın İlhan Ayverdi Hanımefendi'nin vefatına kadar sürdürmüştür. 2010 yılında Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kurmakla görevlendirilmiştir ve hâlen aynı fakültede öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

2 Kenan Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2000, 2. Baskı, s. 561.

(yardım) almaktır. Kısaca güneş hangi burçtan doğarsa doğsun aynı güneştir."³

İşte bu nuru taşıyan Hak velîlerinden biri de hiç şüphesiz İlhan Ayverdi Hanımefendi'dir. Öncelikle İlhan Ayverdi'yi tanıyalım:

24 Ekim 1926'da Manisa Akhisar'da doğmuştur. Millî Mücadele kahramanlarından İstiklal Madalyası sahibi bir baba, Akhisar'da zamanın tek partisi olan Halk Fırkası'nın ve önemli bir kuruluş olan Tayyare Cemiyeti'nin başkanlığını yapmış, belediye encümeni âzâlığında bulunmuş Murat Tolun ve evinin merkezi, merhamet âbidesi, dört yetimini nice fedâkârlıklarla büyütmüş bir anne, Pâkize Tolun'un kıymetli evlâtlarıdır. Baba tarafı Dağıstan, anne tarafı Rumeli asıllıdır. İlk ve orta tahsilini Akhisar'da tamamladıktan sonra, 1943 yılında İzmir Karataş Lisesi'nden mezun olmuştur. Hastalık sebebiyle iki sene ara verdiği tahsiline İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde devam etmiştir.

Çok isteyerek kaydolduğu Edebiyat Fakültesi'nde okurken maddî zorluklar sebebiyle genç yaşında çalışmak zorunda kalır. İstanbul Maârif Müdürlüğü'nde çalıştığı dairede, Mehmet Örtenoğlu ile tanışması onun hayatının dönüm noktalarından biri olacaktır. Bu müstesna insan "Birinci Dünya Savaşı'nda Irak cephesinde İngilizlere esir düşmüş, dört sene Burma'da kalmış, mütarekeden sonra da gazi olarak memlekete dönmüştür. Kuvvetli bir medrese kültürü vardır. Sonrasında dış hekimliği tahsil etmiş, fakat nedense diplomasını rafa koyarak adeta planlı bir kararla sivriliip göze çarpmaktan korkarcasına küçük bir memur olarak kalmayı mizacına yeğ görmüştür."⁴

Aynı zamanda gençlerin sohbetine doyamadığı ve olgunluğuna istinaden "Mehmet Dede" dedikleri muhterem bir insandır. Sâmiha Anne bu buluşmayı şu satırlarla anlatmışlardır: "Nitekim Mehmet Dede artık duramazdı, susamazdı. Zîra karşısına bir mânevî üslup, nizam ve muvâzene bekleyen büyük istidat gelmişti. Gerçi o zamana kadar etrafında derunî sıcaklığından faydalanan bir yâkınlar halkası bulunuyorsa da, kendisini kemâl çizgisine götüren

3 Kenan Rifâî, *Şerhli Mesnevi-i Şerif*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2000, 2. Baskı, s. 276.

4 Sâmiha Ayverdi, *Hâtıralarla Başbaşa*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1977, s. 154.

o rahmet kapısından aldıklarını aktaracak büyük alıcı ile ilk defa karşılaşılıyordu. O, eline aldığı insan malzemesinden bir insanlık âbidesi yapmakla vazifeli olarak dünyaya gelmişlerdendi."⁵ İlhan Anne o günleri şöyle dile getirirlerdi: "Gencecik bir kız, sakallı bir ihtiyarın önünde. Ne zaman konuşsalar ağlıyor. Diğer memurlar hayretle bize bakarlardı ancak benim kimseleri görececek hâlim yoktu. İlâhî aşkı bulmuştum."

İlhan Ayverdi'nin hayatındaki ikinci dönüm noktası ise Sâmiha Ayverdi ile tanışmasıdır. Bir gün "Haydi Bâbîâli'ye gidip bir roman alalım." diyen akrabası bir genç ile Garbis Fikri'nin Çağaloğlu'ndaki kitabevine giderler. Garbis Bey kendisine Sâmiha Ayverdi'nin Yaşayan Ölü adlı kitabını tavsiye eder. Bu tavsiyeyi önce kayıtsızlıkla karşılayan ve o zamanlar henüz on sekiz yaşlarında bir genç kız olan İlhan Hanım, yanındaki arkadaşına "Önce sen oku." diyerek kitabı verir. Bir müddet sonra kitabı kendisi okumaya başlayınca da dünyasının değiştiğini hisseder. Hemen aynı yerde çalıştığı büyüğü Mehmet Örtenoğlu'na koşarak Sâmiha Ayverdi'yi tanıyıp tanımadığını sorar. Aldığı cevap kuru bir evettir. Halbuki Mehmet Dede, aileyi yakından tanımakta olup senelerdir sohbet meclislerine devam etmekte fakat o zamanın edep ve terbiyesi gereği henüz işlenmemiş bir cevher olarak telâkki ettiği genç talebesine sır vermemektedir. Bu böylece üç sene sürer. 1948 senesinin bereketli bir gününde Mehmet Dede, İlhan Hanım'ı elinden tutar ve Sâmiha Ayverdi'ye götürür. Bu ilk karşılaşmada Sâmiha Ayverdi, İlhan Hanım'a "Namaz kılıyor musun?" diye sorar. "Alaca" cevabını alınca "Kıl, kıl." der. Oradan çıkışta da aynı zamanda Sâmiha Ayverdi'nin de hocası olan Kenan Rifâî'nin konağına giderler. Muhtemelen 1949 tarihinde gerçekleşen bu ilk görüşmeden sonra İlhan Hanım, Fatih'deki konağa bu müstesna şahsiyetin vefat ettiği 1950 yılına kadar müteaddit defalar gidecektir.

Gene annesi ve Mehmet Örtenoğlu ile birlikte ziyâretlerine gittiği bir gün, edep ettiğinden yukarı çıkmayarak aşağıda kalır. Kenan Rifâî Hazretleri "İlhan nerede?" diye sorduklarında ise Mehmet Örtenoğlu, "Rahatsız etmemek için çıkmadı." cevabını verir. Verilen karşılık çok güzel ve mânidardır. "İnsan hiç babasını rahatsız

5 Sâmiha Ayverdi, *age*, s. 159.

eder mi?"

Bu hâdiseyi ne zaman anlatsalar iç çeke çeke ağladıklarına şâhit olmuşumdur.

Bu arada mezun olmuş ve öğretmenliğe başlamıştır. Okulunu ve işini ustalıklıca idare etmeyi başararak, seçkin bir edebiyat öğretmeni olur. Sırası ile Anarathigutyen Ermeni Orta Okulu, Galatasaray Lisesi, Zoğrafyon Rum Lisesi (1951-1955), Saint Joseph ve Saint Michel Fransız liseleri ve 1960 senesinde Çapa Eğitim Enstitüsü'nde edebiyat öğretmenliği yapar.

Sâmiha Ayverdi ile önceleri daha az olan görüşmeleri, 8 Ekim 1959 tarihinde Ekrem Hakkı Bey ile evlenmesiyle çok daha sıkı ve muhabbetli bir kıvam bulur. Bu hâdise hiç ummadığı bir şekilde ve çok sevdiği büyüğü Mehmet Dede'nin aracılığıyla gerçekleşmiştir. Hiçbir zaman aklına getirmediği bu evlilikle, kendi deyimiyle kesif ve son derece güzel bir kültür dünyasının içine girer.

İlhan Ayverdi Hanımefendi'nin artık yeni sorumlulukları vardır. Bu bereketli izdivaç aynı zamanda ezelden ebede sürecek olan bir dostluğu doğurur. Ayverdilerin İstanbul'un Fatih semtinde bulunan evleri, çok kıymetli sanat eserleriyle dolu bir müze mâhiyetinde olmasının yanı sıra bir kültür ve edebiyat merkezidir. Ardi arkası kesilmeyen misafirler, devrinin tanınmış, kıymetli ilim ve sanat adamlarını buluşturan aylık toplantılar, bu toplantılarda alınan kararların tatbik edilmesi ve tâkibi İlhan Ayverdi Hanımefendi'nin idaresindedir. Bu sohbetler, ileride yapılacak olan pek çok hayırlı ve faydalı faaliyetin başlangıcını, çekirdeğini teşkil etmiştir. Bu arada evli bir hanım olmanın mesuliyetini en iyi şekilde yerine getirerek eşinin en büyük destekçisi olmuş, aile müessesesini titizlikle korumuştur.

Ekrem Hakkı Ayverdi'nin kardeşi Sâmiha Ayverdi Hanımefendi, usta bir edebiyatçı ve mütefekkir olmasının yanı sıra bir mutasavvıftır. Bir insân-ı kâmilidir. Binlerce insanın yetişmesinde, millî-mânevî meselelerde hassâsiyet sahibi olmasında çok emeği bulunan ve bütün bunları kendinden bilmeyip sadece Allah rızâsı için üstlenen bir Hak âşığdır. Sevenlerinin Sâmiha Annesi'dir. İlhan Ayverdi Hanımefendi, tanıştıkları ilk günden itibaren bu büyük insanın

hem hâldaşı hem sırdaşı, sonrasında da hayrülhalefi olur.

Sâmiha Ayverdi'nin kendisine yazdığı kısa ama öz ithaflar bu bakımdan kayda değerdir.

*"İlhancığım! Efendim'in sonsuz nimetleri içinde gene ondan verilmiş bir ihsân-ı ilâhîsini bu âcize. Başka türlü düşünme!
03.03.1989."*

"Allah'ın iç ve dış güzelliği beraber vermiş olduğu ihlâs âbidesi İlhan."

"Ezelden ebede izzetlenmiş, Ağabeyimin yar-ı vefâdârı, hayatım boyunca beni hoşnut eden İlhan Ayverdi'den Allah da iki cihanda hoşnut olur inşaallah."

İlâhî takdirin bir araya getirdiği bu âbide şahsiyetler, 1966 yılında Türk Kadınları Kültür Derneği'ni kurarlar. İlhan Ayverdi Hanımefendi, kurulduğu tarihten 1982 yılına kadar bu derneğin başkanlığını yapar. Bu dernek çeşitli illerimizde hâlen kadınlarımız için çok faydalı çalışmalar yapmaktadır. Hâlihazırda da onların düzenlediği sempozyumda bir aradayız. Allah daha nicelerini gösterebilir, verimli çalışmalar nasip etsin inşaallah.

1970'de yine birlikte kurdukları Kubbealtı Cemiyeti'nin hem isim annesi hem de başkanı olur. Bu cemiyet daha sonra Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı adıyla vakfa dönüşünce, mütevellî heyeti başkanlığı görevini üstlenir ve vefat ettiği güne kadar bu vazifeyi sürdürür. Böyle büyük ve veballi kuruluşların idaresi fevkalâde zordur. Öyle ki atalarımız, "vakıf sabunu yiyen farenin gözü kör olur" demişler. Ancak bu büyük insan, hiçbir zaman yılmamış, adâletle muamele etmiş, kimsenin hakkını yememiştir.

1976 senesinde Kubbealtı'nın Türk dili üzerinde çalışmalar yapmak gayesiyle neşrine karar verdiği *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'ün hazırlanması ve yazılması işini 29 yıl aralıksız sürdürmüştür. (Eserin hazırlık safhası daha eski yıllara dayanır.) 13. asırdan günümüze kadar Türk dilinin envanteri demek olan ve binlerce misalle donatılan bu eser, 2005 yılında tamamlanmıştır.⁶ Sözlüğün hazırlanış safhasını, karşılaştığı zorlukları şöyle anlatmaktadır:

6 Nevnihal Bayar, "İlk Kadın Lugatçımız İlhan Ayverdi", *Kubbealtı Merhaba*, sayı: 34, 2006, ss. 22-24.

"Herkes vazgeçmişti. Biz de vazgeçebilirdik. Fakat *kula verilen söz Hakk'a verilen sözdür* fehvâsınca bu işi yarı yolda bırakmak bize göre değildi. Devam edilecekti. Fakat kiminle? Cemiyet başkanı olarak mesuliyet benim üzerimdeydi. Ne bir dil âlimi ne de lügatçıydım. Hasbelkader Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirmiştim ve Yahya Kemal'in dediği gibi *Türkçe ağzımda anamın süttüdür*. Dilimi çok seviyordum. Sâmiha Ayverdi ve Ekrem Hakkı Ayverdi'nin teşvikleri ve büyük destekleriyle yazma işine giriştim. Başvurduğum her yerden yardım ve teşvik görmem benim de ümidimi artırdı. Maddeleri yazmaya başladığım o tarihten itibaren artık sanki özel hayatım kalmadı. Günlerimi, aylarımı, senelerimi bu çalışma doldurdu. Omuzlarımı çatırdatacak bir yükün altına girmiştim."⁷

Bu çileli işte yardımcıları değişmiş ancak kendisi, sağlığının bozulmasına rağmen ilk günkü heyecanla devam etmiştir. Dostu, annesi Sâmiha Ayverdi'nin ve kıymetli eşinin vefatından sonra da bütün bu vazifeler, yükleri ve muhtevaları artarak sürmüştür.

Lügat çalışmaları esnasında Kubbealtı Akademi Mecmuası'nın, Merhaba Dergisi'nin yayımlanması, özellikle gençlerin yetişmesi ve onlara yönelik seminerler ve konferanslar düzenlenmesi, mûsikî çalışmalarının başlatılması, neşriyat yapılması, sosyal faaliyetler, projeler düzenlenmesi, yardım çalışmalarının başlatılması ve yönlendirilmesi, vakıf bünyesinde bir gençlik teşkilâtı ve sözlük birimi kurulması, ileri yaşlarında Araştırma Kültür Düşünce Eğitim ve Mûsikî (AKDEM) Derneği'nin yapılandırılması ve Kadem Mûsikî ve Edebiyat Dergisi'nin hazırlanması gibi çok yönlü ve faydalı işlerde hem idareci hem de görevli olarak hizmet etmiştir.

Müsaadenizle İlhan Anne diyerek devam etmek istiyorum. İlhan Anne haftanın yedi günü çalışırlardı. Bu safha yine Kendileri'nden dinlediğim bir hikâyeye ile özetlenebilir: "Bir adam gölde tepinen birini görmüş. Adamın başında bir çınğırak, elinde de örgü varmış. Ağzı da durmadan kıpırdıyormuş. Öteki merakla sormuş: 'Niye suda tepiniyorsun?' Adam, 'Bizim müezzin, câminin halılarının kirlendiğini söyledi. Ben de şu fânî dünyada üç beş kuruş kazanırım diye onları gölde yıkıyorum.' demiş. Öteki, 'Peki, başındaki

7 Nevnihal Bayar, *age*, ss. 22-24.

çingirak neyin nesi?’ deyince adam, ‘Komşu Hüsmen Ağa’nın tarlasını kargalar istilâ etmiş. Onları kaçırarak birini arıyordu. Ben de şu fânî dünyada üç beş kuruş kazanırım diye, tepinirken aynı zamanda çingırağı da sallıyorum.’ demiş. Diğeri, ‘Elindeki örgüyü anlayamadım.’ deyince adam, ‘Komşunun oğlu askere gitti. Kazak istemiş. Ben de şu fânî dünyada üç beş kuruş kazanırım diye bir taraftan da onu örüyorum.’ demiş. İyice şaşırın adam, ‘Pekiye öyle olsun. Ağzın niye kıpırdıyor?’ Diğeri hüzünlenererek ‘ Komşunun kocası yeni vefat etti. Ben de şu fânî dünyada üç beş kuruş kazanırım diye hatim indiriyorum.’ demiş. Ağzı hayretten bir karış açılan adam, ‘Dünya fânî olmasaydı kim bilir neler yapardın!’ demiş." İlhan Anne de, "Biz de bu adam gibiyiz işte!" buyurmuşlardı. En küçük bir zaman dilimini dahi boş geçirdiklerini görmedim. Çalışmaya ara verdiklerinde, misafir ve telefonlardan artakalan zamanlarda hep bir şeylerle meşgul idiler. Sâmiha Anne de, "Sen çalışırken dinlenirsin." buyururlarmış. Hak için, Allah rızâsı için, halka yapılan sayısız hizmet ancak böyle açıklanabilir.

Yanlarında bulunduğum süre içinde çok ciddî rahatsızlıklar ve ameliyatlar geçirdiler. Hepsini güler yüzle karşıladıklarına şâhidim. Hatta o kadar ki ameliyat hazırlıklarını gören birinin şaşkınlıkla, "Sanki hastaneye değil de pikniğe gidiyorsunuz." dediğini, yine Kendileri’nden işitmiştim. Bu ağrı ve sıkıntılara nasıl dayandıklarını düşündüğüm bir gün, "Peygamber’in de dişi ağrır, kömür-cünün de. Önemli olan hâdiseleri karşılama şeklidir." demişlerdi.

İlhan Anne, başımıza gelen her şeye şükretmek gerektiğini, olanda hayır olduğunu söylerlerdi. Bu hikâyeyi, karamsar olduğum bir anda yine Kendileri’nden dinlemiştim: "Büyük şairimiz Mehmet Âkif, bir saati olmasını çok istemiş. Gereklî parayı biriktirmiş ve heyecanla saatçiye giderken kolsuz bir adam görmüş. ‘Benim kolum var, saatim yok. Bu adamın ise saati takacak kolu yok.’ diye düşünmüş ve çok istediği saati almaktan vazgeçerek şükretmiş." İlhan Anne’den işittiğim bir başka hâdis de şükür ve sabır mefhumlarını daha iyi anlamamı sağlamıştır. Allah hâl etmeyi de nasip etsin. "Sâmiha Anne ile Çengelköy’de yazlıkta oldukları bir gün denizcilerin imtihanı varmış. Genç subay adayları serinlemek için yalının önünden denize giriyorlarmış. İçlerinden biri boğulma

tehlikesi geçirmiş ve imtihanı kaçırmış. Sâmiha Anne de, 'Şimdi ne kadar üzülecek. Halbuki iyi yüzme bilmeden denizci olunur mu? Bu hâdisenin onun için hayırlı olduğunu anlayamayacak.' demişler. İlhan Anne de, 'Başımıza gelen kötü hâdiselerin sonunu bilsek, onlara sabır kolay olurdu. Bilmediğimiz için sabredemiyoruz.'" buyurmuşlardı.

1999 yılındaki depremde kaybımız çok fazla idi. Allah bir daha göstermesin! Milletçe depremzede insanlarımızın yanında olabilmek, yardım edebilmek için çırpınıyorduk. Yine böyle günlerden birinde, "Hâdiseleri iyi tarafından görmeli. İnsan öldüğünde malını, sevdiklerini, her şeyini bırakır. Yanında hiçbir şey götüremez. İşte, deprem bölgesindekiler bunu ölmeden yaşıyorlar. Bu bir îman imtihanıdır. İmanlı olanlar belki yüz yıl yaşasalar erişemeyecekleri bir olgunluğa kavuşabilirler." buyurmuşlardı ve sıhhatleri iyi olsa oradaki insanlarımıza Kendileri'nin yardıma gitmek istediklerini söylemişlerdi. Kubbealtı bünyesindeki gençlerden bir grup bu sözlerinden hareketle deprem bölgesine gittik. Elimizden geleni yapmaya çalıştık. İşte bu da bizim önümüze koydukları hedeflerden biri idi. Hak için halka hizmet! Bu hâdise Kubbealtı Gençleri'nin kurulmasına vesile oldu. "Ben bunu yapacağım da ne olacak demeyeceksin, yapacaksın. Allah da şânına düşeni yapar."

Gençler olarak çalışmalarımızda en büyük desteğimiz, teşvikçimiz olmuşlar, bu tür faaliyetlerin bir nefis terbiyesi olduğunu, sürtüşmelerin hizmeti zedeleyeceğini söyleyerek bizleri her zaman ikaz etmişler, iyiye, güzele, doğruya yönlendirmişlerdir. "Allah insanları çeşit çeşit yaratmış, herkesin yapabileceği farklıdır. İnsan kendi yapabileceğini tâyin etmeli, o yoldan şaşmamalıdır. Kendi kâbiliyetince yapması gerekeni yapmalıdır."

Gençliğin zekâtı hizmettir. Tabii ki hayatınızı yaşayacaksınız. Okuyacak, çalışacak, evlenecek, evlât sahibi olacaksınız ama bütün bunların yanında hizmet etmeye zaman ayıracaksınız. İhtiyaçlılara, yaşlılara sahip çıkacaksınız ki size de sahip çıkanlar olsun. Hayırlı işlerde birbirinizle yarışacaksınız. Hizmet fırsatı çıktığında "neden hep ben değil, çok şükür ki ben" diyeceksiniz. Bunu yaparken kendinizi göstermeyeceksiniz. Hizmet ön planda olacak, siz değil. "Bir kabahat işlediğinizde iyilik yapın, o (iyilik) günahı siler. Yardım işi de böyledir."

Memleket meselelerine kayıtsız kalamazsınız. Fikir üretecek, projeler yapacak, uygulayacak, vatanımızın, milletimizin gelişmesine, ilerlemesine katkıda bulunacaksınız. "Ben ne yapabilirim ki, meseleler dağ gibi, nasıl başa çıkarım" demeyeceksiniz. Bu yol ümitsizlik yolu değildir. Himmeti gayret getirir. Boşuna "baba himmet, oğul gayret" dememişler. Yılmadan, yorulmadan, bıkmadan, hizmetin büyüğü, küçüğü demeden, benliğe düşmeden, birbirinize sıkı sıkı sarılarak çalışacaksınız. Bu bir bayrak yarışıdır, yarıda bırakmayacaksınız.

Birbirinizin kusurunu görmeyeceksiniz. Her insanın bir güzel tarafı, iyi tarafı vardır, siz onu bulmaya çalışacaksınız. Sevmeyebilirsiniz ama hürmet etmeye mecbursunuz. Kırmayacaksınız, kırılmayacaksınız. Yaratılanı Yaratan'dan ötürü hoş göreceksiniz. Başkası hakkında zanda, yorumlarda bulunacağınıza kendinizi tahlil edeceksiniz. Kötü huylarınızın yerine iyilerini koymak için çalışacaksınız.

Cemiyetlerin nefis terbiyesi yeri olduğunun şuuruyla hareket edecek, her türlü sürtüşmeden, sen ben davasından uzak duracaksınız. Küslük, dargınlık bizim için geçerli değildir. Affedeceksiniz, kin gütmeyeceksiniz. Herkesle iyi geçinmeye ve faydalı olmaya çalışacaksınız. İncelikle, gönül kırmadan, karşınızdakini ezmeden söyleyecek ve hareket edeceksiniz. Edep insanın her hâlinde olmalıdır. Yani, göz ile Hak'tan başka bir şey görmeyecek, lisanla bir şeye itiraz etmeyecek, Allah'ın buyruğunu tutacak, yasakladığından kaçacaksınız. Bunlar sizde yer ederse adaletten ayrılamaz, kimsenin kalbini kıramazsınız. Ancak bu şekilde Allah'ın rızâsını kazanabilirsiniz.

Cömert olacaksınız. Verecek bir şeyiniz yoksa insanlara iyi davranacaksınız, güler yüzlü davranacaksınız. Her gördüğümüz, her duyduğumuz şeyde bize bir mesaj, bir ibret dersi vardır. Onu yakalayabilmemiz lâzım.

Zaman sermayedir. Onu israf edip heba etmeyin! Sözüünüzde durun! Zîra söz yemindir. Nefis muhasebesini elden bırakmayın! Hak için halka hizmeti düstur edinin!

Bu sözlere, vasıflara daha niceleri eklenebilir. Fakat mühim olan bunları saymak değil, hangisine ne ölçüde sahibiz, ne ölçüde yap-

biliyoruz, ona cevap verebilmektir. Biz bize düşeni yapalım, Allah da elbet şânına düşeni yapar."

Yapılan işler, şahıslarla kaim olmamalıdır. Daha iyi, iyinin düşmanıdır, hizmet kervanı ne olursa olsun devam etmelidir. Gidenlerin yeri dolmaz ancak, prensipleri devam eder. Maddî şartlar zaman zaman insanı zorlayabilir. Fakat Koca Yûnus'un dediği gibi, "Dağ ne kadar yüce olsa, yol onun üstünden aşar." Hizmet kervanı bir bayrak yarışı gibi elden ele geççe geççe yürüyecektir. Böylelikle güzellikler "çınarların neslinden fidanların nesline" ulaşacaktır. Saadet ideale erişmekte değil, ideale erişmek için yürünen yoldadır."

Zanla hareket edilmesini, dedikodu yapılmasını hoş görmezlerdi: "Kişi düşündüğünü görür." ve "Dedikodu, yapana da hakkında dedikodu yapılana da bir şey kazandırmaz. Ancak önemli olan dedikodu karşısında takınılan tavidir." derlerdi. Beddua etmezlerdi ve edilmesine de müsaadeleri yoktu. Başlarından geçen bir hâdiseyi anlattıktan sonra, "Benim beddua ile işim olmaz." demişler ve hoşlanmadıklarını yüz ifâdeleriyle de anlatmışlardı.

İnsanlara daima yumuşaklıkla muamele edilmesini isterler, ayıplarını yüzlerine vurmamak gerektiğini ifâde ederler: "Eğer insanların mizaçlarına göre hareket ettiklerini düşünürsek, kimseye kızamazız. Dünya akarsu gibi dümdüz olur, kimseyi tenkit edemeyiz." buyururlardı.

İlhan Anne'yle zaman zaman birlikte kitap, dergi, gazete vb. okurduk. Yine bir yazı okumuştuk. Yazarın üslubu çok sertti: "Üslubun sertliğiyle değil fikirlerin sertliğiyle mücadele edilmeli." demişlerdi.

Bu kadar işin arasında evlerini, misafirlerini ihmal ettiklerini hiç görmedim. Sıhhatleri iyi olmadığı, çok yorgun oldukları zamanlarda bile, yüzlerinden tebessüm hiç eksik olmazdı. Kendilerini unutup misafirlerle meşgul olurlardı. Bir hanım olarak da kadınlığın bütün inceliklerini, zerâfetini yansıtırlardı. Öyle ki çantamda kolonya şişemin olmadığını öğrendiklerinde, "Hiç çantasında kolonya şişesi taşımayan hanım olur mu?" demişler ve hemen kendi şişelerinden birini hediye etmişlerdi.

"Kütleleri sevk ve idarede merkezî kuvveti işgal eden kimseler, dünyanın varlığı ve dirliği içinde yani dünya saltanatları ve saltanat

zevkleri arasında kendilerini kaybedip gerçek ve mânevî hedefi gözden kaçıramazlar, halka adâletle, iyilikle muameleye mecburdurlar.

Şüphesiz aynı prensip, kendi vücutları ülkesinde nefislerine hâkim olarak adâletli bir mânevî düzen, bir ölçü kurması, kısacası kendini idare etmesi gereken bütün insanlar için de geçerlidir."⁸

İşte hem kütleleri hem kendisini yönetmeyi başarabilmiş nâdir insanlardan biri de mütefekkir, mutasavvıf, lügat yazarı İlhan Ayverdi Hanımefendi'dir. Önce ailesinin merkez şahsiyeti olmuş, sonra eşinin, evinin, kurulmasında öncülük ettiği Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı'nın ve yetişmesine katkıda bulunduğu binlerce insanın sorumluluğunu üstlenmiştir.

Çeşitli fikirlerde, çeşitli mizaçlarda, apayrı karakterlerde, hatta kendisini sevmeyen, kıymet vermeyen pek çok insanı ustalıkla, kırmadan, incitmeden, rencide etmeden idare etmek bu büyük insan için zor değildir. Çünkü insana hürmet, sevgi ve ilgi, güler yüz, bütün yaratılmışlara şefkat ve merhamet, edep, hakka riâyet, kusur görmemek, zanla hareket etmemek, yumuşak olmak, aşan taşan bir muhabbet, İlhan Ayverdi'nin temel vasıflarıdır. Bunlar da insânî münasebetlerde huzur ve sükûnu temin eden özelliklerdir.

Çok zor şartlarda kolaylıkla, zorlanmadan çözüm üretebilen, doğru hüküm verebilen, ümitsizliğe kapılmayan, uyum sağlayabilen, dilinden ve gönlünden şükür ifâdelerini düşürmeyen, sadece âna, içinde bulunulan zamana değil geleceğe dâir tespitlerinde de yarılmayan bu güzel insan için Sâmîha Ayverdi, "aklı selim sahibi; yani, doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayırma yeteneği olan" tâbiri kullanmışlardır.

İlhan Anne gibi bir âbide şahsiyeti lâyıkıyla anlatabilmek mümkün değil. Öyleyse tekrar kendisine kulak verelim: "Dünya baş döndürücü bir süratle değişmekte. Burada yaşamakta olduğumuza göre ona uymaya mecburuz. Fakat Allah'ını bilen kul için hayat yalnız bu dünya hayatı değildir. Asıl olan, hepimizin vakti gelince gideceğimiz ebedî âlemdeki hayattır. O hayatın kanunları değişmez hakikatlerdir. İşte bugünün insanının, içinde bulunduğumuz dünyanın hükmünü yürütmekte olan gelişme ve değişikliklerine

uyarken Cenâb-ı Hakk'ın değişmeyen kanunlarını kendisine rehber edinmesi şarttır.

O zaman 21. asrın ışığında da 40. asrın ışığında da, 1000. asrın ışığında da İslâmiyet buyruğunu yürütecektir."

Bu güzelden güzel insan 2009 yılının Kasım ayında Hakk'a yürüdü. Sevdiklerinin yanında hiç bitmeyecek olan ebedî âlemdeki hayatına başladı. Batmayan Gün'e vâsıl oldu.

Mehmet Dede, "Bir büyüğü tanımak, insanın üzerine güneş doğması gibidir." derlmiş. Yanlarında bulunduğum seneler boyunca ve çok şükür ki bugün de üzerimde o güneşin sıcaklığını hep hissettim, hissediyorum.

BİR KENAN RIFÂÎ BENDESİ: MEŞKÛRE SARGUT

Asuman Kulaksız, Dr.¹

İnsan olmanın insan şekli ile doğmaktan ibaret olmadığını sanırım bir çoğumuz idrak etmekteyiz. İnsan olmak yani Muhammedî ahlâkı giyinmek için insan cinsinden doğmak, hatta Müslüman olarak doğmak yeterli değil. Kenan Rifâî Hazretleri'nin ifâdesi ile, "*Ayrıran âdemi hayvandan edeptir.*" Hâl böyle iken insan olabilenleri tanımak, anlamak, örnek almak gerek...

Meşkûre Sargut, Kenan Rifâî Hazretleri'nin yetiştirdiği bir güzel insan. Gülü seven, gül kokan bir Hak âşığı...

1925 yılının ilkbaharında Edirnekapı'da Rifâî bir baba ve Kâdirî bir annenin üçüncü kız evlâdı olarak dünyaya gelir. Annesi Şadiye Hanım, o doğmadan bir süre önce Hz. Kenan'a mürid olmuş, meşrebine uygun bir acecelik ve doğru sözlülük ile, konu komşuya bunu îlân ederek herkesi yoluna çağırmış, gelmeyenlerle de artık pek sık görüşmesinin mümkün olamayacağını ifâde etmiştir. Dört tarîkin şeyhi olan mürşidinin kendisine seçme hakkı vermesi üzerine Kâdirî olmak istediğini söylemiştir. Ancak daha sonra, etrafındaki ihvanın çoğunun Rifâî olduğunu öğrenince, "Edepsizlik ettim. Siz ne uygun görürseniz onu olayım." diye hocasının huzurunda hislerini dile getirmiştir. Hz. Kenan ise gülümseyerek, "Ne

1 Özel Göztepe Hastanesi Dahiliye Uzmanı, TÜRKKAD İstanbul Şubesi üyesi, KERİM Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı kurucu üyesi. 1954 yılında İstanbul'da doğdu. 1974-78 yıllarında ABD Rensselaer Polytechnic Institute'da Biyoloji okudu. 1983'de Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nden mezun olarak Tıp doktoru oldu. Hâlen Dahiliye Uzmanı olarak görev yapmaktadır. Mutasavvıf bir aileye doğmuş olup hocaları Sâmîha Ayverdi ve Meşkûre Sargut'un rehberliğinde bu konudaki eğitimini sürdürmektedir.

fark eder Şadiye, hepiniz Kenanîsiniz." buyurmuşlardır. Eşi Remzi Bey ile aynı yolun yolcusu, aynı kapının kulu olan Şadiye Hanım, üçüncü çocuğu da kız olunca hayli üzülür. Kalplerin casusu olan mürşidi ise ona kızının adını Meşkûre koymasını söyler. (Meşkûre: Kendisinden dolayı şükredilen.) Meşkûre, adının bu anlama geldiğini, seneler sonra yine Efendisi'nden öğrenecektir.

Henüz kırk günlükken, aile, Efendi'lerinin konağının karşısına taşınır. Böylece Meşkûre, Dergâh-ı Şerîf'in kapısından kundağı ile geçerir... 1950 yılında Hz. Kenan'ın âhirete yürümesine kadar o yüce kapıdan nimetlenir. Bu, önceleri eteğine doldurulan çikolatalar, sonraları ise gönlüne doldurulan hikmetler şeklinde olacaktır. Bir yandan milli eğitim okullarındaki eğitimi devam ederken, bugünün standartlarında çocuk denecek yaşta derin tasavvufî bilgi ve çok derin Allah ve mürşit sevgisi ile dolar. Hz. Kenan "Elimde gergef seni işliyorum Meşkûre." diyerek bu ezelden nasipli kulu Muhammedî ahlâk ile donatır, "İnsan" hâline getirir. Meşkûre, hocasının her sözünü, her bakışını ve bakış açısını, her tavrını hafızasına ve gönlüne nakşedecek, bu sâyede bir ömür boyu, her ânını hocası ile geçirebilecektir. Artık atacağı her adımda, söyleyeceği her sözde, alacağı her tavırda, sadece hocasının öğretileri onu yönlendirecek, her şey Kenan Rifâî süzgecinden geçecektir. O'nun öğretisi ve arzusu hilafına en ufak bir hâl yaşamamak için titizlenecektir. O, artık Efendisi'nin rengine boyanmıştır. Eliyle hocasına bir yazı işler:

Kâh var olup Cemâle dururum,

Kâh yok olup Cemâlin olurum.

Bu yazı hâlâ kürsü odasının duvarında asılıdır.

Meşkûre, annesinin isteği üzerine, yine aynı camiadan derviş Halide Hanım'ın yetim oğlu doktor Ömer Faruk Sargut ile evlenir. Kocasından tek istediği konaktaki mânevî eğitimine engel olmamasıdır. Son derece sevgi dolu ama bir o kadar da kıskanç olan Faruk Bey, kendi vefatına kadar karısının mâneviyat yolundaki faaliyetlerine asla köstek olmaz. Kendi de Kenan Rifâî Hazretleri'nin doktorluğunu yaparak, O'na hizmet edebilme mutluluğuna erişir.

Ayrılık acısı 1950 yılında gelir. Gözyaşları sel olur. O büyük sultanın mânevî huzurundan hiç ayrılmayan Meşkûre, bu dünyada da

O'nunla olmanın tadına bir kez varmış, bedeni yokluğa alışamamıştır. Çok ağlayarak uykuya daldığı bir gece, mânâda Kendileri teşrif ederler. "Ah Efendim bizi niye bıraktınız?" der. Kendileri, "Gömleğim eskidi Meşkûre." buyururlar.

O tarihten itibaren, son nefesine kadar, her sabah O'nu anarak kalkar, günü O'nun huzurunda olduğu bilinci ile maddî mânevî şık, bakımlı, temiz olarak geçirip, her gece O'nu anarak yatar. Her acı ve tatlı olayı Efendi sevgisinin zırhı ile karşılar, herkese de bu yönde öğüt verir. Ablası Süheyla Hanım kanser ameliyatı olurken, onunla hastanede yatmış, hastanın gelen çorbayı beğenmemesi üzerine de Efendim şikâyeti şöyle sevmezdi, bu durumda böyle derdi diye ikaza başlamıştır. Ablası, "Aman çorbada da mı Efendim?" demiştir. Evet, çorbanın tuzunda bile Efendisi'dir Meşkûre için. Okuduğu her kitapta, seyrettiği filmde, gezdiği ülkelerde, hepsinde bulduğu güzellikleri ve hissettiği mutluluğu Efendisi ile paylaşır; acılarda olduğu kadar mutluluklarda da hep aklında Efendisi olur. Ömrünü, sebebe şükürünü bilip Allah'ına şükür ederek geçirir.

Mürşidinin cemâle yürümesinden sonra, Meşkûre, hocasının "Ölmeden önce ölü görmek isteyen Nazlı'ya baksın." dediği öğretmen Nazlı Hanımefendi'ye -kendi ifâdesi ile- sığınır. Eğitimine onunla devam eder. Bu arada, önce bir kız çocuğunu mânevî evlâdı yapar, sonra da iki tane kız evlât dünyaya getirir. Sırası ile Safiye, Cemâlnur, Asuman. 1960 yılında vuku bulan ihtilal sonucu Doktor Faruk Sargut hapse girer. Çocukları ile babasının evine sığınan Meşkûre, maddî imkânsızlıklar ve eşinin can güvenliği ile ilgili belirsizliklere karşın bir îman ve tevekkül âbidesi haline gelip gördüğü mânevî terbiyenin hakkını verir. Allah'ına tam teslimiyet içinde bu zor günleri geçirir.

Aynı sene Nazlı Anne'nin cemâle yürümesi ile Sâmiha Ayverdi ile diz dize, gönül gönüle geçireceği yıllar başlar. Artık, Sâmiha Ablası'nın rehberliğinde, gruplar halindeki toplantılarda ihvana sohbetler yapmakta, Efendisi'nin öğretilerini okuyup açıklayarak yaymaktadır. Bir yandan da yine Sâmiha Anne'nin öncülüğünde topluma, vatana hizmet için açtıkları dernek ve vakıfların işleri ile uğraşmaktadır. İlk kurulan Türk Kadınları Kültür Derneği için dükkân dükkân dolaşarak bağışlar toplanır. Kültürümüzün ince-

liklerinin unutulmaması için uğraş verilir. Sonraları bu derneğin yurt içi ve yurt dışında kürsüler kurarak İslâm'a hizmet etme yolundaki faaliyetlerini canı gönülden destekleyecek, heyecanlanacak ve ileri yaşına rağmen, ABD'deki kürsünün açılışında bizzat bulunarak, bu konudaki hassasiyetini gözler önüne serecektir. Kubbealtı Vakfı, İstanbul içinden ve dışından birçok gencin mâneviyatla ve vatanla ilgili konularda bilinçlendirildiği bir irfan ocağı haline gelir. Sâmiha Ayverdi'nin her sözünün, Efendisi'nden geldiğini kabul eden bir disiplin içinde, hizmete adanmış günlerdir bunlar.

Sâmiha Ayverdi'nin Hakk'a yürüyüşünden sonra omuzlarına yüklenen mesuliyetin bilincinde, aynı disiplin ve çalışkanlıkla vazifelerinin başındadır. En son olarak Cenân Vakfı'nın kuruluşu için kolları sıvar. Hz. Kenan Rifâî'nin "Bir gün tasavvuf akademilerde öğretilenlerdir." sözünün bu vesile ile ruh bulacağına olan inancı ile Kâinat Büyükaksoy Hanımefendi ile beraber harekete geçer. Dergâh-ı Şerîf'in satın alınması, restorasyonu, vakıf için gerekli mal varlığının temini gibi konularda âzamî gayret sarf ederek projenin temel taşı olur. Artık pek çok kişinin Meşkûre Anne'sidir. Analık ona çok yakışır. Zîra o, maddî-mânevî bir verme ustasıdır, her isteyene verir. Tekrar isteyene tekrar verir. İhtiyacı olup söyleyemeyene bağıl bağıl akıtır. Para, pul, üst, baş, kolye, yüzük, eşarp neyi varsa, ne bulursa dağıtır. Dua konusunda da aynı bonkörlükle hareket eder. Cümle âlem için, ülkemiz için, isim isim her isteyen için sabah namazı vakti dua eder. Liste uzayınca, dakikalar, bazen saatler süren bir süreçte, Allah'ın vericiliğinden emin, üşenmez, sıkılmaz, yorulmaz... Efendisi'nden öğrendiklerini vermekte, paylaşmakta da aynı cömertlik... Vefat ettiği sene dahil, elli küsur yıl yaptığı sohbetlerle yüzlerce kalbi aydınlatır, huzura çağırır, insan olmaya davet eder. Sohbet günü geldi mi, ne hastalık ne de başka bir mazeret onu durdurabilir. Bugün *Gönülden Gönüle* adı altında toplanmış olan dört kitabı ile de hizmetlerini sürdürür.

Analık ona çok yakışır. Zîra bütün çevresine sevgi, merhamet ve huzur aşılar. Evindeki muhabbet kuşundan bitkilere kadar tüm canlıları her sabah okşar, selâmlar, onlarla konuşur. Cansızlar da paylarına düşen şefkati görürler. Eşyalarını hep âit oldukları yere koyar, hep aynı koltuğa oturur. Hocasından gördüğü maddeye bile

vefâ anlayışını aynen uygular. Her daim huzurda ve huzurludur. Acının ve tatlının karşısında tavrı hep aynı olan nadir insanlardan-
dır. Allah'tan râzı oluş özelliğini bir elbise gibi sıkıca üstüne giymiş,
hiçbir imtihanda şaşmamış ve şaşırmamıştır. Hocasının bir ikazı
üzerine, ölene kadar Allah aşkından başka bir şey için ağlamamıştır.
Ölümleri ve doğumları hep aynı "Oh, oh!" yorumu ile karşılamıştır.
Dengeleyici ve birleştiricidir. Aleyhinde konuşulduğunu duysa da
üstünde durmaz. Konuşanı mimlemez. Affeder. Kin tutmaz. Kolay
kızmaz. Herkese, her şeye aynı sevgi ve şefkatle kucak açar.

Analık ona çok yakışır. Zîra sözünün eridir. Verdiği sözden dön-
düğü, söylediği saatten geciktiği görülmemiştir. Yalan söylemez.
Vicdanına ters gelen şeyi yapmaz.

Analık ona çok yakışır. Zîra yaratılmışa duyduğu merhamet en üst
seviyededir. Birilerinin bir mahlûka sertçe bakmalarına bile gönlü
râzı olmaz. Bir insanın derdine derman olmak en büyük mutlu-
luk sebebidir. Elini değdirdiği kişiyi ihya eder. Herkes nasiplenir
ondan. Herkes yakınında olmak, yaydığı sevgi ve huzur ısısından
istifâde etmek ister.

Meşkûre Sargut dünya ve âhireti bir arada götürenlerdendir. Zîra
hocasından da bunu görmüştür. İbâdetlerinde gösterdiği titizlik
adeta ün yapmıştır. Bir seyahate gittiğinde evvela o yerin namaz
saatlerini sorar, öğrenir. Kible tespit edilir. Antalya'da kendi etra-
fında dönen bir otelede kaldığı zamanki kible arayışları tatlı anılar
arasındaki yerini alırken, otel yetkilileri odalara pusula koymaları
için ikaz edilmişlerdir. Doktoru yasaklayana kadar oruç konusun-
da da aynı titizliği göstermiş, Ramazanları coşkuyla yaşamıştır.
Öte yandan onu kâh bir sinemada, kâh bir tiyatrodada, kâh bir ope-
rada görmek mümkündür. Okumayı, müzik dinlemeyi ve seyahat
etmeyi çok sever. Ancak, bütün bunları yaparken hep merkeze Al-
lah'ını koyar, O'nun eserlerini temâşâ etmenin hazzını yaşar. Her
gördüğünden bir ders, bir ibret çıkarır. Bir katil balinanın gösteri-
sini seyrederken "O bile terbiye olmuş, bize bu kadar emek verildiği
halde nasıl oluyor da hâlâ nefsin peşine düşüyoruz." diye duygulan-
dığına bizzat şahit oldum.

Meşkûre Sargut 2013 yılının Şubat ayında Efendisi'ne kavuştu.
Çektiği hasret son buldu, bizimki başladı... Mahallede kolladığı

garibanlar, konu-komşu, esnaf, son bir ayını geçirdiği hastanenin personeli, doktorlar, hemşireler, nazar ettiği, tebessüm ettiği herkes ondan etkilendi. Ondaki farklılığı hissetti. Zîra o, mürşidinin iradesine tam anlamı ile teslim olmuş, onun rengine boyanmış, onun ahlâkı ile ahlâklanmış bir er kişi, gülü seven, gül kokan bir Hak âşığı idi.

*Ölen hayvan imiş
Âşıklar ölmez*

9. Oturum

31 Mayıs 2015, Cemal Reşit Rey Konser Salonu, İstanbul

Oturum Başkanı:

Cangüzel Güner Zülfikar, Yrd. Doç. Dr.

Sachiko Murata, Prof. Dr.

ve **William C. Chittick**, Prof. Dr.

"Çin Müslümanlığında Tasavvufun Önemi"

Carl W. Ernst, Prof. Dr.

"Kenan Rifâî'nin Mesnevî Şerhi'nde Öğretme Metotları"

Cemâlnur Sargut

*"Kenan Rifâî'nin Bakışıyla Dünün, Bugünün
ve Yarının Değerlendirilmesi"*

ÇİN MÜSLÜMANLIĞINDA TASAVVUFUN ÖNEMİ

Sachiko Murata, Prof. Dr.¹

William C. Chittick, Prof. Dr.²

Cemâlînur Hocam, 2012 baharında Pekin’de kurduğumuz Kenan Rifâî İslâm Araştırmaları Kürsüsü’nün önemi hakkında bir şeyler

- 1 Sachiko Murata 1943 yılında dünyaya gelmiştir. Japonya’da Chiba Üniversite’sinde aile hukuku okuduktan sonra Tokyo’da bir yıl hukuk firmasında çalışmıştır ve sonra İslâm Hukuku okumak üzere İran’a gitmiştir. 1971’de Tahran Üniversitesi’nde Fars Edebiyatı üzerine doktorasını tamamlamış, ilk kadın ve ilk gayrimüslim olarak İlahiyat Fakültesi’ne geçiş yapmıştır. Burada yüksek lisans tezini İslâm Fıkıhı dalında 1975’te tamamlamıştır. Hukuk alanında doktora çalışması yaparken aynı zamanda İran Felsefe Akademisi’nde araştırma görevlisi olarak çalışmıştır. Üzerinde çalıştığı ikinci doktora araştırmasını İran Devrimi gerçekleşince bitirememiş ve 1979 yılında eşi William Chittick ile beraber Amerika’ya yerleşmiştir. 1983 yılından beri Stony Brook Üniversitesi’nde Dinî Etüdler dersi vermektedir. 2012 yılından itibaren TÜRKKAD’ın kuruluşunu üstlendiği Pekin Üniversitesi Kenan Rifâî İslâm Araştırmaları Kürsüsü’nde İslâm düşüncesinin temel meseleleri konularında ve "Müslüman Konfüçyüsçüler" başlıklı dersleri vermiştir. "Müslüman Konfüçyüsçüler" dersinde, İbnü’l-Arabî ekolünden Huiru adında büyük bir Çinli âlim hakkında, William Chittick ve Weiming Tu ile beraber hazırladıkları eseri okutmuştur.
- 2 New York Devlet Üniversitesi’nde, Karşılaştırmalı Araştırmalar Bölümü profesörü olup tasavvuf alanındaki çalışmalarıyla tanınmaktadır. Lisansını Ohio Wooster Koleji’nde tarih alanında aldıktan sonra doktorasını 1974’te Tahran Üniversitesi’nde Fars Edebiyatı alanında tamamlamıştır. Tahran’da Aryamehr Teknik Üniversitesi Beşerî Bilimler Bölümü’nde Karşılaştırmalı Dinler alanında çalışmış, İran İslâm Devrimi’nden önce İran Kraliyet Felsefe Akademisi’nde öğretim üyeliği görevlerinde bulunmuştur. 1979’da Amerika Birleşik Devletleri’ne dönerek dinî araştırmalar alanında çalışmalarını sürdürmüştür. 2012’de Pekin Üniversitesi Kenan Rifâî İslâm Araştırmaları Kürsüsü profesörü olarak bir sene görev yapmıştır. Bu kürsüde İslâm düşüncesinin temel meseleleri ile İbn-i Sînâ, İbnü’l-Arabî ve Abdurrahman Câmî gibi büyük mutasavvıfların bakışlarının incelendiği dersler vermiştir. Kitapları çok sayıda dile çevrilmiş olup yirmi beş kadar çeviri eseri ve İslâm düşüncesi, Tasavvuf, Şiilik ve Fars Edebiyatı alanında çok sayıda makalesi bulunmaktadır. Özellikle Muhyiddin İbnü’l-Arabî ve Mevlânâ Celâleddin Rûmî gibi süfi yazar ve şairlerinin yazılarını İngilizce’ye tercüme edip yorumladığı eserlerle tanınan Prof. Chittick, hâlen tasavvuf ve İslâm felsefesi alanında çeşitli araştırma projelerinde çalışmakta ve İslâm Klasikleri, Hinduizm ve dinî araştırmalar alanının diğer konularına dâir dersler vermeye devam etmektedir.

anlatmamızı istedi. Pek çoğunuzun bildiği gibi Kenan Rifâî Kürsüsü, İleri Beşerî Araştırmalar Enstitüsü bünyesinde kuruldu. Bu enstitü Prof. Tu Weiming tarafından, kendisinin Harvard'daki 30 yıllık görevinden emekli olmasından kısa bir süre sonra, 2010 yılında kurulmuştu. Çin'de bulunduğumuz zaman diliminde, Pekin Üniversitesi'nde bir ders ve Minzu Üniversitesi'nde başka bir ders daha verdik ve pek çok konferans ve çalışmaya katıldık. En önde gelen Çinli İslâm âlimleri ile tanıştık ve pek çok yetenekli öğrencimiz oldu.

Kenan Rifâî Kürsüsü'nün ilk vazifesinin Çinli Müslümanların entelektüel gelenekleri ile bağlantılarını yeniden tesis etmelerine yardım etmek olacağını en başta anlamıştık. 20. yüzyılın Çin'de İslâm için korkunç bir çağ olduğunu herhalde söylemeye gerek yok. Müslümanlar Çin'de 1500 yıldır yaşamaktadırlar ve ülkenin pek çok yerinde gelişmiş topluluklar kurmuşlardır. Bugün en az 30 milyon Çinli Müslüman bulunmaktadır. Bunların bir kısmı etnik azınlıklar olsa da pek çoğu Müslüman olmayan Çinlilerden ayırt edilemez durumdadır.

1949'daki komünist devriminden sonra, dinin ve geleneğin her türlü teoride olmasa da uygulamada düşman muamelesi gördü. İslâm ise daima dışarıdan ithal olarak düşünüldüğü için özel bir zulümle karşılaştı. Bugün hâlâ pek çok Müslüman önyargı yüzünden kimliklerini gizlemektedir. Bu zulmün sonuçlarından biri olarak bir nesil âlim yok oldu ve geçmişle entelektüel bağ koparıldı.

Bundan 30 yıl önce Çin dünyaya açıldığında, Müslüman topluluklar İslâmî bilgiyi yeniden kazanabilmek için yurt dışına öğrenciler gönderebildiler. Yeni nesil âlim ve akademisyenler ortaya çıktı, fakat bunlar eğitimlerini Suudi Arabistan ve Pakistan gibi ülkelerde aldılar. Kur'ân, hadis ve şeriat hakkında bazı bilgileri olmakla birlikte, bu kişilere İslâmî hareketlerin ideolojileri aşılmanmaya çalışıldı. Üstelik bunların tasavvuf ve felsefe gibi geleneksel entelektüel alanlarda eğitimleri yoktu. Çinli atalarının yaşadığı İslâm'ın doğasını ise İslâm'ın tasavvufî ve felsefî boyutları oluşturmuştu. Başka bir deyişle, yeni ulemâ Çin'e, geçmişteki büyük Çinli Müslümanların öğretilerini anlamalarına yardımcı olacak İslâmî bilgiyi almadan dönmüştü.

• • •

Çin Müslümanlığının yeni yapısı ile geçmiş arasındaki farkı görebilmenin en etkili yolu, Çin camilerinin modern ve geleneksel mimarileri arasındaki farka bakmaktır. Müslüman toplulukların kalabalık olduğu yerlerde yeni camiler mantar gibi bitmektedir. Bunlar çoğunlukla Suudi parasıyla finanse edilmiş şatafatlı beton ucûbelerdir. Kültür Devrimi sırasında yok edilmemiş birkaç cami ise Konfüçyüs, Daoist ya da Budist tapınaklarından güçlükle ayırt edilebilir. Bunlar doğal ve sosyal çevreleriyle uyumlu şekilde bütünleşmiş, geleneksel Çin mimarisinin pek güzel örnekleridir. Bu camiler, Uzakdoğu'nun denge ve uyum idealini -ki bu İslâmî dünyanın dört bir yanında eski camilerde görülmektedir- göstermektedir. Çin söz konusu olduğunda, geleneksel camileri, bunları ancak çok yakından baktığınızda, Çince hatların Arapça'ya dönüşmesinden dolayı tanıyabilirsiniz. Bu camiler her ne kadar genel görünüm olarak geleneksel Çin formları ile uyumluysa da, içleri şüphesiz Müslüman ibâdet mekânlarıdır.

Geleneksel ve modern Çin camileri arasındaki zıtlık, modern ve geleneksel Çin Müslümanlığı arasındaki entelektüel uyumsuzluğu göstermektedir. Eski tarz İslâmî düşünce, Uzakdoğu medeniyetiyle sorunsuz bir şekilde uyumluysa, yeni tarz, geleneksel Çinli ve İslâmî formlara sanki zehirli ve yok edici otların gibi saldırmaktadır. Geleneksel Çin Müslümanlığı, Çin medeniyeti ile temelde âhenk üzeredir, çünkü bu medeniyet tasavvuf olarak adlandırılan İslâmî öğretilerin içsel boyutuyla aşılmıştır. Bu sağlamlık, Çinli Müslümanların Çin medeniyeti içinde parlayan hakikat nurunu görmelerini sağlamıştır. Onlar Tanrı'nın, peygamberleri tüm insanlar için gönderdiği bilgisini ciddiye almışlardır ve nebevî hikmeti her ne kadar pek çok Çinlinin bu hikmetin gerçek mânâsı ile irtibatını kaybettiğini düşünseler de, Çinli formlarda görebilmişlerdir. Zâhirî formların içini ve ötesini görebilme kabiliyeti şüphesiz ki İslâm tarihi boyunca mutasavvıf mürşitlerin karakteristikleri olmuştur.

Sachiko Murata ve ben, geleneksel Çin Müslümanlığı ile 1994 yılında, Kuala Lumpur'daki Malaya Üniversitesi'nde gerçekleştirilen İslâm ve Konfüçyüsçülük diyalogu ile ilgili bir konferans vesilesiyle tanışmıştık. Konferanstaki Çinli katılımcılardan biri, Singapur'dan bir araştırmacı, 1642 yılında İslâm hakkında yazılmış ilk

Çince kitabın yazarı Wang Daiyu hakkında sunum yapmıştı. Bildiri bizleri büyülemişti ve Amerika'ya döndükten sonra Dr. Murata, Harvard'daki Yenching Kütüphanesi'nde, Wang Daiyu ve diğer Çinli Müslümanların yazdığı birkaç kitap daha bulmuştu. Wang Daiyu'nun bir kitabını çalışmaya karar vermiştik ve Kuala Lumpur'daki o konferansa katılmış olan Prof. Tu Weiming de bizlerle bu metni okumayı kabul etmişti.

Yavaş yavaş keşfettik ki, Wang Daiyu 20. yüzyılın başlarına dek devam eden ve sonrasında büyük oranda sosyal ve politik çalkantılar yüzünden sekteye uğrayan hareketin öncüsüydü. Modern araştırmacılar bu hareketi genel olarak Çince-Arapça anlam bileşimini kullanarak "Çince Kitaplar" ("Han Kitap") olarak adlandırmaktaydılar. Onlarca Müslüman araştırmacı Wang Daiyu'dan sonra İslâm üzerine Çince kitaplar yayınladı ve bunlar Huiru "Müslüman Konfüçyüsçüler" olarak bilinmeye başladılar. "Konfüçyüsçü" olarak adlandırıldılar; çünkü sağlam bir şekilde Konfüçyüsçü klasiklere dayandırıyorlardı ve İslâm öğretilerini Çinli entelektüel elitlere aşinâ olan dilde yüzlerce yıldır yüksek bir kâbiliyetle ifâde ediyorlardı.

Prof. Tu, Wang Daiyu'yu araştırmamız esnasında bizleri desteklemeyi kabul etti, çünkü o da, tıpkı bizim gibi Müslüman-Konfüçyüsçü metinlerdeki dinî diyalog örneklerinin bugün devam eden tartışmalara göre çok daha derin ve anlamlı olduğunun farkındaydı. Wang Daiyu'yu beş yıl çalıştıktan sonra tüm dikkatimizi 18. yüzyılın başlarında yayınlar yapmaya başlayan ikinci bir Müslüman âlim olan Liu Zhi'ye çevirdiğimizde bunun daha da doğru olduğunu fark etmiştik. O, Müslüman-Konfüçyüsçülüğün mükemmel bir örneğiydi. Doğu Asya entelektüel tarihinde geçen bin yıl boyunca baskın olduğu düşünülen Yeni Konfüçyüsçülük Okulu üzerine tam bir ustaydı. Bu, iki rakibi Daoizm ve Budizm'in zorlandığı hususlara dikkat çeken ve Konfüçyüsçü klasiklerde öne çıkartılmamış olan evrenin doğası ve insanla ilgili konularda kapsamlı öğretiler geliştiren bir Konfüçyüsçülüktü. Liu Zhi engin Yeni-Konfüçyüsçü ve İslâmî bilgisini baz alarak İslâmî öğreti hakkında bir üçleme yazdı. İlk kitap İslâmî dünya görüşünü konu alıyordu, ikincisi İslâmî ritüellerin ardındaki mantığı ve sosyal uygu-

lamaları, üçüncüsü de İslâmî teori ile uygulamanın birleşimi olan Peygamber hayatını konu alıyordu.

Wang Daiyu, Liu Zhi ve diğerleri tarafından geliştirilen Müslüman-Konfüçyüsçü sentezin önemini anlayabilmek için tarih boyunca özellikle de Arnavutluk'tan Çin'e İslâm'ın Fârisî etkilerinin görüldüğü topraklarda gelişen İslâmî düşüncenin tavrını, aklımızda tutmamız lâzım. Örneğin, her ne kadar Gazzâlî İslâm ilminin farklı dallarının büyük sentezcisi olarak evrensel düzeyde bilinirliğe sahipse de, onun etkisi kendisinden sonra gelen ve daha geniş kitlelere yönelik kitaplar yazan âlimlerin gölgesinde kalmıştır. Bu sonraki dönem yazarlarına en iyi örneklerden bazıları Attâr, Mevlânâ ve Hâfız gibi olgun İslâmî dünya görüşünün en etkili tanıtımcıları olan şairlerdir. Onların Farsça okurlar için ulaşılabilir şiirleri İslâmî düşüncenin ana temalarına yönelik açıklamalarıyla yayılmıştır. Fârisî etkisindeki topraklarda, Farsça şiirlerin Çin'de yaygın şekilde okunduğuna dâir henüz bir kanıt olmamakla birlikte Mevlânâ, Gazzâlî'den çok daha tesirli bir öğretmen olmuştur.

Aslında Gazzâlî, Çin'de yaygın şekilde bilinmemektedir. Konfüçyüsçü Müslümanlar arasında en etkili olduğu bilinen müellifin, Neseî ve Câmî tarafından yazılan Farsça kitaplardan anlaşıldığı kadarıyla İbnü'l-Arabî olduğu görülmektedir. Aziz Neseî ve Abdurrahman Câmî, 20. yüzyıldan önce Çince'ye tercüme edilen üç âlimden ikisidir. Üçüncüsü ise *Mirsad el-'ibad* kitabının yazarı olan Necmeddin Râzî'dir. Bu kitap, Çinli Müslümanlar arasında İslâmî öğretinin en popüler ders kitabı olmuştur.

İbnü'l-Arabî'nin Fârisî dünyadaki popüleritesi onun Tanrı'ya, evrene ve insan nefesine yönelik kendinden önceki ve sonraki Müslüman düşünürlerden çok daha kapsamlı şekilde sunduğu vizyondan kaynaklanmaktadır. Onun geliştirdiği dünya görüşünün ana özelliği -pek çok Müslüman âlim tarafından paylaşılan geniş çerçevesi- kâinat merkezli oluşudur. Prof. Tu Weiming bu ifâdeyi (antropokozmik) Yeni-Konfüçyüsçü düşünürler tarafından geliştirilmiş olan Uzakdoğu dünya görüşünü ifâde etmek için kullanır. Antropokozmik (kâinat merkezli) bakış, evreni ve insanın kendisini, yaşayan hakîkatin iki ayrı vechesi olarak görmektedir.

Müslüman-Konfüçyüsçüler bu İslâmî antropokozmik vizyonun Çin düşüncesine paralelliklerinden dolayı kolaylıkla Konfüçyüsçü

terminolojiye tercüme edilebileceğini fark etmişlerdi. Eğer bu kimseler öğretilerini Nesefî, Câmî ve Râzî'nin metinlerine dayandırmıyorlarsa, bu, muhtemelen o metinlerin antropokozmik vizyonun açık ve sistematik örneklerini sunuyor olmasındandır.

Bugün Müslümanlara hangi Arapça metnin diğer dillere tercüme edilmesi gerektiğini soracak olursanız, çoğu Kur'ân, Hadis ve çeşitli içtihat çalışmaları, belki Kelâm veya belki Gazzâlî yanıtını verirler. Ancak Konfüçyüsçü Müslümanlar, herhangi bir Arapça çalışma tercüme etmiş değildirlere. Elbette kendileri İslâmî ilimleri tahsil ettikleri için Arapça okuyorlardı. Fakat onlar için mesele, İslâm âlimi olmak için bilmesi gerekenler değildi. Mesele, daha ziyade Müslüman camianın İslâmî dünya görüşünü kabul edip ona göre yaşaması için neyi anlaması gerektiğiydi. İnsanlara nasıl dua edeceklerini, nasıl ibâdet edeceklerini, nasıl Kur'ân okuyacaklarını ve İslâm hukukunu nasıl gözeteceklerini öğretmek güzeldir. Fakat onlara bunların gerekliliğini kendi dillerinde nasıl anlatabilirsiniz? Başka bir deyişle, -pek çok molla öyle yapsa da- insanlara gidip şunu yapmalısın, bunu yapmalısın "çünkü Tanrı böyle söyler" diyemezsiniz. Eğer insanlar belli yönergeleri kabul edip takip edeceklerse, bunu yapmak için iyi bir nedenlerinin olması lâzım. İslâmî yönergelerin insan hayatının her bir boyutunu şekillendirdiğini farz etme durumunda, bunların mantığının diğer her şeyin mantığından daha kuvvetli olması gerekir. Bu Konfüçyüsçü Müslümanların karşı karşıya kaldıkları bir tereddüttür: İslâmî ritüelin ve sosyal öğretinin ardındaki dünya görüşünü Çince olarak ve ikna edici şekilde nasıl açıklayabilirsiniz?

Huiru (Konfüçyüsçü Müslümanlar) bu ikilemi varlığın anlamını, insanın evrendeki rolünü, insan davranışlarının sonuçlarını ve nebevî rehberliğin gerekliliğini açıkladıkları kitaplar yazarak ve tercüme yapılarak çözmüşlerdi. Bu fikirleri Çince'ye taşıyabilmek için Çin düşüncesi üzerine ustalaşmaları gerekiyordu. Bu da sadece Yeni-Konfüçyüsçülük ile olan benzerlik üzerinden değil, Daoizm ve Budizm üzerinden de olmalıydı. Bu meseleler, mutasavvıf öğretmenler tarafından İslâmî kaynaklarda net olarak ele alınmıştır.

• • •

Gazzâlî'nin ölümü ile Câmî'nin ölümü arasında geçen dört yüz yıllık zaman İslâmî entelektüel tarihin en yaratıcı ve üretken dönemi.

mi olmuştur, diyerek sözümüzü tamamlayalım. Gerçekten de bu dönemde ortaya çıkan bütün büyük filozoflar, teologlar, mutasavvıflar ve şairler, hakikati kâinat merkezli bir vizyon çerçevesinden anlamışlardır ve onların çalışmalarında açıkladıkları vizyon da bu olmuştur. Onlar insan hayatının amacını, insan ve âlemin mükemmel bir uyum içerisinde var olduğu, hakikat algısının dönüştürülmesini başarmak olarak anlamışlardır. Onlar, Âdem’le başlayan Muhammed’le en yüksek seviyeye ulaşan, bütün peygamberlerde vücut bulmuş bu vizyona giden yolu görmüşlerdir.

Müslüman bilge ve düşünürlerin açıkladıkları bu bölünmez, antropozmik bakışı ve bunu Kur’ân’ın asıl vizyonu olarak gördüklerine dâir tavrı bilmeden İslâm düşüncesinin aktarım hattının Gaz-zâlî’den Müslüman-Konfüçyüsçülere kadar gerçekten kesintisiz bir şekilde geldiğini anlamamız imkânsızdır.

Eğer bugün Çinli Müslümanlar, atalarının İslâmî vizyonun büyük Müslüman âlimler tarafından yazılmış yüksek düzeyli izahatlarından kaynaklanan düşünce tarzlarının detaylarını ve prensiplerini anlayamazlarsa kendi entelektüel miraslarını reddetmek durumunda kalacaklardır. Çinli Müslümanlar İslâmî vizyonu Batı’dan ithal ettikleri bilgiler ve Ortadoğu’da güncel söylemi domine eden politize olmuş İslâmî yapılar temelinde yeniden keşfetmeye çalışacaklardır. İnsanın mevkiini anlamak için Çinli Müslümanlara kendi dillerinde halihazırda var olan zengin kaynakları hatırlatmak Çin’deki Kenan Rifâî Kürsüsü’nün görevidir.

KENAN RIFÂÎ'NİN MESNEVÎ ŞERHİ'NDE ÖĞRETME METOTLARI

Carl W. Ernst, Prof. Dr.¹

Kenan Rifâî'nin eğitsel ve kültürel mirası hakkında konuşma yapmamın istenmesi benim için büyük bir onur ve ayrıcalıktır. Kenan Rifâî'nin etkisi Kerim Vakfı ve Türk Kadınları Kültür Derneği'nin (TÜRKKAD) pek çok belediyenin ve önemli destekçilerin yardımı ile geçen on yıl boyunca gerçekleştirilen zengin programlar sayesinde bugün oldukça belirgin hâle gelmiştir. Bu programların pek çoğuna katılabildiğim için kendimi çok şanslı hissediyorum.

Bana öyle geliyor ki, bu organizasyonlarda ortaya çıkan ana temalardan biri, iki önemli güç arasında kurulan bağlantıdır. Birincisi, tasavvufun öğretim geleneği ki, Kenan Rifâî tarafından 20. yüzyılın çalkantılarla geçen ilk yıllarında temin edilmiş ve sürdürülmüştür. İkincisi, modern üniversitedeki dinî etütler için beşerî bilimler enstitüsünün araştırma programları. Bir süredir bu güçlerin kesişiminin farkındaydım. Pek çoğunuzun bildiği gibi benim akademideki hocam, Türkiye ve Türkiye'deki mânevî kültür ile güçlü

1 Carl W. Ernst, 1950 yılında Los Angeles'ta dünyaya gelmiştir. İlk kez 1973'te Stanford Üniversitesi'nde dinlerin karşılaştırılması üzerine yaptığı çalışma ile tanınmıştır. Doktorasını 1981'de Harvard Üniversitesi'nden alan Ernst, 1981-1992 yılları arasında Pomona College'da öğretim üyeliği yapmıştır. Şu an Chapel Hill North Carolina Üniversitesi Dini Çalışmalar Bölümü'nde öğretim üyesidir. Çalışmalarında Batı ve Güney Asya'ya odaklanan Ernst'in Arapça, Farsça ve Urduca araştırmaları temel alan basılı yayınları başlıca şu üç alanda toplanmaktadır: İslâmî etütlerde genel ve kritik meseleler, modernite öncesi ve günümüz tasavvufu, Hint-Müslüman kültürü. Ernst 2005 yılında *Hız Muhammed'in Yolunda* adlı kitabı ile "DOST İslâm'a Hizmet Ödülü"ne lâyık görülmüş ve eser Türkçe'ye çevrilmiştir. 2009 yılında Chapel Hill North Carolina Üniversitesi, Din Araştırmaları Bölümü adına TÜRKKAD ile ortaklaşa olarak Kenan Rifâî İslâm Araştırmaları Kürsüsü'nün kuruluşunu gerçekleştirmiştir.

bir irtibatı bulunan merhum Annemarie Schimmel'di. Onun Türk tasavvuf dünyası ile Sâmiha Ayverdi sâyesinde kurduğu bağlantı da ayrıca mânidardır ki, Sâmiha Ayverdi, Kenan Rifâî silsilesinde çok önemli bir şahsiyettir ve TÜRKKAD'ın kurucusudur. Annemarie Schimmel, *Ruhum Bir Kadındır* kitabını onun hâtırasına ithaf etmiştir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, dinin fenomenolojisi hakkındaki çalışması ile dinî etütler alanında uluslararası bilinirliğe sahip bir kişidir.

Kenan Rifâî bir öğretmen olarak kişisel temas halinde olduğu sayısız öğrencisi ve pek çok edebî ürünü üzerinden etkili olmuştur. Eserleri, temel olarak şiirleri (ilâhîleri), sohbetleri, Ahmed er-Rifâî'nin biyografisi ve Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinin şerhidir. Bu kısa tespitlerle, *Mesnevi Şerhi*'nin ve kendisinin irşat felsefesi hakkında anlayış oluşturmamızı sağlayan bazı karakteristik metinleri üzerinde derinlemesine durmak istiyorum. Daha sonra bu metinleri Kenan Rifâî adına Kuzey Carolina ve Pekin'de kurulan profesörlük kürsüleriyle ilişkilendirmek istiyorum.

İnanıyorum ki, bu modern mutasavvıf lider adına yapılan bu akademik teberrûlar, daha önce teşebbüs edilmemiş şekilde bizi birbirimize bağlayacak uluslararası düzeyde bir eğitim için yeni ve önemli girişimlerin odağı olarak hizmet edecektir. Özetle, tasavvuf ahlâkının mirası modern üniversitenin açık araştırma ruhu ile bir araya gelerek ulusallığın, etnik yapının ya da dinin dar kavramlarınca kısıtlanmamış yeni topluluklar oluşturma potansiyeline sahiptir.

Üzerinde duracağım metin, Kenan Rifâî'nin *Mesnevi*'nin 1. cildine yaptığı şerhtir. Tasavvuf edebiyatının bu muazzam klasiğinde Mevlânâ ile halîfesi Hüsammeddin Çelebi arasında geçen dramatik diyaloglarının bulunduğu pek çok bölüm yer almaktadır. Hakikaten de açık şekilde Mevlânâ'ya tasavvufî irfanın bu büyük ölçekli külliyyâtını yazmak için ilham veren Hüsameddin olmuştur. O derece ki, Mevlânâ bu eseri Hüsâmî-Nâme olarak adlandırmayı düşünmüştür. *Mesnevi*'de Mevlânâ ve Hüsameddin arasında pek çok dikkate değer diyalog yer almasına karşın ben burada pedagoji kavramı açısından özel önem taşıyan iki tanesine odaklanmak istiyorum.

Gayet iyi bilindiği gibi Mevlânâ'nın Şems-i Tebrizî ile özel bir ilişkisi bulunmaktadır. Öyle ki, bazen Şems ile ilgili soru sorulduğunda cevap vermeyi reddedip mesafeli durmaktadır. Fakat başka durumlarda yumuşamakta ve hatta Hüsameddin'i mânevî yolun bir sonraki modeli olarak işaret etmektedir.

Bu vadide bir delil olmaksızın yürüme.

Halîl gibi: "Ben ufûl eden (kaybolan) şeyleri sevmem" de!

Yürü, (Hakk'ın) gölgesi olan bir güneş bul.

Şah Şems-i Tebrizî'nin eteğini tut!

Bu düşün ve visale giden yolu bilmiyorsan,

Hakk'ın ziyâsı Hüsameddin'den sor.²

Kenan Rifâî'nin bu bölümle ilgili yorumu şöyledir:

Felekteki güneş de anlayana Hakk'ı tanıtır, amma, sen Şems-i Tebrizî gibi bir güneş bulursan, gerçekleri daha yakından öğrenirsin. Onun emirlerine, onun uyarılarına sınımsız bağlan. Eğer seni Hak visâline götürücü Şems-i Tebrizî'yi bulamazsan, onu, Hakk'ın ziyâsı Hüsameddin'den sorup öğren.³

Burada çarpıcı olan, bir sonraki nesilden bir öğrencinin, Hüsameddin Çelebi'nin başlı başına bir mânevî lider olarak tanınmasıdır. Eğitim süreci, öğretmenin yüceltilmesi değil, bilgiyi paylaşma ve artırma sürecidir. Aynı teknik, *Mesnevî*'nin yazılması esnasında, Mevlânâ ile Hüsameddin'in diyaloglarında da görülmektedir; Mevlânâ şöyle demektedir:

Sabah oldu. Ey sabahları hazırlayan ve koruyan (Rabb'im)!

Hüsameddin'in bu büyük hizmeti için gereken özrü sen dile...⁴

Kenan Rifâî'nin yorumu şöyledir:

[Mevlânâ Hazretleri, çok defa gece *Mesnevî* söyler ve Çelebi Hüsameddin de irticalen söylenen bu *Mesnevî* beyitlerini yazıya geçirirken sabah olur, fakat bu irfan ve hikmet denizinin coşup taşması durulmazdı. Yine böyle gecelerden birinin sabahında, yine böyle bir vecd ve aşk ile coşmuş bulunan Hazreti

2 Mesnevî, c. I, b. 434-436; Kenan Rifâî, *Listen: Commentary on the Spiritual Couplets of Mevlana Rûmî*, trc. Victoria Holbrook, Louisville: Fons Vitae, 2011, s. 57.

3 Kenan Rifâî, *age*, ss. 59-60.

4 Mesnevî, c. I, b. 1834; Kenan Rifâî, *age*, s. 222.

Mevlânâ, bu yüce müridine gösterdiği tâzim, saygı ve özrü Cenâb-ı Hak'tan iltimas etmiş ve böylece bütün cihana o büyük müridinin kadrini îlân etlemiştir.]

Mevlânâ, burada demek istemiştir ki: Allah'ım, ben Hüsameddin'e böyle bir hizmetten dolayı teşekkür edecek, özür dileyecek kudrette değilim. Sen nasıl sana ibâdet kusurlarını affeder ve inanmış kullarını rahmetinin deryasına alırsan, bunun özrünü de yine sen dile.⁵

Burada da Mevlânâ, öğrencisini öğretisinin ortağı olarak saygı-değer hâle getirmektedir. Sırları açan bu metinleri buraya alma sebebim, bunların tasavvuf irşat tekniğinin önde gelen örnekleri olarak Kenan Rifâî'nin kendi öğrencilerine açıklamak istediği ana metinlerde yer almasındandır. Eğitim, öğretmenin otoritesini ortaya koymaktan ziyade izleyicisine odaklanmalıdır. Gerçekten de odaklanılması gereken eğitsel ihtiyaçlar nelerdir?

Kenan Rifâî, Osmanlı İmparatorluğu'nun sona erip laik Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu, büyük kültürel ve politik değişimlerin olduğu dönemde yaşamıştı. 1925 yılında tarikatler yürürlükten kaldırılmış ve tekkeler kapatılmıştı. Onun bu dönüşüme tepkisi, eskinin sona erişinin verdiği çaresizlik olmamıştır. O, bu durumu tasavvufun ahlâkî öğretilerini daha geniş bir dünyaya uygulamak için bir fırsat olarak görmüştür. Bu, tasavvufun tarikat sonrası gelişimi olarak anlaşılabilir. Bu, tasavvuf yolunun geçmişteki geleneklerinin geçersiz olduğu anlamına gelmeyecek, ancak eski kurumların olmadığı, değişime uğramış bir sosyal ve politik çevreye göre yeniden formüle edilmesi anlamını taşıyacaktı.

Bazı açılardan, bu "tarikat sonrası tasavvuf", tasavvuf geleneğinin ilk zamanlarına, katı bir mürid-mürşit ilişkisi kavramına yapılmayan, Mevlânâ ve Şems gibi figürlerin birbirine ilham verdiği zamanlara geri dönüş gibiydi. Her ne kadar tasavvufun kurumsallaşması, mânevî otoriteyi şecere ya da silsile gibi basitleştirilmiş metaforik yapılar içinde biçimlendirmiş ve katılaştırmışsa da, Moğol öncesi dönemdeki mürşitlerin ifâdeleri o devirlerde tasavvuf öğretisinin daha akışkan ve daha az yapılandırılmış bir mânevî etkileşim süreci olduğunu göstermektedir. Bu durum Kenan Rifâî'nin

5 Kenan Rifâî, *age*, ss. 225-226.

tasavvuf eğitiminde de bu şekildedir. Anlatılana göre bir defasında müşidi Hamza Rifâî kendisine, "Kim kimin müşidi bilemiyorum, sen mi benim yoksa ben mi senin?" demiştir. Bu kendini geri planda tutan ifâde hatırlatmaktadır ki, tasavvuf müşidinin üstün pozisyonunu ortaya çıkartmak değil, açık ve diyaloga dayalı karşılıklı ve faydalı bir ilişki oluşturmaktır.

Her durumda, Kenan Rifâî'nin müşit olarak uygulamalarının odağı şüphe götürmez bir şekilde, değişen şartlara iki temel alanda yeni bir cevaptır. Birincisi, Kenan Rifâî önceki neslin kuvvetli ataerkil eğilimlerinden farklılaşarak, kabiliyetli kadınları bazı öncü müridleri olarak ön plana çıkarmanın gereğini görmüştür. Kadınlardaki mânevî potansiyelin bu apaçık ikrarı, modern öncesi durumdan farklılaşan önemli bir değişikliktir. İkincisi, Kenan Rifâî ömrü boyunca evrensel ve kapsayıcı bir perspektifi olan modern kurumlarda eğitim vermiştir. Bu özelliklerin ikisi de modernleşmenin değişen şartlarının zorunlu kıldığı geçmiş öğretileri yeniden formüle etme ihtiyacına verilen yanıtın göstergesidir.

Bu nokta, beni önemli bir konu olan Kuzey Carolina ve Pekin üniversitelerinde kurulan kürsülere getirmektedir. Bu kürsülerin oluşturulması -ki Türkiye'deki pek çok adanmış destekçinin cömertliği sayesinde- çok mühim ve dönüştürücü bir gelişmedir. Apaçık şekilde tasavvufun ahlâkî ideallerine adanmış bir girişim olarak bu takdire şayan taahhüdün uluslararası seviyede bir benzerini bulmak kolay değildir. Şimdi müsaadenizle Chapel Hill'deki Kuzey Carolina Üniversitesi (UNC) adına sonsuz teşekkürlerimizi ve minnettarlığımızı, UNC'deki Kenan Rifâî İslâm Araştırmaları Kürsüsü'nün kurulmasına katkıda bulunan herkese sunmak isterim. Kürsünün ilk başkanı olan ve bugün kontrolü dışında gelişen bazı nedenlerden dolayı aramızda bulunamayan Juliane Hamer'ın içten selâmlarını getirdim.

Kenan Rifâî kürsülerinin önemini modern dünyadaki eğitim bağlamında değerlendirmek gerektiğini düşünüyorum. *After Virtue (Erdemden Sonrası)* adlı kitabında, felsefeci Alasdair McIntyre, geleneksel dinî otoriteye bağlı ahlâkî eğilimlerin ulus-devlet kavramının ortaya çıkmasıyla aşınıp marjinalize olması dolayısıyla günümüzde etik alanında bir kriz olduğunu ikna edici bir şekilde

iddia etmektedir. Dini özelleştiren ve meşrû şiddet konusunda tekel olarak ortaya çıkan ulus-devletin seküler alanı, ahlâka gelince belirsiz bir pozisyon almaktadır. Devletin emniyeti ve stratejisi öncelik kazanmakta ve bu da etik yargılamanın az sayıda insanın lüksü haline gelmesi ve adâletin ikinci plana itilmesi sonucunu doğurmaktadır. McIntyre, bunu "Aydınlanma" projesinin mağlubiyeti olarak adlandırır. Bu durumda McIntyre bir çözüm olarak, gelenekler üzerine ve özellikle Aristo'nun öğretilerine göre topluluklar teşkil edilmesini önerir. Tenkitçilerin, Aristo'nun etiğinin evrensel geçerliliğini sorgulaması üzerine McIntyre birden fazla adâlet kavramının kabul edilmesini teklif etmiştir: "Tarihlere göre muhtelif sorgulama gelenekleri olduğuna göre, anlaşılacaktır ki rasyonellik değil rasyonellikler ve adâlet yerine adâletler olmalıdır."⁶

Bu anlayışın modern eğitime etkisi nedir? Modern üniversite 200 yaşına ancak ulaşmıştır. Üniversite, Immanuel Kant tarafından aydınlanma hareketinin bir ürünü olarak, siyâsî ve dinî kontrolden bağımsız bir eğitim kurumu olarak tanımlanmıştır. Özellikle Amerika'da, devlet üniversiteleri toplumlarda dinin rolü hakkında kritik düşüncenin geliştiği bir ortam haline gelmiştir. Bu tartışmaya hangi dine mensup olduğuna bakılmaksızın ilmî bir görüşü olan herkes katılabilir. Dolayısıyla üniversite alanı, McIntyre'in tasavvur ettiği şekilde, yeni etik toplumların, milliyet, ırk ve dine göre tanımlanmamak şartıyla, gelişmesi için uygundur. Amerika ve Çin'deki Kenan Rifâî kürsüleri bu tür etik topluluklarda bir merkez teşkil etmek üzere hazırdırlar.

2009 yılında kurulan ve ilk olarak Juliane Hammer'ın atandığı "Kenan Rifâî İslâm Araştırmaları Kürsüsü" Amerika'daki İslâm çalışmalarında çok önemli bir rol oynamaktadır. Chapel Hill'deki Kuzey Carolina Üniversitesi'nde 20 yıldan fazladır geliştirmekte olduğum İslâmî Çalışmalar Programı'nın misyon ve stratejisi çok titiz bir gelişim sürecinden geçmiştir. Duke Üniversitesi'nden Bruce Lawrence gibi meslektaşların katkılarıyla İslâmî çalışmaları Oryantalizm'in dar kalıplarından kurtarıp beşerî ve sosyal bilimlerle ilişkilendirmeye çalıştık. Amerika gibi maalesef önyargı ya da İslamofobi ile sarsılmış olan bir ülkede beşerî ve sosyal bilim araştırmaları ile

6 Alasdair MacIntyre, *Whose Justice? Which Rationality?*, Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 1988.

bir bağlantı yaratmak önem taşımaktadır. Bu ilişkilendirme, uzman olmayanların da İslâmî çalışmalara ulaşabilmesini sağlamak ve İslâm'ı halihazırda Avrupa merkezli müfredat programlarına dahil etmek üzere tasarlanmıştır. İslâm ve toplumsal cinsiyet; Amerika'da İslâm ve Tasavvuf konularında yoğunlaşan Juliane Hammer'ın araştırmaları ve dersleri, İslâm araştırmalarının bugünlerde karşı karşıya olduğu problemlerle ilgilidir. Hammer, meslektaşları tarafından seçildiği Amerikan Din Akademisi'nin İslâm Çalışmaları kısmının eş-başkanı olarak İslâmî Çalışmalar alanında ulusal bir lider konumundadır. 2003 yılından bu yana UNC'nin İslâmî Çalışmalar doktora programından 9 bilim insanının mezun olduğunu ve 10 kişinin de halihazırda bizimle çeşitli aşamalarda çalışmakta olduğunu, ayrıca her yıl yüzlerce lisans öğrencimizin olduğunu da iftiharla söyleyebilirim. Mezunlarımız, Amerika'nın muhtelif yerlerindeki önemli üniversitelerin Dinî Etüdler bölümlerinde çalışmaktadırlar. Kıymetli çalışma arkadaşımız Omid Safi bizden ayrılıp Duke Üniversitesi'ne geçmiş olsa da, kısa bir süre içinde İslâm İlahiyatı alanında bir öğretim üyesini doktora sonrası çalışmaları için misafir edeceğiz ve onun da daha sonra öğretim üyesi kadromuza katılabileceğini ümit ediyoruz.

Pekin Üniversitesi hakkında çok fazla bilgin olmamakla birlikte, tartışmasız bir biçimde Çin'in önde gelen üniversitelerinden biridir ve UNC ile eş düzeydedir (Times Yüksek Öğretim Dünya Üniversiteleri Sıralamasında UNC 46, Pekin Üniversitesi ise 48. sıradadır). Çin'de Mao devriminden sonra özellikle dinî çalışmalar pek çok zorluklarla karşılaşmıştır. Dine yönelik resmî politikalar ve Çin'in kendine özgü kültürel tarihi, pek çok aydını, dini, akademik bakış açısından anlamak için gerekli araçlardan mahrum bırakmıştır. (Burada parantez içinde gelecek yıl UNC'ye Çin'den bir misafir araştırmacı beklediğimi ekleyeyim. Kendisi şimdi Sincan'da Müslüman Hui'lerin ana üniversitesinde öğretim üyesidir ve UNC'ye özellikle Dinî Etüdler alanıyla aşinâlık kesbetmek üzere gelecektir.) Dolayısıyla Pekin Üniversitesi'nde kurulan Kenan Rifâî İslâm Araştırmaları Kürsüsü'nün İslâmî Çalışmalar ile ilgili incelemelerin bulgularını ve metodlarını gösterecek misafir araştırmacılar getirmek üzere tasarlanmış olması çok doğru bir yaklaşımdır.

UNC'nin İslâm Araştırmalarına olan yaklaşımı, sadece beşerî ve sosyal bilimlerle entegre olmayı amaçlamamaktadır; aynı zamanda sanatsal ve kültürel faaliyetler aracılığı ile daha geniş kitlelere ulaşmayı hedeflemektedir. 2016-2017 sezonunda UNC'de gerçekleştirilecek 20'nin üstünde gösterinin programlanması için şu sıralar Carolina Gösteri Sanatları Direktörü Emil Kang ile beraber çalışıyoruz. Bu sezonun konusu, klasik tasavvuf edebiyatından Ferîdüddin Attâr'ın *Mantıku't-Tayr* adlı eserinden esinlendi. Emil Kang'la beraber sanatçı elemeleri için bu yaz Endonezya ve Senegal dahil olmak üzere birçok ülkeyi ziyaret ettik. Gösteri sanatları sezonu için bütünleyici bir unsur olarak iki tane de uluslararası konferans planlıyoruz. Birincisi, 2016 yılında UNC'de olacak. Bu konferans modern çağda değişen mefhumlar, tasnifler ve dinî kimliklerin sınırlarını tartışmak üzere çeşitli alanlardan bilim insanlarını bir araya getirecek. Konusu "Tasavvuf ve Kültür" olacak olan ikinci konferans ise 2017 baharında başka bir yerde gerçekleşecek ve tasavvufun farklı bölgelerin sanatları ve yerel kültürleri aracılığı ile ele alınışı incelenecek. Ümit ederim ki, ikinci konferans buradaki meslektaşlarımla ve enstitülerin işbirliğiyle İstanbul'da gerçekleşebilir. Aynı zamanda Pekin Üniversitesi'ni de bu faaliyetlerimize dahil edebilmeyi ümit ediyorum. Uluslararası işbirliğinin en yüksek seviyesinde beraber çalışmak enstitülerimizin eğitim misyonuna çok uygun bir uygulama olacaktır. Böyle bir işbirliği Kenan Rifâî'nin formüle ettiği kapsayıcı ve evrensel eğitim görüşü ile âhenk içinde olacak ve daha önceki dönemlerde olduğu gibi otoriter îmâlar olmaksızın tasavvuf geleneğinin kaynaklarının ulaşılabilir hâle gelmesini sağlayacaktır.

Erken dönem tasavvuf ahlâkının diğer bir modelini hatırlatarak bitirmek istiyorum. Şirazlı Şeyh Ruzbihan Baklı'nın (ö. 1209) "Arkadaşlık Etiği" (adâb-i sohbat) üzerine ilmî bir çalışmasından:

Arkadaşlık, sırların temizlendiği durak ve ayrıca da aydınlatma güneşlerinin yükseldiği yerdir. Burası Âdem'in çocuklarının çamurunun tabii talihsizliklerinden temizlendiği yerdir.

Onlar birlikte fenâ sürgününe giden nadir prenslerdir. Onlar ilâhî bilgiye giden yolda, samimiyet eliyle saf rubûbiyete tam tes-

limiyet dışında her şeyi kaldıranlardır. Onlar "Kulakları açık olanlar" (Kâf, 37) diyarının sakinleri, gizli dünyanın şövalyeleri- dir. Birbirleri için Allah'ın peygamberi olanlar -görebilersen- şe- kil olarak farklıdırlar, ama "tek bir ruhturlar." Hepsini görürsün ve başkasını görmezsin, zîra onlarda ötekilik yoktur.

Onlar kalplerin casusları ve sırrın aynalarıdır. Merhamet ana- sından doğmuşlardır, bu sebeple birbirlerine şefkatlidirler. Bir- birlerini destekledikleri için Allah'ın yardımcılarıdırlar. Eşitlik- lerinden dolayı her şeyi nöbetleşe yaparlar ve birbirleri için dua ederler. Arkadaşları ile birlikteyken dimdik, fakat kendileriyle boyunları büküktür. Birbirlerine yabancı olmadıkları için, sır- ları da birbirlerine mâlumdur. Kokulu rüzgâr kervanlarının kaynağıdırlar ve ilâhî amber rüzgârını teneffüs edenlerdir. Pa- zarlarında melekler diyarının az bulunan mucizelerini satarlar ve orada satanlardan başka alan yoktur. Tecritte olduklarında birbirlerinin kiblesidirler. Tek silahları mücadeleleridir ve bu mücadelede uyum bulurlar. Peygamber'in (s.a.s) söylediği gibi "Âlimler arasındaki farklılıklar rahmettir."

Özellikleri, başkalarını tercih etmektir ve samimiyet elbiseleri- dir. Birbirlerinin ruhudurlar ve ayrı olduklarından cansızdırlar. İlişkilerinde uyumludurlar, nefisleri araya girmeden konuşurlar ve kalpleriyle dinlerler. Birbirlerinin nefes sayılarını toplamak için iç sırlarının gerçeklerini görevlendirirler. Birbirleriyle bu- luşmak konusunda hassastırlar. Arkadaşlık onların mesleği, doğ- ruluk onların otağı ve samimiyet onların çayıdır. Birbirlerine zarar vermezler, zîra birbirini incitmenin kendilerini incitmek olduğunu bilirler. Ayrılık zamanında birlik içindedirler ve ayrı- lık onların arasından kaldırılmıştır.

Doğruluk ve samimiyetlerinden dolayı birbirlerini sadece tolere etmez veya konuşurken birbirlerinden kaçmazlar. Birbirlerinin hizmetçisi ve öğretmenidirler. Hepsi bir- birinin dervişidirler, çünkü aslen birdirler. Arkadaşlık ortaya çıktığında istikrar getirir, bozulduğunda dahi bu tercih edilmelidir. Bu, Allah'ın, mahlûkatı için temsilcisi olmak bakımından, Allah'ın bir işâreti, bir izidir.

Arkadaşlık dolayısıyla daha mükemmel hâle gelen, kendi şartla- rında zamanının temsilcisi haline gelir. "İbrâhim bir millettir."

(Nahl, 16/120). Peygamber'in mirasına sahip olunca, rehber ve rehberlik edilen olur. Arkadaşlık olmasaydı insanoğlu rubûbiyetin emirlerinde köklenemezdi, kaderin akışıyla barışık olamazdı ve mahremiyet meclislerinde tahsil göremezdi. Onların yemek arkadaşı, vahşi ot ekmeğini yiyen ve açlığı onlarla birlikte tüketendir. Onlarla birlikte uyuyan, gece gündüz onların murâkabe ve tefekkür nefeslerini paylaşır. Onlar Allah'ın evinin insanlarıdır, aralarında yabancı yoktur. Zîra onlar gizli ara durakların gelinleridir ve onlar irfanın kıymetli mücevherlerine sahiptirler. Kelimelerini sadece kendileri duymalıdırlar, başkaları duyarsa baştan çıkabilirler. Arkadaşlığın şartı ilâhî bilginin şartıdır. Kendi içlerine sefer edenler arkadaşlıkta daha bilgili ve daha dürrüst hâle gelirler.⁷

Böyle bir ideali taklit etmek mümkün mü, bilmiyorum. Fakat ümit ederim ki, Kenan Rifâî kürsüleri kurmak sûretiyle taklit edilecek kıymette uluslararası topluluklar oluşturabiliriz.

7 Carl W. Ernst, *Teachings of Sufism*, Boston, Massachusetts: Shambhala Publications, 1999, ss 128-131.

KENAN RİFÂÎ'NİN BAKIŞIYLA DÜNÜN, BUGÜNÜN VE YARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Cemâlnur Sargut

Çok mutluyum; altmış üç yıllık aşkı, hayâlim bugün gerçekleşiyor ve şu anda ciddi söylüyorum, dünyada mücâhid olarak İslâm'a hizmet eden dört kişiyle¹ aynı masada olmaktan da çok büyük şeref duyuyorum. Bu dostlar İslâm için çalışıyorlar. Benim gibi ömürlerini İslâm'a adanmışlar.

Carl (Ernst) hatırlıyor mu bilmiyorum ama bizim Carl ile kardeşliğimiz 2000'li yıllarda başladı. Carl'a ilk defa Annemarie Schimmel'den bir şiir okuduğum zaman yanıma yanaştı ve "siz bu şiiri nereden biliyorsunuz?" dedi bana. Ben de hocama atfedilmiş bir kitaptan, Annemarie Schimmel'in Sâmiha Ayverdi'ye atfettiği "*Ruhum Bir Kadındır*" adlı bir kitaptan okuduğumu söyleyince gözyaşlarıyla yanaştı ve aynı sene kendisi Kenan Gürsoy'un da bulunduğu bir toplantıda, zannedirim Milano'da, rahiplerin önünde hocamdan bahsettiler. Yani 2000 senelerinde ilk karşılaşmamızdan sonra Carl'ın kafasında oluşan şeydu: Kenân er-Rifâî büyük bir mutasavvıf ve ancak onun tasavvuf anlayışı dünyaya hakikî İslâm tasavvufunu yayacaktır. Ben onda bunu anladım. Hocamın şu sözleri Carl'ın bu görüşünü teyit eder gibi... Diyor ki Hocam: "*Tasavvuf, insanlıkla beraber başlayan ama din kaydından müstakil bir yapılanmadır. Dinlerin cevherini meydana vurma keyfiyetidir. Kemâl noktasını İslâm dini ile bulmuştur. Nasıl ki İslâm dini bütün*

1 Carl Ernst, William Chittick, Sachiko Murata, Cangüzel Zülfikar.

dinleri kapsıyorsa İslâm tasavvufu da böyledir.” Şimdi burası çok etkileyici: *“İndifâ eden -yani patlayan- bir yanardağın lâvlarını tutacak bir el ayası bulunmadığı gibi tasavvufun da yeryüzüne akmasını engelleyecek hiçbir kuvvet yoktur.”* İşte bugün görüyoruz ki, tasavvuf, Çin’den, en doğudan en batıya, Allah’ın mânâsını anlatmak üzere çeşitli şekillerde yayılıyor.

Çin gerçekten benim hayâlimdi. Zira en doğuydu. Amerika en batıydı. Niye en doğu? Çünkü tabî ki peygamberimizin hadisi Çin’i kapsıyordu: *“İlim Çin’de bile olsa arayınız.”* Ama aynı zamanda İbn Arabî Hazretleri’nin *“Son insân-ı kâmil Çin’den gelecektir.”* sözü de beni çok etkilemişti. Ben Allah’ıma her gün şükrediyorum Chittick’ler gibi dostlarım olduğu için. Kendileri gerçekten İslâm’ı çok iyi anlayan, çok iyi bilen, çok iyi anlatan ve onu İbn Arabî teknesinden bize sunan büyük öğretmenler. Kendileri Çin’de başlattıkları Konfüçyüs ve İslâm zevkini, Profesör Weiming Tu’nun da yardımıyla Çin’e yaydılar. Kendileri bilmiyorlar ama bu sene Çin’de yaptığımız büyük programda Çinli öğrenciler bana gelerek şöyle söylediler: *“Ne kadar mühim bir iş yaptığınızı tahmin dahi edemezsiniz. Çin, İslâm’ı sadece namaz kılmak, oruç tutmaktan ibâret sanıyordu ve maalesef Vahâbî İslâm burada geliyordu. Ama şu anda biz, Chittick’lerin başlattığı derslerin, Aavani’nin devam ettiği gerek İbn Arabî yorumlarının gerek Hz. Mevlânâ’nın Mesnevî çalışmalarının sayesinde asıl dinin mânâsını öğrenmeye başladık. Çin Müslümanları dini bu kürsüde öğrenmeye başladılar. Bu şekilde de bize öyle bir gelecek çizildi ki biz gidip William Chittick ile çalışıp Çin’in her yerine dağılıp İslâm’ı anlatmak istiyoruz.”*

İşte gözlerimi yaşartan bu konuşmalardı. Bir taraftan da Chittick’in de bahsettiği gibi oradaki Türk Müslümanların, Uygur Türklerinin yalvarışları vardı *“Mesnevî yollayın bize, Türkçe biliyoruz... Mesnevî okuyacağız... Bize haklar tanınmayacak mı?”* Pekin Üniversitesi’nde İslâm Bölümü’nde bunu sordular. Profesör Tu bana dedi ki *“Bu bir mucizedir hocam. İlk defa Uygur Türkleri haklarını koruyorlar.”* Bu da İslâm kürsüleri sayesinde oluyor. Bu kürsüleri biz açmış değiliz. Bu kürsüleri Kenan er-Rifâi’nin muazzam vizyonu açtı. Onun akıl almaz görüşü ve asırlara etki eden mânêvî bilinci açtı.

Benim çok sevgili oğlum Omid Safi, bir hikâyeden bahsetti. Türklerle, yani Rum ilinde yaşayan Türklerle Çinliler arasındaki hikâyeden... Bu hikâyeyi Mısırî Niyâzî Hazretleri şöyle yorumluyor *İrfan Sofraları* adlı kitabında. Diyor ki: “İnanılmaz bir resim yaptı Çinliler. Bu resim aynı maddî ilim gibiydi. Sonsuz bir güzellik taşıyordu. Maddî ilim insanı etkiler, vurur. Bu resim de öyle güzeldi. Karşı tarafta Rum ilinde yaşayan Türkler duvarlarını yonttular. Bu duvar neydi? Mânevî ilim ihtivâ eden gönülleri idi. İşte maddî ilimler, mânevî ilim ihtivâ eden gönüllerden aksedince ortaya bir şâheser çıkıyordu.” Hocamın Fransızcayla, Arapçayla, Farsçayla ve bütün lisanslarla öğretmeye çalıştığı gönül ilmi, her kuşun sesine hitap edecek şekildeydi. O, devrin Süleyman’ı gibi mührün sahibiydi. O, “*Dehr Allah’tır*” hadisinin tecellisi idi. Dehr Allah’tır... Peygamber’in, kalıpları yıkan bu hadisi “Zaman, Allah’tır” diyordu. Evet, niye zaman Allah’tır sözü bizi şaşırtıyordu? Allah bazen ağaçtan “Ben sizin Allah’ınız değil miyim?” diye konuşan Allah değil miydi? Zamanın içinden tecelli eden kimdi? Onun isim ve sıfatlarıydı. Öyleyse zamanı yaratan kâmil insanlardır. Onlar, zamanın babalarıdır. Onların zamanları sonsuzdur. Onlar her zamanın insanlarıdır.

Bunun en güzel örneği Kenan er-Rifâî Hazretleri’nin anneme ilk yazdırdığı defterin Konfüçyüs’le ilgili oluşuydu. İlk defterin toplamı Konfüçyüs’ün öğretileridir ve bunu Hazreti Mevlânâ ile mukayese ederek anlatmıştır. Ben bunu Profesör Tu’ya söylediğimde büyük bir şaşkınlıkla, “*Nasıl bir kürsü kuruluyor burada, akıl almaz.*” dedi. Görülüyor ki bütün dinleri kapsayan ama İslâm dininin şer’î mânâsında ayağını sabit tutan, öbür ayağıyla tıpkı Mevlânâ’nın söylediği gibi yetmiş iki milletle bir ve beraber olan Hazreti Kenan er-Rifâî bugün dünyanın her yerinde kürsüler açmak üzere bizi âdetâ hizmete yönlendirmektedir.

Altmış üç yaşındayım, otuz dört kiloyum; birçok insan için mucizeyim ben. Ama gerçekten Allah aşkı ile dolmak insanı her an harekete geçiren bir şey oluyor. Bunu yapan Kenan er-Rifâî Hazretleri’dir, Onun bize verdiği enerjidir. Eylül’ü (Yalçınkaya) Harvard’lara beş kuruşsuz yollayan, Cangüzel’i (Zülfikar) Amerika’ya hiçbir şekilde ne yapacağını bilmeden gönderen, Fahir’ciğimi (Zülfikar) orada bambaşka işlerde çalıştırtan ama İslâm’a hizmet

için gayrete getiren, bugün burada gördüğünüz sayısız öğrencisinin simsiyahlar içinde, boyunlarında eflâtun fularlarıyla hizmetten başka hiçbir şey düşünmeden yalnız Allah aşkı ile hizmetlerini sağlayan, işte bu enerjidir. Bu enerji, dün orada iki kürsü kurduysa yarın başka şeyler yapacak.

Kenan er-Rifâî Hazretleri'nin bize öğrettiği şekilde neler yapmak istiyoruz? İlk önce Oxford'da bir kürsü açmak istiyoruz. Bu kürsü, kürsü değildir. Doktorasını bitirmiş genç araştırmacıları tasavvuf alanında araştırmalar yapmaları için üç yıllık kadrolar istihdam edecek şekilde "fellowship" programı açacak bir kürsüdür, bir enstitü gibidir. Bu kişiler hem araştırma yapacak hem de diğer post-doktora programlarından farklı olarak ders açabilecekler. Bu dersler, master ve doktora şeklinde olacaktır. Bu teklifi bize yapan Oxford Üniversitesi'dir. Oxford Üniversitesi iki buçuk sayfalık yazılarında bizim tarafımızdan açılması istenen bu çalışmanın niye bizim tarafımızdan açılması istendiğini çok geniş bilgilerle anlatmıştır. Vahâbî zihniyetinin anlatılmadığı, gerçek İslâm tasavvufunun yayıldığı bu tür bir çalışmayı istemektedirler.

Benim bir inancım vardır. Allah, bir şeyi istiyorsa orada başarılı olan Allah'tır. Biz Allah'ın isteme vaktini bekliyoruz şimdi Oxford için. Türkiye'de ilk defa ilâhiyat fakülteleri içinde olmayan bir enstitü kurmuş olmanın zevkini yaşıyoruz. Üsküdar Üniversitesi içinde bir tasavvuf araştırmaları enstitüsü kuruldu. Bu enstitü üç amaç üzere çalışıyor. Bir: deminden beri konuşulan, İslâm'ın ana gayesi olan ve Carl'ın da (Ernst) çok güzel bahsettiği, günümüzün en büyük problemi olan ahlâk-ı Muhammedî'yi yaymak. Ve bu sebeple halka açık sertifika programları başlatıldı. Bu programlar tasavvuf tarihi, tasavvuf dersleri, tasavvufun mânâsı, *Mesnevî* ve İbn Arabî okumaları şeklinde devam ediyor. Akıl almaz bir teveccüh var. Programlarımız tıklım tıklım dolu. Hocalarımız, Allah razı olsun, hizmet etmekte. Eylül döneminden itibaren aynı programların ikinci kısımlarını açmak, birincilerini de tekrar açmak suretiyle şu andan kontenjanları doldurmuş bir gruba hizmet etmek istiyoruz. Bu çalışma belki doktora ve master çalışması değildir ama daha geniş kitlelere hizmet amacıyla daha büyük bir çerçeveye yayılmaktadır.

İkinci yapmak istediğimiz, lisansüstü programları başlatmak. Buradaki en büyük amacımız ilk defa Türkiye’de, ilâhiyatta okumamış, farklı branşlardan gelmiş kişilere bu imkânı tanımak. Yani bir psikolog, İbn Arabî ya da Mevlânâ öğrenmeden, Arapça ve Farsça’nın inceliklerini bilmeden psikolojiyle, psikiyatriyle nasıl insanı iyi edebilir? Bu bence mümkün değil. Mevlânâ’yı tanımadan insanı iyi etmenin mümkün olmadığına artık bugün psikiyatristler de iman ediyorlar. Dolayısıyla psikologlara, sosyologlara, felsefecilere hatta bizim gibi âciz mühendislere insan olma tekniğini öğretecek bu yolu açmak bizim ana gayemizdir. Burada ikinci bir gaye, gerçek anlamda konulara vâkîf olmak için en azından okuyabilecekleri kadar Farsça ve Arapça öğretmektir. Bu kurslar devamlı açık duracak, -yaz kış- ve her öğrenmek isteyenlere Farsça ve Arapça öğretecektir. Farsça ve Arapçaya vâkîf olmak çok önemlidir ama biz biliyoruz ki Kur’ân sadece Farsça ve Arapça bilmekle öğrenilmez. Kur’ân, Allah lisanıdır. Gönül lisanı bilmekle öğrenilir. Demin James Morris’in hiç Türkçe bilmediğini düşünen insanlar, Türkçe sunumlarda nerede başını salladığını, nerede güldüğünü görünce onun gönül lisanına ne kadar vâkîf olduğunu, işte bizim bu lisana ihtiyacımız olduğunu bir kere daha anlamışlardır.

Üçüncüsü çok önemli, arkadaşlar... Türkiye bir kaynak yuvası. Evet, Kenan er-Rifâî Hazretleri’nin her tür çalışması, her şiiri -bugün Asuman Kulaksız ve Aylin (Yurdacan) tarafından tercüme edilen- her şiiri bir doktora programı için önemli kaynaktır. Fakat bunun dışında Süleymâniye Kütüphanesi’nde henüz halka açılmamış bir sürü el yazması eser var. Bugün henüz yüzde yirmisi biliniyor. Bunların hepsinin üniversitede okutulmasını, açılmasını ve batıdan gelen arkadaşlarımızın da yardımlarıyla bütün dünyaya İslâm tasavvuf anlayışının Osmanlı kültüründen yayılmasını sağlamak istiyoruz. İşte Kenan er-Rifâî’nin bize açtığı vizyon-misyon budur.

Ben bunların hepsini göremem; kaçını görebilirim bilmiyorum; -demin çok güzel söylendi- biz hiçbir şey yapamadıkça da şunu belki yapabilmişizdir: Kendimizden çok daha kaliteli tasavvuf öğrencileri yetiştirmeye çalıştık. Bugün onların birkaç konuşmasını izleyince ben de Sâmiha Anne gibi ellerimi açıp Allah’ıma

onlardan dolayı şükrettim. Onlar, yarın öbür gün benim yaptıklarımı bin katıyla, milyon katıyla yapacaklardır. İman ediyorum ki Kenan er-Rifâî adı altında Japonya'da da bir kürsü açacağız. İnşallah Sachiko'nun (Murata) yardımlarıyla, her zamanki gibi o sonsuz tevazuuyla arkamda duruşuyla, Japonya'da da bir kürsü açacağız. Bu benim kızıl elmadır. Dini ve İslâm dinini yaymak orada da nasip olacak.

Akademik olmadığımızı söyleyenlere gelince... Ben onlara “Biz akademik değiliz. Kenan er-Rifâî'nin akademi anlayışını anlatmaya çalışıyoruz” diye cevap veriyorum. Biz hiçbir şey değiliz. Biz âciziz; o muvaffakiyet, o güzellikler hocamıza âittir. Hocamız gerçek bir insân-ı kâmilidir. Demin Asuman Kulaksız'ın ve Yekta'nın (Zülfikar) çok güzel anlattığı örneklerde olduğu gibi ve Turgut Ağabey'in (Alsirt) hakikaten gerçek bir mürid-i kâmil olan Sâmîha Anne'yi harikulâde anlattığı gibi onların izinde, onların yaptığı gibi dünyaya Allah aşkını, Peygamber sevgisini ve ahlâk-ı Muhammedîyi anlatmak istiyoruz. İşte dünyayı kurtaracak olan bu tasavvuf anlayışıdır.

Efendim, gerçekten ciddi olarak hizmetçiyiz, hizmet edeceğiz. Bize hizmeti öğretenlerin ruhu şâd olsun. Allah benimle bu savaşta el ele, sanki -Turgut Ağabey'in (Alsirt) dediği gibi- kaynak bütünlüğü içinde, safları sıklaştırarak, el ele savaşan bütün Batılı hocalardan, dostlarımdan ve bütün dinleyenlerden ve öğrencilerimden razı olsun. Anneme şükran borçluyum. Onun mânâsı önünde de hürmetle eğiliyorum efendim. Teşekkürler ediyorum.

Ek

Mehmet Demirci, Prof. Dr.

*"Kenan Rifâî'nin Seyyid Ahmed er-Rifâî
Kitabına Göre Hz. Pîr'in Tevâzuu ve Mahviyeti"*

-Mehmet Demirci sempozyuma iki bildiri ile katılmıştır.
Bu metin, sunulmamış olan bildiriye aittir.-

KENAN RİFÂÎ'NİN SEYYİD AHMED ER-RİFÂÎ KİTABINA GÖRE HZ. PÎR'İN TEVÂZUU VE MAHVİYETİ

Mehmet Demirci, Prof. Dr.

GİRİŞ

Kenan Rifâî (1867-1950) müellif mutasavvıflardan biridir. Manzum ve mensur eserlerinden çoğu sağlığında neşredilmiştir. En önemli kitabı *Seyyid Ahmed er-Rifâî* adını taşır.¹ Hâlâ Türkçe'de kaleme alınmış, alanında tek eser sayılır. Piyasaya çıktıktan bir süre sonra tekkeler kapatıldığı için, yeterince yayılamamıştır.

Tarîkat pîrlerinin hemen hepsi hakkında İlahiyat fakültelerimizde doktora çalışması yapıldığı halde Türkiye'de Seyyid Ahmed er-Rifâî ele alınmadı.²

Kenan Rifâî, eserin mukaddimesinde, bu kitabı yazarken istifâde ettiği kaynakların isimlerini vermek gibi ilmî bir hassasiyet göstermiştir. Söz konusu kaynak kitaplardan "yer yer tercüme, yer yer alıntılar yapmak sûretiyle bu kitabı" yazdığını belirtir. Engin bir tevâzu ifâdesiyle şöyle der: "Bu kitapta kendime âit bir şey varsa o da güçsüzlü-

1 Ümm-i Kenan Hankâh-ı Şerîfi seccâdenişini Abdülhalim Kenan, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, İstanbul: Dâru'l-hilâfeti'l-Âliyye, Matbaa-i Âmire, 1340 [1924].

2 Bunun başlıca sebebi Mustafa Tahralı'nın Fransa'da Sorbonne Üniversitesi'nde yaptığı ve henüz Türkçe'ye çevrilmeyen doktora çalışmasıdır. Bk. Mustafa Tahralı, *Ahmad Al-Rifâî Sa Vie, Son Oeuvre et Sa Tariqa* (Doktora Tezi), Paris-Sorbonne III, 1973 [*Ahmed er-Rifâî, Hayati, Eseri ve Tarikati*].

ğüm sebebiyle, tercüme ve alıntı sırasındaki hatâlarımdır."³

Seyyid Ahmed er-Rifâî kitabı Mustafa Tahralı'nın sabırlı ve titiz çalışmasıyla orijinal diliyle yeni harflere aktarıldı. Bu sırada müellifin belirttiği kaynak eserlere başvurularak, baskı hatâlarından doğan eksik ve karışıklıklar tamamlanıp düzeltildi. Sadeleştirmeyi de Dr. Müjgan Cunbur Hanımefendi yapmıştı.⁴

Bu çalışmanın ikinci baskısı yapılırken, görülen lüzum üzerine sadeleştirme işi bu defa bendenizden talep edildi. Sadeleştirme sırasında en çok dikkatimi çeken husus Ahmed er-Rifâî'nin tevâzu, mahviyeti ve mahlûkata gösterdiği sevgi ve şefkat oldu. Onun için tebliğ konusu olarak bu husus üzerinde durmak istedim.

Tarîkat pîrlerinin her birinin temayüz ettiği bazı özellikler olduğu söylenebilir. Bu açıdan Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye bakıldığında onun tevâzu, mahviyeti, fakrı ve insanlara olan şefkati dikkati çeker.

Sadeleştirme sırasında şu kelimelerin bugünkü Türkçe'de tam karşılığını bulmakta hayli zorlandım: Zül, inkisar, iftikar, meskenet, tevâzu, fakr, huşû, huzû.

Hz. Pîr'in övülen vasıfları arasında sayılan bu tâbirler, eserde sıkça yer alır ve çok defa birkaçı yan yana kullanılır. Mustafa Tahralı hoca ile müzakere ederek bu kelimelerin anlamlarını verirken nüansları kaçırmamaya dikkat ettikse de en uygun karşılığı bulma konusunda yeterli tatmine ulaşamadığımız örnekler oldu.

TEVÂZUU

Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye göre Hakk'a vuslatın yolu tevâzu ve aczdır. Der ki: "Cenâb-ı Hakk'a ulaştıran yollar, yaratıkların nefesleri sayısınca çoktur. En yakın, en açık, en kolay ve en doğru ve Cenâb-ı Hak katında en makbul yol ise; hakirlik, inkisar/alçak gönüllülük, aczini bilme ve iftikar/kendini muhtaç görmektir."⁵

3 Kenan er-Rifâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, haz. Mustafa Tahralı, sad. Mehmet Demirci, İstanbul: Cenan Vakfı Neşriyatı, 2015, s. 14.

4 Bk. Kenan er-Rifâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, nşr. Mustafa Tahralı, sad. Müjgan Cunbur, İstanbul: Cenan Vakfı Neşriyatı, 2008.

5 *age*, s. 58.

"Her yolun Hakk'a en yakını, en kolayı ve en iyisi kendini küçük görme, kendini muhtaç görme ve tevâzu, Allah'ın emrine saygı, yaratıklara şefkat, muhterem Peygamberimiz Hazretleri'nin mübârek sünnetlerine uymaktan ibârettir."⁶

Kendisinin bunları benimsediğini belirtir:

"Ben bir hiçim ve insanların en kötüsüyüm, eğer benim bu topluluğun önde geleni olduğum hatırıma gelirse Kârûn ve Firavun'la birlikte haşrolayım! Yalnız Cenâb-ı Hak bana lütfedip, beni topluluk fertlerinden biri yaptı." buyurdu.⁷

Çevresindekilere de aynı şeyi tavsiye eder:

"Tevâzu ilmîni tahsil et, hayret ilmîni öğren, alçak gönüllülük ve Hakk'a muhtaçlık bilgisini tahsile çalış."⁸

"Cefâkâr/eziyet verici olma, vefâlı ol! Horluk ve hakirlik ve mahzunluk ve tevâzu elbisesini çıkarma! Nefsini ve isteklerini yenmeye ve dünyayı kalbinden çıkarmaya çalış! Mevki sahibi ve baş olma hevesinde olma!"⁹

"İzzet ve şeref isteyen derviş; izzetin horluk ve kanaatte, şerefın de tevâzu ve ilimde olduğunu bilirse, onda her ikisi de var demektir. Bu kimsenin dervişliği sağlam olur ve muradı gerçekleşir. Nefsini kırmayan, muradına ve erlerin ulaştığı yerlere erişemez."¹⁰

Bu konuda canlı örnekler verir:

"Yollar ayaklarla çiğnendikçe sağlam ve düzgün hâle gelir ve herkes o yola sapar. Derviş de nefsinı kırar ve alçaltırsa, Allah katında iyiliklerin kaynağı ve rahatlık vesilesi olur. Yağmur yağdığı vakit nasıl fayda verirse, o kimseden de her şey fayda bulur ve o Allah'ın yaratıkları için rahmet ve huzur kaynağı olur."

Günlük hayatta bunu uygulardı: Bir yere gittiği veya çağrıldığı vakit, meclisin kenarı bile olsa, orada oturup öne geçmemek dervişlik

6 age, s. 35.

7 age, s. 30.

8 age, s. 99.

9 age, s. 76.

10 age, s. 80.

âdâbındandır. Resûlullah (s.a.s) Efendimiz meclis nerede biterse orada otururlardı."¹¹

Onu tanıyanlar bu duruma şehâdet ederler, meselâ Şeyh Yâkup (k.s) der ki: "Hz. Pîr'in (r.a) kendini hor hakir görmesi, mahzunluğu, huzû ve huşûu, muhtaçlığı, gösterişten uzak oluşu, tevâzuu ve hakarete katlanması meşhurdur."¹²

Hz. Pîr tevâzua neden bu kadar önem veriyor sorusu hâtıra gelebilir. Bu konuda bir değerlendirme yapalım. Her şeyden önce tevâzu başta gelen bir ahlâk ilkesidir. Tasavvufun amacı, gene her şeyden evvel güzel ahlâkı hâl edinmektir.

Tevâzu alçak gönüllülük, kibirli olmama, gösterişsiz olma demektir. Aslında tevâzu, bir kötü huyun iyileştirilmesi sonucu ortaya çıkabilecek güzel bir haslettir. Bu kötü huy kibir ve gururdur. Kibir, insanın kendini başkalarından büyük saymasıdır. Kibrin zararı sadece başkalarına değildir. Asıl zarar gören bizzat kibir gösteren kimsedir. Çünkü kibir, insandaki yaratıcı güçleri öldürür.

Kibir, insanı Tanrı'ya kafa tutmaya kadar götürebilir. Nitekim şeytan "*Ben Âdem'den daha üstünüm!*" diyerek benliğe kapıldığı için Allah'ın huzurundan kovulmuştur.¹³ Aslında kibir Allah'a mahsustur. En büyük O'dur. Kibriyâ (ululuk) O'na âittir. Bir kudsî hadiste Yüce Allah şöyle buyurur: "*Kibriyâ (büyüklük) benim ridâm, azamet (ululuk) ise izârımdır (yani bunlar bana mahsus sıfatlardır). Kim bunlardan birisi hakkında benimle çekişmeye girerse (yani bu sıfatları takınmaya kalkarsa) onu ateşe atarım.*"¹⁴

Hz. Peygamber'in tevâzuu, alçak gönüllülüğü dillere destan olacak seviyededir. O, gündelik yaşayışı, yemesi, içmesi, kullandığı eşyalar

11 age, s. 42.

12 age, s. 23.

13 فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيْدِي اسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِمَّنْ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ مِنَ الْمَخْرُوجِينَ قَالَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ رَجِيمٌ وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ "Bütün melekler toptan secde ettiler. Yalnız İblis (şeytan) secde etmedi. O kibirlendi ve kâfirlerden oldu. Allah, 'Ey İblis, iki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir? Büyüklük mü tasladın, yoksa kendini yüksek bir varlık mı sanıyorsun?' İblis şöyle karşılık verdi: 'Evet ben ondan daha üstünüm. Çünkü beni ateşten, onu ise çamurdan yarattım.' Allah buyurdu: 'O halde hemen defol, çık oradan! Artık taşlanmış, kovulmuş birisin sen. Lânetim kıyâmete kadar senin üzerine olacaktır.'" (Sâd, 38/73-78)

14 İbn Mâce, "Zühhd", 16.

itbarıyla son derece sadedir. İnsanlara karşı davranışlarında; büyük, küçük, zengin, fakir, asil veya sıradan insan ayırımı yapmamıştır. Herkese son derece şefkatli, alçak gönüllü ve sevecen bir tavır içinde olmuştur.

Tevâzuun en büyük belirtisi, mânevî mertebesi yüksek insanların, kalabalığın içine girip onlara Allah rızâsı için hizmet etmeleridir. Bu hizmetleri kimseyi kırmadan, hakir görmeden ve bir şeyler istemeden yapmak esastır. Hz. Peygamber aynen böyle davranmış ve bu şekilde hareket etmeyi istemiş, şu veciz ifâdelerle de bu mânâdaki tevâzuu tavsiye etmiştir: *"İnsanlar içine katılıp onların ezâ ve cefâsına katlanan mü'min, kenara çekilip sıkıntılara muhatap olmayan mü'minden daha hayırlıdır."*¹⁵

Seyyid Ahmed er-Rifâî de bu tevâzu konusunda tam da Hz. Peygamber'in yolunda görünüyor. Meselâ, "Bir yere gittiği veya çağrıldığı vakit, meclisin kenarı bile olsa, orada oturup öne geçmemenin dervişlik âdâbından olduğunu, Resûlullah (s.a.s) Efendimiz'in meclis nerede biterse orada oturduklarını söylerdi."¹⁶

O açtı doyurur, çıplağı giydirebilir. Hastanın hâlini sorar. Cenaze merâsimine katılır; yoksullarla oturur, onlarla birlikte yemek yer, karşılaştığı kimseye selâm verir. Tekkeyi ve mescidi kendisi süpürdü. İnsanların sevinciyle sevinir, üzüntüleriyle üzülür. Birine hitap edeceği vakit büyük olsun küçük olsun herkese "Efendim" diye hitap ederdi.

Yolda yürürken sağa sola değil önüne bakar. Körleri eliyle tutup onlara yol gösterir ve onlardan dua isterdi. Yoksulların kapılarına gidip onlara yemek getirir. Geceleyin omuzunda kırba yola çıkar, herkes uyurken onu doldurup dulların ve yoksulların evlerine su götürür. Gücü yetmeyenlere ve hasta olanlara gider, hizmetlerinde bulunur, evlerine yemek götürür, elbiselerini yıkar, onlarla birlikte yemek yer, onlardan kendisi için ve insanlar için dua isterdi. Yetim için şefkatli baba, dullar için geçimi iyi bir eş gibi idi.¹⁷

15 Tirmizî, "Kıyâme", 55.

16 Kenan er-Rifâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 42.

17 *age*, s. 20.

Hız. Pîr'i bir gün bir fakir evine davet etmişti, kendileri daveti kabul buyurdular. Fakîrin evinde yiyecek bir şey yoktu. Dervişlerden bazıları dediler ki: "Mâdemki yemek hazırlamadın, bizi davetten maksadın ne idi?" Ev sahibi cevap olarak, "Bereketiniz sebebiyle Cenâb-ı Hak'ın lutuflarına sahip olup yememiz için." dedi. Hız. Pîr de fakîrin bu sözünü doğruladı ve dervişlerle birlikte kalkıp çıktılar. Bundan sonra Cenâb-ı Hak o fakîre çok nimet ihsan buyurdu.¹⁸

Ahmed er-Rifâî yaşlı bir Müslüman şahsı görse elini öper ve onu ağrılar, tam bir alçak gönüllülükle duasını talep ederdi. Eğer o ihtiyar kimse kabul ederse birlikte birkaç adım yürürdü. Bazan da, "Cenâb-ı Hak bu yaşlı kimseyi şereflendirdi, onun ibâdeti Hak katında makbuldür." der idi. Bir genç görse elini öper, ona sokulur ve, "Benim için dua et, çünkü sen tövbekâr bir gençsin." der idi. Bir çocuk görse onu öper ve ondan dua isterdi. "Ergenlik çağına girinceye kadar Müslüman çocuklar üzerine melekler hatâ yazmazlar." der idi. Birisi, zâlimler için dua istese şu şekilde dua buyururdu: "Ey Allah'ım onları ıslâh et, onlara doğru yolu göster; onlara sana ibâdet etmeyi ve seni anmayı ilham et; sevdiğin ve râzı olduğun şeylerde onlara rahmetinle yardım eyle, ey merhametlilerin en merhametlisi!"¹⁹

İNSAN VE HAYVANA OLAN ŞEFKATİ

Onun tevâzuu aynı zamanda herkese karşı son derece şefkatli davranmasına yol açmıştı. Şöyle ki:

Hız. Pîr cüzzamlılara gider, elbiselerini, saçlarını yıkar ve başlarının bitlerini temizler, onlara yemek götürür ve birlikte oturup yer, Cenâb-ı Hak'tan onlar için af diler ve kendisi için onlardan dua isterdi. Ve şöyle derdi: "Bunlara ziyârette bulunmak ve hizmet etmek, yapılması gereken başlıca işlerdendir." Bu gibi davranışları körler, hastalar ve topallar için de yapardı. Hıristiyanların âciz ve yetimlerinin ihtiyaçlarını giderir, onlara hizmet eder ve iyi davranışta bulunurlardı. Bunlardan birçoğu Müslüman olurlar ve kendisine "Yetimler ve yoksullar babası" derlerdi. Yolda bazan gözleri

18 age, s. 24.

19 age, s. 22.

görmeyen biri geçse, ona hizmet etmek ve duasını almak için beklerdi. Helâya gidemeyecek kadar yaşlı olup elbiselerini kirleten ihtiyarları komşulara haber verir ve şöyle derdi: "Kulu Hakk'a yaklaştıran Allah'ın yarattıklarına şefkat göstermesidir." Şu hadîs-i şerîfi okurlardı: "*Halk, hepsi Allah Taâlâ'nın ailesidir, onların Allah'a en sevimlisi, ailesine faydalı olanlarıdır.*"²⁰

Bu şefkatten en çok pay alan çocuklardı. Hz. Pîr bir gün arkadaşlarıyla oturuyordu. Bir çocuk gülerek mübârek huzurlarına geldi. "Oynamak için aşık²¹ isterim." dedi. Hz. Pîr, "Bende aşık yok, ekmek ve hurma var, gel ye!" dedi. Çocuk ağlamaya başladı. Bunun üzerine Hz. Pîr yanındakilere hitap ederek: "Ey mübârekler, beni kim beş aşığa alır?" dedi. Cemaatten biri çıktı ve beş aşık bulup takdim etti ve, "Seni bununla satın aldım." dedi. Hazret de, "Bende nefsimi sana sattım. Cenâb-ı Hak şahit olsun!" dedi. Sonra bir kesecik yapıp, aşıkları kesenin içine koydu ve çocuğa teslim etti. Çocuk da onları alıp oynadı. Oyununu bitirdikten sonra bunları Hz. Pîr'in kucağına getirip koydu ve, "Aşıklarımı sakla!" dedi.

Hz. Pîr bir yetimi ağlar gördükleri vakit, "Bütün organlarım sarsılıyor." der idi.²²

Hayvanlara olan şefkati ise ibretliktir, işte birbirinden ilgi çekici dört olay:

"Ümmü Abîde köyünde bir uyuz köpek vardı, derisi soyulmuş, gözleri kör olmuş idi. Köydekiler iğrendikleri için onu köyün dışına çıkardılar. Hz. Pîr bunu haber alınca, köpeğin bulunduğu yere gidip ona yağ ve ilaç sürdü, eklemek verdi, su içirdi, ona yatacağı güzel bir yer yaptı. Köpeğin uyuzu geçinceye kadar ona baktı."²³

"Hz. Pîr cuma günü biraz uykuya dalmıştı. Bir kedi gelip eteğinin üzerine yattı, uyudu. Hz. Pîr uyanıp kedinin yattığını ve namaz vaktinin de geldiğini görünce, değerli eşlerinden bir makas istedi, getirdiler. Hz. Pîr eteğinin ucunu kesti ve o kısmı kedinin altında

20 *age*, s. 33.

21 Aşık: Ayak bileğinin iki yanındaki ufak kemikler. Eskiden çocuklar kesilen koyun ve keçilerin bu kemikleriyle oyun oynarlardı.

22 *age*, ss. 30-31.

23 *age*, s. 31.

bıraktı, bu şekilde câmiye gitti. Namazdan sonra evlerine döndüklerinde kedi uyanmıştı, eteğin kesilen parçasını yerine dikti. Fakat eşinin bu yaptıklarından hoşlanmadığını görünce, 'Ey mübârek şeyhin kızı, sıkılma! Bu yaptığım hayırdan başka bir şey değildir ve bana bir zorluk vermedi. Aksine iyilikler doğdu!' dediler."²⁴

"Şeyh Mikdam (k.s) şöyle anlatır: Bir gün sabah namazı vaktinde Hz. Pîr'in evinden çıkmasını bekliyorduk. Elleri uzanmış vaziyette ve kendisi hareketsiz idiler. Sebebini anlamak için yaklaştık, gördük ki elleri üzerinde bir sivrisinek Hz. Pîr'in kanını emiyordu. Bunun için oturduklarını anladık, sineği kaçırdık. Hz. Pîr bu yüzden canı sıkıldı ve öfkeleni. 'Cenâb-ı Hak sizi affetsin, Cenâb-ı Hak onun rızkını bizim vücûdumuzdan nasip etmişti, siz bu rızka engel oldunuz!' dedi."²⁵

"Hz. Pîr bir gece mutfağa girer. Orada köpeklerin ekmek sepetinden ekmek alıp yemekte olduklarını ve aynı zamanda birbirleriyle çekiştiklerini görür ve şöyle derler: 'Ey mübârekler, yiyiniz, susunuz ve hırlaşmayınız, çünkü şimdi sizin bu gürültünüzü biri işitirse, korkarım ki bu nimetten sizi alıkor.'²⁶

Tasavvuf yolcularının bu güzel ahlâkı ve şefkatli davranışları, yanlış yola düşmüş nice insanın hidayetine ve iyiye yönelmelerine yol açmıştır. Hırsızlık için geldikleri kapıda gördükleri insanca muamele sonucu sağlam bir derviş olanlar az değildir.²⁷

Kitabımızda âriflerin şöyle dediği zikredilir. "Er kişi kendisi olgunlaşmış olan değil, bilâkis kendisiyle başkasının olgunlaştığı kimsedir; kendisi için korkmayan değil, lâkin başkasının korkusunun yok olmasına sebep olandır."²⁸

Şu iki olay ne kadar ibret vericidir:

Hz. Pîr bir gece hâne-i saâdetine gidiyordu. Evin kapısını açık bu-

24 age, s. 31.

25 age, s. 32.

26 age, s. 3.

27 Bir örnek olarak bk. Sâmiha Ayverdi, "Zehir Dede", *Âbide Şahsiyetler* içinde, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı; Mehmet Demirci, *Tarihî-Tasavvufî Menkıbeler ve Yorumları*, İstanbul: Nefes Yay., 2011.

28 Kenan er-Rifâi, *Seyyid Ahmed er-Rifâi*, s. 190.

lup içeri girince zahîre (buğday vb.) çalmak için içeriye girmiş olan bir hırsıza rastladı. Hırsız Hz. Pîr'i görünce çok korktu. O vakitler her şey çok pahalı idi. Hz. Pîr hırsıza hitaben, "Bu alacağın buğdayın öğütülmesi gerekir, korkarım ki bu seni yorar, burada hazırı var; benimle gel de sana un vereyim." buyurdular ve yanında un dolduracak bir şey olup olmadığını sordular. Hırsız da, "Evet vardır." deyince son derece korku içinde ve susarak unun bulunduğu yere kadar kendileriyle birlikte yürüdü. Hz. Pîr orada adamın torbasını güzelce doldurup, birlikte kapıdan dışarı çıktılar. Ümmü Abîde'den uzaklaşınca kadar gittiler. Sonra kendisini tedirgin ettiğinden dolayı özür ve helâllik dilediler. Hırsız Hz. Pîr'in bu derece yumuşak huyuna şaşırarak birlikte, emirleri üzere helâl etti. Hz. Pîr vedâ edip giderken, "Oğlum, benim kalbimi hoş ettin, Allah da senin kalbini hoş etsin!" diye dua buyurdu. Hırsız evine ulaştığı vakit, Hz. Pîr'in hâlini ve kendisine "Oğlum" diye hitap etmesini, yumuşak huyunu ve affediciliğini düşündü. Bu hâli bir türlü havsalasına sığdıramadığından, yerinde duramayıp doğruca Hz. Pîr'in yanına dönerek huzurunda tövbe etti ve gönlü temizlenip büyük dervişler sırasına geçti.

İkinci hâdisе şöyle: Bir gün Hz. Pîr'in tekke komşularından iki derviş birbiriyle kavga ettiler, düşmanlıkları gittikçe arttı ve bu hâl gece yarısına kadar sürdü. O vakte kadar tekkede olmayıp daha sonra dönen Hz. Pîr'in tekkeyi şereflendirdiklerini hissedince, susup yerlerine gittiler. Sabaha doğru onlardan biri abdest almaya çıktı. Bu çıkanın yattığı yer Hz. Pîr'e yakın idi. Bundan biraz sonra Hz. Pîr de abdest tazelemek için yerinden kalkıp dışarı çıkacakları sırada kavgacılarından biri, kalkanın kendi hasmı olduğunu sandı. Hz. Pîr'in ise daha önce çıkmış bulunduğunu düşünüyordu. Ortalık karanlıktı, hemen Hz. Pîr'in üzerine hücum etti. Kâh eliyle kâh ayağıyla ona vurdu, yerden yere kaldırıp attı ve nihâyet kendisi de yorgun düştü. O sırada evvelce çıkmış olan hasmı geri geldi. Arkadaşı bunu Hz. Pîr zannederek selâm verdi, o da selâma karşılık verince, sesinden Hz. Pîr olmadığını ve kendisinin hasım diye hücum edip dövdüğü kimse olmadığını Hz. Pîr olduğunu anlayınca baygın bir halde yere düştü. Hz. Pîr kalktı ve başını yerden kaldırıp ona, "Oğlum sıkılma ve emin ol ki, hayırdan başka bir şey olmadı, sevap kazandık. Allah sana hayır-

lar versin!" dedi ve dervişin korkusu geçinceye kadar onun gönlünü hoş etmekten geri durmadı. Bunun üzerine fakir başını açtı, sarığını boynuna dolayıp yere yuvarlanarak, "Efendim affını dilerim!" dedi. Hz. Pîr şöyle cevap verdi: "Şânı büyük Allah seni ve bizi affetsin! Dövlüğüm zaman Cenâb-ı Hak'tan senin için asıl ben af istemişim." Fakir tövbe etti. Bundan sonra da az süre yaşayıp öldü. Hz. Pîr yıkayıp kefenleyerek namazını kıldı.²⁹

Önemli olan insanı kazanmak, kendisi olgunlaştığı kadar, başkasının da kemâle ermesini sağlamaksa, bu örneklerde olduğu gibi her türlü fedakârlığa değer.

AYIP VE KUSUR GÖRMEME

Tevâzuun zıddı olan kibir çok sinsi biçimde insanı etkisi altına alabilir. Başkasında eksik kusur gören zımmen bunları kendinde bulunmadığını düşünerek gizli bir kibre kapılabilir. Onun için kusur görmemek bir olgunluk alâmetidir. Ahmed er-Rifâî kardeşlerinin ayıbını gören gözünü kör ettiğini söylerken, Hz. Mevlânâ da, "Ayıp gören gayb âleminin kokusunu bile alamaz."³⁰ der.

Hz. Pîr'in bu konudaki birkaç sözü: "İnsanların ayıbına bakmamak dervişliğin şartlarından. Hakk'a yakın olanlar ve ihlâs sahipleri keşif ve müşâhede makamına istek ve irâdeyi terkederek erişmişler, Hak uğrunda âcizlik ve tevâzu gösterip Hak Teâlâ için yaptıkları tâatlarla ulaşmışlardır."³¹

"Bir derviş, ihvânında olan eksiklerin kendisine isnat edilmesine râzı olmadıkça ve ihvânının kusurunu örtmedikçe ve kendinden çok onları tercih etmedikçe kemâl, yani olgunluk makamına eremez."

İlgi çekici bir örnekle ayıp ve kusur görmemek gerektiğini bir yakınına şöyle açıklar: "'Ey İbrâhim! Şu karşiki direğin arkasında bir adamın zinâ edip işini bitirdiğini görürsen, onun hakkında ne dersin?' Seyyid İbrâhim 'Onu zinâ eden bir adam olarak görürüm.' deyince, Hz. Pîr buyurdular ki: 'Bu fütüvvet/kerem ve mertlik

29 age, ss. 24-26.

30 *Mesnevî*, c. II, b. 571.

31 Kenan er-Rifâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 51.

yolu değildir, dedenin yolu değildir.' İbrâhim A'zeb (k.s) dedi ki: 'Ya nasıl göreyim?' Buyurdular ki: 'Onu ârif bir adam görmelisin! Çünkü mümkündür ki, bu işle meşgul olduğu sırada kalbine Allah korkusu gelip de bu işten tövbe etmiş ve Hak da onun tövbesini kabul buyurmuş olsun!' Halkı rızâ gözüyle görmem gerekir. Ben kardeşlerimin ayıplarını gören gözü kör ettim."³²

Bu bakış açısını anlamakta zorlanabiliriz. Ama böyle düşünmenin ne zararı olacak ki? Üstelik hüsnüzanda bulunarak daha huzurlu olabiliriz.

FAKR

"Fakr, yani muhtaçlığını bilme ve tasavvuf çeşitli hasletler üzerine kurulmuştur. Bunlar da: Her şeyden soyunup Hakk'a yönelmek, Hakk'ı ilim ve yakîn/kesin bilgi ile bilmek; Allah'ın işlerinde, sıfatlarında, zâtında tek olduğunu kabul eylemektir. Hak yolcusu Cenâb-ı Hakk'ı bu şekilde bildi mi zannı, kuruntuları ve şüphesi yok olur, boynundan da taklit boyunduruğu kalkar."³³

"Kardeşim, kendini yok bilen Allah'ı var bilir. Allah'ın kapısını fakr/muhtaçlık ve çaresizlik duygusuyla çal ve Hakk'ın huzuruna hakirlik ve alçak gönüllülük kapısından gir! Boş söz ve işlerle meşgul olma, hakirlik ve tevâzu meydanında dur! Çünkü başlangıcın bir et parçası, sonun leştir. Her ikisinin arasında şânına lâyıf ne ise onu kabul et! Hasetten sakın! Çünkü haset/kıskançlık hatâların anasıdır. Şeytan Hz. Âdem'i kıskandığı için kibirlenip ona secde etmekten çekindi ve bu sûretle Allah'ın rahmetinden kovuldu."³⁴

Tasavvufta "fakr" övülen bir özelliktir. Sûfî ve derviş karşılığı olarak "fakir" kelimesi de kullanılır. Türkçe'de fakirlik deyince yoksulluk hâtıra gelir. Bu yüzden fakr yanlış anlaşılabilir. Maddî anlamdaki fakirlik, yani yoksulluk övülen bir özellik değildir.

Tasavvufta övülen fakr alçak gönüllü olmayı ve Allah'a olan muhtaçlığı ifâde eder. Bunun maddî yoksullukla ilgisi yoktur. İnsan

32 *age*, s. 94.

33 *age*, s. 54.

34 *age*, ss. 60-61.

madden zengin olduğu halde, Allah'a olan muhtaçlığını çok iyi idrak edip yaşayabilir. Buna zenginlik içinde iftikar denir. En kötüsü ise hem madde yoksulu hem de mânâ ve ruh yoksulu olmaktır.

Tasavvuftaki fakr anlayışı en iyi şu âyetlerden anlaşılır: "*Allah ganîdir, sizler fakirsiniz.*" (Muhammed, 47/38) Bu âyetteki "ganî" hiçbir şeye muhtaç olmayan, "fakir" ise muhtaç olan anlamındadır. Şu âyette bu durum daha açık olarak görülür: "*Ey insanlar sizler Allah'a muhtaçsınız (fukarâ).*" (Fâtır, 35/15)

Eski kitaplarda müellif veya hattat, imzasını atarken isminin başına "el-fakîr ilâ Rabbihi'l-Kadîr" diye bir sıfat eklerdi. Bu, tasavvuftaki fakr anlayışının bir yansımasıdır. Tasavvufta "el-fakru fahrî" (fakirlik benim iftiharımdır) ifâdesi yaygındır.

Sonuç olarak tasavvufta övülen "fakr" kişinin kendisini her hâl ve durumda Allah'a muhtaç hissetmesi, O'nu büyük görmesi, varlığını bu düşüncenin ve hâlin kaplaması demektir. Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin beyanları da bundan başka bir şey değildir.

TEVÂZU VE FAKR PASİFLİK DEĞİLDİR

Ahmed er-Rifâî ve benzerlerinin bu türlü ifâdelerine bakarak, onları pasif ve silik bir hayat görüşü telkin ettiği gibi hatâyâ düşmemek gerekir. Burada dikkatli bir denge söz konusudur. Tevâzu güzeldir ama her yerde değil.

"Ey İbrâhim, zenginlere ve dünyaya tapanlara karşı tevâzu gösterme, seni çağırırsalar bile kapılarına yaklaşma!"³⁵

Fakr ve mahviyet duygusuna sahip olmak eli kolu bağlı olmayı gerektirmez:

"Ben size sebeplere sarılmayı bırakarak ticaretle, sanatla ilgilenmeyiniz demiyorum, fakat haram ve gaflet karıştırmayınız! diyorum."

"Çoluk çocuğunuza bakmayınız, güzel giyinmeyiniz demiyorum; yalnız çoluk çocuğunuz sizi Cenâb-ı Hak'tan alıkoymasın! Güzel giyinmek, lezzetli yemekler yemek günah değildir, fakat böyle şeylerle meşgul olarak gafflete düşmemeye dikkat ediniz! Üstünüzü

35 age, s. 76.

başınızı temizlemekten çok kalplerinizi temizleyiniz! Zîra Allah'ın nazarı öncelikle elbiseye değil, kalplerinizdir."³⁶

Bu sözler, Kur'ân âyetleri ile bire bir örtüşür. Kur'ân-ı Kerim'de, "*Ticaret ve alış verişin, kendilerini Allah'ı anmaktan alıkoymadığı*" kimselerden övgü ile söz edilir.³⁷ Şu âyet de aynı gerçeği dile getirir: "*Ey insanlar, mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Böyle olanlar hüsrana uğrayanlardır.*" (Münâfikûn, 63/9)

Hz. Pîr, işsiz güçsüz ve asalak tiplere geçit vermez ve der ki: "Daima züht ve takvâ iddiasında bulunduğu halde, yaşlanmasıyla birlikte, gözlerini halkın mallarına diken, kimseye yardımda bulunmamış olan ve elleri, ötekinden berikinden dilencilik için uzanan işsiz güçsüz sûfî, ne kadar nefrete mazhar olur! İnsanın himmet ve gayret yüceliği, almakta değil vermektir. Bâr/yük olmakta değil yâr olmaktır. Zillet ve dilencilik için uzanan eller kesilmelidir. İnsan, elinden gelen ve hâline uygun olan sanatı öğrenip onunla geçimini sağlamalıdır. Çünkü dünyada bir sanatın, vev ki en düşüğü ile olsun geçinmek, himmet ehline has olan meziyetlerin en şerefliisidir."³⁸

KENAN RİFÂÎ'DE YANSIMALARI

Sohbetleri ve şiirleri okunursa Kenan Rifâî'nin de aynen Pîr-i Kebîr'i gibi son derece mütevâzi ve hüsnüzan sahibi olduğu görülmektedir. Sadece iki örnek vermekle yetinelim:

*"Biz Rifâî dervişiyiz, ahkar olmak şânımız
Biz Rifâî dervişiyiz, basılan toprak biziz
Biz Rifâî dervişiyiz, yok-var olmak şânımız
Bilgimiz Allah'tır ancak, arzümüz cânânımız."*³⁹

Bir gün yanında yakınları olduğu halde pencereden bakarlarken iki aşçı yamağının kavga ettiği görürler. Yamaklardan biri elini kaldırıp ötekine hücum etmek üzere iken hanımefendiler, "Eyvah

36 age, s. 118.

37 Nûr, 24/37.

38 Kenan er-Rifâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 125.

39 Kenan Rifâî, *İlâhiyât-ı Ken'an*, haz. Yusuf Ömürlü, Dinçer Dalkılıç, İstanbul, 1988, s. 62; Kenan Rifâî, *İlâhiyât-ı Ken'an: İlâhî ve Manzûmeler*, haz. Mustafa Tahralı, İstanbul, 2013, s. 57.

dövecek." diye telaşlanırlar. Kenan Rifâî der ki: "Hayır, sadece kolunu kaldırdı. Fesini düzeltecek, belki dalı tutacak, belki uzakta bir yeri işaret ediyordur."⁴⁰

Sonuç olarak Seyyid Ahmed er-Rifâî ve onun 20. asırdaki temsilcisi Kenan Rifâî, İslâm tasavvuf ahlâkının en önemli unsurlarından olan tevâzu ve mahviyeti en iyi şekilde benimsemiş, telkin etmiş ve davranış olarak en açık şekilde göstermişlerdir.

40 Sâmiha Ayverdi, Safiye Erol, Nezihe Araz, Sofi Huri, *Kenan Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2003, 5. Baskı, s. 290.

RAHMETKAPISI

KENAN RIFÂÎ

Asrın, hatta yüzyılların en büyük mutasavvıflarından bir tanesi, tevhid anlayışının sultanı, Peygamber yolunun yolcusu bir büyük mürid-i kâmil Kenan er-Rifâî Hazretleri... Onun dünyaya yayılışını kendi ağzından dinlersek; *"İndifâ eden bir yanardağın lavlarını tutacak bir el ayası bulunmadığı gibi, tasavvufun, özellikle İslâm tasavvufunun yeryüzüne akmasını önleyecek hiçbir kuvvet-i kudret yoktur."*

CEMÂLNUR SARGUT

İnanıyorum ki, bu modern mutasavvıf lider adına yapılan akademik teberrûlar, tasavvuf ahlâkının mirası modern üniversitenin açık araştırma ruhu ile bir araya gelerek ulusallığın, etnik yapının ya da dinin dar kavramlarınca kısıtlanmamış yeni topluluklar oluşturma potansiyeline sahiptir.

CARL ERNST

İnsanın mevkîini anlamak için Çinli Müslümanlara kendi dillerinde hâlihazırda var olan zengin kaynakları hatırlatmak, Çin'deki Kenan Rifâî İslâm Araştırmaları Kürsüsü'nün görevidir.

SACHIKO MURATA & WILLIAM C. CHITTICK

Amerikalı Mevlevî mürid-i İbrahim Gamard, Kenan Rifâî'nin *"Listen"* adlı eserini *"Mesnevî'yi anlamaya katkı sağlayan, son 70 yıldan bu yana, başka bir deyişle Nicholson'ın muazzam tercümesinden ve şerhinden bu yana, İngiliz dilinde basılmış en önemli çalışma"* olarak tarif etmektedir. Bu şerh, muhtemelen Mevlânâ'nın Mesnevî'sine en yakın ve açıklayıcı İngilizce şerhtir.

OMID SAFI

...Kenan Rifâî yazdı, söyledi, anlattı, değerli kimseler yetiştirdi. Bu onun görünen yönüydü. Ama onun iç dünyasına ait sızıntılar, mânevî şahsiyetine dair izler mevcutsa da, onun bu yönünü hakıyla tanımak, ancak onun gibi olmakla mümkündür.

MEHMET DEMİRCİ

ARZU EYLÜL YALÇINKAYA

ASUMAN KULAKSIZ, Dr.

BRUCE LAWRENCE, Prof. Dr.

CARL W. ERNST, Prof. Dr.

CEMÂLNUR SARGUT

EMİNE BAĞLI

ERCAN ALKAN, Dr.

EREN BAYAR

ESİN ÇELEBİ BAYRU

F. CANGÜZEL GÜNER ZÜLFİKAR, Yrd. Doç. Dr.

FAHRÜNNİSA BİLECİK, Yrd. Doç. Dr.

GÜRBÜZ ERTÜRK

HAKAN ALVAN

HATİCE DİLEK GÜLDÜTUNA, Dr.

JAMES WINSTON MORRIS, Prof. Dr.

JULIANE HAMMER, Doç. Dr.

MEHMET DEMİRCİ, Prof. Dr.

MELİKE TÜRKÂN BAĞLI, Doç. Dr.

MOHAMMED RUSTOM, Doç. Dr.

MUSTAFA KARA, Prof. Dr.

MUSTAFA TATÇI, Yrd. Doç. Dr.

OMID SAFI, Prof. Dr.

OSMAN NURİ KÜÇÜK, Prof. Dr.

SACHIKO MURATA, Prof. Dr.

SADIK YALSIZUÇANLAR

SEMİH CEYHAN, Doç. Dr.

STEPHEN HIRTENSTEIN

SÜLEYMAN ULUDAĞ, Prof. Dr.

TURAN KOÇ, Prof. Dr.

TURGUT ALSIRT, Dr.

TÜRKAN ERKMEN

VASFİ EMRE ÖMÜRLÜ, Doç. Dr.

WILLIAM C. CHITTICK, Prof. Dr.

YUSUF ÖMÜRLÜ

ISBN 978-605-9901-35-2

9 786059 901352

₺25

#kenanrifai

#nefesayinevi

sempozyum
bildirileri